

Sylwia Sojda

Intensyfikacja i dezintensyfikacja w języku polskim i słowackim

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
WYDAWNICTWO

INTENSYFIKACJA I DEZINTENSYFIKACJA W JĘZYKU POLSKIM I SŁOWACKIM

Pamięci Mojej Mamy

Sylvia Sojda

Intensyfikacja
i dezintensyfikacja
w języku
polskim i słowackim

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Katowice 2022

Recenzja

Ewa Komorowska, Maria Papierz

Wprowadzenie	7
Rozdział 1. Kategoria intensywności w badaniach lingwistycznych	15
Intensywność jako kategoria	16
Stan badań nad intensywnością	18
Intensyfikacja i dezintensyfikacja w lingwistyce polskiej	21
Intensyfikacja i dezintensyfikacja w lingwistyce słowackiej i czeskiej	32
Intensyfikacja i dezintensyfikacja w badaniach nad innymi językami	42
Rozdział 2. Intensywność i intensyfikacja w języku	49
Intensywność na tle normy i skali	50
Intensywność a stopniowanie	55
Intensywność a dostateczność	58
Intensywność a ekspresywność	60
Intensywność pośrednia i bezpośrednia	65
Intensywność a intensyfikacja i dezintensyfikacja	66
Rozdział 3. Intensyfikatory w lingwistyce	71
Intensyfikatory na tle części mowy	72
Intensyfikatory jako samodzielne jednostki	76
Rozdział 4. Intensywność w przymiotnikach	87
Intensyfikacja przymiotników	95

Prefiksy w funkcji wzmacniającej	96
Prefiksoidy w funkcji wzmacniającej	104
Sufiksy w funkcji wzmacniającej	124
Dezintensyfikacja przymiotników	132
Prefiksy w funkcji osłabiającej	134
Sufiksy w funkcji osłabiającej	142
Formanty nieciągłe prefiksalnie-sufiksalnie w funkcji osłabiającej	155
Rozdział 5. Intensywność w czasownikach	163
Intensyfikacja czasowników	168
Dezintensyfikacja czasowników	227
Intensywność w czasownikach ekspresywnych	241
Rozdział 6. Intensywność w strukturze semantycznej leksemu	253
Intensywność w przymiotnikach	253
Intensywność w czasownikach	258
Intensyfikacja czasownika	258
Dezintensyfikacja czasownika	269
Podsumowanie	277
Bibliografia i źródła	285
Spis tabel i schematów	319
Wykaz skrótów	320
Indeks osobowy	321
Summary	327
Resumé	331
Streszczenie	335

Wprowadzenie

Odniesienia do kategorii intensywności są obecne w lingwistyce oraz w innych dziedzinach pozalingwistycznych, np. w filozofii czy psychologii. Od ponad stulecia intensywność jest przedmiotem zainteresowania lingwistów z wielu obszarów językowych, którzy opisują ją z różnych perspektyw. Na pierwszy plan wysuwa się perspektywa semantyczna, za którą podąża funkcjonowanie poszczególnych leksemów w wypowiedzeniu, a zatem perspektywa pragmatyczna. Samo zagadnienie intensywności stało się przedmiotem lingwistycznego zainteresowania od czasu opublikowania przez Dwighta Bolingera pracy *Degree Words* (Bolinger, 1972), w której przeplata się bezpośrednio z wyrażaniem stopnia, kwestią gradacji oraz skali. Tak zakreślone ogólne tło pokazuje wielowątkowość podejmowanej tematyki, zasługującej na naukową eksplorację.

Interesująca poznawczo kategoria semantyczna intensywności odzwierciedla się w języku na różnych poziomach: ortoepicznym, ortograficznym, morfologicznym, leksykalnym, semantycznym, syntaktycznym, stylistycznym, a także w obrębie pragmalingwistyki oraz lingwistyki komunikacji. Obejmuje ponadto elementy kategorii ilości, jakości, gradacji i komparacji, co stanowi złożony problem, nie tylko natury lingwistycznej. Przedmiotem językoznawczego opisu w rozprawie jest kategoria intensywności w aspekcie konfrontatywnym polsko-słowackim, opisana przez pryzmat kategorii części mowy.

Przyjmuję wstępnie, że ujawnia się zarówno w procesach intensyfikacji, jak i dezintensyfikacji, a potwierdzenie tego założenia stanowi główny cel pracy. Za trafnością zainicjowania i prezentacji niniejszych badań przemawia fakt, iż mimo nielicznych publikacji poświęconych wyłącznie problematyce intensywności, czy obecnych w literaturze lingwistycznej prac niewielkich objętościowo opisujących interesującą mnie kategorię, brakuje pełniejszego opracowania monograficznego, syntetyzującego to zagadnienie, szczególnie w aspekcie porównawczym polsko-słowackim.

Metodologia prezentowanych badań ma charakter triangulacyjny, oparty na przekonaniu, że nie istnieje jeden, najlepszy sposób pozyskiwania informacji, a każdy z możliwych sposobów pozwala trafnie ująć specyficzny aspekt badanego zjawiska (Denzin, Lincoln, 2009: 260). Celem badacza językoznawstwa konfrontatywnego jest pokazanie, jak znaczenie w jednym języku jest oddawane w innym.

W rozmowie z Zofią Bilut-Homplewicz i Waldemarem Czachurem¹ o kontrastywności w języku, Mariann Skog-Södersved powiedziała: „Moim zdaniem badania kontrastywne powinny nie tylko przynosić nowe wnioski, lecz wspierać każdą komunikację z innymi kulturami i językami oraz postawę otwartości na nie”. Sądzę, że stwierdzenie to oddaje zasadność podejmowania badań porównawczych, szczególnie, gdy zajmujemy się dwoma blisko spokrewnionymi językami: uwrażliwiają nas na istniejące między nimi wielopłaszczyznowe różnice. Ale równie ważne jak różnice, są podobieństwa. Każda analiza kontrastywna powinna dostarczyć odpowiedzi na konkretne pytania, które ją ukierunkowują. Nie sposób jest określić ogólnie, na czym dana analiza się koncentruje, należy wskazać jej cel. Moim nadrzędnym dążeniem w niniejszej rozprawie jest odpowiedź na pytanie, jak przejawia się kategoria intensywności w języku polskim i słowackim. Cele szczegółowe są zakreślone wokół pytań operatywnych: jak kategoria intensywności wyrażana jest w przymiotnikach i czasownikach?; jakie wykładniki wskazują na procesy intensyfikacji i dezintensyfikacji?;

¹ [Http://www.tdk.ur.edu.pl/pliki/KONTRASTYWNO%C5%9A%C4%86.pdf](http://www.tdk.ur.edu.pl/pliki/KONTRASTYWNO%C5%9A%C4%86.pdf) [dostęp: 04.08.2021]

czy porównywane języki dysponują takim samym repertuarem środków służących do wyrażania kategorii intensywności?

Podstawy metodologiczne podejmowanych tu rozważań zostały przyjęte z prac komparatystycznych polsko-rosyjskich Jadwigi Stawnickiej, rosyjsko-słowackich Elli Sekaninovej, polsko-słowackich Marty Vojtekovej, polsko-francuskich Małgorzaty Izert, a następnie poszerzone o metodologie wypracowane na gruncie semantyki, słowotwórstwa czy pragmalingwistyki. Można również dodać, że praca ma charakter słowotwórczo-semantyczny, gdyż przez pryzmat morfemów słowotwórczych poszukuję znaczenia intensywności w opisywanych leksemach. Tak rozumiany eklektyzm i pluralizm badawczy jest sposobem na przeprowadzenie badań dających podstawy do wysuwania wniosków ogólnych. Metodą przyjętą w pracy jest analiza semantyczno-morfologiczna: poszukiwanie znaczeń za pomocą wykładników morfologicznych: afiksów i afiksoidów. Zadanie to przedstawia się jako wyzwanie badawcze oparte na dwóch schematach, gdzie nadrzędna jest metoda opisu kategorii części mowy. Obiektami analizy są polskie i słowackie przymiotniki oraz czasowniki. Wybór jest podyktowany tym, że odnoszą się one do szeroko rozumianych cech, które mogą ulegać wzmacnianiu lub osłabianiu. Inne części mowy pozostają poza obszarem zainteresowania. Badania mają charakter empiryczny, materiałowo-interpretacyjny i zmierzają do zestawienia konfrontatywnego wykładników intensywności w przymiotnikach i czasownikach. Za punkt wyjścia przyjmuję wyodrębnienie zbioru morfemów, które, wnosząc sem intensywności, modyfikują wyraz podstawowy i czynią derywat zintensyfikowanym/zdezintensyfikowanym. *Semem intensywności* („intensemem”) nazywam, za Straś (2008: 22), „rodzaj składnika obecnego w treści znaczeniowej wyrazu, odpowiedzialnego za zwiększenie stopnia nasycenia cechy”. Pojęcia tego używam zamiennie z określeniami *komponent intensywności*, *naddatek semantyczny intensywności*.

Istotą kategorii intensywności jest zwiększenie ilości cechy lub nasilenie akcji w stosunku do – tkwiącej w świadomości użytkowników, intuicyjnie pojmowanej – normy. Norma zajmuje centralną

pozycję na osi intensywności i jest punktem odniesienia („o”) dla wskazywania leksemów o zwiększonej intensywności (intensywnych, na prawo od „o”) oraz o zmniejszonej intensywności (osłabionych, atenuacyjnych, na lewo od „o”).

Analiza materiału źródłowego opiera się na rozróżnieniu intensywności bezpośredniej (wewnętrznej) i pośredniej (zewnętrznej). Są też w lingwistyce wykorzystywane terminy *intensywność eksplicytna* i *implicitna*, w niniejszej pracy będę jednak używać terminów *intensywność bezpośrednia* i *pośrednia*². Intensywność bezpośrednią wyrażają wykładniki morfologiczne oraz semantyczne, intensywność pośrednia natomiast przejawia się występowaniem jej zewnętrznych eksponentów (intensyfikatorów).

Nadrzędnymi założeniami badawczymi uczyniłam kryterium słowotwórcze i semantyczne: chcę opisać semantykę intensywności wyrażaną przez prefiksy, prefiksoidy oraz sufiksy. Taką technikę przyjął przy opisie procesów intensyfikacji i dezintensyfikacji cech wskazywanych przez przymiotniki. Zaadaptowałam schemat zaproponowany przez Małgorzatę Izert (2014: 44), który pozwolił uporządkować derywaty przymiotnikowe według formantów modyfikujących znaczenia w kierunku wzmocnienia lub osłabienia cechy.

Inny zamysł towarzyszył mi przy analizie czasowników. Narzędziem badawczym wykorzystywanym w opisie czasowników podlegających procesom intensyfikacji i dezintensyfikacji jest kategoria rodzaju akcji, która pozwala na ustalenie funkcji intensyfikującej przedrostków czasownikowych. Dlatego – na pierwszym etapie analizy – podział czasowników oparłam o kryterium rodzaju akcji, w obrębie którego, w kolejnym kroku, wskazywałam na semantykę prefiksów, modyfikujących derywaty odczasownikowe. Celowo posłużyłam się taką metodą – nie chciałam powielać znanych z literatury wzorców opisu semantyki czasownika przez pryzmat prefiksacji. Powstał w ten sposób opis oparty na propozycji rodzajów akcji czasownika polskiego i słowackiego z punktu widzenia obecnego w nich

² Por. cecha wyrażana na powierzchni (*explicite*) oraz cecha, która wydaje się tkwić w strukturze głębszej wyrazów (*implicita*) (Komorowska, 1992: 119–120).

semu intensywności. Na pierwszym poziomie wyróżniłam (w ramach czasowników zintensyfikowanych) znaczenia temporalne i nietemporalne, które następnie wewnętrznie różnicują się w zależności od rodzaju akcji. Znaczenie intensywności okazało się sekundarne. Analogicznie postępowałam przy opisie czasowników zdezintensyfikowanych.

Leksemy przymiotnikowe i czasownikowe wyekscerpowałam ze słowników opisowych języka współczesnego, uzupełniając egzemplifikacjami z naukowych opracowań poświęconych tej problematyce w lingwistyce polskiej i słowackiej. Opierałam się na materiale z *Uniwersalnego Słownika Języka Polskiego* (w wersji elektronicznej 1.0) oraz słowników języka polskiego i języka słowackiego dostępnych online: sjp.pwn.pl, wsjp.pl, slovníky.juls.savba.sk. Taki dobór źródeł czyni moje rozważania synchronicznymi, ponieważ jednak „językowa przeszłość nie jest obojętna językowemu dziś” (Gajda, 2001: 24), sięgam niekiedy do publikacji prezentujących badania diachroniczne. Selekcja materiału w pracach porównawczych oparta o dane słownikowe pozwala uchwycić całokształt możliwości, jakimi dysponuje dany język; z drugiej strony, leksyka w nich rejestrowana należy do różnych odmian językowych. Nie pozwala to na dokonanie paralelnej analizy, choć pokazuje ogólne tendencje charakterystyczne dla porównywanych języków. Dla pozyskanych ze słowników derywatów wskazuję poświadczenia użycia w realnych tekstach, zaczerpnięte z korpusów językowych: Narodowego Korpusu Języka Polskiego (NKJP, wyszukiwarka PELCRA <http://www.nkjp.uni.lodz.pl/>), wyszukiwarka Poliqarp <http://nkjp.pl/poliqarp/>) oraz Korpusu języka słowackiego (Slovenský Národný Korpus – SNK, wersja prim-9.0-public-all, [https://korpus.sk/prim\(2d\)9\(2e\)0.html](https://korpus.sk/prim(2d)9(2e)0.html)), dlatego odstąpiłam od przytaczania danych bibliograficznych przy poszczególnych egzemplifikacjach. Nieliczne wyjątki pochodzą z korpusu słowackiego języka mówionego *Aranea – Omnia Slovaca Publica II* (17.10) 4,34 G, http://aranea.juls.savba.sk/aranea/run.cgi/first?corpname=OmniSLPu_a&reload=1 – oraz z relacyjnego słownika semantycznego *Słowosieć* (<http://plwordnet.pwr.wroc.pl/wordnet/>), co odpowiednio oznaczam. Nie podawałam danych frekwencyjnych z tego względu, że

celem opisu nie było wskazanie częstotliwości użycia poszczególnych derywatów z komponentem intensywności, ale ich egzemplifikacja poprzez poświadczenia kontekstowe, które mają istotne znaczenie z punktu widzenia statusu semantycznego leksemów oznaczających intensywność. Kontekst jest więc ważnym elementem uszczegóławiającym analizę wykładników językowych kategorii intensywności, gdyż może być jednym z elementów pomocnych w ujawnianiu się cechy (Komorowska, 1990: 166).

Ponadto, ze względu na dużą liczbę poświadczeń korpusowych, zostały one ponumerowane, kolejno w poszczególnych rozdziałach (w każdym zaczynam od początku). Przykłady korpusowe, które zawierały błędy ortograficzne, fleksyjne bądź literówki, zmodyfikowałam do wersji poprawnej. Należy tu również zaznaczyć, że dobór derywatów poświadczonych egzemplifikacjami jest moim arbitralnym wyborem. Staralam się dobrać takie przykłady, które nie budzą wątpliwości przy wskazywaniu interesującej mnie problematyki intensyfikacji oraz dezintensyfikacji treści. Dlatego widoczna jest w prezentowanym materiale subiektywna, autorska interpretacja, która stanowi podstawę badań jakościowych w naukach humanistycznych. Przywołuję takie konteksty, które – w moim mniemaniu – dobrze odzwierciedlają interesujące mnie procesy, mając jednocześnie świadomość, że dla niektórych należałoby przywołać szerszy kontekst.

Trzon analizowanego zasobu stanowią leksemy neutralne, zwraca się również uwagę na nacechowanie ekspresywne niektórych derywatów, gdyż intensyfikacja przekazu często dotyczy leksyki o zabarwieniu emocjonalnym (taka leksyka jest opatrzona kwalifikatorami słownikowymi). Stanowi to podstawę do opisu semantyki intensywności w przymiotnikach i czasownikach w poszczególnych językach, oraz konfrontatywnie.

Perspektywę badacza „zdystansowanego” wobec języka polskiego trafnie ujęła Małgorzata Nowakowska, pisząc, że lingwista nie-polonista „jest <<obciążony>> wiedzą o innym systemie językowym, i dlatego nie może nie zauważać różnic i podobieństw między dwoma językami” (Nowakowska, 2021: 17). To przeświadczenie towarzyszyło mi również podczas pisania rozprawy, ponieważ postrzegam zagad-

nienie intensywności w języku słowackim z perspektywy języka polskiego jako ojczystego, co powoduje czasami uwypuklenie czy wręcz asymetrię w opisie niektórych problemów.

Praca składa się z sześciu rozdziałów. Trzy pierwsze mają wyraźny charakter teoretyczny, dotyczą pojmowania kategorii językowej oraz opisywania problematyki intensywności, intensyfikacji oraz definiowania intensyfikatorów w badaniach językoznawczych nie tylko w interesującym mnie aspekcie polsko-słowackim, ale również szerszym. Przywołuję tu prace z obszaru Słowiańszczyzny oraz szerszy kontekst ogólnoeuropejski, czasem nawet na tle badań poza językami Europy. W rozdziale drugim zwracam uwagę na związki opisywanej kategorii intensywności z innymi kategoriami pojęciowymi, oraz wskazuję na różnice pomiędzy intensywnością a intensyfikacją, a w trzecim omawiam różnorodne podejścia do definiowania intensyfikatora we współczesnej lingwistyce. Kolejne trzy rozdziały – o charakterze empirycznym – obejmują analizę konfrontatywną, w której omawiam procesy intensyfikacji oraz dezintensyfikacji w oparciu o kryterium części mowy. Materiał badawczy stanowią wybrane przymiotniki i czasowniki, których znaczenie jest modyfikowane przez komponent informujący o intensywności. Analiza każdorazowo rozpoczyna się od opisu derywatów polskich, aby na ich tle ukazać zintensyfikowane i zdeintensyfikowane formy słowackie. Punktem wyjścia i odniesienia jest system polski. Takie podejście pozwala na wskazanie cech wspólnych dla języka polskiego i słowackiego oraz cech charakterystycznych dla każdego z porównywanych języków. W rozdziale szóstym omawiam przymiotniki i czasowniki polskie i słowackie z wpisaną w ich strukturę cechą intensywności. W podsumowaniu ukazuję realizację sposobu intensyfikacji i dezintensyfikacji w konfrontowanych systemach językowych, zauważając podobieństwo zasad ogólnych oraz różnice pomiędzy sposobami wyrażania kategorii intensywności. Całość pracy dopełnia bibliografia, spisy skrótów, schematów i tabel, indeks osobowy oraz streszczenia w języku polskim, słowackim i angielskim.

Praca jest rozprawą slawistyczną, uplasowaną w obrębie językoznawstwa zachodniosłowiańskiego, dlatego cytaty słowackie i czeskie

pozostawiam w wersjach oryginalnych. Tak samo, choć z innych względów, postępuję z cytataми z języka angielskiego.

W trakcie badań nad kategorią intensywności pojawiło się wiele wątpliwości, kwestii trudnych do jednoznacznego rozstrzygnięcia w jednej monografii, dodatkowo w perspektywie komparatywnej. Wiele z nich jedynie zasygnalizowano. Stanowią one jednak punkt wyjścia do dalszych badań nad kategorią intensywności w szerszym niż jedynie polsko-słowackim aspekcie porównawczym.

W tym miejscu chciałabym podziękować Recenzentkom niniejszej pracy, Pani Profesor Ewie Komorowskiej i Pani Profesor Maryli Papierz za wnikliwą lekturę, przychylne opinie i cenne podpowiedzi, które wpłynęły na ostateczny kształt monografii. Dodatkowo, dziękuję Paniom Profesor oraz Pani Profesor Krystynie Kleszczowej za życzliwość i pomoc, której mi udzielały. Szczególne słowa podziękowania kieruję do moich najbliższych i przyjaciół. Za okazywaną miłość, wsparcie i wyrozumiałość dziękuję mężowi Krzysztofowi, córkom Kindze, Oli i Dominice. Doceniam też przyjacielską życzliwość pozostałych bliskich mi osób.

Rozdział 1

Kategoria intensywności w badaniach lingwistycznych

Opis kategorii intensywności jest możliwy dzięki różnym perspektywom badawczym, zaproponowanym w bogatej literaturze przedmiotu. Stanowi to niewątpliwie wyzwanie dla badaczy, zwłaszcza że intensyfikacja może być przedmiotem rozległego obszaru badań, z nieustalonym dotychczas zbiorem wyznaczników. Swoim zasięgiem obejmuje różne poziomy języka, od fonologicznego, poprzez morfologiczny, leksykalny, składniowy, aż po stylistyczny. Wskazuje na to William Labov, pisząc „There is no closed set of markers of intensity. Intensity is signalled by a large and miscellaneous class of devices, ranging from the most peripheral of prosodic variations to the most central categories of the grammar” (Labov, 1984: 48).

Punktem wyjścia do komparatywnego, polsko-słowackiego opisu tego obszaru, będzie przegląd dotychczasowych prac dotyczących intensyfikacji i dezintensyfikacji na tle szerszej pojmowanej kategorii intensywności w lingwistyce. W niniejszym rozdziale przedstawię ustalenia językoznawców słowiańskich i zachodnioeuropejskich w zakresie podejmowanej problematyki. Przedmiotem opisu uczynię głównie prace lingwistów zachodniosłowiańskich (polskich, słowackich i czeskich), ale omówię także szerszy kontekst słowiański oraz istotny dla badań nad intensywnością obszar zachodnioeuropejski i pozaeuropejski. Z uwagi na obszerność literatury poświęconej różnym aspektom badań nad intensywnością dokonałam arbitralnego

wyboru opracowań poddanych przeglądowi. Takie ujęcie pozwoli na wielopłaszczyznowe spojrzenie na interesujące mnie zagadnienie oraz potwierdzenie zasadności i celowości podjęcia badań w aspekcie porównawczym polsko-słowackim.

Intensywność jako kategoria

Za pośrednictwem łacińskiego leksemu *categoria*, wywodzącego się od greckiego *katēgoría* ('sąd, orzeczenie') pojawił się w języku polskim termin *kategoria* na oznaczenie zbioru pojęć właściwych dla danej dziedziny. Problem kategoryzacji i kategorii jest przedmiotem dociekań wielu dyscyplin badawczych, samo pojęcie jest nieostre, wieloznaczne i trudne do precyzyjnego zdefiniowania. Definicja filozoficzna, wywodząca się od Arystotelesa (i wyróżnionych przez niego dziesięciu kategorii: substancji, ilości, jakości, stosunku, miejsca, czasu, położenia, działania i doznawania), obejmuje kategorie semantyczne i syntaktyczne. Jak podaje *Słownik wyrazów obcych PWN*, „kategoria to podstawowe pojęcie danej nauki, zbiór wyrażeń tak dobranych, że gdy w jakimś zdaniu lub zwrocie sensownym dane wyrażenie zastąpimy wyrażeniem należącym do tej samej kategorii semantycznej lub syntaktycznej, całość pozostanie sensowna” (*SWO*, 1972: 348).

W interesującym mnie opisie językoznawczym *kategoria językowa* jest terminem używanym szeroko i w różnych znaczeniach¹. Kategorie językowe nie są w języku izolowane, lecz pozostają ze sobą w różnorodnych związkach, a

synergické pôsobenie jazykových kategórií sa prejavuje v tom, že sa pôsobnosť jazykových kategórií v istom bode križuje, obrazne povedané, stretá sa ich „záujem”, dotknuté prvky sa stávajú inkompatibilné, a preto jedna jazyková kategória druhú limituje, obmedzuje jej pôsobnosť, jej uplatnenie v celej šírke štruktúrnych prvkov, prípadne rozsahu (Kačala, 2006: 27).

¹ O kategorii w nauce o języku, w tym jako o terminie językoznawczym obszernie pisze w pierwszym rozdziale swojej monografii Marta Nowosad-Bakalarczyk (Nowosad-Bakalarczyk, 2018). Monograficzne omówienie systemu kategorii językowych w języku słowackim proponuje również Ján Kačala (Kačala, 2006).

Co więcej, „Kategorialność cechuje język we wszystkich jego płaszczyznach (jeśli pozostać przy jego strukturalistycznej koncepcji), wiele kategorii przecina je, tworząc kategorie o charakterze morfologiczno-semantycznym czy syntaktyczno-semantycznym” (Cichońska, 2009: 32). Spostrzeżenie to pozwala na przytoczenie klasyfikacji kategorii językowych zaproponowanej przez Jána Kačalę, który wyróżnił dwa podstawowe poziomy kategorii: kategorie nominacyjne (*nominačné*) i relacyjne (*relačné*). Dalej, kategorie nominacyjne dzielą się na określające (leksykalne, w węższym znaczeniu – *pomenúvacie*) i słowotwórcze (*slovotvorné*). Kategorie relacyjne z kolei dzielą się na morfologiczne (gramatyczne, w węższym znaczeniu) i syntaktyczne. Sam autor zauważa, że „prechod medzi týmito skupinami nie je ostrý, jestvuje tu prechodné pásmo, vyplnené lexikálno-gramatickými kategóriami” (Kačala, 2006: 92).

Problem kategoryzacji i ujmowania intensywności jako kategorii był już przedmiotem rozważań językoznawców. Zagadnieniu temu poświęciła część swojej pracy Ewa Straś, która wymienia kategorie pojęciowe oraz semantyczne i cytuje Leonida Wasiljewa, którego zdaniem

różnica między kategoriami pojęciowymi a semantycznymi polega na tym, że kategorie semantyczne w odróżnieniu od pojęciowych mają swoją językową realizację w konkretnych środkach leksykalnych, gramatycznych i innych, specyficznych dla każdego języka. Są one również powiązane ze sferą konotacji, czyli dodatkową treścią pojęciową odnoszoną do obrazowego myślenia, sfery strukturalnych znaczeń i funkcji, tzn. z różnymi rodzajami wiedzy językowej (Wasiljew, 1990: 138; cyt. za: Straś, 2008: 18).

Dwustopniowy zestaw kategorii umysłu, przejawiających się w strukturze języka, wyróżnia z kolei Renata Grzegorzczkova. Obok kategorii pierwszego stopnia (substancje, cechy, relacje i zdarzenia) wyróżnia kategorie drugiego stopnia, nakładane na kategorie pierwszego stopnia, wśród których znalazły się: ilość, czas, modalność oraz ewaluacje i ekspresje. Warto zaznaczyć, że kategoria intensywności jest tu utożsamiana z kategorią stopnia. Grzegorzczkova wyróżnia ją jako przysługującą tej części przymiotników i przysłówków, które nazywają cechą dopuszczającą uintensywnienie. Dopuszcza zatem mówienie 1) o intensywności cechy opisywanej w porównaniu z in-

nym obiektem lub stanem tego samego obiektu (*Jan jest silniejszy od Piotra* lub *Jan jest dziś silniejszy niż wczoraj*) oraz 2) o intensywności cechy przysługującej obiektowi niezależnie od porównania (*Jan jest coraz silniejszy*). Umieszcza ją na pograniczu słowotwórstwa i fleksji, wskazując – z jednej strony – brak dokładnego zakresu odniesienia, z drugiej natomiast – regularność wykładników oraz regularność semantyczną (Grzegorzczkova, 2001: 464–465).

Interesująca mnie intensywność stanowi jedną z trzech podkategorii ilości, obok wielości i miary (Grzegorzczkova, 1996: 23); jest to również kategoria semantyczna, pozostająca w związku z kategoriami pojęciowymi: kwalitatywności, kwantytatywności i komparatywności (Straš, 2008: 20). W językoznawstwie słowackim postuluje się wydzielenie intensywności jako kategorii funkcjonalno-semantycznej (Sokolová, 2004).

O intensywności (stopniu), jako podkategorii z pogranicza kategorii ilości i jakości, pisze Marta Nowosad-Bakalarczyk (Nowosad-Bakalarczyk, 2018: 11). Podobnie, dla Júlii Hansmanovej, punktem wyjścia do opisu intensyfikacji są filozoficzne kategorie ilości i jakości (Hansmanová, 2010: 401–408).

Stan badań nad intensywnością

Dorobek lingwistyczny w zakresie interesującej mnie kategorii zostanie przedstawiony chronologicznie, dzięki czemu wyłoni się obraz metodologii badawczych zauważalnych w badaniach nad intensywnością na przestrzeni blisko 120 lat. Takie ujęcie pozwoli zauważyć zmiany w postrzeganiu i opisywaniu niektórych zjawisk czy problemów językowych. Przegląd literatury przedmiotu nie obejmuje z pewnością wszystkich prac, które zostały poświęcone różnorodnym aspektom intensywności w różnych nurtach językoznawczych i językach.

Zagadnienie intensyfikacji było w literaturze często omawiane niejako „przy okazji” opisywania przysłówków. Wskażę tu tylko te prace, które w moim mniemaniu w szczególny sposób wpłynęły na rozwój badań nad intensywnością, intensyfikacją i problematyką intensyfikatorów.

Najstarszym dwudziestowiecznym, znanym mi opracowaniem podejmującym tematykę intensyfikacji jest praca Cornelisa Stoffela *Intensives and Down-Toners. A Study in English Adverbs* (Stoffel, 1901), która stanowiła opis przysłówków angielskich z punktu widzenia ich funkcji intensyfikującej i osłabiającej. Stoffel szczegółowo omawia w niej rozwój przysłówków intensywności wyrażających kompletność stopnia (*Intensive Adverbs expressing completeness of degree*), które stopniowo zyskiwały znaczenie wysokiego lub bardzo wysokiego stopnia cechy oraz tych, które z modyfikatorów słowa (*word-modifiers*) stały się również modyfikatorami zdania (*sentence-modifiers*), konotującymi relacje modalne pomiędzy subjektem i predykatem. Wymienia tu: *full, pure, right, quite, so, very*. W pracy zajmuje się również przysłówkami osłabiającymi (*down-toners*), które wyrażają umiarkowany, drobny lub jedynie dostrzegalny stopień jakości (*rather, pretty*). Próbę kompleksowego opisu przysłówków i możliwości określania stopnia na różnych etapach rozwoju języka angielskiego podejmuje też w swojej pracy *Die Gradadverbien im Englischen* niemiecki badacz Eugen Borst (Borst, 1902). Te dwie pionierskie prace zbudowały poniekąd podwaliny pod dwudziestowieczne badania nad szeroko pojmowaną kategorią stopnia i możliwościami jej wyrażania w języku.

Kilka lat później powstała rozprawa doktorska Jamesa Marrona Farra *Intensives and reflexives in Anglo-Saxon and Early Middle-English* (Farr, 1905), w której autor poświęcił uwagę zagadnieniu refleksywności i intensywności w języku wczesnostaroangielskim, omawiając rozwój zaimków zwrotnych w prozie i poezji staroangielskiej. Rozważania przedstawiają funkcje zaimków *myself, thyself, himself, herself, itself, ourselves, yourselves, themselves* jako zaimków refleksywnych, emfaticznych, osobowych, i jako intensyfikatorów rzeczowników i zaimków. Farr zwraca uwagę, że zaimek *self* pełni 1) funkcję adiektywną, modyfikującą rzeczownik i odpowiada łacińskiemu *idem* oraz angielskiemu *some, very* oraz 2) funkcję intensyfikatora rzeczownika lub przysłówka w prepozycji i jest ekwiwalentem łacińskiego *ipsem* oraz angielskiego *himself*.

Istotny wpływ na rozwój nowszych badań nad intensyfikacją miała, wydana w latach 70. XX wieku, monografia Dwighta Bolingera

Degree words (Bolinger, 1972), w której badacz przedstawia różnorodne sposoby i środki wyrażania intensyfikacji jako narzędzia językowego wyolbrzymiania. Na samym początku stwierdza: “manifestations of degree and intensity are commonly associated with adjectives and adverbs, not so commonly with nouns and verbs” (Bolinger, 1972: 15). Jak zauważa Elżbieta Janus, takie ujęcie odbiega od wielu wcześniejszych prac poświęconych gradacji i zdradza semantyczne podejście do zagadnienia (Janus, 1981: 14).

Bolinger definiuje też termin *intensyfikator*, który rozumie jako “any device that scales a quality, whether up or down or somewhere between the two” (Bolinger, 1972: 17), przy czym zauważa, że intensyfikatory to środki różnorodne, choć – przede wszystkim – leksykalne. Punktem wyjścia dla wyróżnienia intensyfikatorów są dwa kryteria: miejsca, jakie zajmują na skali, oraz kryterium stopnia gramatyzacji. Według pierwszego wydziała Bolinger cztery grupy intensyfikatorów: wykładniki wznoszące² (*boosters*), środkowe (*compromisers*), zmniejszające (*diminishers*) oraz minimalizujące (*minimizers*). Bardziej skomplikowany jest podział intensyfikatorów ze względu na kryterium drugie, które obejmuje podział na grupy wykładników mniej więcej zgramatyzowanych³ i relatywnie niezgramatyzowanych (por. Janus, 1981: 13).

Częściowo zagadnieniu temu poświęciła uwagę Marzena Szymik-Grysczyk w artykule *Niezgramatyzalizowane wykładniki wysokiej intensywności w języku polskim i angielskim* (Szymik-Grysczyk, 1996), analizując relatywnie niezgramatyzowane wykładniki intensywności, które – poza znaczeniem intensyfikującym – posiadają swoje własne znaczenia i, w rezultacie, mogą do-

² Terminy polskie zaproponowała Janus w pracy *Wykładniki intensywności cechy (na materiale polskim i rosyjskim)* (Janus, 1981: 13).

³ Lista mniej więcej zgramatyzowanych wykładników intensywności, mogących występować z przymiotnikami, przedstawia się następująco: *a bit* (‘trochę’), *all* (‘całkiem’), *enough* (‘dostyc’), *kind of* (‘pewnego rodzaju’), *sort of* (‘pewnego rodzaju’), *right* (‘dokładnie, ściśle’), *pretty* (‘dość’), *quite* (‘całkiem’), *rather* (‘raczej’), *somewhat* (‘niewiele’), *as* (‘tak’), *so* (‘tak’), *how* (‘jak’), *this* (‘taki’), *well* (‘dobrze, należyście’), *too* (‘zbyt’), *very* (‘bardzo’), *least* (‘najmniej’), *less* (‘mniej’), *more* (‘bardziej’), *most* (‘najbardziej’) i sufiksy *-er*, *-est* oraz *-ish* (Szymik-Grysczyk, 1996: 81–82).

dawać pewne komponenty znaczenia do wyrażeń sąsiednich. Autorka przeprowadziła analizę takich relatywnie niezgramatyzowanych intensyfikatorów wysokiego stopnia (przymiotników i przysłówków⁴), intensyfikujących wyrazy przez siebie określone, które same mogą posiadać pozytywne lub negatywne konotacje w ramach modelu „retoryki interpersonalnej” Leecha, koncentrując się na „zasadzie grzeczności” oraz „zasadach ironii i kpiny” (Szymik-Grysczyk, 1996: 83). Zwróciła przy tym uwagę, że „o wiele bardziej pomocną w ustaleniu prawidłowości rządzących użyciem relatywnie niezgramatyzowanych wykładników wysokiego stopnia mogłaby się okazać analiza, biorąca pod uwagę pewne socjolingwistyczne czynniki procesu komunikacji” (Szymik-Grysczyk, 1996: 92).

Intensyfikacja i dezintensyfikacja w lingwistyce polskiej

Wzmoczone zainteresowanie problematyką intensyfikacji obserwuje się w światowej lingwistyce w ostatnim dwudziestolecu XX wieku i na początku XXI wieku. Zagadnienie to badano w różnych językach, również w literaturze polskiej oraz w aspekcie konfrontatywnym.

Kategoria intensywności jest ściśle związana z przysłówkami (w szczególności z przysłówkami stopnia), stąd wiele uwag na temat intensywności odnajdziemy w pracach dotyczących przysłówków oraz stopniowania przymiotników. Wyjaśnieniem takiego stanu rzeczy jest w pewnym sensie wypowiedź Władysława Cyrana, który pisze:

Określanie przymiotników i przysłówków przez przysówek tłumaczy J. Safarewicz brakiem w systemie języka specjalnej kategorii wyrazów, które by służyły temu celowi, gdyż jest to określanie drugiego stopnia, a więc przysłówki mogły łatwo objąć nową funkcję określenia przymiotników i przysłówków, zajmując w systemie języka wolne miejsce. Pozostaje jeszcze zagadnienie, dlaczego to wolne miejsce w systemie języka zajęły właśnie przysłówki, i to głównie przysłówki stopnia. J. Safarewicz w związku z tym podkreśla fakt, że przymiotnik i przysówek uwzględniają w swej fleksji

⁴ Szczegółowa lista: por. Szymik-Grysczyk, 1996: 82–83.

kategorię stopnia i że do opisowego wyrażenia kategorii stopnia służy właśnie przysłówek (*bardziej, najbardziej*)⁵ (Cyran, 1967: 12).

Istotne znaczenie dla polskich badań nad intensywnością miały ustalenia Grzegorzycowej, zawarte w monografii *Funkcje semantyczne i składniowe polskich przysłówków* (Grzegorzycowa, 1975). Autorka wydzieliła trzy grupy przysłówków stopnia, charakteryzujących cechę ze względu na intensywność, dostateczność i kompletność.

W obrębie kategorii intensywności funkcjonują określniki o strukturze: ‘wysoki stopień cechy’ (*bardzo głęboki, mokry, zimny, twardy, wesoły*), ‘średni, przeciętny stopień cechy’ (*średnio głęboki, twardy, zimny*), ‘mały, niewielki stopień cechy’ (*trochę mokry, twardy*). Kategoria intensywności informuje o bezwzględnym wymiarze cechy w przedmiocie (zrelatywizowanym jedynie do wielkości całego przedmiotu, np. cecha grubości w połączeniach *gruba nić* i *gruba ściana* jest obiektywnie różna), czym przeciwstawia się gramatycznej kategorii stopnia, implikującej porównanie z cechą w innym przedmiocie (*grubszy, twardszy* (od czegoś)), oraz pozostałym kategoriom dostateczności i kompletności (Grzegorzycowa, 1975: 39).

Przysłówki gradualne (Grzegorzycowa, 1975: 39) stały się również przedmiotem opisu językoznawczego. Ewa Śmieszkiwicz w pracy *Klasyfikacja rosyjskich przysłówków gradacyjnych, będących wykładnikami intensywności uczuć* (Śmieszkiwicz, 1985) analizuje wyrażenia gradacyjne i ich wykładniki formalne w postaci przysłówków stopnia. Podobną problematykę podejmuje Dorota Chudyk w artykule *Łączliwość przysłówków gradualnych z przymiotnikami relacyjnymi w języku rosyjskim w porównaniu z polskim* (Chudyk, 2005) i monografii *Semantyka i łączliwość przysłówków gradualnych w języku rosyjskim w porównaniu z ekwiwalentami polskimi (na materiale tekstów literatury pięknej)* (Chudyk, 2006). Jak zauważa, przysłówki te występują jako wykładniki kategorii intensywności (również dostateczności i kompletności), mają ogólne znaczenie stopnia, miary, ilości „oraz pełnią funkcję intensyfikatorów cechy nazywanej przez wyraz, przy którym występują w zależności podrzędnej” (Chudyk, 2005: 139). Problematyce przysłówków o znaczeniu „pełności cechy” poświęciła swoją uwagę Komorowska w mo-

⁵ W cytacie pominięto zastosowane przez Autora przypisy.

nografii *Analiza semantyczno-pragmatyczna przysłówka совсем (na materiale języka rosyjskiego)* (Komorowska, 1992). Omawia w niej połączenia przysłówka z różnymi częściami mowy (z przymiotnikami, rzeczownikami, czasownikami, zaimkami) i na tej podstawie przeprowadza analizę semantyczną. Zwraca ponadto uwagę na problematykę klasyfikacji przymiotników i wynikający z niej podział przymiotników na przymiotniki graniczne, niegraniczne oraz przymiotniki binarne. Pracą bardzo istotną z punktu widzenia kategorii intensywności jest monografia Elżbiety Janus *Wykłádniki intensywności cechy (na materiale polskim i rosyjskim)* (Janus, 1981). Jest to pierwsze na gruncie polskim opracowanie o wykładnikach intensywności cechy, pod którymi rozumie „wyraz „bardzo” (ros. *očen*) i wyrazy względem niego synonimiczne lub różniące się od niego tzw. stopniem intensywności” (Janus, 1981: 5). Relacja między *bardzo*, *wielki* oraz *duży* została przez autorkę przedstawiona we wcześniejszym, odrębnym artykule (Janus, 1975). Opisywana problematyka zajął się z zagadnieniem stopniowania, a szerzej także z porównaniem i gradacją, gdyż „uzyskiwaniu intensywności cechy służy między innymi właściwość gramatyczna nazywana stopniowaniem” (Węgiel, 1985: 108). Janus konstatuje, że wykładniki intensywności cechy stanowią specjalną klasę wyrażen synonimicznych „bardzo” lub „bardzo bardzo”, spokrewnioną z porównaniem, a klasy wyrażen intensyfikowalnych sprowadzają się do przymiotników parametrycznych i wyrażen opartych na czasownikach „pragnąć” czy „mieć ochotę” (Janus, 1981: 201).

Jadwiga Puzynina w artykule *O pojęciu intensyfikacji* (Puzynina, 2001–2002) odpowiada na pytanie, czym jest intensyfikacja i czego może dotyczyć. Kategoria intensywności, jako jedna z kategorii ogólniejszego znaczenia gradualności, przypisywana jest cechom, stanom, procesom i czynnościom. Puzynina zwraca też uwagę, że

Problematyka intensywności obejmuje zarówno intensyfikację, tj. zwiększanie (się) intensywności (cech, stanów, procesów), jak też jej zmniejszanie się (por. *trochę się bać*, *być nie bardzo odpowiedzialnym*), które można określić jako dezintensyfikację. Wynika z tego, że efekty intensyfikacji znaczeń nie wyczerpują problematyki należącej do kategorii intensywności.

Wymiar określany jako intensywność dotyczy bowiem zarówno natężenia powyżej, jak i poniżej normy, podobnie jak wymiar określany jako wielkość obejmuje i to, co powyżej normy (*co duże, wielkie*), jak i to, co poniżej normy (*co małe, niewielkie*) (Puzynina, 2001–2002: 321).

Chcę w tym miejscu podkreślić, że koncepcja podjętych przeze mnie badań nad problematyką intensywności na gruncie komparacji języka polskiego ze słowackim opiera się na przytoczonym wyżej stanowisku. Jednoznacznie opowiadam się za tym, aby w obrębie kategorii intensywności badać zarówno zwiększanie, jak i zmniejszanie się intensywności cechy, stanu czy procesu, a więc, aby badać procesy intensyfikacji oraz dezintensyfikacji.

Badania Włodzimierza Wysoczańskiego, których efekt przedstawił w artykule *Typologiczne ujęcie dezintensyfikacyjnych formacji gradacyjnych* (Wysoczański, 2006) mają z jednej strony charakter kontynuatorski, z drugiej – nowatorski. Są kontynuacją, bo nawiązują do ustaleń Puzyniny o zmniejszaniu się intensywności cechy (o jej dezintensyfikacji); mają nowatorski charakter, gdyż jest to pierwsze opracowanie opisujące dezintensyfikacyjne formacje stopniowania bezwzględno. Nawiązaniem do tej problematyki jest również moja publikacja *Wykładniki dezintensyfikacji w języku polskim i słowackim – zarys problematyki* (Sojda, 2020b). Jak jednak zauważa Krystyna Kleszczowa:

Gdy badać wykładniki modyfikujące cechę wyrażoną przymiotnikiem, uderza fakt, że w porównaniu z repertuarem środków na sygnalizowanie zwiększenia intensywności cechy, środków informujących o słabym stopniu natężenia cechy jest w polszczyźnie o wiele mniej i to w całej jej historii (Kleszczowa, 2002: 323),

co potwierdza na przykładzie badań nad materiałem historycznym polszczyzny Barbara Mitrenga, pisząc: „Szczegółowych prac ujmujących zagadnienie językowych sposobów sygnalizowania o niskim stopniu intensywności cechy, czyli językowych wykładników dezintensyfikacji w ujęciu historycznym brak” (Mitrenga, 2014b: 100).

Wysoczański przytacza za Aleksandrem Poljanskim schemat odniesienia znaczenia intensyfikacyjnego (wzmacniającego) i znaczenia dezintensyfikacyjnego (antyintensywnego) do normy, gdzie

powyżej normy sytuuje się po stronie pożądaney (lewej) miara pełna, dalej miara nadmierna oraz po stronie możliwości (prawej) miara graniczna, natomiast poniżej normy plasuje się miara niedostateczna, przy czym normę stanowi uwarunkowane tradycją najzwyczajniejsze, najzwyczajniejsze przejawienie się cechy w konkretnej sytuacji (Poljanskij, 1980: 90; cyt. za: Wysoczański, 2006: 27–28).

Dodajmy, że

(...) termin *dezintensyfikator* na określenie wykładników niskiego stopnia intensywności (cech, stanów, procesów) nie jest rozpowszechniony w polskim językoznawstwie. (...) Warto jednak zaznaczyć, że częściej stosowany jest sam termin *intensyfikator*, odnoszący się do wykładników wyrażających zarówno wysoki, jak i niski stopień intensywności (Mitrenga, 2017a: 181).

Wydaje się, że pogląd ten można by dziś nieco zmodyfikować, biorąc pod uwagę – *nomen omen* – zintensyfikowanie badań nad tą problematyką i ukazanie się kilku prac, w których ów termin się pojawił (por. Bałabaniak, 2007b, 2013; Mitrenga, 2017b; Sojda, 2018, 2020a, 2020b).

Kolejną znaczącą pracą omawiającą intensywność (w aspekcie konfrontatywnym) jest monografia Ewy Straś *Kategoria intensywności we frazeologii języka polskiego i rosyjskiego* (Straś, 2008). Intensywność jest tu rozumiana jako nasilenie, wzrost napięcia, wzmocnienie czegoś, albo jako moc, siła czy ostrość, zaś jako kategoria semantyczna wykazuje bliskość z kategoriami pojęciowymi takimi, jak „kwalitatywność”, „kwantytatywność” i „komparatywność” (Straś, 2008: 7). Kategorię intensywności postrzega Straś jako kategorię semantyczną, charakteryzującą środki oddające znaczenie.

Nie tylko język rosyjski jest przedmiotem komparacji z polszczyzną w obszarze badań nad intensywnością. Ireneusz Jakubczak w pracy *Adjective intensifiers in English and Polish* (Jakubczak, 1985) identyfikuje intensyfikację z semantycznym skalowaniem jakości (w górę bądź w dół). W artykule konfrontującym leksykę języka polskiego i arabskiego⁶ (*Taboo-based Intensifiers in Polish and Arabic*) Magdalena Zawrotna (Zawrotna, 2018) podejmuje próbę synchro-

⁶ Intensyfikacją w języku arabskim zajęła się również Elżbieta Górńska w monografii *Intensyfikacja treści we współczesnym arabskim języku literackim* (Górńska, 2015).

nicznego opisu i interpretacji gramatyzacji (zwłaszcza jej pierwszego kroku – desemantyzacji) w oparciu o intensyfikatory bazujące na tabu językowym. Badania nad interesującym zagadnieniem były też prowadzone w aspekcie konfrontatywnym polsko-francuskim. Warto przywołać tu zwłaszcza pracę monograficzną Małgorzaty Izert⁷ *La construction préfixale de forte intensité en français contemporain* (Izert, 2015), w której autorka analizuje właściwości morfologiczne i semantyczne dziesięciu przedrostków o wartości intensyfikującej (*archi-*, *extra-*, *giga-*, *hyper-*, *hypra-*, *maxi-*, *méga-*, *super-*, *supra-*, *ultra-*). Anna Cychnerska z kolei opisuje afiksy derywacyjne, wyrażające kategorię intensywności w językach serbskim i macedońskim. W artykule *Wyrażanie intensywności w językach serbskim i macedońskim* (Cychnerska, 2018) przyjmuje za podstawę metodologiczną słowotwórstwo semantyczne, umożliwiające zastosowanie w analizie słowotwórczej składniowego aparatu badawczego.

Poprawność analizy leksemów pochodnych w kategorii intensywności weryfikuje parafraza: ‘taki x, który + wyrażenie o treści predykatywnej, którego wykładnikiem jest temat + wyżej/niżej od normy’ lub ‘wyrażenie o treści predykatywnej, którego wykładnikiem jest temat + który jest wyższy/niższy od normy’ (Maldjieva, 2009: 58; cyt. za: Cychnerska, 2018: 2).

Polskie intensyfikatory leksykalne stanowią także przedmiot zainteresowania Dagmary Bałabaniak, która w artykule *Semantyczne ograniczenia łączliwości intensyfikatorów leksykalnych* argumentuje, że

Ilości cechy nie daje się uznać ani tym bardziej zmierzyć. Nie poddaje się też wartościowaniu ani ilościowemu, ani prawdziwościowemu odbiór danej cechy przez podmiot sądu. Użycie intensyfikatora świadczy o sygnalizowaniu różnicy między porównywanymi obiektami (przy założeniu, że obiektem może być wyrażenie językowe) (Bałabaniak, 2007a: 21).

W innych pracach (*Dystrybucja przysłówków wysoce i wysoko w znaczeniu wysokiego stopnia* (Bałabaniak, 2005), *Kategoria intensywności na tle wykładników stopnia* (Bałabaniak, 2007b), *Wysoko i wysoce jako wykładniki intensywności cechy* (Bałabaniak,

⁷ Wykaz innych artykułów Autorki poświęconych intensyfikacji w języku francuskim i ujęciu porównawczym polsko-francuskim znajduje się w Bibliografii.

2007c)), autorka omawia wykładniki stopnia o proveniencji przysłówkowej w świetle kategorii intensywności. Lingwistka wskazuje na nieostrość samego pojęcia stopnia oraz zakres jego odniesienia do zjawisk językowych, przypominając, że postulat uznania stopnia za kategorię semantyczną był niejednokrotnie podnoszony w literaturze językoznawczej (Bałabaniak, 2007b: 13). Pokłosiem tych dociekań jest monografia *Polskie intensyfikatory leksykalne na tle wyrażen gradacyjnych* (Bałabaniak, 2013), analizująca wykładniki intensywności będącej podkategorią semantyczną gradacji. Intensyfikatorami autorka nazywa wyłącznie jednoelementowe jednostki leksykalne, komunikujące wysoki stopień cechy, która przysługuje danemu obiektowi w sposób bezwzględny (*bardzo, cholernie, diabelnie, ogromnie, okropnie, piekielnie, potwornie, szalenie, straszliwie, strasznie, wielce, wysoce*). Monografia Bałabaniak jest jedynym do tej pory (na gruncie lingwistyki polskiej) opracowaniem intensyfikatorów leksykalnych w ujęciu synchronicznym. Dopełnieniem badań nad kategorią intensywności i jej związkiem z przysłówkami jest artykuł *O użyciu wyrażen przysłówkowych w pozycji intensyfikatora – problemy interpretacji* (Bałabaniak, 2014a).

Intensyfikatory jako operatory gradacji stały się także przedmiotem zainteresowania Macieja Grochowskiego w artykule *Intensyfikatory, partykuły a negacja. O homonimii gramatycznej dwóch jednostek monosemicznych o postaci w ogóle* (Grochowski, 2009).

Poza pracami przedstawiającymi intensywność i intensyfikację powiązaną z przysłówkami, literatura przedmiotu obejmuje również rozprawy, w których interesujące mnie zagadnienia omawiane są na tle części mowy. Są to publikacje opisujące intensyfikację za pomocą przymiotników, intensywność akcji przy czasownikach czy stan wszechogarnięcia zbioru wyrażany zaimkami.

Intensywność akcji komunikowanej przez czasownik, a w szczególności opis możliwości połączeń czasownika z niektórymi przysłówkami (*bardzo i prędko*), stały się przedmiotem rozważań Witolda Śmiecha w artykule *O niektórych wskaźnikach intensywności akcji w języku polskim* (Śmiech, 1987). Maciej Blicharski z kolei w arty-

kule *Czasowniki oznaczające stopień intensywności akcji w języku rosyjskim i polskim* (Blicharski, 1988) opisuje środki morfologiczne (prefiksy i sufiksy), wskazujące na stopień intensywności akcji czasownikowej. Czasowniki prefiksalnie-sufiksalne, służące wyrażeniu długotrwałej, powtarzającej się akcji o różnym stopniu jej natężenia, są urabiane przez polskie i rosyjskie afiksy *-iva*, *-yva*, *-va*, *-a*. Ze względu na stopień intensywności akcji, Blicharski dzieli czasowniki na te wyrażające wzmoczoną (*nasłuchiwać*, *nawoływać*, *wysiadywać*, *wyśpiewywać*, *zaśmiewać się*) oraz osłabioną intensywność akcji (*naszczekiwać*, *naśpiewywać*, *poklaskiwać*, *popłakiwać*).

Przymiotniki pełniące funkcje intensyfikujące i dezintensyfikujące opisywane są na gruncie słowotwórczym. Maria Karpluk w artykule *Intensiva przymiotnikowe typu namiłosierny*, przedstawia – poniekąd w ujęciu historycznym – funkcje intensywności przymiotnikowych z przedrostkiem *na-* (np. *naczczywy*, *naprzykry*), zwracając uwagę na występowanie w nich gradacji (*in minus* względnie *in plus*) (Karpluk, 2000: 137). Osłabienie cechy, rozumiane jako niski stopień intensywności (natężenia) cechy (=NI) (Grochowska, 1975: 333), stało się przedmiotem analizy przy polskich przymiotnikach z sufiksem *-awy*. Genezę tego przyrostka opisuje Bogusław Kreja w tekście *Geneza funkcji przymiotnikowego sufiksu -awy (typ biały, gorzkawy)* (Kreja, 1957), a Alina Grochowska w pracy *Przymiotniki z sufiksem -awy we współczesnym języku polskim* (Grochowska, 1975) podejmuje próbę ustalenia warunków semantycznych i słowotwórczych, jakie musi spełniać przymiotnik, aby mógł się stać podstawą derywatu o znaczeniu osłabionej cechy. Do tych ustaleń nawiązują poniekąd autorzy badający wyrażanie niepełnej cechy na materiale leksyki dialektalnej: Lidia Trzeźniewska (Trzeźniewska, 1996) czy Irena Jaros (Jaros, 2016, 2019) oraz Błażej Osowski, który analizuje wykładniki morfologiczne i leksykalne w mowie mieszkańców dwóch miejscowości w Wielkopolsce, wskazujące zarówno na wyższy, jak i na niższy poziom cechy (Osowski, 2012).

Na uwagę zasługuje również praca Elżbiety Wierzbickiej-Piotrowskiej *Wykładniki językowe intensyfikacji stanu wszechogar-*

nięcia zbioru, w której autorka analizuje wymiar intensywności, który nie był dotychczas podejmowany w literaturze. Opisuje tu intensyfikację uzyskaną przez użycie zaimków upowszechniających i przeczących (np. *wszystko, wszędzie, każdy, nikt*), które

są we współczesnej polszczyźnie podstawami słowotwórczymi nielicznej grupy derywatów, tworzącej kategorię nazw zawierających informację o zwiększonej intensyfikacji wszechogarnięcia zbioru. Znaczenie to jest wprowadzone do derywatu przez jeden z sufiksów o funkcji ekspresywnej, prymarnie występujących w derywatach przymiotnikowych, a mianowicie: *-utk(i), -eńk(i), -uteńk(i)* (...). Sufiksy te mają także wersję adwerbialną: *-utk(o), -eńk(o), -uteńk(o)* (...) (Wierzbicka-Piotrowska, 2010: 58).

Możliwości motywacji semantycznej leksemów, będących neutralnymi wykładnikami intensywności cechy i stanu w różnych językach europejskich, bada Mariola Jakubowicz w artykule *Czym mogą być motywowane wykładniki intensywności? Na przykładzie różnojęzycznych odpowiedników polskiego bardzo* (Jakubowicz, 2014). Wskazuje, że „przysłówek *bardzo* (i *per analogiam* jego odpowiedniki przekładowe) jest najbardziej reprezentatywnym przykładem intensyfikatora, nie niosącym w sobie treści, a jedynie natężenie omawianej cechy bądź stanu” (Jakubowicz, 2014: 66). Autorka, na podstawie materiału z wielu języków europejskich (nie tylko słowiańskich) wysuwa tezę, że „Prawdopodobnie wszechobecna okaże się tendencja do motywacji wykładnika intensywności przede wszystkim motywantami z kategorii pojęciowych WIELKOŚĆ, ILOŚĆ, SIŁA” (Jakubowicz, 2014: 75).

Przymiotnik *piękny* oraz jego funkcjonowanie w polszczyźnie jest przedmiotem zainteresowania Moniki Szymańskiej w tekście *Wybrane wykładniki intensywności cechy określanej przymiotnikiem piękny w prasie codziennej po 1989 roku. Analiza korpusowa* (Szymańska, 2018). W innej pracy autorka analizuje „różnicowania właściwości semantycznych przysłówków wykraczających poza różnice komunikowanego przez nie stopnia natężenia cechy” (Szymańska, 2021: 171).

Polskie badania językoznawcze nad zagadnieniem intensywności podejmowane były również w ujęciu diachronicznym. Rozpoczęła je Kleszczowa, która w pracy *Językowe środki intensyfikowania*

cechy w historii polszczyzny (Kleszczowa, 2002) omawia przemiany środków wyrażających intensywność cechy i ich przyczyny w historii języka polskiego. W artykule „*Bardzo*” podobne a jednak inne. Z historii polskich wykładników intensywności cechy pisze, że „semantyka większości leksemów, które służyły intensyfikacji (niektóre są nadal w użyciu), mieści się w przestrzeni mierzonej kategoriami pojęciowymi: WIELKOŚĆ, ILOŚĆ, SIŁA” (Kleszczowa, 2007: 317). Do ustaleń tych nawiązuje Bałabaniak w pracy *Wykładniki intensywności związane z pojęciami WIELKOŚCI i ILOŚCI (na materiale polszczyzny dawnej)* (Bałabaniak, 2014b), gdzie analizuje jednostki uznawane za najbardziej reprezentatywne dla semantycznej kategorii intensywności, czyli *bardzo, dużo/duże, wielce*.

Znaczący udział w badaniach nad intensywnością w ujęciu historycznojęzykowym ma też Barbara Mitrenga, której prace koncentrują się zarówno na leksykalnych (Mitrenga, 2014a, 2015, 2016, 2017b), jak i pozaleksykalnych – morfologicznych – wykładnikach intensywności (Mitrenga, 2018). Badaczka posiada w swoim dorobku naukowym również prace poświęcone dezintensyfikacji (Mitrenga, 2014b, 2017a), w których opisuje zmniejszanie się intensywności cech, stanów czy procesów. Z Jej najnowszego artykułu *Wpływy czeskie w kształtowaniu się polskich wykładników intensyfikacji* wynika, że „można (...) mówić jedynie o ograniczonym czasowo wpływie czeszczyzny na kształtowanie się zasobu polskich wykładników intensyfikacji” (Mitrenga, 2019: 124). Poza artykułami naukowymi jest też autorką 22 haseł w *Słowniku zapomnianych wyrażen funkcyjnych*⁸ (Pawelec, red., 2015).

Perspektywa synchroniczna i diachroniczna krzyżuje się w monografii Bałabaniak i Mitrengi *Polskie intensyfikatory w ujęciu historycznym* (Bałabaniak, Mitrenga, 2015), gdzie autorki koncentrują uwagę wokół jednostek współcześnie kojarzonych z kategorią intensywności, pozostawiając poza opisem jednostki dezintensyfikujące. Wskazują również powiązanie wykładników intensywności z my-

⁸ Hasła opatrzone inicjałami BM to: *bezlisz/brzezlisz, dalece, daleko, kadcunnie, możnie, na funty, na porząd/naporząd, nasilnie, przednie, przelisz, przeżłisz, przyłisz, silno, solennie, usilnie, wielce/wielce/wieldze, wielko/wielikik, wielmi, wysoce, wysoko, za diabły/ze diabły, za katy/zakaty, ze katy/ze katy*.

śleniem gradacyjnym i morfologiczną kategorią stopnia, rozumiejąc jednak intensywność w sposób semantyczny.

Powyższe ustalenia pokazują, że kategoria intensywności powiązana jest z gradacją i stopniowaniem oraz z różnymi stopniami skali. Fundamentalne dla badań nad gradacją są spostrzeżenia Edwarda Sapira w pracy *Gradacja: studium z semantyki* (Sapir, 1972⁹), gdzie pisze, że „gradacja (porównywanie ilościowe) jako proces psychologiczny poprzedza mierzenie i liczenie” (Sapir, 1972: 9) i rozróżnia gradację logiczną, psychologiczną oraz językową (implicytną i eksplicytną). W obrębie gradacji implicytnej wyodrębnia wyspecjalizowane formy dwuwyrażeniowe językowo niezwiązane, wskazujące na opozycje (*dobry – zły*). Sapir poświęca również uwagę stopniom pośrednim i stopniowi najwyższemu. Wprowadza pojęcia „warunkowego/względego stopnia najwyższego” oraz „bezwarunkowego/absolutnego stopnia najwyższego” (Sapir, 1972: 33), wskazując tym samym na wyrażenia biegunowe i absolutne. Do przemyśleń Sapira odnosi się Anna Wierzbicka, która w pracy *Porównanie – gradacja – metafora* (Wierzbicka, 1971) omawia strukturę semantyczną komparatiwu, związek między gradacją a porównaniem, oraz stawia hipotezę o metajęzykowym charakterze słowa „bardzo”.

Szczegółowego opisu złożonej problematyki stopniowania dostarczają chociażby tomy *Zagadnień kategorii stopnia w językach słowiańskich* (H. Orzechowska, red., 1976, 1980, 1983, 1986, 1990). Kontynuację badań nad gradacją i kategorią stopnia na gruncie porównawczym znajdziemy też w tomie *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie. Ilość. Gradacja. Osoba* (1986). W językach wschodniosłowiańskich natomiast analizę konstrukcji wyższego i najwyższego stopnia przeprowadza w pracy *Semantyka i składnia wyrażen gradacyjnych (w językach wschodniosłowiańskich)* Marian Jurkowski, stwierdzając, że kategoria stopnia nie niesie informacji o intensywności cechy jakiegoś obiektu, a jedynie informację dotyczącą oceny ilościowej cech porównywanych (Jurkowski, 1976: 50).

⁹ W oryginale Sapir E., 1944: *Grading: A study in Semantics*. W: *Selected Writings*. Ed. D. Mandelbaum, Berkeley 1958.

Intensyfikacja i dezintensyfikacja w lingwistyce słowackiej i czeskiej

W słowackiej i czeskiej literaturze przedmiotu kategorii intensywności oraz zjawisku intensyfikacji poświęcono dotychczas niewiele uwagi, nie istnieje opracowanie monograficzne, w którym podjęty byłby ten problem.

Genezy badań nad intensyfikacją poszukuje się w obrębie studiów nad emocjonalną stroną wyrażania językowego oraz wartościowaniem. Tak też ukierunkowuje swój wykład czeski lingwista, przedstawiciel szkoły praskiej Vilém Mathesius, który w tekście *Zesílení a zdůraznění jako jevy jazykové* (Mathesius, 1947) wskazuje na różnice między naciskiem (emfazą) a intensyfikacją (wzmocnieniem), którą w następujący sposób opisuje:

Intensifikace je hodnotícím přízvukem provázené vyjádření vysokého stupně vlastnosti nebo intensity konání nebo stavu. Pouhé vyjádření kvanta, třeba značně vysokého, ještě intensifikací není. Není jistě intensifikací, když řekneme, že v peci určitého typu lze dosáhnout teploty 1000°C nebo že hydraulický lis vyvíjí tlak 100 atmosfér. Intensifikací se stává vyjádření vysokého stupně nebo vysoké intensity teprve tehdy, když je pojato jako něco, co převyšuje obvyklý průměr a tím i naše očekávání. Není intensifikací, když řekneme, že lev řve, neboť tím slovesem označujeme vždy normální hlas, který lev vydává. Ale ve větě *ten plakát nekřičí, ten řve* můžeme jistě sloveso *řvátí* považovat za výraz intensifikační, protože už z kontextu je patrné, že vyjadřuje něco, co je podle našeho mínění nad obvyklý průměr (Mathesius, 1947: 69–70).

Ponieważ intensyfikacja wyraża taki stopień cechy (lub taką intensywność działania/stanu), który uważa się za przewyższającą średnią, autor zastanawia się, od czego ów wysoki stopień (lub wysoka intensywność) może zależeć. Pisze więc:

Při vlastnosti je samozřejmé, že může jít jen o kvantitu, neboť kvalita, pokud přichází v úvahu, je dána už samou vlastností a nikoli její intenzitou. Podle mého mínění alespoň není po té stránce zásadní rozdíl mezi výrazy *úžasně velký* a *úžasně sladký*. Bližší pozornosti si však zaslouží intenzita konání nebo stavu. Tam, kde jde o skutečné konání, je nasnadě, že se intenzitou rozumí především velikost úsilí na konání to vynaloženého. Toto úsilí se však může projevat netoliko vertikálně, nýbrž i horizontálně, t.j. netoliko

kvantem úsilí vynaloženého v určité době (*s tím kufrem jsme se nadřeli*), nýbrž také jeho délkou, a to jak souvislou, vlastní (*dnes se na vás načekal*), tak přerušovanou (opakování: *tam jsem se odjakživa nachodil*). I když se někdy pozornost při jazykové formulaci zamíří spíš na kvantum výsledku (*dnes jsem toho napsal*) nežli na intenzitu vlastního konání (*dnes jsem se napsal*), je přece vždy základem pojetí tato intenzita. Intenzita stavu, který velmi často nezávisí na vůli subjektu, záleží buď v intenzitě, s kterou se na subjektu projevuje (*spát jako drěvo*), nebo v jeho délce, ať vlastní (*tenkrát jsem si poležel*) nebo přerušované (*tam jsem se něco nalezl* n. *naléhal*) (Mathesius, 1947: 70–71).

Nie spôsob pomináč powiązania intensywności z ekspresywnością, na które wskazuje w pracy *Expresivita slova v současné češtině* Jaroslav Zima (Zima, 1961). Semantyczną intensyfikacją nazywa zjawisko typowe w obrębie ekspresywności adherentnej¹⁰, określając je jako wyrażające nadmierność w stosunku do obiektywnie neutralnej rzeczywistości. W perspektywie moich rozważań o kategorii intensywności rozpatrywanej zarówno na prawo (+), jak i na lewo (–) od punktu „o” na skali normy, istotne są przemyślenia autora: „Je samozřejmě, že nadměrnost musíme ovšem chápat jako znakový výkyv od normálu nikoliv jen směrem pozitivním, nýbrž i směrem opačným, tedy jako nadměrnou velikost i jako nadměrnou malost (nepromluvit slůvko, slovíčko ve významu ‘krátký hovor’)” (Zima, 1961: 44).

Odnutowania wymaga również związek intensywności z emocjonalnością zdania, na co w tekście *Emocionalita slovanské vety* zwraca uwagę Roman Mrázek (Mrázek, 1985), pisząc o intensyfikującej roli zaimków i partykuł.

Podobnie jak w lingwistyce polskiej, tłem dla badań nad problematyką intensywności są w językoznawstwie słowackim i czeskim przysłówki, przy których analizie semantycznej wychodzi się od ich prymarnej funkcji syntaktycznej. Czeski lingwista František Kopečný klasyfikuje przysłówki jako tzw. słowa drugiego określenia, co

¹⁰ „Většina slov slovní zásoby nemá znaky expresivity ve svém základním významu: jsou neutrální a vyjadřují věčné pojmy jako odraz skutečnosti. Avšak také slovo od původu neutrální může sémantickou změnou nabýt ustáleného významu expresivního. Dochází tak k významovému větvení slova, jež pak má vedle svého významu věčného, neutrálního, i další význam nebo další významy expresivní” (Zima, 1961: 43).

oznacza, że ich podstawową funkcją jest bycie drugim określeniem czasownika. Wskazują zatem na jakość lub intensywność (miarę) określanych leksemów: czasowników i przymiotników. Wśród przysłówków wyróżnia kwalitatywne i intensywne jako inherentne, czyli takie, które określają cechę już zawartą w określanym słowie (Kopečný, 1958: 221). Podobną perspektywę przyjmuje Jan Jahn, który w pracy *Slovanské adverbium* wyróżnia dwie duże grupy przysłówków: przysłówki okolicznościowe i przysłówki nieokolicznościowe, które dzieli z kolei na: kwantytatywne, intensywne i kwalitatywne (Jahn, 1966: 24).

Problematykę przysłówków w lingwistyce słowackiej podejmuje František Miko, najpierw w artykule *K problematike prísloviiek* (Miko, 1961), gdzie prezentuje również przegląd dotychczasowych badań nad przysłówkami, później w rozdziale w pracy *Morfológia slovenského jazyka* (MSJ, 1966). Wyróżnia przysłówki okolicznościowe i własnościowe (jako typy znaczeniowe). Wśród przysłówków własnościowych (*vlastnostné príslovky*) wydziela z kolei relacyjne i jakościowe — w tych drugich można dostrzec funkcję intensyfikującą (np. *dokonale, jemne, mocne*). Z perspektywy wyrażania intensywności istotniejsze wydają się parcjalne znaczenia przysłówków, mianowicie znaczenie stopnia (*cele, celkom, čiastočne, dočista, dosť, hodne, nadobro, nadostač, náramne, neskonale, neuveriteľne, ohromne, plne, splna, trochu, úplne, veľmi, značne*) (MSJ, 1966: 568–569). Przysłówki przyczyny w języku słowackim omawia też Juraj Šikra (Šikra, 1989) w artykule *Problematika prísloviiek príčiny v slovenčine*, a w pracy *Sémantika slovenských prísloviiek* (Šikra, 1991) podejmuje problematykę przysłówków ze znaczeniem intensywnym, choć, jak przyznaje, „V našej analýze však nebudeme nahradzovať doterajšie pomenovanie prísloviiek miery patriacich do toho LSP¹¹ iným označením, hoci, pravdaže, berieme do úvahy, že miera a intenzitnosť sa pojmovovo značne prekrývajú” (Šikra, 1991: 98).

W analizie semantycznej przysłówków wychodzi Šikra z pojęcia normy, jako „mysleného významového stredu lexikálno-sémantického poľa prísloviiek miery” (Šikra, 1991: 99) oraz wyodrębnia

¹¹ Lexikálno-sémantické pole.

prymarne i sekundarne przysłówki stopnia. W pierwszej grupie omawia przysłówki charakteryzowane przez semy identyfikujące (*identifikačné sémy – IS*), a znaczenie intensywności jest w nich wyrażone prymarnie. Oprócz semów określających normę – (*IS normy*): *dosť, dostatočné, nadostač, náležite, patričné, primerane* – wyróżnione zostały semy znajdujące się poniżej i powyżej normy. Do semów poniżej normy autor zalicza sem mniejszego stopnia (*IS malej miery – IS Min*): *akomak, badateľne, minimálne, mizivo, mierne, nepatrne, nevelmi, poskromne, znateľne, sporo*, sem średniego stopnia (*IS strednej miery – IS Med*): *spola, spolovice, stredne* oraz sem stopnia większego niż średni, ale mniejszego niż norma (*IS Major*): *prevažne, väčšinou, zväčša*. Na drugim biegunie znajdują się semy wyrażające znaczenie większe niż norma: sem dużego stopnia (*IS veľkej miery – IS Magn*): *citeľne, dotuha, mocne, náramne, neúmerne, netušenie, neúrekom, nevýslovne, prílišne, tuho, urputne, výrazne, význačné, významne, výdatne*, oraz sem maksymalnego stopnia (*IS maximálnej miery – IS Max*): *absolútne, bitkom, dočista, extrémne, krajne, maximálne, načisto, naplno, nedostižne, totálne, úplne, vrcholne, vrchovato*. Drugą grupę, sekundarnych przysłówek stopnia tworzą te wyrazy, które powstają za pomocą derywacji semantycznej i derywacji słowotwórczej. W derywacji semantycznej następuje przeniesienie znaczenia leksemu przysłówkowego poprzez aktualizację jego potencjalnej intensywności, np. *fantastický pôsobiť, explozívne rásť, diabolsky podkutý*. W derywacji słowotwórczej natomiast chodzi o przysłówki własnościowe (*vlastnostné príslovky*), derywacyjnie połączone z przymiotnikami, w których stopień intensywności wyrażany jest prefiksalnie za pomocą prefiksów *bez-*, *ne-*, *polo-*, *pra-*, *pre-*, *pri-* (np. *bezvýhradne, netušene, pološialene, pramárne, presladko, priteplo*) (Šikra, 1991: 102–103).

Do wymienionej pracy nawiązuje inny słowacki badacz, Ľubomír Kralčák. W artykule *Lexikálna intenzifikácia deja a vlastnosti* (Kralčák, 1992) zarysowuje leksykalny sposób intensyfikacji cechy oraz próbuje wskazać podstawowy zestaw środków jej wyrażania. Jego celem jest wyodrębnienie (wychodząc od opozycji ‘wysoki –

niski’, realizującej się na osi ‘maksymalny stopień – minimalny stopień’) zestawu intensyfikatorów samodzielnych leksykalnie (*lexikálne samostatné intenzifikátory; intenzitné kvantifikátory*). W tej skali zakłada istnienie strefy środkowej, która nie dysponuje własnymi środkami leksykalnymi (Kralčák, 1992: 21) i proponuje terminy *koroborácia* (*wzmocnienie*) oraz *atenuácia* (*osłabienie, atenuacja*¹²) cechy.

Najobszerniejszym do tej pory opracowaniem zagadnienia intensyfikacji we współczesnym języku słowackim jest praca Hansmanovej *Intenzifikácia* (Hansmanová, 2010), rozwijająca uwagi zaproponowane przez autorkę w tekście *Kategoriálne formy intenzifikácie* (Hansmanová, 2005), gdzie zwraca uwagę na abstrakcyjność i intuicyjność badanego zjawiska. Pisze, że

Intenzifikácia je abstraktný pojem, o ktorom predpokladáme, že riadi fungovanie istých jazykových javov. Keďže v slovenskej jazykovede sa intenzifikácii doposiaľ nevenovala pozornosť, naše uvažovanie o tejto kategórii je založené na intuícii a smeruje od hľadania javov, o ktorých predpokladáme, že vykazujú vlastnosti, na základe ktorých sa môžu považovať za existenčné formy javu intenzifikácie (Hansmanová, 2005: 150–151).

Stawiając tezę, że „intenzifikácia sa vzťahuje na kvantitu príznaku (kvality); intenzifikácia sa interpretuje ako silniejszy vs. słabszy prejav jakości” (Hansmanová, 2010: 401), wychodzi Hansmanová od kluczowych w systemie kategorii filozoficznych, mianowicie od arystotelesowskich pojęć jakości i ilości. Intensyfikację omawia na tle jakości, ilości, porównania, stopnia, różnicy jakościowej, stosunku ilościowego i klasy, a zjawiskiem prototypowym – korespondującym z filozoficzno-logicznym wyodrębnieniem intensyfikacji – czyni stopniowanie. Autorka zwraca też uwagę na tło stopniowania, którym jest z jednej strony porównanie, z drugiej zaś antonimia (i, powiązana z nią, negacja). Na intensyfikację składają się również deminutywność i augmentatywność, zazwyczaj w opracowaniach leksykologicznych i stylistycznych omawiane w ramach warstwy ekspresywnej zasobu

¹² Terminy polskie *atenuacja, atenuator* oraz tłumaczenia terminów słowackich zaproponowałam w artykule *Lingwistyczna kategoria intensywności w językoznawstwie polskim i słowackim* (Sojda, 2018).

leksykalnego. Lingwistka wskazuje ponadto na synonimię¹³ i frazeologizację, jako kategorie intensyfikacji, konstatując, że wszystkie one, opisane jako przejawy kategoriałne, posłużyły do intuicyjnego wyróżnienia badanego pojęcia.

Pre náš výklad je dôležité, čo je jazykovým indikátorom intenzifikácie, t.j. ktoré jazykové prostriedky sú „nosiťmi” variabilnej kvality a ako sa formálne vyjadruje jej graduálnosť. Pri opise týchto jazykových prostriedkov vychádzame z ich obsahovej príbuznosti, ktorou sa vymedzujú ako trieda. Podstatné je, aby trieda intenzifikátorov mala koreláty v mentálnej reprezentácii jazykových štruktúr (Hansmanová, 2010: 408).

Intensyfikator rozumie Hansmanová jako „výraz, ktorý má funkciu určiť a/alebo hodnotiť mieru príznaku” (Hansmanová, 2010: 441), a semantycznie odzwierciedla to znaczenie leksykalne przysłówka *veľmi/veľa/trocha/málo*. Wskaźnikami intensyfikacji są według badaczki: 1) przysłówki stopnia (*absolútne, extrémne, maximálne, minimálne, nesmierne, priemerne, primerane, príliš, silne, slabo, úplne*) i inne części mowy ze znaczeniem i funkcją przysłówek stopnia (*silou-mocou, do nepoznania, po troche, až radosť, ako-tak, ostošesť, stoj čo stoj*), 2) metryczne wyrażenia stopnia cechy (tzn. wartości liczbowe wielkości fizycznych: np. wyrażenie stopnia cechy *prędkosć* jednostkami *m/s, km/h*); inwentarz intensyfikatorów traktuje jako system hierarchicznie uporządkowany (Hansmanová, 2010: 442).

W ostatnich latach powstało w akademickim środowisku preszowskim wiele prac z zakresu derywatologii, opisujących leksykę języka słowackiego w perspektywie motywacji słowotwórczej. W tym podejściu odnajdziemy również próby przybliżenia zagadnienia intensywności i intensyfikacji, głównie w opisie semantyki przymiotników i przysłówek, oraz w funkcji afiksów. W obszernym opracowaniu monograficznym *Kvalitatívne a kvantitatívne aspekty tvorenia slov v slovenčine*, zespół autorów pod kierunkiem Martina Ološtiaka wskazuje na intensyfikującą funkcję przedrostków i przy-

¹³ O synonimach intensywnych piszą również autorzy *Dynamiky slovej zásoby súčasnej slovenčiny* (DSZSS; Horecký, Buzássyová, Bosák a kol., 1989: 323): „intenzifikáčné synonymá, pri ktorých diferenčný sémantický príznak vyjadruje rozdielny stupeň základného významu (*pršať – liať sa, kričať – revať, vrieskať, pekný – krásny – nádherný*).

rostków przy czasownikach (*povynášať, piepieť, utrápiť, vysedieť, vybozkávať, zabafkať*) i przymiotnikach (*blízulinký, dlhočizný, hypermoderný, chudučký, milunký, nahučičký, predrahý, priširoký, širokánsky*). Opisuje także intensyfikację (wzmocnienie) oraz osłabianie jako onomazjologiczną kategorię modyfikacyjną derywatów przymiotnikowych (Ološtiak, red., 2015: 679). Autorzy wzorują się poniekąd na pracy Jany Sokolovej, która w monografii *Sémantika kvalifikačných adjektív* (Sokolová, 2003) wyróżnia sześć podtypów przymiotników jakościowych-kwalifikujących¹⁴, wśród których znajdują się również przymiotniki jakościowo-intensywnościowe (*kvalitatívno-intenzitné*; np. *vysoký*) i aprecjatywno-intensywnościowe (*apreciatívno-intenzitné*; np. *bohatý*).

Opis przymiotników polskich i słowackich w ujęciu konfrontatywnym przez pryzmat intensyfikacji jest też jednym z obszarów zainteresowań Marty Vojtekovej. Zwracając uwagę na intensyfikujące znaczenie przymiotników, zaznacza: „časť týchto adjektív má kvantitatívny alebo intenzitný význam, ktorému v parafráze zodpovedá výraz „veľa“ – „dužo“ alebo iný významovo príbuzný výraz: *hviezdnatá obloha* (‘taká, ktorú charakterizuje veľa hviezd’) – *gwiaździste niebo* (‘takie, ktoré charakteryzuje dužo gwiazd’) (Vojteková, 2016: 46). Mówi też o przymiotnikach gradacyjnych (*gradačné adjektíva*), które „vyjadrujú intenzifikáciu alebo oslabenie vlastnosti vyjadrenej základným adjektívom“ (Vojteková, 2016: 58), a derywaty odczasownikowe typu *dotieravý, dobiedzavý, plodný, pracovitý, vytrvalý* uważa za przymiotniki intensywnościowe (*intenzitné adjektíva*) (Vojteková, 2014: 254). Warto podkreślenia jest zatem to, że Vojteková rozróżnia zarówno derywaty wzmacniające (intensywnościowe; *zosilňujúce/intenzitné*), jak i osłabiające (*zoslabujúce*). Autorka zauważa ponadto związek intensywności ze stopniowaniem relacyjnym, w którym chodzi o wyrażenie intensywności właściwości rzeczy w porównaniu z inną rzeczą (Vojteková, 2015b: 166–167; Vojteková, 2016: 61, 72–73).

Problematyka intensyfikacji była też podejmowana w aspekcie konfrontatywnym słowacko-czeskim, a to za sprawą tekstu Márii Iva-

¹⁴ Por. podział w: DSZSS, 1989: 195.

novej-Šalingovej *Prídavné mená vyjadrujúce malú mieru v slovenčine a v češtine*. Opisując przymiotniki odprzymiotnikowe, badaczka zwróciła uwagę na jasno w obu językach wyodrębnioną semantycznie grupę słów wyrażających mały stopień właściwości cechy, np. sła. *horkastý*, cz. *nahořklý* (Ivanová-Šalingová, 1975).

Warto zwrócić uwagę również na pracę czeskiej lingwistki Eleny Křížkovéj, która opisała cechy semantyczne intensyfikatorów adverbialnych. W artykule *Količenstvennaja determinacija prilagatel'nych v russkom jazyke (leksiko-sintaktičeskij analiz)* (Křížková, 1974) wyróżniła sześć kategorii wykładników intensyfikujących, na których wzorowała się Grzegorzczkova. Są to wykładniki oznaczające duży, nadmierny, pełny, niepełny, wystarczający oraz niewystarczający stopień cechy.

W nowym internetowym projekcie *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*¹⁵ nie odnajdziemy hasła *intensywność* ani *intensyfikacja*, ale opis – związanych z tymi procesami – partykuł intensywnościowych (*intenzifikační částice – zesilovací částice*) (Nekula, 2017). Jest to w pewnej mierze odzwierciedlenie trendu obserwowanego w czeskiej lingwistyce, który wskazuje na opisywanie intensyfikacji w kontekście badań nad częściami mowy. W nurt ten wpisuje się artykuł Jitki Cvejnovéj, *Zájmena a zájmenná příslovce jako intenzifikační prostředky ve složených intenzifikovaných výrazech* (Cvejnová, 1998), gdzie autorka charakteryzuje intensyfikowane wyrazy językowe (*intenzifikované jazykové výrazy*) jako

výrazy, které obsahují jazykový prostředek zesílení (*překrásný, velmi krásny*) nebo zeslabení (*příhloupý, trošičku hloupý*) základního významu. Intenzifikovaný jazykový výraz se projevuje jako spojení intenzifikačního jazykového prostředku s intenzifikovatelným jazykovým výrazem. Intenzifikované jazykové výrazy mohou být buď jednoduché (*superauto, překrásný, malininko, pootevřít*), nebo složené (*dobrák od kosti, moc hezký, strašně málo, zamilovat se po uši*). Jednoduché intenzifikované jazykové výrazy vznikají obměnami morfologické struktury slov, tj. derivací – prefixací nebo sufixací – či kompozicí. Složené intenzifikované výrazy jsou nejčastěji výrazy skládající se ze dvou samostatných lexémů, z nichž

¹⁵ <https://www.czechency.org/> [dostęp: 02.10.2020].

jeden modyfikuje význam druhého (*velmi hloupý, ukrutně hloupý*), jako intenzifikační prostředek však mohou vystupovat i slovní spojení (*hloupý až hrůza, hloupý jako necky*) i samostatné věty (*hloupý, až bučí; hloupý, až to bolí*) (Cvejnová, 1998: 113).

Cvejnová wyodrębnia 12 grup srodków intensyfikujících, występujących w złożonych wyrazach intensyfikowanych (*intenzifikované složené výrazy*):

1. partykuły intensyfikujące (*intenzifikační částice*): *velmi hezký, moc dobře, hodně se bát, málo upřímný, trochu lépe*;

2. przymiotniki intensyfikujące (*intenzifikační adjektiva*): *mravenčí práce, příšerný strach, drtivá většina, nevýslovný žal, bledá závist, bohapustá lež*;

3. przysłówki intensyfikujące (*intenzifikační adverbia*): *slepě důvěřovat, nepopsatelně krásná, otrocky oddaný, úpěnlivě prosit, ukrutně drahý*;

4. wyrażenia przyimkowe o znaczeniu intensyfikującym (*předložkové substantivní výrazy s intenzifikačním významem*): *po zuby ozbrojený, k smrti unavený, dobrák od kosti, nenávidět až za hrob*;

5. frazeologizmy intensyfikujące z wyrażeniem przyimkowym lub bez, gdzie elementem jest rzeczownik (*intenzifikační substantivní frazeologismy obsahující předložková nebo nepředložková spojení slov, z nichž jedno je substantivum*): *na výsost spokojený, podílet se velkou měrou na úspěchu, vyhrát na celé čáře, bránit se rukama nohama, volat na celé kolo*;

6. porównania intensyfikujące (*intenzifikační přirovnání*): *bledý jako stěna, ticho jako v kostele, hlad jako vlk, rána bolí jako čert*;

7. intensyfikujące użycie zaimków lub przysłówek zaimkowych (*intenzifikační užití zájmen a zájmenných příslovcí*): *co se ho načekala, taková ostuda, je nějak pyšný, jak je krásně!*;

8. intensyfikujące użycie liczebników i przyimków (*intenzifikační užití číslovek a předložek*): *běží o sto šest, chce být hotov raz dva, sláma shořela jedna dvě, bere všema čtyřma, má na všechno šedesát čtyři řečí, promoknout skrz naskrz*;

9. intensyfikujące użycie wykrzykników (*intenzifikační užití in-*

terjekci): *opilý až hrůza, namluvil toho až hanba, zvědavý až běda, otrhaný až bůhchraň, jó chytrý*;

10. intensyfikacja zawierająca porównanie (*intenzifikační včetně přirovnání*): *spal, jako když ho do vody hodí; ječí, jako by ho na nože bral*;

11. intensyfikacja za pomocą zdania podrzędnego okolicznikowego skutku (*intenzifikace větou účinkovou*): *pili, až se hory zeleňaly; běží, div se nepřetrhne; má hlad, že by hřebíky polykal; mrzne, jen praští*;

12. intensyfikacja za pomocą zdania podrzędnego okolicznikowego stopnia (*intenzifikace větou měrovou*): *šel, co noha nohu mine; vyhuboval mu, co se do něho vešlo; snažil se, seč mu síly stačily* (Cvejnová, 1998: 113–114).

W innej pracy autorka zwraca uwagę na związek intensyfikacji z porównaniem, pisząc, że

obě kategorie mají nepochybně jednu společnou funkci, a tou je vyjadřovat vztah kvalitativních, kvantitativních nebo dynamických příznaků obsažených ve výpovědi k hodnotové stupnici. V případě komparace jde o konfrontaci různých hodnot výše uvedených příznaků nebo o porovnání hodnoty příznaku s určitým bodem hodnotové stupnice. Při intenzifikaci zařazujeme hodnotu příznaku do určité oblasti hodnotové stupnice (např. do oblasti absolutních, extrémních, vysokých, průměrných či malých hodnot) (Cvejnová, 1999: 77–78).

Współczesne badania nad intensyfikacją w obrębie lingwistyki czeskiej koncentrują się wokół opisu prefiksoidów i ich funkcji intensyfikującej (por. Šmidová, 2000; Opavská, 2006), obejmując analizą prefiksoidy jakościowo-intensyfikujące, zarówno obcego, jak i rodzimego pochodzenia (por. *celo-*, *giga-*, *hyper-*, *jako-/ jakoby-*, *kvazi-*, *lži-*, *makro-*, *maxi-*, *mega-*, *mikro-*, *mini-*, *pidi-*, *polo-/půl-*, *pseudo-*, *rádoby-*, *skoro-*, *super-*, *také-/taky-*, *tera-*, *turbo-*, *ultra-*, *vel-/vele-*, *velko-*, *vše-*) jako środki wzmacniające lub osłabiające jakość lub ilość (np. *mikromarket – minimarket – maximarket – makromarket, supermarket – hypermarket – megamarket – gigamarket – teramarket, superhit – megahit – gigahit, minikapsle – mikrokapsle – nanokapsle*).

Czescy badacze zwracają również uwagę na relację hiperoniemiczną intensyfikacji z deminutywnością i augmentatywnością. Jest ona analizowana na przykładzie przymiotników intensywnościowych typu *velikánský*, *maličký* w obszarze leksyki ekspresywnej w pracy Libuši Čižmárovej (Čižmárová, 1988).

Intensyfikacja i dezintensyfikacja w badaniach nad innymi językami

Badania komparatywne podejmowane w niniejszej pracy wymagają zakreślenia również rozleglejszego kontekstu. Chodzi o kontekst nie tylko zachodniosłowiański, ale też szerszy – słowiański, europejski i pozaeuropejski. Z przyczyn obiektywnych nie jest możliwe przywołanie wszystkich dotychczasowych prac na temat kategorii intensywności czy intensyfikowania, niemniej, istotne wydaje się naświetlenie kierunku badań i przyjmowanych metodologii. Stąd też niniejszy podrozdział poświęcony będzie ukazaniu wybranych prac lingwistów z różnych kręgów językowych.

Istotne dla współczesnych badań nad intensywnością i intensyfikacją są ustalenia badaczy rosyjskich, którzy od lat 60. XX wieku opisują interesującą kategorię w aspekcie gramatycznym, leksykologicznym, syntaktycznym czy stylistycznym¹⁶. Ważny jest również kierunek badań nad intensywnością na tle ekspresywności. Ten aspekt zagadnienia tak bardzo dominuje w pracach autorów rosyjskich, że właściwie trudno znaleźć zwolenników innego podejścia (Straś, 2008: 13).

Korzystając z terminologii zaproponowanej przez Jaroslava Zimę, leksykę ekspresywną adherentnie można określić zestawiając ją z neutralną leksyką synonimiczną, co zostało również opisane przez Jurija Apresjana w pracy *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka* (Apresjan, 2000). W przytoczonej publikacji autor wprowadza termin *przymiotniki graniczne*, omawia przymiotniki i przysłówki oznaczające niepełny/pełny stopień cechy, oraz wskazuje i analizuje typy łączliwości.

¹⁶ Por. ustalenia i stan badań opisany w: Belskaja, 2004; Straś, 2008; Siutkina, 2019.

Na zwiększenie zainteresowania badaniami nad intensywnością, zwłaszcza w aspekcie konfrontatywnym, pod koniec lat 80. ubiegłego stulecia, miało wpływ wydanie słownika wyrażen intensywnych rosyjskich i angielskich (*Slovar' usilitel'nyh slovosocetanj russkogo i anglijskogo jazykov*, Ubin, 1987), co skutkowało powstaniem monografii o intensywności w ujęciu rosyjsko-angielskim Igora Turanskiego (Turanskij, 1990). Nurt ten widoczny jest także w najnowszych pracach lingwistów rosyjskich, gdzie konfrontuje się język rosyjski z językami niesłowiańskimi. I tak, przykładowo, analizowane są możliwe sposoby intensyfikowania z uwzględnieniem gradacji i markerów ilościowych w języku rosyjskim, angielskim i japońskim (Glebovich Subich, Gabelkhamitovna Mingazova, Faridovna Shangaraeva, 2014) czy intensyfikacja przymiotnikowa na gruncie rosyjsko-angielskim (Ivanča, 2012). Przedmiotem opisu badaczek rosyjskich stały się też przymiotniki relacyjne (nazwane intensyfikatoryami potencjalnymi; Terenteva, Efimova 2015, 2017), czy status intensyfikatorów w literaturze (Sidorova, 2013). Przegląd badań nad kategorią intensywności w językoznawstwie rosyjskim wskazuje na zainteresowanie semantyczną stroną intensyfikacji (Rodionova, 2004, 2005; Revenko, 2013). Svetlana Rodionova zauważa szereg czynników wpływających na proces aktywizacji intensyfikatorów w języku (wykorzystanie przedrostków z jednej, a wzrost łączliwości leksemów o funkcji intensyfikującej z drugiej strony). Wskazuje ponadto na centralne i peryferyjne środki wyrażania intensyfikacji. Do pierwszych zalicza środki leksykalne, słotwórcze i morfologiczne, drugie natomiast to środki fonetyczne i składniowe.

Badania nad intensyfikacją są też przedmiotem zainteresowania językoznawców w innych językach słowiańskich.

Opisem frazeologizmów z semantyką intensywności w języku ukraińskim zajmuje się Lilija Didun, dokonując jednocześnie przeglądu badań nad intensywnością w rodzimej lingwistyce (Didun, 2019a, 2019b). W lingwistyce chorwackiej natomiast przedmiotem opisu uczyniono intensyfikującą funkcję gramatycznych wykładników modalności (partykuł modalnych i ekwiwalentnych wyrażen modalnych), którą poddano analizie na gruncie konfrontatywnym

chorwacko-niemiecko-angielskim. Badania nad modalnością w obrębie lingwistyki funkcjonalnej obejmują pojęcia subiektywności i subiektywizacji, w które wpisuje się proces intensyfikacji. Jednostki językowe kodują określone stopnie zaangażowania nadawcy treści, a im wyższy jest ów stopień zaangażowania, tym wyższy stopień subiektywności. Tym samym, wykładniki modalności zbliżają się do subiektywizacji poprzez włączenie intensyfikacji jako części ich znaczenia kontekstowo- i nadawczo-zależnego (Batińić, Kresić, Pavić Pintarić, 2015: 4). Pole funkcjonalno-semantyczne intensyfikacji werbalnej jest natomiast przedmiotem opisu serbskiej lingwistki Any Janjušević Olivieri (Janjušević Olivieri, 2013).

Jak wspomniano na początku, najszerzej znaną pracą zachodnioeuropejską, podejmującą tematykę intensywności i intensyfikatorów, jest monografia Bolingera *Degree words* (Bolinger, 1972). Na uwagę zasługują też przymiotniki intensyfikujące i intensyfikatory (elementy uwydatniające, eksponujące/emfatyczne: *emphasizers*; wzmacniające: *amplifiers*) wyróżnione w *A University Grammar of English* (Quirk, Greenbaum, 1991).

Ostatnie lata obfitują w prace poświęcone zagadnieniu intensywności i intensyfikacji w wielu językach i wielu obszarach. Świadczą o tym powstające prace doktorskie, monografie zbiorowe i liczne artykuły. Jeden z numerów czasopisma lingwistycznego *Lexix. Journal on English Lexicology* (2017), został w całości poświęcony intensyfikacji (*The Expression of Intensity*). Tam też obszerną bibliografię najczęściej cytowanych prac na temat intensywności (nie tylko w języku angielskim, ale też francuskim, niemieckim, portugalskim, greckim) podaje Lucile Bordet (Bordet, 2017b). Innym znaczącym opracowaniem jest monografia *Exploring Intensification* (Napoli, red., 2017), w której przedstawiono problem intensywności w ujęciu synchronicznym i diachronicznym oraz konfrontatywnym. Znaczenie badań diachronicznych nad zagadnieniem intensywności oraz wskazanie na funkcję intensyfikatorów w języku współczesnym jest przedmiotem zainteresowania Alana Partingtona. Badacz podejmuje problematykę intensywności jako części szerszego procesu –

deleksykalizacji, podczas której intensyfikatory utraciły swoje niezależne znaczenie (Partington, 1993).

Światowe badania nad interesującym mnie problemem prowadzone są według różnorodnych podejść i metodologii. Uznaną pracą, do której nawiązują badacze, jest monografia *Degree modifiers of adjectives in spoken British English* (Paradis, 1997), gdzie autorka opisuje angielskie modyfikatory stopnia (i przymiotniki, do których się odnoszą) w odmianie mówionej języka, wskazując, że “manifestations of degree are perhaps even more conspicuous in speech than in writing, since speakers have not only lexical means at their disposal but also prosodic means of reinforcement and attenuation” (Paradis, 1997: 11).

Wnikliwą analizę rozwoju intensyfikatorów w kontekście przekształceń metaforycznych i metonimicznych przeprowadza w swojej rozprawie doktorskiej Ilja Kirschbaum (Kirschbaum, 2002); podobną metodologię przyjmuje Silvia Cacchiani, która opisuje – na przykładzie angielskich przymiotników złożonych – determinanty intensyfikacji z punktu widzenia kategorii stopnia, skali i granicy. Autorka wskazuje ponadto, że intensyfikacja opiera się na przejściu od domeny treści do domeny stopnia za pośrednictwem metafory i metonimii pojęciowej (Cacchiani, 2017). Perspektywę kognitywną wykorzystuje także grecka badaczka Angeliki Athanasiadou, która, omawiając Langackerowską koncepcję subiektywizacji, zwraca uwagę na to, że o intensyfikujących procesach językowych można mówić również z punktu widzenia subiektywnego stosunku do (neutralnej) normy (Athanasiadou, 2007). Pewnego rodzaju nawiązaniem do takiego ujęcia intensywności są propozycje socjolingwistycznych badań nad intensyfikatorami (por. np. Xiao, Tao, 2007; Beltrama, 2015; Fuchs, 2017). Kontekstualność i bogactwo semantyczne intensyfikatorów były opisywane w pracy badaczy holenderskich (Liebrecht et al., 2018). Porównanie języka angielskiego z holenderskim w rozprawie doktorskiej Harrisa Constantinou dostarcza z kolei rozstrzygnięć o intensyfikującym znaczeniu zaimków anaforycznych typu *himself* (Constantinou, 2014), nawiązując do pionierskich w tym zakresie spostrzeżeń niemieckich lingwistów Ekkeharda

Königa i Petera Siemunda, którzy, zastanawiając się nad intensyfikatorymi jako przyczynami i skutkami zmiany semantycznej, wskazali intensyfikującą rolę zaimków niem. *selbst*; ros. *sam*; wł. *stesso*; ang. *x-self* czy fr. *x-même* (König, Siemund, 1999).

Kolejnym obszarem dostarczającym narzędzi do badań nad intensywnością jest lingwistyka korpusowa. Przedmiotem opisu stają się angielskie intensyfikatory *absolutely*, *proper*, *really*, *so*, *very*, *well* w planie synchronicznym i diachronicznym, egzemplifikowane w Brytyjskim korpusie języka angielskiego i jego mówionym komponencie (*British National Corpus 1994*, *Spoken British National Corpus 2014*) oraz w Korpusie historycznego języka angielskiego w odmianie amerykańskiej (*Corpus of Historical American English*) (Aijmer, 2020; Schweinberger, 2020; Stratton, 2018, 2020c). Rozwój intensyfikatora *very much* na przestrzeni dziejów języka angielskiego, pokazywany na materiale korpusowym (obejmującym dane diachroniczne i współczesne), jest przedmiotem zainteresowania Victoriny González-Díaz (González-Díaz, 2008). Z kolei najnowsze prace Jamesa Strattona są poświęcone badaniom komparatywnym (na materiale korpusowym) angielskich intensyfikatorów *quite*, *pretty*, *rather*, *fairly* i powstającemu nowemu intensyfikatorowi *proper* (Stratton, 2020a, 2020d, 2021) oraz intensyfikatorom w języku niemieckim (Stratton, 2020b). Należy wspomnieć jeszcze o amerykańskiej pracy Katarzyny Dziwirek, *Escape from Etymology? A Corpus Study of Polish Adjectival Intensifiers* poświęconej etymologii intensyfikatorów polskich (Dziwirek, 2020), co wskazuje na duże zainteresowanie tą problematyką wśród lingwistów z zagranicy.

Ciekawym korpusem badawczym dla kategorii intensywności i używania intensyfikatorów są też produkcje telewizyjne (seriale oraz filmy). Seriale *Przyjaciele* czy *Buffy – postrach wampirów* stały się bazą materiałową do badań nad intensyfikacją przymiotników i pokazały, że język w mediach nie tylko odzwierciedla innowacje w języku, a nawet je ugruntowuje (Tagliamonte, Roberts, 2005; Reichelt, Durham, 2016).

Wart odnotowania jest ponadto kontekst gramatyzacji oraz leksykalizacji, również w planie diachronicznym (Mendez-Naya,

2003, 2017; Bordet, 2017a). Przedmiotem zainteresowania badaczy stają się choćby utwory literackie w języku średnioangielskim, w których analizuje się występowanie i funkcje intensyfikatorów w tzw. mikro- i makrokontekście (Mendez-Naya, 2019).

Na marginesie wspomnę jeszcze o zainteresowaniu intensyfikacją w innych językach świata. Przymiotniki intensyfikujące bada w języku tureckim Ebru Melek Koç (2018), w brazylijskiej odmianie języka portugalskiego stają się one przedmiotem opisu w pracy Marii José Foltran i Vitora Augusta Nóbregi (Foltran, Nóbrega, 2016), frazeologię odzwierciedlającą intensywność opisuje w języku azerbejdżańskim Mesut Kurnaz (Kurnaz, 2015), natomiast ujęcie fonologiczne intensyfikacji w języku jawajskim przedstawiają Invandri Kusuma i Moh Khoirul Anam (2019).

Przegląd słowiańskich, zachodnioeuropejskich i amerykańskich prac opisujących szeroko rozumianą intensywność, intensyfikację i problematykę intensyfikatorów ukazuje znikome zainteresowanie aspektem słowotwórczym interesującej problematyki: nieliczne artykuły są poświęcone intensyfikującym środkom słowotwórczym. Cacchiani porównuje afiksy intensyfikujące w języku włoskim i angielskim (Cacchiani 2011), a Angeliki Efthymiou podejmuje dyskusję nad morfologicznymi środkami oceniania (intensyfikacji i dezintensyfikacji) we współczesnych czasownikach greckich (Efthymiou 2017). Wokół prefiksacji, jako sposobu intensyfikacji we współczesnym języku greckim, koncentrują się badania Zoe Gavriilidou (Gavriilidou, 2014).

Nie są mi również znane opracowania zestawiające intensyfikację z dezintensyfikacją. W 2016 roku powstała na Uniwersytecie Stanowym w Michigan rozprawa doktorska *Intensification and attenuation cross categories*, w której Curtis Anderson opisuje intensyfikację i osłabienie cechy (atenuację) w języku angielskim na podstawie czterech studiów przypadku opartych na leksemach *sorta*, *very* oraz *some*.

Kończąc prezentowanie zgromadzonego materiału teoretycznego, chcę podkreślić główne założenie tego rozdziału. Jego referujący

charakter posłużył jako punkt wyjścia dla podejmowanych w rozprawie zagadnień. Przegląd literatury przedmiotu pokazał, że, z jednej strony, problem intensywności był wiązany z rozległym obszarem pojęć – z porównaniem, ilością bądź miarą (Janus, 1981: 29), z drugiej natomiast, że nie był dotychczas przedmiotem szczegółowego opisu w aspekcie komparatywnym polsko-słowackim, a, jak pisała Zuzanna Topolińska, „konfrontacja języków A i B przynosi więcej informacji o obu językach niż studiowanie każdego z nich z osobna. Jest to szczególnie widoczne w wypadku języków genetycznie bliskich” (Topolińska, 2010: 310).

Co więcej, przegląd literatury przedmiotu wskazał na istniejące luki w badaniach z interesującego zakresu, co jest użyteczne przy nakreśleniu dalszych perspektyw badawczych: przedmiotem uwagi można by uczynić np. intensyfikatory leksykalne w aspekcie porównawczym polsko-słowackim, czy szerzej: na gruncie wszystkich języków słowiańskich, intensyfikującą rolę reduplikacji, czy opisać możliwości języka polskiego i słowackiego w zakresie intensyfikacji za pomocą zaimków *sam/sám*. Aktualność podjętej problematyki jest niewątpliwie związana z dużą ekspansywnością intensyfikatorów i szerokim wachlarzem różnorodnych środków językowych, które mogą występować w tej roli. Dlatego też przedmiotem badań w niniejszej pracy uczyniłam wyłącznie formalne, morfologiczne wykładniki intensyfikacji i dezintensyfikacji, próbując wskazać ich funkcje w modyfikacji podstaw przymiotnikowych oraz czasownikowych.

Intensywność i intensyfikacja w języku

Kategoria intensywności, której istotę stanowi zwiększanie ilości cechy lub nasilenie akcji osiągane różnymi sposobami (Straś, 2008: 37) jest interesującą poznawczo kategorią semantyczną. Można ją w języku obserwować na kilku poziomach: ortoepicznym, ortograficznym, morfologicznym, leksykalnym, syntaktycznym, stylistycznym, w obrębie pragmatolingwistyki i lingwistyki komunikacji. Punktem wyjścia dla dalszego jej opisu jest wypowiedź Kralčáka, który pisał, że „pojem intenzita ako lingvistický termín nie je špecifický vymedzený“ (Kralčák, 1991: 20).

Poszukiwanie znaczenia oraz próby zdefiniowania tego terminu były już przedmiotem wielu prac językoznawczych, zogniskowanych na badaniu języka polskiego, konfrontatywnych, czy z zakresu językoznawstwa ogólnego. Dotychczasowe badania lingwistyczne obejmują różne sposoby pojmowania intensywności, nie dostarczyły jednak definitywnych rozwiązań terminologicznych, na co zwróciła już uwagę w swojej pracy Straś (2008). Siutkina natomiast zauważa, że problematyka intensywności była szeroko dyskutowana i podejmowana w wielu pracach i z wielu perspektyw (morfologicznej, leksykologicznej czy syntaktycznej), ale nie zostało na ten moment wypracowane jednoznaczne jej rozumienie (Siutkina, 2019). Jak pisze Grzegorzcykowa,

Informacja o intensywności odnosi się tylko do cech (stanów), które mogą mieć różne **natężenia** (różne stopnie); nie spełniają tego warunku np. cechy absolutne (*martwy*) czy też cechy relacyjne (*warszawski, ro-*

werowy). Jednakże zakres cech stopniowalnych nie jest do dziś w pełni znany. Informacja o intensywności cechy dokonuje się bądź porównawczo, tzn. przez **porównanie** z intensywnością tej cechy w innych obiektach lub w tym samym obiekcie w innym czasie (tzw. stopniowanie względne *Jan jest silniejszy od Piotra; Jan jest dziś silniejszy niż wczoraj*), bądź też nieporównawczo (intensyfikacja bezwzględna) i tego typu intensyfikacja obejmuje kilka typów: intensyfikację przez odniesienie do **normy** (*Jan jest bardzo/niezwykłe silny, wysoki*) lub też przez odniesienie do **określonej sytuacji**: wskazanie na adekwatność/nieadekwatność cechy względem danej sytuacji, np. *Jan jest dostatecznie silny, wysoki/nie dość silny, wysoki/zbyt, za silny, wysoki*. Osobną sprawą jest informowanie o **kompletności** (zupełności) cechy, stanu: *Jan jest całkowicie, zupełnie, kompletnie zdrowy/łysy* (Grzegorzczkova, 2014: 61).

Intensywność na tle normy i skali

Norma ustala zasady, wytyczne lub charakterystyki dotyczące różnej działalności i jej wyników; jest zatwierdzana na zasadzie konsensusu, przeznaczona do powszechnego i wielokrotnego stosowania, zaakceptowana przez wszystkie zainteresowane strony jako korzyść dla wszystkich i wprowadza kodeks dobrej praktyki i zasady racjonalnego postępowania przy aktualnym poziomie techniki.

Taką definicję podaje Polski Komitet Normalizacyjny¹. Gdy spojrzymy na normę okiem językoznawcy, zauważymy, że tkwi ona w świadomości użytkowników języka (jest intuicyjna) i zazwyczaj nie ma potrzeby o niej mówić, co może wynikać z tego, że jest to pojęcie nieprecyzyjne. Jednak „zdarza się, że zachodzi potrzeba mówienia o normie” (Kleszczowa, Termińska, 2019: 124), gdy pojawia się potrzeba uzupełnienia ciągu antonimicznego, albo gdy podkreślamy jej znaczenie lub powszechność.

Leksem *norma* jest w polszczyźnie obecny za sprawą pożyczki łacińskiej (*norma* ‘prawidło, zbiór’) i francuskiej (*normal, normatif*) i notowany w słownikach dopiero od XIX wieku. Wcześniej ten zakres znaczeniowy zawarty był w leksemie *miara*, bazowym dla przymiot-

¹ www.pkn.pl [dostęp: 08.01.2021].

nika *mierny*, *pomierny* ‘umiarkowany’ oraz przysłówków *miernie*, *pomiernie* (‘w miarę, umiarkowanie; tyle, ile trzeba; powściągliwie’) (Kleszczowa, Terminińska, 2019: 124–125). Do języka słowackiego wyraz *norma* ‘záväzné pravidlo ustálené predpismi, zvykom’ został, podobnie, zapożyczony z łacińskiego *norma* w przenośnym znaczeniu ‘vzor, predpis, pravidlo’. Obecny od XVIII wieku, stał się podstawą dla derywowanego przymiotnika *normálny* (od łac. *normālis* ‘zhotovený v pravom uhle’) (SESS, 2015: 390). Warto wspomnieć również o leksemie *enormný* ‘mimoriadne veľký’ (pol. ‘szczególnie duży, nadzwyczaj duży’), który jest młodym derywatem, obecnym w języku słowackim od XX wieku, pochodzącym z łacińskiego *ēnormis* (przejętym za możliwym pośrednictwem niemieckiego *enorm* lub francuskiego *énorme*) ‘odchylný od pravidla, nepravidelný; neobyčajný, nesmierny, ohromný’. SESS odnotowuje, że jest to leksem złożony z łacińskiego prefiksu *ex-* (‘vy-, z-, znútra, von, nahor’; przed *b, d, g, l, m, n, r, i, u* w formie *ē*) i łacińskiego *norma* ‘pravidlo’ (SESS, 2015: 147, 153).

W słowniku opisowym języka słowackiego znajdziemy definicję normy w znaczeniu specjalistycznym (obejmującym normę techniczną, ekonomiczną i językową) oraz ekonomicznym. Zgodnie z pierwszym rozumieniem,

norma to ‘záväzné pravidlo (všeobecného charakteru) ustálené predpismi, zvykom a pod.; súbor takýchto pravidiel: *etické, mravné, spoločenské normy* sociálne pravidlá vymedzujúce vhodnosť a nevhodnosť správania v istej konkrétnej situácii; *právna n.*; *úprava legislatívnych, zákonných noriem*; *schváliť, zrušiť normu*; *rešpektovať, porušiť normy*; *dodržiavať prísne hygienické normy*; *sprísniť, prekročiť európske emisné, hlukové normy*; *harmonizovať naše normy s normami v EÚ*; *n. upravujúca fungovanie elektronických médií*; *mnoho ľudí na svete konzumuje vodu, ktorá nevyhovuje norme* (SSSJ, 2015: 1040).

Z przytoczonej definicji wynika, że norma jest rozumiana jako obowiązująca zasada (zbiór zasad) o charakterze ogólnym, ustalona na podstawie przepisów prawa i zwyczaju, która określa odpowiednie sposoby postępowania w konkretnej sytuacji (prawnej, społecznej). W rozumieniu językowym, „norma oznacza taki stan rzeczy, który powinien się wydawać większości mówiących najbardziej praw-

dopodobny w danej konkretnej sytuacji” (Apresjan, 1995: 82). Straś uzupełnia:

Za stan normalny należy przyjąć uznany, społecznie oczekiwany i aprobowany stan rzeczy. Normalny, a więc zwyczajny, nieprzykuwający uwagi. Intensywność natomiast wiąże się z takim stanem rzeczy, który opiera się na odstępstwie od normy, od zwykłego wymiaru albo przeciętnej jakości. Wydzielenie jakiejś pojedynczej cechy referenta z całej klasy cech opiera się na subiektywnym wyobrażeniu mówiącego, że cecha ta różni się od normalnej. Norma z jednej strony wyznacza pewien punkt odniesienia, z drugiej – granicę, której naruszenie stanowi bodziec do orzekania o cesze (Straś, 2008: 30).

Obserwacje te potwierdzają Kleszczowa i Termińska, wskazując, że „najbogatsza jest klasa wyrażenń wskazujących na zwyczaj społeczny” (Kleszczowa, Termińska, 2019: 125), a pojęcie *normy* oznacza *stan neutralny*. Piernikarski z kolei wskazuje na odniesienie do normy/neutralności pojęcia *antonimii*: „Antonimia to odniesienie do normy/neutralności (N) tej samej cechy (X) o znaku „+” i „-”. Wzór: (N+X):N:(N-X). Przy tym N nie zawsze ma jednoznaczną czy ustaloną nazwę. W omawianym wypadku może chodzić o określenia: ‘w sam raz’, ‘akurat’, ‘ani dużo, ani mało’” (Piernikarski, 1975: 23).

Odniesienie do normy jest porównaniem w tym znaczeniu, że mowa o jakiejś umownej normie pragmatycznej, różnej dla różnych klas obiektów, nie o idealnym wzorcu (Nagórko, 2002: 148). Norma może być też utożsamiana z granicą, a przekroczenie normy oznacza przekroczenie granicy, co odzwierciedla metafora „norma to granica, przekroczyć normę to przekroczyć granicę” (Rycielska, 2014: 19).

Norma może przybierać różne postaci i być wykorzystywana w wielu klasyfikacjach. Przykładowo, przy klasyfikacji semantycznej przysłówków stopnia, I.V. Červenková rozróżniła dwie normy: „Normu ako najzvyčajnejšiu mieru príznaku v určitej situácii (N) a normu ako mieru príznaku nevyhnutnú alebo želatelnú pre určitý cieľ (N_m)” (Červenková, 1975: 9; cyt. za: Šikra, 1991: 98). Podobne spostrzeżenia znajdziemy w pracy Kralčáka: „Norma sa chápe ako myslený významový stred lexikálno-sémantického poľa miery” (Kralčák, 1992: 23).

Trafnym podsumowaniem przytoczonych uwag jest stwierdzenie Bałabaniak, która pisze:

(...) nie można normy zdefiniować, ponieważ paradoks normy polega na tym, że nie jest ona zauważana (a tym samym wyrażana w języku), dopóki nie ma odchyień od normy. Norma istnieje tylko w opozycji do tego, co normą nie jest. „Nietykowość” zmusza nadawcę do wyrażenia jej w jakiś sposób (Bałabaniak, 2013: 78).

O normie w opisie językoznawczym mówi się również w kontekście stopniowania bezwzględnego, gdzie punktem odniesienia dla derywatu jest wyłącznie podstawa, np. *białawy*, w porównaniu z podstawą *biały* znaczy ‘nie całkiem biały’ (*GWJP–M*, 1998: 503). Nowosad-Bakalarczyk zwraca uwagę na to, kto dokonuje porównania. Jeśli przeciętny użytkownik języka stwierdza, że *A jest białe*, *B jest białawe*, *C jest bielutkie*, to

raczej nie porównuje użytych wyrazów (i raczej nie ma też świadomości relacji pochodności między nimi), lecz odnosi zaobserwowane cechy tych obiektów do przyjętej dla nich normy, jakiejś miary podzielanej przez ogół członków danej wspólnoty językowo-kulturowej, odwołującej się do takich pojęć, jak ‘typowość’, ‘przeciętność’. Na tej podstawie stwierdza, że *A jest białe*, ponieważ w jego ocenie odpowiada przyjętej normie bieli. Porównując dalej obiekty, którym przypisuje tę cechę, może stwierdzić, że jedno z nich posiadają tę cechę w ilości mniejszej niż norma, a inne w większej niż norma (zatem w ilości odbiegającej od jego wyobrażenia bieli, od tego, jaka być powinna biel). Wykładnikami tych sądów są odpowiednie formy językowe (np. *białawy* lub *nie całkiem biały* – *bieluški* lub *nadzwyczaj biały*). Dostrzegamy tu wyraźnie potrzebę uwzględnienia w opisie kategorii językowych człowieka, który jako użytkownik języka realizuje swoje potrzeby komunikacyjne (Nowosad-Bakalarczyk, 2018: 50).

Intensywność wskazuje na cechę ujmowaną ilościowo jako mniejsza lub większa niż norma² (następuje zatem połączenie jakościowego i ilościowego elementu znaczenia: jakościowość odpowiada danej cesze, ilościowość określa „ilość” tej cechy).

Analizę porównywania ilościowego można podsumować stwierdzeniem, że stopniowanie logiczne reprezentuje typ otwartego szeregu

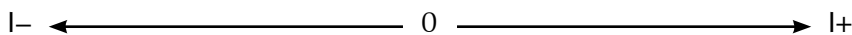
² Bałabaniak za normę uważa nie wartość cechy charakterystycznej dla obiektu, lecz pojęcie tej cechy tkwiące w umyśle mówiącego (Bałabaniak, 2013: 77).

stopni i może mieć lub nie mieć odniesienia do obiektywnej normy czy też statystycznej przeciętnej, podczas gdy stopniowanie psychologiczne i językowe zdecydowanie dążą do uwypuklenia zamkniętego szeregu stopni połączonego lub rozłącznego typu i niełatwo im przychodzi łączyć pojęcie stopniowania i określania normy w pole o określonej normie, wewnątrz którego stosuje się stopniowanie (Sapir, 1972: 22).

Jednym ze sposobów charakteryzowania intensywności jest przedstawienie jej w postaci skali, pośrodku której znajdować się będzie wartość modelowa, wzorcowa, do której odwołujemy się przy orzekaniu wartości, tj. stopnia intensywności (Sojda, 2017: 253). Zmodyfikowanie wyróżnionego przez I. Meľčuka i A. Źolkovskiego parametru leksykalnego *Magn*³ ('bardzo', 'wysoki stopień'), ściśle powiązanego z modelem „sens \longleftrightarrow tekst”, z dwoma stopniami: dodatnim i ujemnym, stało się punktem wyjścia do opracowania umownej, uniwersalnej skali o dużych możliwościach adaptacyjnych (Straś, 2008: 31). Przeciwnego zdania jest Bałabaniak, która pisze, że „(...) nieuzasadniona jest próba definiowania wykładników stopnia poprzez umiejscowienie ich na skali liniowej, ponieważ takiej skali dla nich powołać się nie da” (Bałabaniak, 2013: 34). Skłaniam się jednak ku spostrzeżeniom innych badaczy, dla których istotne są kwestie wartościowania ilościowego i jakościowego, którego podstawę stanowi przekraczanie normy (Straś, 2008: 33).

Skala wiąże się z osią, na której w środkowej części oznaczono punkt „0” oznaczający normę, coś typowego, przeciętne, niemającego ani wartości dodatniej, ani ujemnej (por. schemat 1). Nagórko ujmuje normę jako jakiś (średni) punkt na skali wartości rozciągającej się między biegunem „pozytywnym” i „negatywnym” (Nagórko, 2002: 148). Na prawo od tego punktu mamy do czynienia ze zbliżaniem się do bieguna dodatniego, pozytywnego czyli procesem intensyfikacji (I+), na lewo natomiast ze zbliżaniem się do bieguna ujemnego, negatywnego, a zatem z procesem dezintensyfikacji (I-):

³ Meaning Text Theory: intensification and grading are seen as two separate functions: unlike comparatives, which serve the lexical function [Plus/Minus], upgrading intensifiers express the meaning 'very', 'intense', or, in short, the lexical function [Magn] as against (Meľčuk, Clas, Polguère, 1995: 136).

Schemat 1. Oś normy

Intensywność a stopniowanie

Intensywność w języku opisuje się również w relacji do kategorii stopnia. Literatura na temat stopniowania jest niezwykle bogata, nie jest moim celem jej przytaczanie, chcę jedynie zwrócić uwagę na związki kategorii stopnia z interesującą mnie kategorią intensywności.

W polskiej lingwistyce stopniowanie jest traktowane jako kategoria gramatyczna, słowotwórcza (GWJP–M, 1998; Jadacka, 2002) lub semantyczna (Bałabaniak, 2013). W językoznawstwie słowackim stopniowanie zaliczane jest do morfologii fleksyjnej i uważane za kategorię leksykalno-gramatyczną, ewentualnie za zjawisko przechodnie między poziomem morfologicznym a leksykalnym.

Stopniowanie jako operacja semantyczna polega na wykrywaniu różnic ilościowych między cechami obiektów lub stanów rzeczy i komunikowaniu, w czym owe różnice się ujawniają. Najogólniej jednak, stopniowanie polega na porównywaniu cech obiektów lub stanów (Grochowski, 2008: 61, 2020: 162). Takie rozumienie bliskie jest ujęciu Sapira, który opisywał gradację głównie pod względem psychologicznym, zwracając uwagę na jej wszechobecność, gdyż nie da się uniknąć oceny ilościowej (wymagającej porównania) w postrzeganiu świata (Bałabaniak, 2013: 16).

Różnie też jest postrzegana relacja stopniowania i intensywności. W EJO „stopniowanie to oznaczanie różnic w intensywności cech” (Karolak, 1999: 559), Bałabaniak twierdzi, że „kategoria intensywności jest podkategorią gradacji” (Bałabaniak, 2013: 74), Ivanová uznaje stopniowanie za kategorię gradacji intensywności: *lexikálno-gramatická kategória gradácie intenzity (stupňovanie)* (Ivanová, 2006: 210), a Cacchiani utożsamia intensyfikację z modyfikacją stopnia (*intensification or degree modification*) (Cacchiani, 2017).

Związek intensyfikacji ze stopniowaniem (przymiotnika i przysłówka) zauważają też autorzy *GWJP*, którzy piszą:

Znaczenie i zakres form stopnia w przysłówku stanowią wyraźną paralełę do stopniowania przymiotników. Podobnie jak w przymiotniku, formy stopnia tworzone są tylko od części przysłówek, a mianowicie od tych, które informują o cechach czynności, stanów i procesów dających się intensyfikować, np. *ładnie* → *ładniej* → *najładniej* (ale nie *nago* → **bardziej nago* itp.). Znaczeniowo forma stopnia wyższego i najwyższego informuje o gradacji cechy, większej jej intensywności w porównaniu z innymi stanami (czynnościami) (*GWJP-M*, 1998: 533).

Stopniowanie, opisywane przede wszystkim dla klasy przymiotników, jest sposobem modyfikacji postaci przymiotnika. Jeśli przez stopniowanie rozumieć będziemy zmianę natężenia cechy, którą przymiotnik nazywa, mamy do czynienia z trojakiem sposobem intensyfikacji: regularnym, nieregularnym i opisowym. Metody stopniowania regularnego i nieregularnego prowadzą tylko do nazywania natężenia cechy; używane w nich przyrostki i przedrostki nie mogą nazywać jej osłabienia (Jadacka, 2008: 78). Stopniowanie opisowe to z kolei operacja składniowa polegająca na tworzeniu konstrukcji, która zawiera komponent wskazujący na większą lub mniejszą ilość cechy oraz bazę przymiotnikową (*bardziej wrażliwy, okropnie ciekawy*).

Dla celów niniejszej pracy istotne jest wskazanie, że intensyfikacja dotyczy cechy znajdującej się „w przedmiocie”, bez odniesienia się do tej samej cechy w innym przedmiocie, co zostało nazwane „obiektywną ilością cechy” (Straś, 2008: 29). Obiekty należące do jednej klasy nie zawsze wykazują ten sam stopień cechy (nie każdy *wysoki mężczyzna* jest tak samo wysoki, nie każda *ciepła zupa* ma taką samą temperaturę, nie każda *głęboka woda* ma tyle samo metrów głębokości). Poza tym, ważne jest to, co ma na myśli mówiący w konkretnej sytuacji, ważne jest jego subiektywne wyobrażenie, że cecha różni się od przyjętej za normatywną, normalną (tak postrzeganą przez większość). *Przepiękna dziewczyna* oznacza dla mówiącego osobę o urodzie ‘bardziej niż piękna’ (przyjmując tu leksem *piękna* za punkt odniesienia), nie odnosi się do innej *pięknej dziewczyny* (nie mamy na myśli *piękniejsza od...*), która według

innej osoby wcale taka nie musi być. Cecha ‘piękna’ odnosi się do tej, konkretnej osoby. Prefiks wnosi znaczenie większej „ilości” cechy ‘piękna’ w derywacie, jest zatem wykładnikiem jej wzmocnienia, a zatem intensyfikacji. Na przeciwnym biegunie, derywat *zielonkawy* oznacza zmniejszone natężenie cechy „zieloności”: ‘trochę, nieco’ i wskazuje na jej osłabienie. W tym przypadku, sufiks ma znaczenie dezintensyfikujące.

Kwantytatywność może być wyrażana przez tematy fleksyjne czasownika, ale jej wykładnikami są zazwyczaj formanty słowotwórcze. Stąd też poruszane są w literaturze kwestie rodzaju akcji czasownika wraz z jego charakterystyką ilościową, która obejmuje długość trwania, powtarzalność, zakres, ilościowe ujęcie obiektów/subiektów czy intensywność akcji. Wiąże się to z wyróżnieniem różnych parametrów semantycznych czasownika: rezultatywnością, fazowością, dystrybucywnością czy kumulatywnością (por. Stawnicka, 2009: 38).

Innym aspektem postrzegania kwantytatywności cechy jest znaczenie wzmocnienia cechy, które wnoszą formanty przedrostkowe (*nad-*: *nadwrażliwy*, *przed-*: *przedwczesny*, *prze-*: *przepiękny*, *pra-*: *prastary*, *super-*: *supernowoczesny*) oraz przyrostki (*-utki*, *-usi*, *-uchny*: *malutki*, *malusi*, *tuściuchny*). Znaczenie osłabienia cechy nazwanej podstawowym przymiotnikiem wprowadzają do derywatu prefiksy oraz sufiksy (*-awy*, *przy-*, *niedo-*: *żółtawy*, *przygłuchy*, *niedorozwinięty*). Związane jest z nimi silne zaangażowanie uczuciowe mówiącego w opisywanie cechy przedmiotu. To zabarwienie jest jedynym powodem utworzenia derywatu od przymiotnika nazywającego cechę niestopniowalną (Wróbel, 2001: 200–201).

Wśród różnych sposobów wyrażania intensywności w języku na uwagę zasługuje wykorzystanie środków morfologicznych. Mimo licznych wzmianek w literaturze przedmiotu, ten aspekt nie został dotychczas monograficznie opisany. Moja próba zostanie podjęta z szerszej, konfrontatywnej perspektywy: zestawienia z morfologicznymi wykładnikami intensywności w języku słowackim. Poza obszarem opisu pozostawiam intensyfikatory jako samodzielne leksemy sygnalizujące intensywność w wypowiedzeniach.

Intensywność a dostateczność

Natężenie cechy nazywanej przymiotnikiem określają przysłówki stopnia. To one przekazują informacje o cechach ze względu na właściwości intensywności, dostateczności i kompletności (Grzegorzczkowska, 1975: 39). Niejako na marginesie omawiania przysłówek w języku polskim, pojawia się zatem problematyka kategorii intensywności, w obrębie której wyróżnia się wysoki, średni i mały stopień cechy. Każdy z wymienionych stopni dysponuje swoim zestawem wyznaczników leksykalnych: dla wysokiego stopnia cechy funkcjonuje w polszczyźnie *bardzo*, uznane przez Janus za główny wykładnik intensywności (Janus, 1981) oraz jego semantyczne odpowiedniki, np. *bezdenie*, *bosko*, *okropnie*, *potwornie*, *strasznie* (por. też: Grzegorzczkowska, 1975; Dziwirek, 2020). Kategoria intensywności przeciwstawia się kategorii gramatycznej stopnia, która implikuje porównanie natężenia cechy z taką samą cechą w innym przedmiocie. Intensywność natomiast informuje o bezwzględnym wymiarze cechy, nieodnoszącym się do innego przedmiotu. W opisywaniu kategorii dostateczności jest mowa o odniesieniu do normy, stanu przeciętnego lub innego punktu odniesienia, będącego typowym dla danej cechy. W obrębie tej kategorii wyróżnia się wyznaczniki dostatecznego stopnia, zbyt dużego oraz zbyt małego stopnia cechy. W podobnym tonie wypowiada się Chudyk, wskazując na trójstopniowość kategorii dostateczności, która obejmuje: za duży stopień (*nadmiernie*, *przesadnie*, *za bardzo*, *zanadto*, *zbyt*, *zbyttnio*), dostateczny stopień (*dość*, *dosyć*, *dostatecznie*, *wystarczająco*) oraz za mały stopień cechy (*za mało*, *nie dość*) (Chudyk, 2005: 138–139). Kategoria kompletności jest dwustopniowa, obejmuje pełny i niepełny stopień cechy⁴. Wśród wykładników pełnego stopnia występują: *całkiem*, *całkowicie*, *zupełnie*. Wykładnikiem niepełnego stopnia, który informuje nie o tym, że dana cecha nie przysługuje przed-

⁴ Warto tu przytoczyć uwagę Ewy Komorowskiej, która analizując semantycznie przysłówki „pełności cechy” zauważa, że stosunkowo niedawno w ogóle zauważono ich odrębność semantyczną i zaczęto je stopniowo wyróżniać z grupy przysłówek – wcześniej traktowane były w literaturze przedmiotu łącznie z pozostałymi przysłówkami stopnia (Komorowska, 1990: 163).

miotowi, ale niewiele brakuje do jej osiągnięcia, jest przysłówek *prawie*. Gradacja w przypadku tej kategorii polega nie na natężeniu cechy, ale na zakresie jej wystąpienia: najszerszy, węższy i zerowy (przy nieobecności cechy). Wykładnikami wyrażen gradacyjnych są przysłowki stopnia – przysłowki gradacyjne, które można odnieść do kategorii intensywności, dostateczności, kompletności i kategorii relacji komplementarnej (Śmieszkiewicz, 1985: 90). Jak pisze dalej lingwistka,

Kategoria intensywności grupuje przysłowki o maksymalnym i minimalnym wyrażeniu cechy lub stanu, kategoria dostateczności skupia przysłowki określające wystarczający lub niewystarczający stopień cechy lub stanu, kategoria kompletności zawiera przysłowki wyrażane przez kompletny, pełny stopień cechy lub stanu, kategoria relacji komplementarnej obejmuje grupę przysłówek o charakterze relacyjnym, uzupełniającym, dopełniającym cechę do maksimum czy minimum (Śmieszkiewicz, 1985: 90).

Kleszczowa postuluje natomiast wydzielenie kolejnej kategorii – „zupełności”, z wyznacznikami leksykalnymi w postaci *całkiem, całkowicie, kompletnie, w ogóle, zupełnie*. Zauważa w niej splatanie się kilku kategorii: całości, kompletności elementów zbioru, maksymalnego stopnia intensywności, graniczności oraz – w niektórych wypadkach – pewności sądu (Kleszczowa, 2005: 294). Kategoria ta wyznacza maksymalny, graniczny zasięg predykatu, stąd też jej leksykalne wyznaczniki koncentrują się wokół leksemów o znaczeniu „koniec, granica”. Ma to związek z przymiotnikami, dla których Apresjan wprowadził termin *przymiotniki graniczne (predeľnye prilagatel'nye)*. Oznaczają one takie cechy stopniowalne, dla których możliwy jest maksymalny stopień natężenia (mogą to być przymiotniki określające np. mały biegun skali: *niski, krótki* lub nazwy barw, kształtów: *biały, okrągły*) (Apresjan, 1980: 92).

Obok trzech wyróżnionych przez Grzegorzczukową podkategorii stopnia (intensywności, kompletności i dostateczności), Bałabaniak wyróżnia czwartą – kategorię nadmiaru, o znaczeniu ‘więcej niż trzeba’, której wykładnikami są: *nadmiernie, zanadto, zbyt* (Bałabaniak, 2007b: 18), co przedstawia schemat 2:

Schemat 2. Wykładniki stopnia
 Źródło: Bałabaniak, 2007b: 19.

W proponowanym opisie intensywności w przymiotnikach i czasownikach skłaniam się ku propozycji Grzegorzycowej (1975: 39–43), aby wyrażenia wskazujące na dostateczny stopień cechy (*dość twardy, dość niski*) opisywać w ramach kategorii dostateczności, bliskiej intensywności. Dostateczność implikuje odniesienie do pewnego stanu normatywnego, właściwości przeciętnej dla danego przedmiotu. Nadmiar, traktowany przez Bałabaniak jako odrębna kategoria, również odnosi się do wartości przeciętnej, wskazując, że coś jest *zbyt długie, nadmiernie szerokie* w stosunku do cechy uznanej za charakterystyczną dla danej kategorii (por. też: Laskowski, 1977).

Intensywność a ekspresywność

W lingwistyce obecny jest pogląd o przeplataniu się kategorii intensywności z kategorią ekspresywności. Te dwie kategorie często się ze sobą krzyżują, co więcej, w niektórych momentach trudno je od siebie rozdzielić, choć, jak postuluje Straś, „Próba rozdziału intensywności od ekspresywności oraz umieszczenia jej na pierwszym planie powinna być jednak podjęta, nawet jeśli rezultaty takiego działania nie będą w pełni zadowalające” (Straś, 2008: 24). Podobnie jest z terminem „ekspresywność”, sąsiadującym z „ekspresją” i „emocjonalnością”. Jak pisze Teresa Skubalanka,

Ekspresywność jest taką właściwością znaku, która może się wyrażać implicytnie – w postaci desygatora bądź też eksplicytnie – w postaci jakby formatora (ekspresywne formanty słowotwórcze). Ponadto w istocie swej ekspresywność znaku jako element kontrastowy na tle dotychczasowej sytuacji semiotycznej można określić jako dodatkowy ładunek informacji, obarczający wskaźnik komunikacji językowej. Ta dodatkowa informacja pochodzi ze sfery afektywności i modalności (wliczając w to także możliwość intensyfikacji itd.) – ogólnie biorąc polega na pogłębieniu opozycyjności w stosunku do innych znaków w systemie, jest niczym innym jak wyrazistością znaku na linii nadawca–odbiorca, zakładamy bowiem, że funkcja reprezentatywna nie została w tym wypadku zniesiona (Skubalanka, 1972: 131).

Ekspresywność to zatem cecha znaku, będąca pochodną procesu uzewnętrzniania osobowości nadawcy – ekspresji. Emocjonalność to z kolei stosunek uczuciowy nadawcy do rzeczywistości ekstralingwistycznej, wyrażony za pomocą środków językowych (Rejter, 2006: 57–58). Z powyższego można wnioskować, że ekspresywność to dodatkowe zabarwienie danej jednostki językowej, a intensywność to cecha wpisana w strukturę semantyczną leksemu. Jeśli dane wyrażenie jest intensywne, może być również dodatkowo ekspresywne: „intensywność nie jest wyłącznie właściwością nazw ekspresywnych” (Straś, 2008: 25) – zależność ta nie działa w drugą stronę. Co więcej, środki słowotwórcze, za pomocą których tworzy się wyrazy ekspresywne, mogą być te same, co środki słowotwórcze urabiające wyrazy zintensyfikowane. W przypadku jednak środków ekspresywnych, istotna jest emocjonalna ocena nadawcy komunikatu, podczas gdy za pomocą środków intensyfikujących wskazuje się na stosunek cechy do przyjętej normy.

Omawiając zależności między kategorią intensywności a ekspresywnością, istotne jest zwrócenie uwagi na ekspresywność eksplicytną i implicytną, oraz adherentną i inherentną.

W literaturze przedmiotu przyjęto za najbardziej konsekwentną i najpełniejszą typologię wyrazów ekspresywnych Stanisława Grabiasa. Uczony wydzielił przykłady wyrazów o eksplicytnych wykładnikach emocjonalności oraz wyrazy, w których emocjonalność tkwi *implicite* (Grabias, 1978: 114–115). Do pierwszej grupy zalicza wyrazy z formantami wyspecjalizowanymi w tworzeniu derywatów

ekspresywnych, do drugiej natomiast wyrazy bez zewnętrznego wykładnika emocjonalności. Wyrazy o ekspresywności eksplicytnej dzieli na motywowane formalnie (za pomocą nacechowanych morfemów i fonemów, np. *lysól*, *ptaszuś*, *mięcho*) oraz motywowane znaczeniowo: leksemy motywowane zmianami w sferze znaczenia leksykalnego, czyli powstałe na drodze derywacji semantycznej (np. metafory typu *baran* ‘głupiec’, *pień* ‘głuchy’) oraz procesami asocjacyjnymi bądź aluzjami (np. *dręcznik* ‘podręcznik’: *dręczyć*) (Rejter, 2006: 63).

Czeski lingwista Jaroslav Zima w znanej pracy *Expresivita slova v současné češtině* (1961) wyróżnia trzy typy ekspresywności: inherentną, adherentną i kontekstową.

Nejzřetelněji vyniká ze současné slovní zásoby typ slov, u nichž poznáváme jejich expresivní charakter i bez kontextu; jejich expresivnost je neoddělitelnou (...) součástí jejich významu, souvisí často s jejich hláskovou podobou a velmi často i s typickou podobou slovotvornou (...). Tento typ slovní expresivity, poznatelný zpravidla zřetelně už jazykovým povědomím a bez kontextu, budeme nazývat expresivitou inherentní. Většina slov naší slovní zásoby nemá ovšem znaky expresivity ve svém základním významu; jsou – ve srovnání se slovy s expresivitou inherentní – neutrální a vyjadřují věcné pojmy jako odraz skutečnosti. Mnohá z nich se však mohou expresivními stát. Zachovávající si v určitém kontextu svůj základní, neutrální, věcný význam, mohou v jiném kontextu nabýt znaků expresivních, které se v dalším vývojovém stadiu lexikalizují. Dochází tak k významovému větvení slova, jež má pak vedle svého významu věcného i další význam nebo další významy expresivní. Tento typ expresivity, jíž je základní, věcný význam slova měněn a která je zřetelně patrná teprve z určujícího kontextu, budeme nazývat expresivitou adherentní.

Třetí typ expresivity slova patří svou podstatou nikoli do oblasti lexicologie, nýbrž je jenom jevem stylistickým. Slovo může působit expresivně, aniž se jeho význam změní. Expresivity se mu dostává pouze v kontextu tím, že se často svým vrsevním určením nápadně odlišuje od svého jazykového okolí. (...) Expresivita není tu však spojena s významovou změnou slova, nýbrž je působena interferencí dvou různých stylistických vrstev. Tuto expresivitu nazveme expresivitou kontextovou” (Zima, 1961: 10–11).

Za typowy przejaw ekspresywności adherentnej uznaje Zima, nawiązując do spostrzeżeń Mathesiusa, intensyfikację leksykalną:

Formulace Mathesiova <<co převyšuje obvyklý průměr a tím i naše očekávání>>, <<nad obvyklý průměr>> potvrzuje naši charakteristiku expresivních výrazů této skupiny: označuje obecně jev, který jsme sémanticky vyjádřili znaky nadměrnosti označujícími skutečnost ve své objektivní podstatě neutrální. Je samozřejmě, že nadměrnost musíme ovšem chápat jako znakový výkyv od normálu nikoliv jen směrem pozitivním, nýbrž i směrem opačným, tedy jako nadměrnou velikost i jako nadměrnou malost (nepromluvit slůvko, slovíčko ve významu ‘krátký hovor’) (Zima, 1961: 44).

W świetle powyższego, ekspresywność inherentna jest wyrażona m.in. wykładnikami morfologicznymi (afiksami) na osi augmentatywność–deminutywność, co można odnieść np. do intensyfikacji w przymiotnikach (*malutki, drobnutki* – cecha ‘więcej niż bardzo mały, drobny’ i jednocześnie derywaty o ekspresywnym nacechowaniu), ekspresywność adherentna tkwi natomiast we wskazaniu nadmiaru cechy w porównaniu z normą. W podobnym tonie wypowiadają się badacze słowaccy. Ološtiak pisze, że

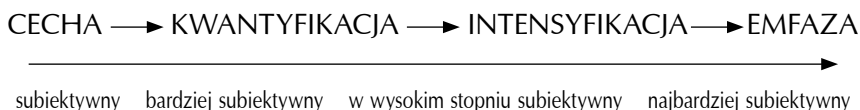
V rámci onomaziologických kategórií sa expresivita viaže najmä na kategórie deminutív a augmentatív, v rámci ktorých sa rozličným spôsobom premiešava kvantitatívnosť (primárne sa viaže na neexpresívne kategórie „malý“ – „veľký“) a kvalitatívnosť (primárne sa viaže na expresívne evaluatívne kategórie „milý“ – „nemilý“) (Ološtiak, red., 2015: 782).

Z ekspresywnością związane jest pojęcie motywacji ekspresywnej (*expresívna motivácia*), którą jest „prejav emočno-vôľových a hodnotiacich prvkov v lexikálnom význame” (Ološtiak, red., 2015: 778).

Leksyka ekspresywna służy też do wyrażania stanu emocjonalnego nadawcy, a niejednokrotnie to stan emocjonalny „stymuluje” twórcę komunikatu do zintensyfikowania swojej wypowiedzi. Athanasiadou podkreśla, że intensyfikatory są szczególnymi przejawami subiektywizacji, których prymarna funkcja koncentruje się wokół wskazywania na perspektywę, punkt widzenia mówiącego. Nadawca prezentuje wydarzenia i sytuacje jako przeżywane lub obserwowane z własnej, „wewnętrznej” perspektywy (Athanasiadou, 2007: 554, 561). Stąd też, odbiorca komunikatu otrzymuje od nadawcy nie tylko słowa, zdania, treść, ale również poznaje jego subiektywne poglądy, nastrój czy sposób nastawienia do otaczającej rzeczywistości.

The import of the degree modifiers is to mentally transport the listeners to another space, allowing them to observe the characterization of the entities as they unfold through the eyes of someone who witnesses or experiences them and moreover to make them take what is said for granted (Athanasiadou, 2007: 561).

Subiektywizacja polega w przypadku intensywności na przesunięciu z właściwości obiektu w kierunku ilości, intensyfikacji, aż do emfazy, co pokazuje schemat 3:

Schemat 3. Od subiektywności do emfazy

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Athanasiadou, 2007: 563.

Hansmanová nadaje emocjonalności dużą rangę przy opisie intensywności: uznaje ją za mechanizm uruchamiający intensyfikację („spúšťačí mechanizmus intenzifikácie”). Nie sposób nie zgodzić się z tym stwierdzeniem, gdyż – rzeczywiście – intensyfikacja jest powiązana z pojmowaniem danej cechy przez nadawcę. Autorka pisze:

Keďže intenzita príznaku je tá istá, zaujíma nás, čím je vyvolávaná intenzita prežívania. Kľúčovú úlohu zohrávajú emócie, ktoré sa viažu na danú entitu. Podmienkou je, aby príznak dosiahol takú mieru, ktorá <<umožňuje>> prežívateľovi emocionálne reagovať na entitu, ktorá je jeho nositeľom. (...) Intenzita prežívania závisí od emócií, t.j. emócie rozhodujú, či sa po splnení spomínanej podmienky prežívanie bude stupňovať (...) (Hansmanová, 2010: 427).

Połączenie intensywności, emocjonalności i subiektywizacji widać wyraźnie również w innym tekście przywołanej autorki, gdzie czytamy:

Intenzifikáciu tu chápeme ako aktualizáciu istej miery pozitívneho alebo negatívneho emocionálneho postoja k objektom prostredníctvom individuálneho odrazu daných objektov vo vedomí jednotlivca a/alebo ako aktualizáciu miery prítomnosti statickej alebo dynamickej vlastnosti objektu (Hansmanová, 2005: 156).

Przytoczenia uwidaczniają trudność jednoznacznego oddzielenia kategorii intensywności i ekspresywności. Zauważa się płynność między tymi kategoriami, choćby dlatego, że wiele jednostek nacechowanych, wyrażających emocje, pełni w języku role intensyfikatorów. Podobnie jak zastrzeżała Straś, w niniejszym opracowaniu skupiać się będę głównie na intensywności, do ekspresywności nawiązując „na marginesie”, wtedy, kiedy znajdzie to swoje uzasadnienie w toku dalszego wywodu.

Intensywność pośrednia i bezpośrednia

Istotne dla przeprowadzenia analizy semantyczno-słowotwórczej polskich i słowackich przymiotników oraz czasowników jest wyróżnienie dwóch typów intensywności: pośredniej oraz bezpośredniej.

Pod pojęciem intensywności pośredniej rozumiem taki typ intensywności, przy wyrażaniu której stosuje się dodatkowe wykładniki intensywności – są nimi przymiotniki bądź przysłowki w roli intensyfikatorów. W wyrażeniach *ulewny deszcz*, *siarczysty mróz*, *ciężka choroba*, *głęboki szacunek*, *bezdeny smutek*, *czarna rozpacz*, *wysoka temperatura*, *gorąca miłość*, *szalenie przystojny mężczyzna*, *niezwykle zdolne dziecko*, *gwałtowny wzrost zakażeń*, *daleko idące ustępstwa* chodzi o informację o odczuwaniu zjawiska/problemu jako intensywnego przez nadawcę komunikatu. Owe określenia intensywności w postaci adjektywnej lub adwerbialnej są równoznaczne ze znaczeniami „bardzo”.

Kolejnym wyodrębnionym typem jest intensywność bezpośrednia. Wydzielam w jej obrębie dwie grupy: do pierwszej zaliczają się te przymiotniki i czasowniki, gdzie cecha intensywności jest wpisana w strukturę semantyczną leksemu, np. pol. *huczeć*, *ryczeć*, *trzasnąć*, *śliczny*, *blyskotliwy*, *szpetny*, *durny*; sła. *búrit'*, *hrmieť*, *hučať*, *úžasný*, *tupohlavý*, *tupý*. Drugą grupę leksemów o intensywności bezpośredniej tworzą derywaty z wyznacznikami formalnymi w postaci afiksów. Znaczenie intensyfikujące lub atenuacyjne wnoszą wyspecjalizowane afiksy modyfikacyjne: prefiksy i sufiksy sygnalizujące rodzaj akcji czasownika, prefiksy, prefiksoidy, sufiksy oraz

formacje złożone prefiksально-sufiksalne modyfikujące znaczenie przymiotnika.

Możliwe jest również skrzyżowanie dwóch typów intensywności: w połączeniu *głośno płakać* neutralny czasownik zostaje zintensyfikowany intensyfikatorem *głośno*, natomiast w przykładach *głośno ryczeć, mocno trzasnąć, wielka ulewa, straszny upał* obserwuje się podwójną intensyfikację: poprzez wykładnik zewnętrzny w postaci przysłówka lub przymiotnika (intensyfikatora leksykalnego) towarzyszący leksemowi z semem intensywności.

Podział na intensywność bezpośrednią oraz pośrednią stanie się nadrzędną metodą służącą do przeprowadzenia analizy derywatów przymiotnikowych i czasownikowych w konfrontowanych językach.

Intensywność a intensyfikacja i dezintensyfikacja

Intensywność (*intenzita*) jest kategorią semantyczną, która ma swoje odniesienie do filozoficznych kategorii ilości i jakości. Na stosunek intensywności do ilościowości wskazywano już we wcześniejszych badaniach, nie tylko w kręgu lingwistyki polskiej (Grzegorzczkova, 1975; Kralčák, 1992; Wróbel, 2000; Hansmanová, 2010), por. ustalenia Kralčáka:

(...) možno intenzitu charakterizovať ako kategóriu (subkategóriu), ktorá je nezávislá od časového či priestorového ponímania mnohosti a ktorá sa bežne nevyjadruje číselným počtom. Intenzita je kontinuítne, nešpecifické množstvo kvality príznaku, ktorého miera je vyjadrená nejakým stupňom. (...) S pojmom kvantity je tiež úzko spätý pojem miery. Niekedy sa pojmy miera a intenzita stotožňujú. Mieru pokladáme za širší pojem, pretože sa ním označuje kvantita javov všeobecne (Kralčák, 1992: 20).

Hansmanová postawiła tezę, że „intenzifikácia sa vzťahuje na kvantitu príznaku (kvality); intenzifikácia sa interpretuje ako silnejší verzus slabší prejav kvality” (Hansmanová, 2010: 401). Autorka wyszła od filozoficznego tła kategorii jakości i ilości, przy czym wskazała, że aspekt ilościowy jakości jest osiągnięty dzięki komparacji. Takie ujęcie spowodowało zakreślenie szerokich form intensyfikacji,

do których przywołana badaczka zaliczyła intuicyjnie deminutywy, augmentatywy, negację, modalność, elipsę, apozjopezę czy parentezę. I, w końcu, intensyfikacja jest aktualizacją pewnego stopnia niektórych cech semantycznych (Dolník, 2009: 64). Użycie leksemu o funkcji intensyfikującej prowadzi do wyraźnej zmiany znaczeniowej całej wypowiedzi. Intensywność oznacza zwiększanie ilości cechy wskazywanej przez przymiotnik lub nasilanie akcji wyrażanej przez czasownik. Jeśli cechę określimy jako intensywną, mamy na myśli to, że intensywność cechy jest duża, jej stopień jest wyższy niż norma, tzn. mówiący tak ją postrzega.

Zagadnienie intensywności zostało w lingwistyce słowackiej podjęte na początku lat 90. ubiegłego stulecia przez Kralčáka, który wyróżnił trzy formy wyrażania intensywności. Można ją w języku wskazywać leksykalnie (w ramach stosunków synonimii i antonimii), afiksalnie (przy przymiotnikach przez stopniowanie, tworzenie deminutywów i augmentatywów oraz inne techniki prefiksacji i sufiksacji; przy czasownikach poprzez wskazywanie na rodzaj czynności) oraz za pomocą właściwego znaczenia leksykalnego (analitycznie, tj. z użyciem odrębnego kwantyfikatora: *veľmi, silno*) (Kralčák, 1992: 20–21). Badania przeprowadzone przez cytowanego autora na materiale tekstów artystycznych doprowadziły do wniosku, że

prostriedky intenzifikácie príznaku sa diferencujú na dve základné skupiny s protichodným významom. Do 1. skupiny sa zaraďujú výrazy, ktoré majú vlastnosť zvyšovať intenzitu príznaku, 2. skupinu tvoria výrazy s opačnou vlastnosťou, tj. znižujú intenzitu príznaku (Kralčák, 1992: 21).

Szersze rozumienie intensyfikacji w kontekście powtarzania wyrazu⁵ proponuje Štefan Peciar: „opakovanie výrazu je častým prostriedkom zosilnenia (intenzifikácie) alebo dôrazu (emfázy)” (Peciar, 1962b: 193).

Jeśli przyjrzymy się modyfikatorom stopnia, zauważymy, że układają się one w dwie grupy: jedna mówi o stopniowaniu pod kątem totalności (kompletności), druga – skalowania. Obie jednak mogą wskazywać na wzmacnianie oraz osłabianie cechy przymiotników

⁵ O intensyfikującej roli reduplikacji w aspekcie konfrontatywnym por. Sojda (w druku).

(por. Paradis, 1997: 27). Ustalenia te pozwalają na rozumienie intensyfikacji w pierwszym sensie jako wzmocnienie cechy (*koroborácia*), w drugim natomiast jako osłabienie (*atenuácia*) (Kralčák, 1992). Termin *atenuácia* zastosował Kralčák na wzór zaproponowanego przez Paradis (1997). Uznałam go za odpowiedni również dla polskich opisów intensywności i w tekście *Lingwistyczna kategoria intensywności w językoznawstwie polskim i słowackim* (Sojda, 2018) zaproponowałam polski odpowiednik: stąd też, używam synonimicznie terminów *dezintensyfikacja* i *atenuacja*.

Hansmanová uznaje intensyfikację (od strony formalnej) za proces modyfikacji struktury wyjściowej jednostki językowej (J1) i powstania nowej jednostki (J2). Proces obejmuje trzy operacje: aktualizację struktury, jej modyfikację (poprzez dodanie lub eliminację nowego elementu) oraz powstanie nowej, zmodyfikowanej struktury. Schemat ten interpretuje się w następujący sposób: 1) do struktury wyjściowej zostaje dodany nowy komponent o funkcji intensyfikującej; 2) z wyjściowej struktury zostaje wyeliminowany pewien składnik, którego miejsce zajmuje nowy – intensyfikujący; 3) z wyjściowej struktury zostaje wyeliminowany pewien składnik, który już nie zostaje zastąpiony. W pierwszym i drugim przypadku chodzi o +intensyfikację, w trzecim natomiast o –intensyfikację (dezintensyfikację) (Sojda, 2018: 121). Intensyfikacja jest również aktualizacją stopnia niektórych cech semantycznych (Dolník, 2009: 64), co więcej, bywa nazywana stopniowaniem semantycznym (Janus, 1981: 57). Użycie leksemu o funkcji intensyfikującej prowadzi do wyraźnej zmiany znaczeniowej całej wypowiedzi.

Z powyższego można wnioskować o istnieniu wykładników intensyfikacji (+), tj. *intensyfikatorów* i intensyfikacji (–): *dezintensyfikatorów*, *atenuatorów*. Cytowana już Puzynina stwierdza, że problematyka intensywności obejmuje zarówno intensyfikację, tj. zwiększenie intensywności cechy, procesu, stanu, właściwości, jak i jej zmniejszenie, co nazywa *dezintensyfikacją*.

Intensywność jest właściwością statyczną, która ma wartość przekraczającą normę (ponadnormatywną I+) oraz wartość poniżej normy (podnormatywną I–). Ponieważ intensywność cechy, działania czy stanu może być wysoka bądź niska, nie widzę sprzeczności

logicznej w określeniu „mała intensywność” (por. Fijałkowska, 2006).

Zilustruję to przykładem: czasownik neutralny *plakać* wyraża pewne działanie, które może być bardzo intensywne lub bardzo słabe (charakteryzować się właściwością I+ lub I-). Dla wskazania większego natężenia tej czynności użyjemy określeń leksykalnych *bardzo*, *intensywnie*, dla mniejszego – *słabo*, *cicho*. Możemy również intensywność czynności *plakania* wskazać bezpośrednio poprzez użycie czasownika, w którego strukturze semantycznej komponent intensywności jest już zawarty: *lkać*, *ryczeć*, *zawodzić*, *szlochać*, *kwilić*, *chlupać* lub wykorzystując środki morfologiczne: ***popłakiwać***. I inny przykład: coś, co jest *słabsze*, jest zwiększeniem cechy ‘bycia słabym’, coś, co jest *wyższe* jest zwiększeniem cechy ‘bycia wysokim’. Na przeciwnym biegunie mamy z kolei: coś, co jest *mniej wyraźne* i oznacza osłabienie cechy ‘bycia wyraźnym’, coś co jest *ledwie widoczne* jest osłabieniem ‘bycia widocznym’. O intensywności akcji można mówić, gdy rozwija się ona w sposób odbiegający pod względem swego natężenia *in plus* lub *in minus* od przebiegu pod tym względem nienacechowanego, np. *iść prędko* lub *wolno* – i tu wyrazy *prędko* i *wolno* sygnalizują natężenie akcji w stosunku do samego *iść*; można się *gniewać bardzo* lub *trochę* (Śmiech, 1987: 165).

Dotychczasowy ogłąd literatury przedmiotu, dotyczącej interesującej mnie kategorii, wskazuje jednoznacznie, że intensywności nie należy utożsamiać z intensyfikacją. „Mimo że pojęcia intensywności i intensyfikacji są intuicyjnie jasne, trudno wyznaczyć precyzyjnie ich zakres, ponieważ łączą się one z problematyką porównania i subiektywną oceną postrzeganej rzeczywistości” (Bałabaniak, Mi-trenga, 2015: 8). Dalej Bałabaniak pisze, że

Intensyfikacja (jako proces lub czynność) nie jest tożsama z intensywnością. Intensywność danej cechy jest wynikiem intensyfikacji tej cechy i wyraża cechę obiektu/stanu rzeczy w sposób statyczny: przysługiwanie cechy w danym momencie. Wartość intensywności może być mała lub duża (nawet zerowa) (Bałabaniak, 2007b: 16).

Zasadnicza różnica pomiędzy intensywnością a intensyfikacją sprowadza się do tego, że pierwsza oznacza cechę statyczną, która danej substancji przysługuje, druga dynamiczny proces, któremu

ta substancja może podlegać. Przeprowadzony przegląd literatury i poglądów lingwistów potwierdza założenie, że zjawisko intensyfikacji odnosi się w szerokim zakresie zarówno do zwiększenia, jak i zmniejszenia właściwości opisywanej cechy/czynności/stanu.

Precyzując: pod pojęciem **intensyfikacji** rozumiem zjawisko zmiany ilościowej i jakościowej ('więcej' i 'bardziej') opisywanej cechy, czynności bądź stanu. Zmiana ta odnosi się do zwiększenia natężenia/nasilenia cechy/czynności/stanu w stosunku do przyjętej przeciętnej (normy). Natomiast proces zmniejszenia intensywności cechy to **dezintensyfikacja (atenuacja)**. Uważam, że zasadne jest pisać zarówno o intensyfikacji, jak i dezintensyfikacji w języku. Opis kategorii intensywności w aspekcie komparatywnym polsko-słowackim pozwala zauważyć, że w polskim językoznawstwie nie jest ona pojmowana tak szeroko, jak u sąsiadów. Opisuje się ją głównie z punktu widzenia intensyfikującej funkcji przysłówka *bardzo* i jego synonimów, ponadto z perspektywy porównania i gradacji oraz intensyfikacji za pomocą jednostek frazeologicznych. Słowackie ustalenia mają szerszy zakres: lingwiści zwracają uwagę na różne aspekty intensyfikacji (np. deminutywność, augmentatywność, negacja, reduplikacja), co może być przedmiotem dalszych, odrębnych badań.

Rozdział 3

Intensyfikatory w lingwistyce

Ostatnie lata przyniosły wzmożone zainteresowanie kategorią intensywności i problematyką rozróżniania intensyfiaktorów (dawniej mówiło się o *przysłówkach intensyfikujących*) w języku, co przyczyniło się do licznych prób definiowania terminu *intensyfikaktor*. Poza definicjami o ogólnym charakterze, są w lingwistyce również takie, które precyzują samo pojęcie intensyfiaktora. Moim celem w niniejszym rozdziale jest wskazanie najistotniejszych kwestii związanych z wyodrębnianiem i definiowaniem intensyfiaktorów, ze szczególnym uwzględnieniem badań językoznawców polskich i słowackich.

Wzrost zainteresowania zagadnieniem intensyfiaktorów związany jest z kilkoma czynnikami. Taki skutek z pewnością ma rozwój lingwistyki komputerowej, a co za tym idzie, również korpusów językowych, rozwój lingwistyki teoretycznej, szczególnie poświęconej problematyce zmian semantycznych leksemów, gdzie intensyfikatory traktowane są jako elementy uzupełniające semantykę poszczególnych jednostek znaczeniem intensywności. Ponadto, intensyfikatory były rozpatrywane na tle procesów gramatyzacji, leksykalizacji i degramatyzacji, w kontekście rozwoju wykładników stopnia, i szerzej, kategorii gradacji, której granice wyznaczał rozwój badań językoznawczych. Z drugiej strony, badano wykształcanie się intensyfiaktorów na przestrzeni lat i ich przemiany w obrębie jednego okresu, ich dystrybucję wśród różnych grup społecznych, wariantów

czy rejestrów języka. Zwracano również uwagę na odniesienie intensyfikatorów do ekspresywności: z jednej strony istotną rolę odgrywała utrata nacechowania ekspresywnego przez pewne jednostki intensyfikujące, z drugiej, przeciwnie: wzmacnianie ekspresywności przez wykorzystywanie nowych środków jej wyrażania. W ten kontekst wpisują się spostrzeżenia Lucile Bordet, która pisze:

it is assumed that intensifiers are popularised because of their intensifying force. (...), those adverbs that are selected to become intensifiers generally belong to the subcategory of adverbs of manner. Through frequency of use and over time, intensifiers tend to lose their intensifying force. That is when the renewal process occurs. This process promotes other adverbs, be they newly created adverbs or already existing ones, to the rank of intensifiers. Some adverbs of manner therefore take on new functions and develop new uses and senses in contexts in which they would not naturally occur. Occasionally, a newly created intensifier may become the most frequently-used one until it loses its intensifying force and needs to be replaced again by other more expressive forms. The renewal process that I have just described does not merely concern the replacement of once-popular adverbs by newer, fresher ones. It also seems to impact on language register through a recycling process of existing intensifiers. Indeed, 'older' intensifiers are not entirely replaced by newer, more expressive intensifiers as one might think at first glance. 'Older' intensifiers remain in use, but they are assigned new functions and they are employed in different contexts (Bordet, 2017: 1–2).

Przy opisie intensyfikatorów wykorzystuje się zatem różne metodologie, począwszy od studiów natury tradycyjnej, filologicznej, poprzez socjolingwistykę, aż do podejścia korpusowego. Jednostki te stanowią wciąż otwarte pole badawcze, i, jak twierdzi Bolinger, „they afford a picture of fevered invention and competition that would be hard to come by elsewhere” (Bolinger, 1972: 18).

Intensyfikatory na tle części mowy

Problematyka intensyfikatorów w polskiej lingwistyce pojawiła się w pracy Grzegorzycykowej poświęconej przysłówkom (Grzegorzycykowa, 1975), gdzie badaczka pisze o przysłówkach jako predyka-

tach drugiego stopnia (np. w zdaniu *Anna pięknie tańczy*), które zawierają kwalifikację akcji (często również przy ocenach) i wskazują na jej jakość. Jako bardziej skomplikowane są natomiast postrzegane wyrażenia informujące o ilości: obejmują liczbę wydarzeń, ich miarę oraz intensywność. Dołączenie znaczenia czasu daje pojęcie liczności w odcinku czasowym – w rezultacie powstają klasy wyrażen ilościowych, wskazujące na liczbę, miarę oraz natężenie. Ostatnie są wyrażeniami gradualnymi, informującymi o stopniu intensywności wydarzenia, który może być wysoki, średni, mały, dostateczny lub niedostateczny (Grzegorzczkova, 1975: 27–28). Obserwowany związek kategorii intensywności z gradacją potwierdza spostrzeżenia opisane w literaturze (Bałabaniak, 2013), że wykładniki intensywności są wyrażeniami gradacyjnymi. Dokonany przez Grzegorzczkova podział na wyrażenia informujące o stopniu intensywności nawiązuje do pracy Křížkovéj, która wyróżniła sześć zasadniczych grup wykładników intensyfikujących (gradacyjnych), zawierających szereg wykładników względem siebie synonimicznych. Są to wykładniki oznaczające: duży, nadmierny, pełny, niepełny, wystarczający i niewystarczający stopień cechy (Křížková, 1974).

Grzegorzczkova nie używa wprost terminu *intensyfikator*, w roli wykładników intensyfikacji opisuje przysłowki (por. również wyżej cytaty z Bordet). Takie podejście stało się tłem rozważań dla Janus, która ograniczyła pojęcie intensywności tylko do znaczenia wyrazu „bardzo” (ros. *очень*), traktowanego jako bezsporny, neutralny stylistycznie wykładnik wysokiego stopnia cechy, a za wykładniki intensywności cechy uznała jego synonimy lub wyrazy różniące się od niego tzw. stopniem intensywności (Janus, 1981: 5, 29; por. Rodionova, 2005). Podobnie wypowiada się Bałabaniak, opisując „bardzo” jako wzorcowy leksem tej grupy, który jest podstawowym, a czasem jedynym wyznacznikiem kategorii intensywności; to jego dystrybucja wyznacza zakres i właściwości tejże kategorii – wyrażenia niepodlegające łączliwości z *bardzo* lub *bardziej* nie są traktowane jak stopniowalne (Bałabaniak, 2013).

Stąd, wykorzystując typologię Bolingera, Janus wykładnikami intensywności nazywa wyłącznie wykładniki wznoszące, a wszystkie

wykładniki intensywności zalicza lingwistka do wykładników gradacyjnych (Bolinger, 1972: 17; Janus, 1981: 13):

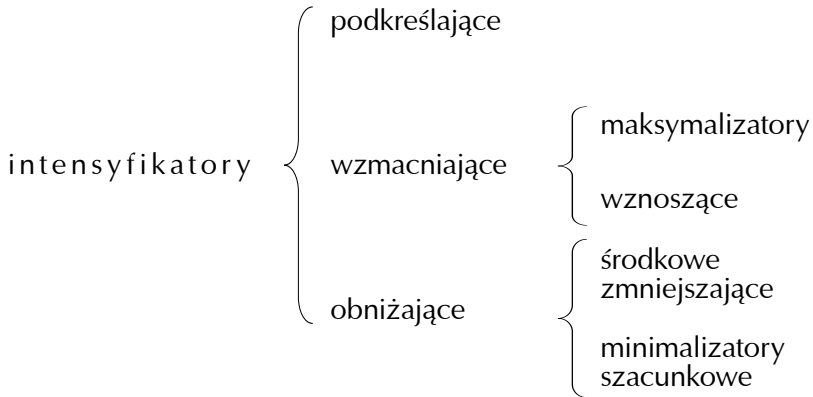
- wznoszące – ang. *boosters* (*He is a **perfect** idiot; She is **terribly** selfish*);
- środkowe – ang. *compromisers* (*He is **rather** an idiot; She is **fairly** happy*);
- zmniejszające – ang. *diminishers* (*It was an **indifferent** success; They were **little** disposed to argue*);
- minimalizujące – ang. *minimizers* (*He's **a bit of** an idiot; I don't care **an iota** for that*).

Zbliżoną do Bolingera typologię proponują Quirk i Greenbaum (1991: 214–220), którzy dzielą intensyfikatory na trzy klasy, wskazując jednocześnie, że nie są one ograniczone do oznaczania na skali intensywności wyłącznie wzrostu, ale też osłabienia: „Intensifiers are not limited to indicating an increase in intensity; they indicate a point on the intensity scale which may be high or low” (Quirk, Greenbaum, 1991: 214).

Intensyfikatory podkreślające (*emphasizers*), do których należą np. *actually, certainly, clearly, frankly, honestly* mają znaczenie potęgujące działanie lub akcję: *I **honestly** don't know what he wants; He **actually** sat next to her*. Intensyfikatory zwiększające/wzmacniające (*amplifiers*) zostały podzielone na te, które odnoszą się do wyższego krańca skali – maksymalizatory (*maximizers*), np. *absolutely, completely, entirely, fully, quite*: *We **absolutely** refuse to listen to your grumbling; I **entirely** agree with you* oraz te, które wskazują wysoki punkt na skali – wznoszące (*boosters*), np. *badly, deeply, greatly, much, well*: *They liked her **very much**; I **can** well understand your problem*.

W opozycji do intensyfikatorów wzmacniających znalazły się intensyfikatory obniżające (*downtoners*), wskazujące efekt obniżający siłę czasownika, które dzielą się z kolei na intensyfikatory środkowe (*compromisers*), np. *kind of, sort of, quite*: *I **quite** enjoyed the party, but I've been to better ones*; intensyfikatory zmniejszające (*diminishers*), np. *partly, slightly, a little*: *We know them **slightly***;

intensyfikatory minimalizujące (*minimizers*), np. *barely*, *hardly*, *little*, *scarcely*: *I could **hardly** hear you; I can **scarcely** ignore his views*; i intensyfikatory szacunkowe (*approximators*)¹, np. *almost*, *nearly*: *I **almost** resigned*.

Schemat 4. Klasyfikacja intensyfikatorów leksykalnych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Quirk, Greenbaum, 1991: 214–220.

Prototypowa funkcja przysłówków polega w zakresie intensyfikacji na modyfikowaniu przymiotników. Już Stoffel wskazywał, że intensyfikatorami są przysłówki derywowane od przymiotników wyrażających cechy absolutne: „Of intensives used to modify adjectives and adverbs, it may in general be said that most of them are adverbs derived from adjectives expressive absolute qualities” (Stoffel, 1901: 1). Tak rozumiane intensyfikatory wyrażają stopień cechy oraz pokazują zaangażowanie mówiącego, który chce być oryginalny i interesujący dla słuchacza, dodają komunikatowi wymiaru emocjonalnego i subiektywnego, stanowiąc przy tym otwartą, szybko zmieniającą się klasę.

Athanasiadou utożsamia intensyfikatory z przysłówkami stopnia, które nazywa też modyfikatorami stopnia (*degree adverbs/degree*

¹ Jadwiga Wajszczyk (2005) wyróżnia aproksymatory (np. *trochę*, *niemal*, *prawie*) jako odrębną klasę wyrażań i, obok limitatorów oraz intensyfikatorów, zalicza je do klasy operatorów metapredykatywnych.

modifiers/intensifiers) (Athanasiadou, 2007: 555), choć jak wskazuje Bałabaniak, „Obecnie przynależność tych ciągów [przysłówek stopnia – S.S.] do klasy przysłówek jest podważana” (Bałabaniak, 2013: 27). Pominę ten wątek, gdyż nie jest on przedmiotem szczególnego zainteresowania w niniejszej pracy.

W studium konfrontatywnym polsko-rosyjskim, dotyczącym intensywności we frazeologii, Straś proponuje definicję intensyfikatora, pisząc, że:

intensyfikator jest modyfikatorem oddziałującym na semantykę znaku językowego i wzbogacającym go o znaczenie intensywności. Na podstawie literatury przedmiotu można dojść do wniosku, że chodzi o jednostkę samodzielną, pełniącą funkcję nominatywną. W funkcji tej najczęściej występują przysłówki miary i stopnia (Straś, 2008: 21).

Zgodnie z podejściem wypracowanym w literaturze (głównie anglojęzycznej, ale również w rosyjskiej), intensyfikator jest postrzegany jako samodzielna jednostka. Interesującą propozycją, przedstawioną przez Rodionową, jest wyodrębnienie dwóch typów środków leksykalnych intensyfikacji, mianowicie *intensyfikatora* i *intensyfikatu* (jest to pojęcie nieopisane w dotychczasowej polskiej i słowackiej literaturze przedmiotu). Sama lingwistka przyznaje, że trudno o dokładną granicę między intensyfikatorami a intensyfiakami.

Intensyfikator jest eksplicytnym środkiem wzmocnienia („експлицитные средство усиления”), np. *очень, безумно*, podczas gdy *intensyfikat* (ros. интенсификат) to słowo zawierające implicytnie w swoim znaczeniu sem intensywności („слово, имплицитно содержащие в своем значении сему интенсивности”), np. *великолепный, чудовищный* (Rodionova, 2005: 159).

Intensyfikatory jako samodzielne jednostki

Innym podejściem do badań nad intensyfikatorami jest spojrzenie przez pryzmat części mowy. Nie wypracowano dotychczas jednoznacznego stanowiska mówiącego o tym, że intensyfikator jest samodzielną, odrębną od przysłówek częścią mowy; nie ulega

jednak wątpliwości, że są to jednostki samodzielne, dla których punktem wyjścia stały się właśnie przysłówki. I choć podejmowane były próby nazywania intensyfiaktorami przedrostkowymi częstek leksemów przymiotnikowych czy rzeczownikowych (por. autoreferat Małgorzaty Izert oraz moją pracę: Sojda, 2020a), wydaje się, że takie podejście nie jest uzasadnione tradycją. Pozostaję przy stanowisku, że intensyfiaktorem (w szerokim rozumieniu) jest samodzielna jednostka leksykalna, wzbogacająca znak językowy o komponent intensywności. Częstki morfologiczne, przyłączane w procesie derywacji afiksальной, uznają za wykładniki kategorii intensywności (wykładniki intensyfikacji lub dezintensyfikacji).

Pierwszą próbę wydzielenia intensyfiaktorów jako samodzielnej części mowy podjął w 1967 roku polski lingwista, Henryk Misz. Według jego klasyfikacji, intensyfiaktory są syntaktemami w stosunku podrzędnym i nie posiadają wartości syntaktycznej (*bardzo, całkiem, coraz, dosyć, lekko, mocno, nader, nadzwyczaj, niemal, niezmiernie, prawie, trochę, za, zanadto, zbyt, zupełnie*). Zbliżają się do przysłówek, choć nimi nie są i funkcjonują jako jednostki podrzędne przymiotnikom i przysłówkom (w stopniu równym lub wyższym), niekiedy również rzeczownikom i czasownikom (Misz, 1967).

Najnowsze badania, prowadzone w obrębie szkoły warszawsko-toruńskiej, plasują klasę intensyfiaktorów jako metapredykatów (por. Wajszczuk, 2005; Danielewiczowa, 2012; Bałabaniak, 2013), obok klasy przysłówek i partykuł. Anna Kisiel przedstawiła propozycję wypracowania testu odróżniającego intensyfiaktory od równokształtnych partykuł i przyimków:

Sposobem na testowanie przynależności danego ciągu do klasy intensyfiaktorów może być test wstawiania innego intensyfiaktora. Nie ulega bowiem wątpliwości, że partykuła może rematyzować przysłówek i intensyfiaktor, intensyfiaktor zaś może stać przy przysłówku. Przysłówki nie wchodzą w relacje syntaktyczne z innymi przysłówkami, mogą jedynie kookurować jako człony wyliczenia. Natomiast kookurencja dwóch lub więcej intensyfiaktorów w ogóle nie

wydaje się możliwa (Kisiel, https://www.academia.edu/5267508/A._Kisiel_czy_istnieje_C4%85_przys_C5%82%C3%B3wki_o_postaci_glownie_i_szczegolnie, s. 2, dostęp: 15.09.2021).

Ta obserwacja może prowadzić do podkreślenia potrzeby opisu intensyfikatorów w odrębnej klasie, gdyż, „zintensyfikowane w ostatnich latach badania nad metatekstem podważyły dotychczasowe (morfologiczne i składniowe) kryteria podziału leksemów i wykazały konieczność szukania nowych (lub przynajmniej zmodyfikowania i doprecyzowania starych)” (Bałabaniak, 2013: 28). Sens intensyfikatorów, które relacjonują różnicę, sprowadza się do porównania; intensyfikatory nie wchodzą w relację ani z formą komparatywu, ani z rzeczownikiem, ani z zanegowanym predykatem, zwiększając (w odróżnieniu od dezintensyfikatorów) różnicę ilościową pomiędzy stopniem w intencji mówiącego a znaczeniem obligatoryjnego, stopniowalnego predykatu (Bałabaniak, 2013: 99–100, 115). Należy też zaznaczyć, że wyróżniona przez autorkę lista intensyfikatorów, obejmująca 12 leksemów (*bardzo, cholernie, diabelnie, ogromnie, okropnie, piekielnie, potwornie, szalenie, straszliwie, strasznie, wielce, wysoce*) nie jest zamknięta i nie może być wyczerpana (por. np. propozycję Dziwirek, 2020). Mogą ją dopełniać jednostki hipotetycznie uznane za intensyfikatory (o postaci *koszmarnie, piramidalnie, nieprzytomnie*), których doraźne i jednostkowe występowanie w języku mówionym może stanowić kolejny obszar badań.

Propozycję wydzielenia intensyfikatorów jako części mowy w języku słowackim, na podstawie kryterium syntaktycznego, przedstawia Dolník. W artykule *Koncepcia novej morfológie spisovnej slovenčiny* (Dolník, 2005) wyróżnia klasy substytucyjne, które zawierają elementy zajmujące tzw. pozycje strukturalne (*štruktúrne pozície*), przy czym nie są one tożsame z częścią zdania. Każde słowo ma pewną funkcję w zdaniu (jest połączone z pewną pozycją strukturalną), ale tylko słowa autosyntagmatyczne mogą pełnić funkcje części zdania. Klasy słów określone syntaktycznie konstytuują się więc jako klasy substytucyjne. Intensyfikatory tworzą tzw. podklasy.

Intenzifikatory. Východiskom opisu je určenie pojmu intenzifikácia. Od jeho definície závisí rozsah triedy prostriedkov. Súvisí s pojmom kvantity, ale ho treba odlíšiť od kvantifikácie. Pri prvotnom prístupe môžeme vyjsť z toho, že kvantifikácia sa týka množstva jednotlivín v rámci triedy objektov, kým intenzifikácia sa vzťahuje na kvantitu príznaku, ktorá sa interpretuje ako silnejší vs. slabší prejav príznaku. To značí, že intenzifikatory modifikujú tie štruktúrne prvky vety, ktoré obsahujú príznak s variabilnou kvantitou. Prototypom triedy intenzifikátorov sú evidentne tvary kategórie stupňovania (Dolník, 2005: 209).

Poza nimi, badacz wyróżnia²: *direfenciatory predikátu, temporálne determinatory predikátu, modálne relatory* (k predikátu a propozícii), *hierarchizatory propozície, fixatory dependencie, operatory rozvíjania a rozširovania vety, kvantifikatory, deiktické identifikatory i senzualizatory* (Dolník, 2005: 208–209).

Autorzy publikacji *Dynamika słownej zásoby súčasnej slovenčiny* w następujący sposób piszą o przysłówkach sposobu jako o intensyfikatorach:

Novšie príslovky sémantického poľa miery pribúdajú hlavne v skupine so sémou veľkej miery, ktoré sa dajú nahradiť slovom „veľmi“ a označujú intenzitu prebiehajúceho deja alebo vlastnosti. Z tohto hľadiska možno hovoriť o príslovkových intenzifikátoroch (...). Tieto príslovky fungujú predovšetkým v hovorovej, publicistickej a umeleckej komunikačnej sfére: *diabolsky podkutý, prekliato slasťný, nebotyčne drahý, obludne často, olympsky vzdialený, nevydržateľne nástojčivý*. Mnohé príslovky s touto sémou sú expresívne (*diabolsky, prekliato, obludne*) alebo ich štylistická príznakovosť má dosah na používanie v obmedzenejšej komunikačnej sfére (napr. *bohovsky, betálne, hovädský* v slangu mladých ľudí) (DSZSS, 1989: 217).

W cytowanej publikacji wyróżnia się również przymiotniki, które mogą intensyfikować rzeczownik, pełniąc poniekąd funkcje intensyfikatorów. Mowa tu o przymiotnikach jakościowo-intensywnych (*kwalitativno-intenzitné*, np. *nový, rýchly, studený, vysoký*) oraz aprecjatywno-intensywnych (*apreciativno-intenzitné*, np. *akútny, mrazivý, totálny*), por. konteksty (1)–(13) odnotowane w DSZSS (1989: 195–197):

² Z powodu braku odpowiedników terminologicznych, celowo zrezygnowałam z tłumaczenia terminów na język polski.

- (1) *Hľadajú tu únik od tvrdej reality života na Západe.*
- (2) *Hysterička a alkoholik. Trošku drsná kombinácia na jedno manželské spolužitie.*
- (3) *Takýto hrdina vzniká len v tupých hlavách našich scenáristov...*
- (4) *Jednoducho, tá systematická, a netreba popierať – ostrá konfrontácia – sa nástojčivo tisne do popredia.*
- (5) *Dobrá ulievka je často účinnejšia ako tvrdý smech.*

Przesunięcie do grupy przymiotników aprecjatywno-intensywnych w przykładach (6)–(8) wskazuje na podłoże emocjonalne w wyrażeniu: *sympatické vstupné* oznacza niższą cenę biletu, *slušný plat* jest wyraźnie wyższy, *slušná zbierka* jest liczniejszym zbiorem, *usilovný pochod* to intensywnie przejście, por.:

- (6) *Vstupné je sympatické: maximálne päť korún.*
- (7) *Dodnes mám slušnú zbierku nerastov.*
- (8) *Ráta sa s uskutočňovaním aktívnej sociálnej politiky, s dôsledným uplatňovaním zásady sociálnej spravodlivosti.*

Przymiotniki jakościowo-intensywne – konteksty (9)–(13) – natomiast, w swoich pierwotnych znaczeniach, wyrażają jakościowe właściwości przestrzeni, ruchu, wieku, temperatury, wagi itd., np. *vysoký* i *nízky* sygnalizują właściwości wysokości, *ťažký* i *ľahký* – wagi, *teplý* i *studený* – temperatury, *krehký* i *pevný* – konsystencji. Ich znaczenia przenośne wyraźniej wyrażają większy stopień wartościowania i intensywności: por. np. *slabý autor* – to ‘autor określany jako poniżej przeciętnego’, *plytké jazyčnice* to ‘plotkujące kobiety bez zasad etycznych’, *krehká dohoda* – ‘mało stabilna umowa’:

- (9) *..jedna nepodarená kniha alebo jeden slabý autor ešte neznamenajú nízku úroveň celého žánru.*
- (10) *Stál pri nej aj v situácii veľmi vážnej, keď nielen plytké jazyčnice, ale aj niektorí vedúci činitelia nášho verejného života sa otvorene postavili proti Gregorovej.*
- (11) *Táto myšlienka je neobyčajne poučná a vyžaduje si hlboké rešpektovanie v riadiacej činnosti.*
- (12) *Za „suchým“ vymenovaním úloh sa skrýva...*
- (13) *Jeho dotvorenie si vyžaduje neustále zdokonaľovanie, aby*

predstavoval koncepčne nový, ucelený riadiaci systém s vysokou účinnosťou na dynamizáciu ekonomických procesov súčasnej socialistickej spoločnosti.

Dla Kralčáka (1992: 21–22), punktem wyjścia do wyróżnienia intensyfikatorów (*intenzitných kvantifikátorov*) jest opozycja przymiotników *vysoký* i *nízky*, która realizuje się na osi maksymalny–minimalny stopień: uwidacznia się tu symetria, przejawiająca się środkami językowymi zwiększającymi (*zvyšujúce, zväčšujúce*) i zmniejszającymi (*znižujúce, zmenšujúce*). Na tej podstawie badacz wyróżnia dwa typy intensyfikatorów, które mogą zwiększać bądź zmniejszać stopień intensywności akcji/właściwości.

W obrębie zwiększania stopnia intensywności (*koroborácia*) występują trzy grupy intensyfikatorów, które mogą wyrażać:

a) największy stopień (najväčšiu mieru – *maximalizátory*, z łac. *maximus*) – maksymalizatory;

b) duży stopień (veľkú mieru – *magnifikátory*, z łac. *magnus*) – magnifikatory;

c) większy stopień cechy (väčšiu mieru príznaku – *majorizátory*, z łac. *maior*) – majoryzatory.

Na drugim biegunie znajdują się intensyfikatory osłabiające, atenuacyjne (*atenuačné intenzifikátory*), które wyrażają:

a) mniejszy stopień (menšiu mieru – *minorizátory*, z łac. *minor*) – minoryzatory;

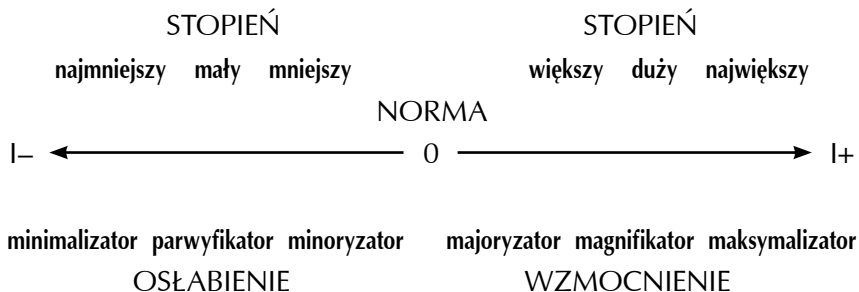
b) mały stopień (malú mieru – *parvifikátory*, z łac. *parvus*) – parwyfikatory;

c) najmniejszy stopień cechy (najmenšiu mieru príznaku – *minimalizátory*, z łac. *minus*) – minimalizatory.

W tej propozycji widać symetryczną skalę intensywności, na której intensyfikatory pełnią swoje funkcje w oparciu o cechy semantyczne stopnia (schemat 5).

Maksymalizatorami są przy czasownikach i przymiotnikach przysłówki stopnia: *absolútne, dočista, dokonale, krajne, maximumalne, naskrze, načisto, nadovšetko, totálne, úplne, vrcholne*. Największy stopień cechy mogą sekundarnie wyrażać też przysłówki,

które pierwotnie służą do wyrażania sposobu akcji, np. *ohlušujúco*, *omračujúco*, *oslepujúco*, *smrteľne*, *zadúšajúco*.

Schemat 5. Typologia intensyfikatorów względem normy i stopnia
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Kralčák, 1992: 22

Funkcję magnifikatorów pełnią pierwotnie przysłowki stopnia: *intenzívne*, *mimoriadne*, *nadmieru*, *náramne*, *nesmierne*, *poriadne*, *silno*, *veľmi*, *značne*, sekundarnie natomiast przysłowki sposobu, intensyfikujące przede wszystkim akcją: *bleskovo*, *čertovsky*, *divoko*, *hlasno*, *hlboko*, *horlivo*, *ostro*, *prenikavo*, *príšerne*, *prudko*, *rýchlo*, *tuho*, *ukrutne*, *úporne*, *urputne*, *úžasne*, *vysoko*.

Majoryzatory nie tworzą odrębnej grupy leksemów, są to najczęściej komparatywy niektórych magnifikatorów i to w znaczeniu absolutnym: *hlbšie*, *intenzívnejšie*, *rýchlejšie*, *silnejšie*.

Podobnie minoryzatory – to formy komparatywu w znaczeniu absolutnym (*slabšie stisnuť*, *tichšie hovoriť*, *miernejšie sfarbený*, *jemnejšie zvolnený*).

Parwyfikatory utożsamiane są z przysłówkami o znaczeniu małego stopnia: *častočne*, *málo*, *mierne*, *slabo*, *trochu*, oraz z przysłówkami o prymarnym znaczeniu przysłówek sposobu: *jemne*, *letmo*, *pomaly*, *ticho*, *zľahka*, *zvoľna*. Podobnie jak magnifikatory, łączą się głównie z czasownikami.

Do minimalizatorów z kolei zalicza się przysłowki sposobu własnościowe i okolicznościowe, typu: *akomak*, *byľku*, *minimálne*, *mizivo*, *nepatrne*, oraz zdrobnienia adwerbialne (*adverbiálne zdrobneniny*) i superlatyw niektórych parwyfikatorów: *jemučko*, *máličko*,

slabučko, tichučko (Kralčák, 1992: 22–23). Za ilustrację niech posłuży skala intensywności przy czasowniku *brániť sa*³:

maksymalizator	<i>ostro/zúrive/divo/náramne</i> sa bránil
↑	
magnifikator	<i>rázne/rozhodne/dôrazne/energicky</i> sa bránil
↑	
majoryzator	<i>ráznejšie/dôraznejšie</i> sa bránil
↑	
BRÁNIL SA	
↓	
minoryzator	<i>slabšie/poslabšie</i> sa bránil
↓	
parwyfikator	<i>slabo/nedôrazne/chabo</i> sa bránil
↓	
minimalizator	<i>slabučko/minimálne/trošičku</i> sa bránil

Schemat 6. Skala intensywności dla czasownika *brániť sa*

Na powyższej propozycji oparła swoje badania nad komunikacją dialogową dorosłych Słowaków Bodnárová (2014). Lingwistka wskazała, że w spontanicznych dialogach używano najczęściej wykładników najwyższego i większego stopnia, pojawiły się nieliczne wykładniki najmniejszego stopnia natężenia cechy. Spośród maksymalizatorów najczęściej występowały przysłówki stopnia i partykuły, np. *úplne, totálne, čisto, dočista* (*čisto nová stena*), *kompletne, komplet* (*sú komplet komplet modré*). Dodatkowo, środkiem wyrażającym najwyższy stopień był przymiotnik *celý*: *ona celá nešťastná; som celá mokrá; Deni celá červená*. Bogaty był również repertuar magnifikatorów: wśród nich Bodnárová wyróżniła przysłówki stopnia i sposobu np. *veľmi, riadne, strašne*, partykułę *fakt*, przysłówki *dost, celkom/docela* oraz deiktyczny leksem *taký* (np. *fakt slušná pamäť, to je dost drahé, celkom pekné výsledky, docela dobrá cena, s takou ťažkou cestovkou, takú mladú stvoru*). W obrębie minimalizatorów cytowana autorka

³ Za tę wypowiedź dziękuję Panu Profesorowi Kralčákowi.

wyodrębniła jedynie deminutywne formy przysłówka *trochu*: *trošku*, *trošičku* (*trošičku viac tých praktických vecí, tam mi to pripadalo trošku imidžové*) (Bodnárová, 2014: 315–316).

Jeszcze inną propozycję, opartą na metodologii generatywistycznej, prezentuje w swoich badaniach Miko, który odnosi się do problematyki przysłówek (okoliczników) w zdaniu słowackim i wyróżnia, między innymi, okoliczniki sposobu (*adverbials of manner*) i stopnia (*adverbials of measure*). Do pierwszych zalicza konstrukcje typu: *veľmi dobre, trochu pozornejšie, o máčik rýchlejšie, tak pekne, o niečo krajšie, akosi nevlúdne, nejako pomalšie, veľmi od srdca, trochu s neochotou, tak z duše, akosi bez vôle, nejako bez chuti*. Drugi typ okoliczników jest morfologicznie i leksykalnie różnorodny i obejmuje jednostki leksykalne wyrażające całość, część i wielkość: *celkom, čiastočne, dočista, dosť, enormne, kúsok, málo, mnoho, nadmieru, odušu, úplne, veľa, zväčša* (Miko, 1972: 64–67).

Dla intensyfikatora, wyróżnionego w polskiej i słowackiej lingwistyce jako odrębny leksem wnoszący znaczenie intensywności, charakterystyczna jest więc jego prepozycja względem modyfikowanego elementu. Modyfikowany może być przysłówek, jak w kontekstach (14)–(17), np. polskie:

(14) *Pracował **cholernie ciężko**.*

(15) *Ręcznie sporządzenie zestawienia z sześciu miesięcy zajmuje kilka tygodni i w dodatku każdy błąd jest **strasznie trudno** znaleźć a może on mieć kolosalny wpływ na wynik końcowy.*

słowackie:

(16) *Všetko sa zbehlo **strašne rýchlo**.*

(17) *Charles si **veľmi pokojne** vykrúcal dlhé fúzy a odmietal o nich vôbec debatovať.*

lub przymiotnik, jak w przykładach (18)–(22), np.

polskie:

(18) *Gdy tylko odrzuciła swe uprzedzenia i z góry przyjęte osądy, miała **diabelsko przenikliwy** umysł.*

(19) *Byłem w tak świetnym nastroju, że nawet pani Marianna wydała mi się istotą **niezwykle sympatyczną**.*

słowackie:

(20) *Stanovená je len minimálna splátka, inak je systém **úplne flexibilný**.*

(21) *Vraj sme hrali **strašne zlý** futbal.*

(22) *Keď sa vrátil zo zajatia, vytvoril cyklus desiatich asi trojmetrových obrazov, ktorý zahŕňa **kompletne celú** históriu vesmíru a ľudstva ako vojna, revolúcia alebo zánik našej planéty.*

Opisane w tym rozdziale podejścia do definiowania pojęcia intensyfikatora miały wskazać na różnorodność językoznawczych ujęć tego zagadnienia. Sam termin nie jest przedmiotem opisu, a poszczególne leksemy pełniące funkcje intensyfikatorów, ich etymologia, pola leksykalne stanowią z pewnością interesujący obszar badawczy, wymagający odrębnego opracowania. Mimo licznych prób opisu intensyfikatorów w różnych metodologiach badawczych i w różnych językach aspekt polsko-słowacki nie był dotychczas przedmiotem refleksji.

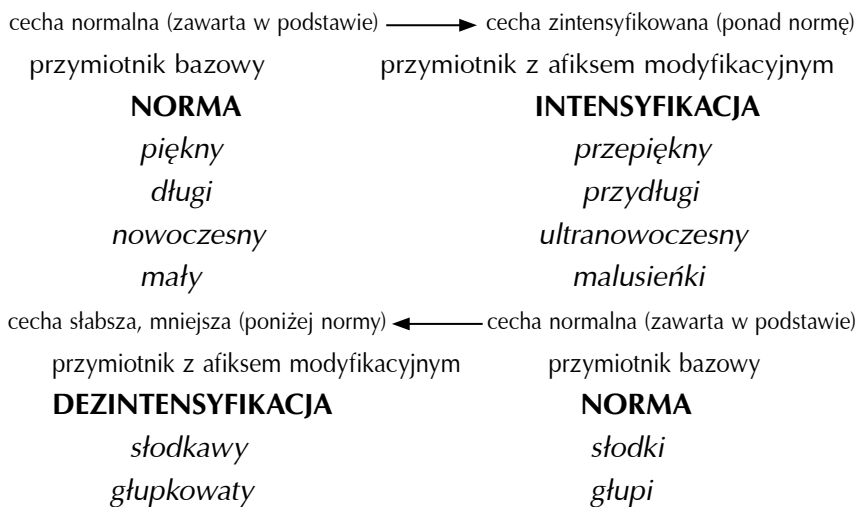
Intensywność w przymiotnikach

Przedmiotem zainteresowania są w niniejszym rozdziale derywaty oznaczające wzmocnienie lub osłabienie cech wyrażanych przez przymiotnik w języku polskim i słowackim. Zgodnie z założeniem, iż kategoria intensywności obejmuje zarówno proces intensyfikacji, jak i dezintensyfikacji, procesy te zostaną przedstawione w świetle badań polskich i słowackich lingwistów oraz omówione odrębnie.

Zgodnie z przedstawionym na następnej stronie schematem 7 opisu intensywności w przymiotnikach, za normę uznaje się podstawę słowotwórczą, czyli przymiotnik bazowy, który stanowi punkt wyjścia dla derywacji afiksальной. Wskazywanie stopnia nasilenia cechy wyrażanej w podstawie przymiotnikowej odbywa się syntetycznie lub analitycznie. Syntetyczny sposób wyrażania intensywności to wykorzystanie wykładników morfologicznych, intensyfikacja analityczna oznacza z kolei określenie przymiotnika intensyfikatorem leksykalnym (intensywność pośrednia) i jest polem badawczym dla odrębnych analiz, nieprzeprowadzanych w rozprawie.

Przy opisie wykładników intensywności lub osłabienia cechy wychodzi się od rozróżnienia stopniowania bezwzględego i względnego. Stopniowanie nierelacyjne polega na porównaniu intensywności cechy wyrażonej przez derywat względem intensywności cechy wyrażonej przez podstawę, stąd też wśród derywatów stopniowania bezwzględego wyróżnia się derywaty uintensywniające cechę

i oznaczające osłabienie cechy (Kallas, 1998: 503, 505). Te pierwsze wskazują na proces intensyfikacji, drugie natomiast – dezintensyfikacji przymiotników.

Schemat 7. Intensywność w przymiotnikach

Przymiotniki nazywają cechy przedmiotów przez modyfikację cechy przypisanej do podstawy („zakład je nositełom bazy a formant nositełom príznału”) (Ološtiak, red., 2015: 167). W literaturze przedmiotu panuje zasadniczo zgoda, że procesy intensyfikacji oraz atenuacji cechy realizują się przez derywację prefiksálną i sufiksálną (np. *MSJ*, 1966; Grzegorzczkowa, 1984; *GWJP–M*, 1998; Furdík, 2004; Vojteková, 2016), choć „jest rzeczą wątpliwą, czy współczesny język polski dysponuje morfologicznymi środkami wyrażania niskiego stopnia intensywności cechy” (Jadacka, 1978: 159). Stwierdzenie to uzasadnia autorka tym, że przymiotniki z sufiksem *-awy* są niejednolite semantycznie i wiele zależy od ich użycie kontekstowych. Czasami wykładnik słowotwórczy informuje o stosunku emocjonalnym mówiącego do przedmiotu wypowiedzi (znaczenie subiektywne), innym razem wprost o rzeczywistości (znaczenie obiektywne), por.:

brudnawy, niskawy, nudnawy, gdzie cecha przedmiotów jest taka sama jak w *brudny, niski, nudny*, ale uzupełniona o informację o nadawcy: przymiotniki nie nazywają niskiego stopnia intensywności cechy, lecz określają ją eufemistycznie. Inna funkcja przyrostka *-awy* jest natomiast w *czerwonawy, pełnawy, pustawy*, gdzie formantowi przypisano funkcję semantyczną – wskazanie niskiego stopnia intensywności. Cytowana badaczka zauważa jednak trudność we wskazaniu punktu granicznego między znaczeniami przytoczonych przymiotników, stwierdzając, że użytkownicy języka różnicują je dość konsekwentnie (Jadacka, 1978: 47–48).

Przymiotniki służą do oznaczania cech i właściwości substancji. Mogą te właściwości wyrażać bezpośrednio (przymiotniki niemotywowane, jakościowe) oraz pośrednio, kiedy właściwość wypływa ze stosunku do określonej akcji (przymiotniki odczasownikowe – dewerbatywy), do innej substancji (przymiotniki odrzeczownikowe – desubstantywa) czy właściwości (przymiotniki odprzymiotnikowe – deadjektywa). Jak piszą autorzy *DSZSS*,

Relevantnou a zároveň diferenciačnou črtou kvalifikačných adjektív je kvalitatívny, aktuálny, resp. potenciálny hodnotiaci (apreciatívny) a/alebo intenzitný význam. Tým sa odlišujú od vzťahových adjektív, v ktorých prevláda deskriptívny a čiastočne kvalitatívny aspekt, pričom hodnotenie je v nich minimalizované (porov. *prímorské pobrežie, detské ihrisko, socialistický štát, futbalový štadión* a iné) (*DSZSS*, 1989: 195).

Z punktu widzenia kategorii onomazjologicznych, „pri adjektívach ide o modifikáciu intenzity” (Ivanová, 2006: 118), która może zachodzić przez stopniowanie przymiotnika, czyli zmianę natężenia nazywanej cechy (Jadacka, 2008: 78). W słowackiej literaturze podkreśla się, że intensyfikacja właściwości, która dotyczy przymiotników jest, obok deminutywności, jedną z najwyraźniejszych i najbardziej zróżnicowanych – z punktu widzenia ekspresywności – kategorią słowotwórczą. Wskazują na to poniższe cytaty:

Slovotvorne syntetickým stupňovaním vznikajú rôzne dlhé rady sémanticky synonymných modifikátov bázových adjektív, ktoré sa navzájom líšia iba stupňom intenzity inak zhodnej vlastnosti, prípadne silou expresívneho prýdychu. V tomto smere sa intenzifikačné adjektíva podobajú substantívam,

które podobne sekundárnymi derivátmi vyjadrujú deminutívnošť, augmentatívnošť i expresivitu (Bartáková, 1993: 99–100).

Ako najvýraznejšie a najdiferencovanejšie sa z hľadiska expresívnosti javia dve onomaziologické kategórie – deminutívnošť a intenzifikácia vlastnosti. Deminutívnošť sa týka dvoch nominačne najaktívnejších slovných druhov – substantív a verb, intenzifikácia vlastnosti sa týka adjektív. Obe kategórie sa vyznačujú pomerne širokým diapazónom formálnych prostriedkov, pre ktoré je typická rozvetvená infixácia (Ološtiak, red., 2015: 783).

Bogdan Szymanek rozpatruje intenzyfikáciu przymiotników wewnątrzkatégorialnie, jako typowy przykład na morfologię ekspresywną („intensification of adjectives as a typical instance of expressive morphology”) (Szymanek, 2010: 214). Przymiotniki odprzymiotnikowe są derywatami modyfikacyjnymi, oznaczającymi intensywność lub osłabienie cechy nazwanej podstawowym przymiotnikiem, wyrażają zatem sprecyzowaną relację między derywatem a podstawą słowotwórczą (*prześmieszny* ‘bardzo śmieszny’, *przygłuchy* ‘nie całkiem głuchy’). Aby ujawnić znaczenie słowotwórcze leksemu bądź jego użycia, czy ustalić relację semantyczną podstawy względem derywatu, stosuje się parafrazy.

Podstawami derywatów, podlegających modyfikacjom w kierunku wzmocnienia lub osłabienia cechy, mogą być wyłącznie przymiotniki, będące nosicielami cechy i oznaczające cechy stopniowalne. Te jakości przysługują przedmiotom bezwzględnie, nie na podstawie relacji do innych przedmiotów, charakteryzują zatem przymiotniki jakościowe (Grzegorzczkowska, 1984: 69).

W literaturze przedmiotu, poświęconej deadjektywom w języku polskim, przyjmuje się funkcję semantyczną formantu jako kryterium podziału derywatów (*GWJP–M*, 1998: 501–507). Stąd też przymiotniki odprzymiotnikowe, w których zasadniczą rolę odgrywa relacja semantyczna między derywatem a podstawą, dzielą się w *GWJP–M* na derywaty negacyjne, gradacyjne (obejmujące derywaty stopniowania względnego i bezwzględnego) oraz ekspresywne.

Derywaty negacyjne, których podstawowym prefiksem jest *nie-*, i w których mamy do czynienia z negacją i znaczeniem antonimicznym zaprzeczonego derywatu, nie stanowią przedmiotu zaintereso-

wania w rozprawie. Derywaty ekspresywne, wyrażające pozytywne emocje, sytuują się blisko derywatów intensywnych. W przymiotnikach niestopniowalnych: *calutki*, *caluteňki*, *calutenieczki*, *goluski*, *golusieňki*, *golusienieczki*, *naguški*, *równiuški*, formant nie intensyfikuje cechy, wnosi znaczenie czysto ekspresywne. *USJP* podaje jednak, że – w użyciu potocznym – sufiksy mają odcień intensywny, por. konteksty (1)–(3):

(1) *Uczył się do egzaminu **caluteňki** wieczór.*

(2) *Znów westchnięcie i stwierdzenie, że za złotówkę, ba, za dziewięćdziesiąt groszy, wiejska dziewczyna pracowała w ogrodzie przez **calutki** dzień, od świtu do zmroku!*

(3) *Najpiękniejsze dni w szkole średniej spędziłam na wagarach w warszawskich antykwariatach, gdzie ze znajomymi wydawaliśmy **calusieňkie** kieszonkowe.*

Grzegorzcykowa wśród deadjektywów wyróżnia derywaty oznaczające intensywność cechy („intensiva”), derywaty oznaczające osłabienie cechy (tzw. deminutiva przymiotnikowe) oraz antonimy. Nie wyróżnia odrębnej grupy derywatów ekspresywnych, zaznaczając, że znaczenie ekspresywne wnoszą najczęściej sufiksy tworzące intensiva (Grzegorzcykowa, 1984: 69–70). W analizie formacji przymiotnikowych skłania się ku temu ujęciu, dostrzegając jednocześnie, że nie każdy przymiotnik intensyfikujący ma znaczenie ekspresywne, a z pewnością nie każdy przymiotnik ekspresywny ma znaczenie intensyfikujące.

Zmniejszanie bądź zwiększanie stopnia cechy odbywa się w drodze stopniowania syntetycznego, co implikuje wydzielenie trzech typów przymiotników w języku słowackim. Są to przymiotniki z atenuacją cechy, przymiotniki zintensyfikowane, wyrażające eufemistycznie lub dysfemistycznie zwiększony stopień cechy, oraz przymiotniki wskazujące na nadwyżkę cechy. Bartáková pisze:

Slovotvorné syntetické stupňovanie sa môže uskutočňovať dvoma smermi – znižovaním alebo zvyšovaním miery vlastnosti. Podľa toho existujú a) adjektíva, pri ktorých dochádza k oslabeniu základovej vlastnosti, b) adjektíva intenzifikované, ktoré vyjadrujú buď eufemisticky (deminutívno-expresívne adjektíva, napr. *malučičký*) alebo dysfemisticky (slov. *veličzný*,

veličazný, velikánsky, čes. *velikánský*) zvýšenú mieru základovej vlastnosti a c) adjektíva vyjadrujúce jej nadbytočnosť (slov. *priveľký*) (Bartáková, 1993: 99–100).

Najbardziejziej szczegółowego podziału deadjektywów w lingwistyce słowackiej dostarcza *MSJ* (1966: 207–208), gdzie wyróżniono przymiotniki wyrażające modyfikację kwantytatywną albo podkreślenie znaczenia przymiotnika podstawowego. Te przymiotniki mają następujące znaczenia:

a) znaczenie małego stopnia („v malej miere taký, ako vyjadruje základné prídavné meno”): *beláskavý, belavý, černastý, černavý, červenavý, červenkastý, červenkavý, horkavý, kyslástý, kyslavý, mokrastý, (na)horkastý, nakyslý, nasprostastý, obkratný, obstarný, obvyšný, okrúhlastý, (po)belavý, pomenší, postarší, (po)žltkavý, prisprostastý, sivkastý, sladkastý, sladkavý, zánovný, zelenavý, zelenkastý, žltavý, žltkastý*;

b) znaczenie dużego stopnia („vo veľkej miere taký, ako vyjadruje základné prídavné meno”) w eufemistycznych lub dysfemistycznych derywatach od przymiotników oznaczających cechy z zabarwieniem emocjonalnym: *bledučičký, bledučký, bledulinký, bledunký, čarokrásny, čirošíry, dlhočizný, dĺžavný, hlbočizný, hlbokánsky, hrubočizný, hrubitánsky, hrubizný, chudorľavý, mladučký/mladušký, nizučký, novučký, nový-novučičký, ohromitánsky, plnučičký-plný, slabučičký, slabučký, slabulinký, slabunký, smutný-neveselý, starodávny, širošíry, tenulinký, teplučký, uzučký, vysokánsky, veličizný*;

c) znaczenie większego stopnia („majúci väčšiu mieru vlastnosti označenej základným prídavným menom, ako je práve potrebné, vhodné”): *prianglický, pribujný, pridobry, prihrubý, prikrátky, primúdny, prisladký, prisprostý, pristrarostlivý, priširoký, priťažký, pritenký, priusilovný, priúzky, priveľký*;

d) znaczenie nadzwyczajnego stopnia („majúci nezvyčajnú mieru vlastnosti, označenej základným prídavným menom”): *nadobyčajný, pradávny, prapôvodný, prastarý, prečistý, predáleký, predivný, predobry, predrahý, prekrásny, premilý, prenešťastný*.

Furdík dzieli kategorie modyfikacyjne deadjektywów na osłabiające (*zoslabujúce*), wzmacniające (*zosilňujúce, intenzitné*) i nega-

cyjne (*záporové, negačné*) (Furdík, 2004: 103), a dwie podstawowe grupy derywatów – negacyjne i gradacyjne (*negačné a gradačné deriváty*) – wyróżnia Vojteková. W obrębie przymiotników gradacyjnych autorka lokuje derywaty stopniowania relatywnego i nierelatywnego, czym skłania się ku interpretacji stopniowania jako kategorii słowotwórczej (Vojteková, 2016: 56).

Horecký operuje terminem *gradačná modifikácia*, który dotyczy rzeczowników, przymiotników i czasowników. Interesująca z punktu widzenia moich badań jest modyfikacja przymiotników, która zawiera trzy *semantémy*¹: deminutywną, augmentatywną i łagodzącą (*deminutívna, augmentatívna* a *zjemňovacia*) (Horecký, 2003: 40). W deminutywnym systemie semów wyróżnia przedrostki *-učký, -ičký, -učičký, -ulinký* (*nový – novučký – novučičký/novulinký, starý – staručký, milý – milučký, malý – maličký – malilinký*)², dla nazw kolorów przedrostki: *-avý, -kavý, -avý/-ivý*: (*biely – belavý, červený – červenkavý, zelený – zelenkavý, čierny – černavý – černistý*); w augmentatywnym *-ánsky, -izný* (*vysoký – vysokánsky, vysočizný, hrozný – hrozitánsky*); w łagodzącym *-učký/-ušký* (*milý – milučký, drahý – drahušský, dobrý – dobrušský/dobručký*).

Cechę, której natężenie można stopniować, a więc mówić o jej intensyfikacji, mają przymiotniki jakościowe, a nie podlegają stopniowaniu tzw. przymiotniki ekscesywne, zawierające już w swoim znaczeniu informację o maksymalnym natężeniu cechy (*cichuteňki, przebogaty, supernowoczesny*) (Nagórko, 1998: 147). O intensyfikacji cechy mówimy przy przymiotnikach pochodzących od podstaw przymiotnikowych.

Mówi się też jednak o rolach semantycznych realizowanych przez przymiotniki odrzeczownikowe, wśród których uwagę z perspektywy opisywania kategorii intensywności zwracają użycia charakterystyczne konkretne (*GWJP–M*, 1998: 488–489). Taką kategorię wyróżnia Vojteková, pisząc o onomazjologicznej kategorii „adjektív

¹ *Semantéma* to „usporiadaný systém sém totožných s onomaziologickou bázou” (Horecký, 2003: 17).

² W pracy *Slovotvorná sústava slovenčiny* Horecký pisze, że sufiksy *-učký, -ušky, -unký, -ulinký, -ul'ký, -učičký* wyrażają wyższy stopień cechy („vyšší stupeň vlastnosti”) (Horecký, 1959: 178).

s významom vlastnosti podľa nápadného znaku“ (Vojteková, 2016: 45–46). Niektóre z tych przymiotników wnoszą znaczenie kwantytatywne (różnorodnie i dowolnie interpretowane) oraz intensywne, parafrazowane składnikiem o znaczeniu ‘duży’ lub zbliżonym. Przymiotniki te są derywowane za pomocą następujących sufiksów (GWJP–M, 1998: 489):

- *-isty/-ysty*: *piaszczysta droga, ciernisty krzak, krwisty befsztyk, gwiazdziste niebo, lesista okolica, gałęzisty dąb, oścista ryba, kościsty starzec*;
- *-aty*: *wąsaty człowiek, brodaty człowiek, uszate zwierzę*;
- *-owaty*: *krostowaty chłopak, piegowaty chłopak, pagórkowaty teren, pręgowaty tygrys*;
- *-asty*: *ogoniaste zwierzę*;
- *-iwy/-ywy*: *parszywy pies*;
- *-ny*: *rybna rzeka, pieprzna kielbasa, grzybny las*;
- *-awy*: *kędzierzawy chłopak*.

Analogiczny zestaw sufiksów charakterystycznych dla omawianej kategorii w języku słowackim wskazała Vojteková (2016: 46):

- *-ný*: *farebná látka*;
- *-atý*: *bradatý muž, chlpaté zviera, huňatý pes*;
- *-natý*: *svalnatý muž*;
- *-avý*: *pehavá tvár*;
- *-ivý*: *daždívý deň*;
- *-ovitý*: *srdcovitý tvar*;
- *-itý*: *piesčitá cesta*;
- *-istý*: *tŕnistý krík*;
- *-ový*: *tŕňový ker*;
- *-ovaný*: *pruhovaný tiger, kockovaná sukňa*;
- *-ovatý*: *jedovatý had*;
- *-astý*: *hlinastá pôda*.

W powyższych przykładach nie mamy do czynienia z intensyfikacją cechy, którą wyraża podstawa, ale z pewnym typem intensywnego znaczenia, a i to nie we wszystkich. O ile można się zgodzić, że intensywność – poprzez podkreślenie „ilości czegoś charakterystycznego”

– widać w derywatach typu *piaszczysty*, *gwiazdzisty*, *pieprzny*, ‘obfitujący w piasek, w gwiazdy, w pieprz’, to trudno zaakceptować takie użycie w przypadku przymiotników *brodaty*, *wąsaty*, oznaczających jedynie cechę, którą jej nosiciel się charakteryzuje.

Intensyfikacja przymiotników

Proces intensyfikacji przymiotników jest w języku bardzo powszechny. Wzmocnienie nasilenia intensywności cechy wyrażanej przez podstawę słowotwórczą lub pokazanie wzmocnionej cechy odbywa się w konfrontowanych językach za pomocą technik słowotwórczych prefiksacji i sufiksacji. Wśród prefiksów liczną grupę stanowią formanty obcego pochodzenia, różnie w literaturze nazywane, tu opisuję ich funkcję intensyfikującą jako prefiksoidów. Zarówno w języku polskim, jak i słowackim repertuar formantów intensyfikujących rodzimych jest uboższy od tego, jaki stanowią obce prefiksoidy. Prezentację intensyfikowania za pomocą derywacji rozpocznę od prefiksacji, aby później omówić rolę prefiksoidów i technikę sufiksacji w urabianiu przymiotników wzmocnionych.

Małgorzata Izert, analizując leksemy zintensyfikowane w języku francuskim, zaproponowała schemat, w którym dowolną część mowy można uznać za podstawę słowotwórczą, podlegającą procesowi intensyfikacji (Izert, 2014: 44). Czerpiąc z jej ustaleń, można zaproponować następujący opis intensyfikacji przymiotnika:

dla formacji prefiksalnych i z prefiksoidami:

[Prefiks + Adj] = Intens Adj, **[Prefiksoid + Adj]** = Intens Adj;

dla formacji sufiksalnych: **[Adj + Sufiks]** = Adj Intens ;

dla formacji złożonych z formantów nieciągłych prefiksально-sufiksalnych:

[Prefiks + Adj + Sufiks] = Intens Adj Intens ,

gdzie:

Adj to podstawa słowotwórcza, czyli przymiotnik ulegający intensyfikacji,

Intens Adj/Adj Intens / Intens Adj Intens to derywat zintensyfikowany

(z prefiksem/prefiksoidem, sufiksem lub formantem nieciągłym³), jako wynik tego procesu.

Prefiksy w funkcji wzmocniającej

Pierwszym omawianym sposobem modyfikacji intensywności przymiotników jest prefiksacja ($[[\text{Prefiks} + \text{Adj}] =_{\text{Intens}} \text{Adj}]$).

Proces intensyfikacji oznacza **wskazanie na cechę powyżej normy, po prawej stronie na osi od punktu normatywnego**, neutralnego, stąd też Kallas nazywa „intensiwami” derywaty sygnalizujące, że intensywność cechy przekracza normę (Kallas, 1998: 506). W funkcji intensyfikującej występują formanty prefiksalne (rodzime i obce). W tej części zostaną omówione cząstki rodzime: polskie *nad-*, *przed-*, *prze-*, *pra-* i słowackie *pri-*, *pre-*, *pra-*.

$$[\text{prze-} + \text{Adj}] =_{\text{Intens}} \text{Adj}$$

Formant *prze-* rejestrowany jest w *USJP* jako prefiks przymiotnikowy, który a) tworzy od przymiotników przymiotniki pochodne o odcieniu dużej lub zwiększonej intensywności, np. *przecudny*, *przedziwny*, *przemily*, *przeogromny*, *przepiękny*, *przeuroczy* (*SDor* podaje jeszcze inne przykłady: *przebłogi*, *przebogaty*, *przezysty*, *przemozny*, *przenudny*, *przeobfity*, *przepocieszny*, *przepotężny*, *prześliczny*, *prześwietny*, *przezacny*), b) intensyfikuje znaczenie przymiotników w stopniu najwyższym, np. (przestarzałe lub podniosłe) *przenajświętszy*.

Opis derywatów przymiotnikowych opiera się na badaniach synchronicznych, obejmujących stan obecny współczesnego języka, stąd też przedmiotem zainteresowania nie jest materiał historyczny polszczyzny. Korzystam jednak z ustaleń Kleszczowej i Mitrengi, omawiających sposób funkcjonowania i pochodzenie opisywanego prefiksu w aspekcie diachronicznym. Zapożyczenie przyrostka *prze-* stanowi przykład dziedzictwa prasłowiańskiego (Kleszczowa, 2003)

³ Formant nieciągły – cyrkumfiks to termin na oznaczenie formantu składającego się z dwu segmentów: poprzedzającego rdzeń i następującego po nim (Nagórko, 1998: 179).

lub wpływu języka czeskiego na system słowotwórczy polszczyzny (Mitrenga, 2018).

W staropolszczyźnie omawiany prefiks był bardziej produktywny w tworzeniu intensiwów⁴ niż współcześnie (*przedługi, przedrogi, przegęsty, przeliczny, przeliszny, przemądry, przemężny, przemilały, przemocny, przemożny, przenagły, przepilny, przepłodny, przepokojny, przeprawy, przesilny, przesłodki, przesłony, przesłuszny, przestarzały, przestworny, przesarzedny, przeschodry, przszeroki, przeszkarady, przeschachetny, prześliczny, prześwięty, przetłusty, przetyły, przeuczony, przeukrutny, przeznany*) (Grzegorzycowa, 1984: 70; Kleszczowa, 2003: 120). Poza tym, formacje z *prze-* współfunkcjonowały z przysłówkowymi środkami dla zasygnalizowania natężenia cechy, np. obok *przeszeroki* odnotowano *bardzo szeroki*, obok *przesłodki* – *bardzo słodki*, *przeświatły* – *bardzo światły* (Kleszczowa, 2003: 118). Niewiele form z prefiksem *prze-* funkcjonuje we współczesnej polszczyźnie ogólnej⁵, a przetrwały zasadniczo tylko formacje nacechowane dodatnio, mimo, iż był dołączany również do podstaw o nacechowaniu ujemnym, por. konteksty (4)–(8):

(4) *Niewątpliwym atutem tych finałowych zawodów była ich **przepiękna** oprawa, gdyż dzięki ogromnym staraniom i wysiłkom organizatorów na skoczni zabłyśły reflektory i młodzi skoczkowie skakali przy sztucznym oświetleniu.*

(5) *W niebiosach, gdzie **przecudny**, dobrotliwy błękit zdawał się roztwierać ostatnie swoje zasłony, płynęły wiotkie chmurki.*

(6) *Otworzyłem tom z Norwidem na chybił trafił i trafiłem na jego **przeuroczy** wiersz „OBYCZAJE”, lekki, muzyczny, ze smutnym uśmiechem, lekko ironiczny.*

(7) *Jest też zapalonym psiarzem, jego wielką dumą jest utytułowana i **przesympatyczna** Trusty, suka rasy golden retriewer.*

⁴ „Gdyby przyjąć proponowane pośrednie sposoby szukania staropolskich derywatów intensyfikujących z *prze-*, lista ta przekracza 50 pozycji. Przyznać trzeba, że jak na specyfikę staropolskiej bazy materiałowej, chodzi o jej ułamkowość, jest to liczba pokaźna” (Kleszczowa, 2003: 118).

⁵ Przeszukanie pełnej wersji NKJP, liczącego 1800 M segmentów pokazało dużo liczniejsze ich poświadczenia niż ilości, o których w 2018 roku pisała B. Mitrenga.

(8) *Pozostaje jeszcze coś niecoś, drobnostka po prostu, którą należałoby wyeliminować, by filozofia na wskroś ateistyczna mogła być logicznie spójna: tą drobnostką jest **przewspañiały** Wszechświat.*

Derywaty funkcjonujące współcześnie często mają charakter literacki, pretensjonalny (*przebogaty, przeczysty, przejasny, przeozdobny, przerozkoszny, przewyborny, przezabawny*), a niewielka grupa (*przemity, przepiękny, prześliczny, prześmieszny*) ma charakter neutralny (Grzegorzczkova, 1984: 70).

Wpływ rejestru potocznego na język ogólny przejawia się również tym, że prefiks *prze-* coraz częściej w dzisiejszej polszczyźnie tworzy derywaty intensyfikujące od podstaw o ujemnym nacechowaniu, por. *przeokropny* z kwalifikatorem „potoczny” w *USJP* i podobne poświadczenia w *NKJP*:

(9) *Poza tym wrzask robią **przeokropny**, więc samej siebie z późniejszym bólem głowy też mi żal.*

(10) *Mi jeszcze podobał się „Mulan”, ale obejrzałam ten film jako antidotum na przesłodki, **przenudny** „Moulin Rouge!”... Lu Tzy Abstrahuje od dyskusji na temat znaczenia bitwy... Sam obraz to kicz jest **przeokrutny**. Tandeta stylu i tandeta wykonania.*

(11) *Od czasu jak w Komputer Świecie dawali samouczki pisania na usenet i od kiedy się da pisać za pomocą bramek www-news – wysyp osób niekumatych jest **przestraszny**.*

(12) *„W **przegłupi** sposób straciłem cały ranek. Znalazłem się zamknięty w klozecie...” - oto zapis Mikołajowego nieszczęścia.*

[pre- + Adj] = ^{Intens}Adj

Odpowiednikiem polskiego formantu jest słowacki prefiks *pre-*, który w przymiotnikach i przysłówkach wyraża duży lub nadzwyczajny stopień cechy, tworzy zatem typ słowotwórczy wskazujący na zwiększenie intensywności cechy ponad normę: *prebohatý, pred’aleký, predivný, predobrý, predrahý, prehojný, prekrásny, premocný, premúdry, prenáramný, prenesmierny, prepevný, prerozkošný, preslávny, preveľký, prevzácný, prevysoký*. Takie przymiotniki są

parafrazowane za pomocą przysłówka *veľmi*, a ekscerpca przykładów korpusowych pokazuje, że są to struktury charakterystyczne dla wypowiedzi podniosłych, patetycznych, w stylu religijnym (np. w nekrologach), w terminologii funeralnej oraz w stylu artystycznym. W języku potocznym tego typu derywaty mają nacechowanie leksemów stylizowanych lub przestarzałych (Sojda, 2017: 260), jak w poświadczeniach z korpusu (13)–(19), a nieliczne derywaty są w *SSJ* 59–68 rejestrowane z kwalifikatorem „książkowy” i „ekspresywny”. W leksykonie z 2003 roku nie mają już kwalifikatora „książkowy”, a oznaczane są jako derywaty ekspresywne, por. (20)–(23):

(13) ***Predobré** srdce pre nás mala, ktoré vedelo nás milovať, keby sme aj našou láskou zobudiť ho chceli, neozve sa nám nikdy viac, zmĺklo, stíchlo išlo už večne spať.*

(14) *Pred piatimi rokmi na cestu bez návratu odišiel môj **predobry** otec.*

(15) *V hlbokom žiali a s nesmiernou bolesťou oznamujeme, že príliš včas dotíкло srdce a náhle a nečakane nás opustil náš **predobry**, starostlivý otec, manžel, syn, brat a starký.*

(16) *Dopracovali usilovné ruky, utíchlo navždy **predobré** srdce.*

(17) *Pritom hrala hudba, taká **prekrásna** a vtedy si zbadal aj harfy.*

(18) *Milá moja predobrá pani! Ty si ozaj až priveľmi milostivá, že si si spomenula na takú úbohú stvoru, ako som ja. Odpusť mi, Pane, odpusť mi moje hriechy pre svoje sväté meno; zachráň moju dušu, ktorú si vykúpil svojou **predrahou** krvou.*

(19) *„Prihováram sa k vám, moji **predrahí** bratia a sestry, po prvý raz z tohto okna, ktoré je vďaka milovanej osobe môjho predchodcu známe na celom svete,“ povedal Benedikt XVI. z okna na treťom poschodí Apoštolského paláca.*

(20) *Vedomie, že jaskyňa nemá u nás konkurenciu svojou **prebohatou** osobitnou výzdobou, je najväčšou odmenou pre objaviteľov jaskyne.*

(21) *Všestrannými kvalitami, kolektívnym poňatím práce, družnosťou, priateľským jednaním a postojmi a pritom **prene-smiernou** skromnosťou prameniaca najmä z jeho neobyčaj-*

ných vedomostí a schopností, získal si srdcia spolupracovníkov, aspirantov i študentov.

(22) *Novinkou za Fica sú výjazdové rokovania, keď vláda obšťastní niektorý okres svojou **prevzácnou** prítomnosťou a zasaadne v nejakom kulturáku.*

(23) *Kráľa nadišla **prenáramná** zlosť voči mladej žene a teraz už aj sám začal veriť, že sú v tom čary.*

Podobnie jak w polszczyźnie, *pre-* w języku słowackim łączy się głównie z przymiotnikami o nacechowaniu pozytywnym. Różnice między językiem polskim a słowackim można obserwować również przy prefiksach tożsamych formalnie i znaczeniowo. Polskiemu formantowi *prze-* odpowiadają najczęściej słowackie konstrukcje opisowe: *przedziwny – veľmi divný, przebogaty – veľmi bohatý, przekomiczny – veľmi komický, prześmieszny – veľmi smiešny, prześvietny – veľmi nádherný, przeuroczy – veľmi pôvabný, čarovný, przezabawny – veľmi zábavný*; mamy więc do czynienia z intensywnością pośrednią, choć odnotowuje się również ekwiwalenty: *przepiękny – prekrásny, przemily – premilý*.

[pri- + Adj] = _{Intens} Adj

Derywaty z *pri-* należą do słowackich przymiotników wzmacniających (Furdík, 2004: 104), choć przykłady *prisuchý, priostrý* są uznawane za niejednoznaczne (Ivanová-Šalingová, 1975: 139). Funkcję wzmacniającą przedrostka *pri-*, która wskazuje na cechę nadmierną w stosunku do normatywnej (o znaczeniu „zbyt”), potwierdzają definicje słownikowe oraz poświadczenia korpusowe:

privel'ký ‘príliš, veľmi veľký’:

(24) *V porovnaní s vyspelými štátmi Európy rovnakej veľkosti ako Slovensko máme vraj **privel'ký** počet vysokých škôl a nedostatok kvalitných učiteľov.*

privysoký ‘príliš, veľmi vysoký’:

(25) *Aj keď zaplatí **privysokú** cenu, lebo sa už nikdy nebude môcť stať plavčíkom pobrežnej hliadky Baywatch.*

(26) *„Chceme vlastnú kanalizáciu aj preto, že ceny stočného v OVS*

sú **privysoké** a pravdepodobne už nikdy nižšie nebudú, skôr vyššie”, odpovedá starosta.

prihluchý ‘veľmi zle počujúci, príliš hluchý’:

(27) *Ešte i teraz dokáže opraviť pondusovky, ale aj náramkové hodinky, lebo hoci v starobe je, ako sám hovorí, trochu **príhluchý**, zrak má ešte stále ostrý...*

pritesný ‘príliš, veľmi tesný’:

(28) *Podobných bolo v okolitých skalách nespočetné množstvo a už neraz sme sa pokúšali do nich dostať, lenže všetky boli **prítesné** i pre naše útle postavy.*

príťažký ‘príliš, veľmi ťažký’:

(29) *Hádam som vás aj zaskočil **príťažkou** otázkou.*

Polskimi odpowiednikami derywatów z opisywanym prefiksem mogą być konstrukcje z *za* lub *zbyt*, np. *za wielki*, *za ciasny*, *za wysoki/zbyt wysoki*, *za ciężki/zbyt ciężki*.

[*nad-* + *Adj*] = _{Intens} *Adj*

Znaczenie intensyfikujące w szerokim rozumieniu, wskazujące również na nadmiar cechy wskazywanej przez podstawę, wnosi w polszczyźnie przedrostek *nad-*⁶, poprzedzający podstawy słowotwórcze rzeczownikowe, rzadziej przymiotnikowe. Jak rejestruje *USJP*, oznacza on ‘wykraczanie poza normę, poza zwykły stan tego, co oznacza wyraz podstawowy’, a *SDor* doprecyzowuje, że jest to znaczenie częste w terminologii medycznej i ekonomicznej (podobnie też: Smół-

⁶ Na marginesie należy wspomnieć o funkcji prefiksu *na-*, w którym Kleszczowa (2003: 19) widzi wyraźne intensyfikującą funkcję, w pierwszym okresie polszczyzny pisanej: *nadostojny*, *naprzykry*, *nasilny*. Genezę interesującego prefiksu w polszczyźnie w funkcji intensyfikującej prześledzili również w swoich pracach Urbańczyk (1966), Karpluk (2000) czy Mitrenga (2018), wskazując na jego czeskie pochodzenie. O wzmocnieniu cechy przedrostek *na-* informuje w derywatach: *naczczywny* ‘słaby, chory’, *naprzykry* ‘bardzo przykry’, *nadostojny* ‘wystarczająco godny’, *naszeroki* ‘bardzo szeroki’, *nawieliki* ‘bardzo wielki’ (Kleszczowa, 2003: 115). Frekwencja przymiotników z *na-* była w staropolszczyźnie bardzo niska, potwierdza to również obserwacja zasobu leksykalnego współczesnej polszczyzny i języka słowackiego – nie wymienia się tego prefiksu wśród formantów wzmacniających. Bartáková (1993: 102) wymienia go natomiast jako prefiks osłabiający, o czym będzie mowa w dalszych częściach pracy.

kowa, Tekiel, 1977: 57; Grzegorzycykowa, 1984: 70), np. *nadczuły, nadgorliwy, nadkwaśny, nadobowięztkowy, nadogólny, nadostry, nadwrażliwy*.

Najliczniejsze poświadczenia korpusowe są przy przymiotnikach *nadzwyczajny, nadgorliwy, nadmierny, nadpobudliwy, nadwrażliwy*: *nadzwyczajny* ‘książk. wybijający się ponad przeciętność’:

(30) *Największy krajowy dostawca autobusów i ich dynamicznie rozwijający się eksporter – jak na ósmiolatka, to **nadzwyczajny** sukces.*

nadgorliwy ‘książk. wykazujący w czymś zbytnią gorliwość, pilność, staranność, przesadnie gorliwy’:

(31) *Rozumiem, że firmy kontrolerskie pracują w oparciu o system prowizyjny, jednak moim zdaniem w tym przypadku kontroler był **nadgorliwy**.*

nadmierny ‘książk. przekraczający miarę, zbyt duży’:

(32) *Argument za ich przywracaniem ze względu na **nadmierny** przyrost dzików jest niepoważny.*

nadpobudliwy ‘książk. zbyt łatwo reagujący na bodźce zewnętrzne, zbyt pobudliwy’:

(33) *Często człowiek nie zdaje sobie sprawy z tego, że stał się **nadpobudliwy**, rozchwiany emocjonalnie, bardziej podatny na używki czy skłonny do depresji – właśnie dlatego, że wiele miesięcy temu widział, jak ktoś do kogoś strzelał.*

nadwrażliwy ‘książk. nazbyt wrażliwy; przewrażliwiony, przeczulony’:

(34) *Czy rzeczywiście jesteś aż tak **nadwrażliwy**, żeby się przejmować, kto kogo do jakiej grupy zaszufładował w swoim umyśle?*

Inne egzemplifikacje (37)–(38) wskazują na użycia przymiotników z prefiksem *nad-* w terminologii specjalistycznej, choć znaleziono dwa konteksty, w którym *nadczuły* występuje w słownictwie ogólnym, por.:

nadczuły ‘o nerwach, zmysłach: nadmiernie, niezwykle pobudliwy lub wrażliwy na bodźce zewnętrzne’:

(35) *Piłsudski: „Gadatliwy bez miary i końca. Żadna tajemnica nie jest pewna w jego ręku. Wobec wewnętrznej, daleko sięgają-*

cej niewiary w swoje siły szukać będzie wiednie i bezwiednie potwierdzenia wartości swojego dowodzenia w nieledwie każdym napotkanym człowieku. Koteryjny, **nadczuły** na pochlebstwa.

(36) Niby **nadczuły** seismograf, ustawiony między jaźnią ludzką a światem zewnętrznym, odbiera ona wieści o tym, co się dzieje wewnątrz.

naddźwiękowy 'fiz. o prędkości: większy od prędkości rozchodzenia się fal dźwiękowych; także o statkach powietrznych: mający taką prędkość, mogący rozwinąć taką prędkość':

(37) Silniki w większości wypadków zapewniają lot **naddźwiękowy**.

nadkwaśny 'med. odznaczający się nadmiarem kwasów organicznych':

(38) Wskazaniem do stosowania leku jest nadkwaśność, **nadkwaśny** niezbyt żołądka, zarzucanie pokarmu z żołądka do przełyku.

Grzegorzyczkowa doprecyzowuje, że należy odróżnić twory prefiksalne odprzymiotnikowe od derywatów, których podstawami są wyrażenia przyimkowe: *nadczuły* < *czuły*, *naddźwiękowy* < *nad dźwiękiem*, *nadpowietrzny* < *nad powietrzem* (Grzegorzyczkowa, 1984: 70).

W języku słowackim prefiks ten nie występuje w funkcji intensyfikującej przymiotnika, a polskim derywatom odpowiadają, jak podaje Vojteková (2016: 75), konstrukcje analityczne z przysłówkiem *veľmi*: *nadgorliwy* – *veľmi horlivý*, *nadopiekuńczy* – *veľmi starostlivý*, *nadpobudliwy* – *veľmi prehký*, *nadczuły* – *veľmi citlivý*, choć mogą to być również odpowiedniki z *príliš*: *príliš starostlivý*, *príliš citlivý*. Intensyfikacja cechy wyrażana jest w polszczyźnie słowotwórczo, a w języku słowackim leksykalnie.

[**pra-** + **Adj**] = ^{Intens}**Adj**

Repertuar rodzimych prefiksów w funkcji intensyfikującej dopełnia *pra-*, odpowiadający znaczeniowo wyrazom: *przed*, *pierwotny*, określający 'coś bardzo dawnego, dawno minionego, pochodzącego z czasów zamierzchłych', np.: *pradawny*, *prastary*:

(39) *Na pomoc wezwano służby archeologiczne. Te zaś stwierdziły wczoraj, że rolnik natknął się na **pradawny** celtycki grób z czasów poprzedzających okres rzymski.*

(40) *Aby wziąć udział w tej niezwyklej terapii nie trzeba jechać do Indii, w Jordanowie na jednej z ekologicznych farm już od paru lat regularnie jest przeprowadzany ten **prastary** leczniczy rytuał.*

(41) *To surowiec niewystępujący w Polsce w stanie naturalnym na powierzchni ziemi. Obsydian **prahistoryczny** „przywędrował” do nas z południa – z terenów dzisiejszej Słowacji lub Węgier, a przynieśli go pierwsi rolnicy.*

Analogiczną funkcję pełni ten przedrostek w języku słowackim, gdzie odnotowano nieliczne derywaty: *pradávny, pramalý, prastarý, praveký*:

(42) *Okrem toho ma udivil **pramalý** záujem študentov o mesto, v ktorom študujú.*

(43) *Kodančania sú na svoj park právom hrdí a je pre nich posvätným symbolom **pradávnych** kultúrnych tradícií.*

(44) *Miestami ležali na zemi vyvrátené **prastaré** kmene, ktoré prirodzenou cestou smrti uvoľnili životný priestor svojmu mladému potomstvu...*

Ogląd struktur polskich i słowackich prowadzi do wniosku, że prefiks urabia analogiczne derywaty w konfrontowanych językach. Wzmocnienie intensywności można zauważyć w przysłówkowym znaczeniu *pra-* w derywatach *pradávny, pramalý* czy *prastarý*.

Prefiksoidy w funkcji wzmacniającej

Poza opisanymi prefiksami rodzimymi, zarówno w języku polskim, jak i słowackim, przymiotniki zintensyfikowane tworzy się za pomocą formantów obcych. Należą do nich *arcy-/arci-*, *ekstra-/extra-*, *giga-*, *hiper-/hyper-*, *mega-*, *super-*⁷, *ultra-*.

⁷ Szczegółowego opisu morfemów *super-*, *ekstra-*, *mega-*, *hiper-* w języku polskim, opartego na danych z *NKJP*, dokonała Joanna Pakuła-Borowiec (Pakuła-Borowiec, 2013: 15–43).

Status tych cząstek pozostaje od wielu lat nierozstrzygnięty, a wśród językoznawców nie ma zgody, co do sposobu interpretacji struktur z takimi komponentami. Językoznawstwo boryka się z problematyką typologii morfemów, która klasyfikuje słowa z morfemem „typu przechodniego” do kompozycji czy derywacji. Jak pisze Pavla Kochová „Prefixace se prolíná s afixoidním (resp. prefixoidním) tvořením, mezi oběma slovtvornými způsoby existuje neostrá hranice, zejména pokud jde o repertoár slovtvorných prvků” (Kochová, 2005: 83). Spostrzeżenia te potwierdzają inni badacze. Według Iwony Burkackiej,

Termíny *prefiksoid* i *sufiksoid* wprowadzają jednak strefę przejściową pomiędzy derywacją prostą a kompozycją, strefę, w której nowe struktury mogą być – w skrajnych przypadkach – tworzone bez tematów słowotwórczych, tylko z samych *-oidów*, np. hipotetyczna forma *megagate* (Burkacka, 2010: 236),

a Jadacka zalicza takie struktury do zrostów (złożeń bezafiksalnych – prefiksoidalnych). Tę część zrostu, która nie występuje jako samodzielny wyraz, traktuje autorka jako prefiksoid, zaznaczając jednocześnie, że może się usamodzielniać leksykalnie (Jadacka, 2008: 121–122)⁸. Na różne postrzeganie statusu formantów obcych zwracała uwagę m.in. Iwona Kaproń-Charzyńska, choć literatura językoznawcza – zarówno polska, jak i słowacka – jest w tym zakresie bardzo bogata⁹. Uznaje się je za: samodzielne jednostki, powstałe w wyniku usamodzielnienia się zdeintegrowanych członów niesamodzielnych; zdeintegrowane człony złożień; formantoidy, prefiksy, prefiksoidy; niesamodzielne człony złożień; początkowe (pierwsze) składniki złożień, pisane (w większości) łącznie; przedrostki występujące w wyrazach obcych, bázoidy¹⁰. Tym ostatnim jest poświęcona publikacja

⁸ Por. też E. Straś, 2020.

⁹ Por. np. literaturę przedmiotu w: Pakuła-Borowiec, 2013; Kaproń-Charzyńska, 2014; Sojda, 2020a.

¹⁰ I. Bázoid je stavebným kameňom semikompozita, ktoré môže byť tvorené jedným bázoidom – monobázoidné semikompozitum (napr. *makroukazovateľ*, *kyberukazovateľ*, *filmotéka*, *vztahonómia*) alebo dvomi bázoidmi – dibázoidné semikompozitum (napr. *histológia*, *mamografia*, *holofýlia*, *spinosaurus*). Bázoidy sa môžu aj kumulovať, pričom tu počítame s binárnosťou, t. j. so spojením v zmysle

Vojtekovej, w której analizuje polskie złożenia z elementami obcymi i omawia je z perspektywy lingwistyki słowackiej (Vojteková, 2021).

W językoznawstwie słowackim funkcjonują terminy *kvázikompozitum* (Furdík, 2004), *semikompozitum* (Ološtiak et al., 2018: 26; Vojteková, 2021: 59), *nepravé kompozitum* (Furdík, 2004), *hybrydné kompozitum/internacionálne kompozitum/internacionálna zloženina* (DSZSS, 1989), a najnowszy wkład w badania slawistyczne wnosi praca *Kompozitnosť a kompozícia: príspevok k charakteristike zložených slov na materiáli západoslovanských jazykov* (Ološtiak, Vojteková, 2021).

Jasne jest, że status niektórych elementów się zmienia, niektóre komponenty prefiksalne usamodzielniają się, co – mimo, że jest sekundarnym procesem leksykalizacji – wpływa na status danego komponentu. Wyróżnia się jednostki intensyfikacyjno-ilościowe (*intenzifikacyjno-kvantyfikacyjne jednotky*) (Ološtiak et al., 2018: 40), które modyfikują podstawy w kierunku wzmocnienia nasilenia cechy (por. *radixoid*¹¹). Poza uszczegóławianiem znaczenia przymiotnika o element intensyfikujący, prefiksoidy są często nośnikiem funkcji ekspresywnej.

{bázoid} + {lexéma s bázoidom}: napr. *bio-* + psychológia → biopsychológia, *hyper-* + androgénny → hyperandrogénny, *elektro-* + kardiogram → elektrokardiogram. Takto sa môžu pripájať viaceré bázoidy: *neuro-* + imunológia → neuroimunológia => *psycho-* + *neuro-* + imunológia → psychoneuroimunológia, *mikro-* + -biológia → mikrobiológia => *hydro-* + mikrobiológia → hydromikrobiológia (...).

II. Z morfematického hľadiska jadro bázoidu tvorí radix, ktorý môže byť:

–čistý radix (príp. radix koncovou gramatickou morférou): napr. *aero-* (aero-klub-ø), *bi-* (bi-atl-on-ø), *giga-* (giga-watt-ø), *extra-* (extra-tried-a), *-fón* (dikt-a-fón-ø), *-gram* (aut--o-gram-ø);

–radix s interfixom: napr. *acido-* (acid-o-fil-i-a), *gastro-* (gastr-o-pat-i-a), *cyklo-* (cykl-o--škol-a), *auto-* (aut-o-cenz-úr-a);

–radix s reziduálnou, v slovenčine neaktívnou derivačnou morférou, ktorá plní systemizačnú funkciu: napr.

-filia (bibli-o-fil-i-a), *-lógia* (cyt-o-lóg-i-a), *-atlon* (du-atl-on-ø);

–redukovaný (abreviačný) radix (reprodukovat → *repro-*, televízia/televízny → *tele-*, internetový → *i-*, mobil/mobilový → *m-*), resp. redukovaný radix s interfixom (európsky → *eur-o-*, sociálny → *soci-o-*).

III. Bázoid je prototypovo lexikálne nesamostatná jednotka. To značí, že v danom význame sa nevyskytuje ako samostatné pomenovanie, napr. *hypsofóbia*, *chemoterapia*, *oscilograf* (Ološtiak et al., 2018: 26-27).

11 „Neplnhodnotný komponent, nefunguje ako samostatné pomenovanie (nie je lexikálne samostatný), ale je nositeľom lexikálneho významu“ (Ološtiak, red., 2015: 299).

Ponieważ są to elementy nierodzime, zarówno w języku polskim, jak i słowackim, zostaną tu zestawione łącznie.

[**arcy-/arci-** + **Adj**] = ^{Intens}**Adj**

Prefiksoidem o znaczeniu ‘bardzo’ jest w języku polskim *arcy-*. W *SDor* jest on rejestrowany jako „pierwszy człon wyrazów złożonych luźnie łączony z przymiotnikami i przysłówkami, rzadziej z rzeczownikami, uwydatniający wysoki stopień nasilenia ich treści, zwłaszcza pod względem zabarwienia uczuciowego (niekiedy używany także ironicznie); oznacza tyle co: bardzo, wybitnie, ogromnie, nadzwyczajnie albo też: największy, szczególnie wyróżniający się”:

(45) *Jednak była to dla mnie życiowa szansa i nie mogłem prze-gapić tego **arcyciekawego** pojedynku.*

(46) *Trzeba było wiedzieć, na jakiej zastawie jadają w „Panu Tadeuszu”, albo jakie rośliny opisała Orzeszkowa w **arcynudnym** „Nad Niemnem”.*

(47) *Żeby uczyć tego **arcytrudnego** przedmiotu w szkole, trzeba mieć i talent, i umiejętności.*

(48) *Pracował do późna, palił papierosa za papierosem i wypijał jeziora **arcymocnej** herbaty.*

(49) *W artykule (...) wyraziłem opinię, że technologia czyni mocnych **arcymocnymi**, a słabych **arcysłabymi**.*

(50) *Wyzwolone z płaszczyzny dzieła Billa Macka okazały się **arcykiczowatymi** reliefami ze słodkimi podobiznami Monroe, Presleya, Statui Wolności i przeróżnych rozneglizowanych piękności.*

W powyższym znaczeniu jest rzadko używany w języku słowackim, mimo że w słowniku rejestrowane jest znaczenie ‘zosilnenie, stupňovanie významu druhej časti’. Urabia najczęściej formacje rzeczownikowe (*arcinepriateľ*, *arcirival*, *arcizloduch*), a przymiotniki są tworzone okazjonalnie: *arcimúdry* a *horlivý zberateľ hodnôt*, *arcilenivý minister*, *arcisuverénne zhromaždenie* (Ološtiak et al., 2018: 51), por. też nieliczne poświadczenia korpusowe:

(51) *Či sa Noah-Utnapištim nevolal preto **arcimúdry**, lebo predvídal potopu a predišiel jej tým, že postavil archu?*

(52) *A tak sa spýtal jedného zo spomenutých **arcilenivých** magistrov v tom húfci, čo tie maškary chcú. Dostal odpoveď, že žiadajú, aby im boli zvony vrátené.*

(53) *Dokonca ani zvolanie Ústavodarného zhromaždenia samo osebe nič na veci nemení, lebo nijakým „ústavodarstvom“, nijakým hlasovaním hoci **arcisuverénneho** zhromaždenia hlad nezaženieme a Wilhelma nevyženieme.*

Vojteková stwierdza, że polskim przykładom *arcybanalny, arcybogaty, arcyciekawy, arcydelikatny, arcylojalny, arcyzabawny*, odpowiadają konstrukcje analityczne z *veľmi*: *veľmi banálny, veľmi bohatý, veľmi zaujímavý, veľmi delikátny, veľmi lojálny, veľmi zábavný* (Vojteková, 2015: 75).

[*ekstra-/extra-* + Adj] = ^{Intens}Adj

Ekstra- w słownikach języka polskiego ma kilka znaczeń. Interesuje mnie tutaj znaczenie ‘nadzwyczajny, niezwykły, najlepszy’: *SDor* odnotowuje, że *ekstra-* to ‘pierwszy człon wyrazów złożonych, wydatniający niezwykłość tego, co oznacza drugi człon złożenia’, *USJP* podaje, że to morfem z francuskiego *extraordinaire* ‘nadzwyczajny’. W przykładach typu *ekstramocny, ekstranowoczesny* dostrzega się znaczenie intensyfikujące ‘bardzo’:

(54) *Wśród całej gamy tych kosmetyków jest m.in. lakier utrwalający (mocny i **ekstramocny**), który utrwała, pielęgnuje i zarazem ochrania włosy.*

(55) *Oto całe staroświeckie wnętrze pałacu zostało wyrwane i wycięzione i wbudowano, wmontowano w niego coś **ekstranowoczesnego**, coś, co stało z jego zewnętrznymi szatami w przeraźliwej sprzeczności, w krzyżującym przeciwieństwie.*

Zdecydowanie częściej *ekstra-* występuje w języku polskim jako samodzielny leksem o znaczeniu przysłówkowym ‘bardzo dobrze, atrakcyjnie’.

Podobne wnioski można wyciągnąć w odniesieniu do *extra-* w języku słowackim. Prefiksoid ten jest opracowany w postaci dwóch hasel: przysłówkowego i przymiotnikowego. Przyłączając się do pod-

staw przymiotnikowych, pełni funkcję przysłówkową, choć rzadko intensyfikującą (Vojteková, 2015: 75): *extraaktívny, extraľahký, extraplochý, extrarýchly, extrasilný, extraťažký, extraúspešný, extravysoký*, por. przykłady z korpusu (56)–(59):

(56) *Destiláciou, krakovaním a hydrogenizáciou vznikajú ľahké, **extraľahké**, stredne ťažké a ťažké oleje, napríklad benzín a vykurovacie oleje.*

(57) *Dôležitá je funkčnosť prádla podmienená tvarovou stálosťou, pohodlím pri nosení a dokonalým spracovaním. **Extraploché** alebo chýbajúce švy, splývavé jednofarebné materiály, premyslené strihy spôsobujú, že prádlo sa stáva takpovediac neviditeľným, a to aj pre svojho nositeľa.*

(58) *Nekonvenčnú ropu predstavuje **extraťažká** surovina a bitúmen, ktoré sa našli vo veľkých množstvách okolo Athbasca na stredozápade Kanady a v povodí Orinoka v juhovýchodnej časti Venezuely.*

(59) *Výnimkou pritom nie sú ani štrnásť alebo dokonca aj pätnásť plat, čo platí aj v prípade niektorých **extraúspešných** slovenských firiem.*

W słowackich słownikach występuje też *extra* jako samodzielny leksem (określający nie tylko przymiotniki, ale też rzeczowniki), co powoduje rozchwianie normy ortograficznej i różne sposoby zapisu, np. *extra panenský – extrapanenský, extra veľký – extravelký, extra silný – extrasilný, extra tvrdý – extratvrdý, extra trieda – extratrieda, extra motivácia – extramotivácia* (Ološtiak et al., 2018: 82).

[giga- + Adj] = _{Intens} Adj

Giga-, prefiksoid greckiego pochodzenia, ma znaczenie jednostki miary: coś miliard razy większe od podstawowych, np. *gigabajt, gigakaloria*; w języku słowackim: ‘obrovský, gigantický’. Jak pokazują nieliczne przykłady z *NKJP*, również w języku polskim *giga-* może występować jako samodzielny leksem w znaczeniu przymiotnikowym ‘wielki, olbrzymi, ogromny’:

(60) *I to nie dlatego, że mają **giga** mieszkanie – ale dlatego, że mają większe mieszkanie niż my mieliśmy wtedy.*

(61) (...) *machine, jaką jest wszechświat, musiał ktoś stworzyć i to ktoś, kto miał niesamowity łeb, taki **giga** inżynier, który pomyślał o wszystkim i niczego nie pominął, zbudował machine, która działa fantastycznie, no, może poza umysłem człowieka, chyba największym buble w tym stworzeniu (...).*

(62) *W prostej drodze prowadzi do **giga** postów, w których nie będzie można się połapać, a wystarczyłoby po prostu stosować starą poczciwą netykię.*

Odnotowano również przykład przysłówkowego użycia *giga*-:

(63) *Może jury nie odpowiadało to, co wysłałam. Udało mi się „strzelić” Karolinę przytulającą się do taty i taką **Giga** szczęśliwą, może było ciut nieostre?*

W opracowaniach słowackich przeważają poświadczenia ze znaczeniem numeralnym (miliard)¹². W połączeniu z wielkościami fizycznymi, złożenia z tą częstką nabywają znaczenia ilościowo-intensyfikującego. *Giga*-, w funkcji intensyfikatora, postrzegany jest jako silniejszy desygnat niż przysłówek *veľmi* czy przymiotnik *veľký*, por. *gigamesto*, *gigastauba*, *gigajednotka*. W języku słowackim *giga*- łączy się z rzeczownikami, często tworząc okazjonalizmy (np. *gigabordel*, *gigasmrť*, *gigašvindle*), w *SNK* nie odnaleziono poświadczeń z przymiotnikami o znaczeniu intensyfikującym.

[*hiper-/hyper-* + Adj] = _{Intens} Adj

Kolejnym prefiksoidem greckiego pochodzenia, pełniącym funkcję intensyfikującą, jest *hiper-/hyper-* w znaczeniu ‘duży, nadmierny’ (*‘veľký, nadbytočný, zveličený’*). Jest to produktywny morfem, który łatwo przyłącza się do podstawy, tworząc cały szereg derywatów, zarówno przymiotnikowych, jak i rzeczownikowych oraz przysłówkowych: *hyperaktivita*, *hyperaktívny*, *hyperaktívne*; *hypermoderný*, *hyperkritický* (Jarošová, 2011: 135). Przedostał się do języka polskiego oraz słowackiego za pośrednictwem języka angielskiego, głównie w terminologii komputerowej, skąd szybko rozprzestrzenił się na pozostałe rejestry języka.

¹² Por. analizę ilościową: Ološtiak et al., 2018: 93.

Coraz częściej prefiksoid *hyper-* występuje w funkcji przymiotnika (64), (65) lub intensyfikatora adverbialnego (66)–(71):

polskie

(64) *Chodzi o coś **hiper**, super, ekstra.*

(65) *Jedno to **hiper** wentylacja umysłu z wszystkiego, co moralne, piękne i wartościowe.*

(66) *(...) a od kogo ta super **hiper** wypaśna paczuszka?*

(67) *Ani skromnie ani szokująco. Cytat jest **hiper** prywatny. To nie jest nasze motto działania. Mamy poczucie, że trzeba robić coś konkretnie, a nie za dużo gadać.*

słowackie

(68) *V uliciach amerického Los Angeles bol tento návrhár známy najmä pre svoj **hyper** drahý boutique, pred ktorým parkoval žltó-čierny Bugatti Veyron.*

(69) *Ťažko, zvlášť s prihliadnutím k Platónovi ako literárnemu géniovi, možno odlišiť, ktoré myšlienky vydávané za Sokratove boli skutočne jeho, ktoré jeho činy sa skutočne stali a občas sa objaví aj kacírská pochybnosť o tom, či Sokrates vôbec ako reálna postava niekedy existoval, alebo ide len o **hyper** úspešnú Platónovu mystifikáciu.*

(70) *Najviac cenенý je, samozrejme, v Japonsku, kde čokoľvekorské a navyše **hyper** čerstvé je okamžitou inšpiráciou na nejakú gastronomickú kreáciu.*

(71) *Bežný hráč, ktorý si chce pri hre primárne oddýchnuť, toto ocení oveľa viac ako **hyper** realistické spracovanie.*

Poświadczenia, w których *hiper-/hyper-* tworzy złozenie z przymiotnikami są stosunkowo liczne w korpusach, zauważa się jednak rozchwianie ortograficzne i pisownię z łącznikiem, jak w (72)–(73), (81)–(84) oraz łączną, por. (74)–(80) i (85)–(90):

polskie

(72) *Zamiast Dyskusyjnego Klubu Filmowego – dziewięciosalowy multiplex Cinema City i kino trójwymiarowe IMAX, zamiast restauracji – bary super-, mega-, **hiper-** szybkiej obsługi.*

(73) *Współczesne społeczeństwo „liberalno-technologiczne” Zachodu dryfuje już w tej chwili w stronę tworu społecznego, który*

można by określić jako „post-okcydentalny” (...), „**hiper-technologiczny**”, „**hiper-liberalny**”, „**hiper-kapitalistyczny**”, jednorodny i wielopostaciowy zarazem.

(74) Szybko jednak się okaże, że popyt na **hiperdrogie** mieszkania zmaleje, a pralki i lodówki znów będziemy kupować z importu, bo tańsze.

(75) Wystarczyła mu galeria **hiperprovincjonalnych** przywar, jakie wraz ze swymi właścicielami zasiał w autokarowych fotelach: wścibstwo, apodyktyczność, egoizm, agresywna dewocja, zawiść, voyeuryzm.

(76) Jedno wiem na pewno: jeżeli istnieje inny wymiar, superdobry, **hipersprawiedliwy**, ultramądry to dopiero teraz, po przybyciu tam Zbyszka, będzie on naprawdę Naj.

(77) To uczciwsze niż tworzyć wizerunek **hiperszlachetnego** Polaka, którego nie ma.

(78) Osobiście sądzę, że 80% błędów stylistycznych w wypracowaniach z polskiego chociażby nie istnieje, a jest tylko wymysłem **hiperdokładnych** nauczycieli.

(79) Skoro jednak piszesz, że wszystko jest zrozumiałe, przyjmę to za fakt, podejrzewając, że **hiperwymagający** czytelnicy i tak uznają wiersz za zły, nie drążąc dalej.

(80) Najbardziej fascynujące w tych dokumentach jest to, że brak w nich sensacji. Nie dowiadujemy się ani o **hipertajnych** posunięciach władz, ani o niezwykłych planach przeciwdziałania sukcesom „przeciwnika”.

słowackie

(81) Nadýchol som sa zhlboka a prosil Boha ani sám neviem o čo. Aby nebola **hyper-ultraškaredá** a ešte so špatným telom.

(82) Iste, Evita nepíše žiadne **hyper-vážne** diela. Ale veď prečo nie? Veď aj také „čítaničko” napísané light štýlom padne niekedy dobre.

(83) S hyper-rýchlym nárastom množstva dát už nestačí ich tradičná správa, musia sa stať **hyper-dostupnými**.

(84) Hlavne pre jeho **hyper-farebné** filmy z prelomu osemde-

siatych a deväťdesiatych rokov sú skoro neodmysliteľné bodkované, páskované, kárované sukne, blúzky či šatky jeho hrdiniek.

(85) Hlavnými hrdinami sú právnici, vrcholoví športovci, softvéroví magnáti, ale aj dvanásťročná školáčka či **hyperinteligentný** farmár, ktorý nikdy nedoštudoval.

(86) (...) musíme si uvedomiť, že vtedy ešte neexistovali **hypertenké** a **hyperpriesvitné** pančuchy ako dnes.

(87) Počul, že je to slušný a inteligentný človek a dávno poznal jeho verše. Miestami sa mu zdali byť tendenčné, zavše **hypermoderné**. Ale bolo v nich čosi milé, božia iskierka.

(88) Z uvedeného vyplýva, že **hyperaktívne** dieťa má často problémy v rodine, v škole a taktiež v sociálnych vzťahoch s ostatnými deťmi a rodičia musia vynaložiť nemalú námahu pri výchove takýchto detí.

(89) Sú to ľudia, ktorí už v čase Bernhardovho života stáli bokom od hlavného prúdu **hyperkonzumnej** spoločnosti.

(90) Čím to je, že v dobe **hypermoderných** a **hypertechnických** zábav tak nevysvetliteľne stúpa oblúba zábavy s jasnými črtami predgutenbergovského atavizmu (...).

Analiza danych korpusowych wskazuje na większą frekwencję łącznej pisowni hiper-/hyper- z przymiotnikami, zarówno w języku polskim, jak i słowackim.

[mega- +Adj] = ^{Intens}Adj

Kolejnym prefiksoidem o znaczeniu w języku polskim ‘największy z możliwych, najlepszy, najwyższego stopnia, najwyższej rangi’ i słowackim: ‘obrovský, veľmi veľký, nadmerný, veľkolepý’ jest *mega-*. W polszczyźnie należy on do grupy najbardziej produktywnych formantów (por. Mycawka, 2000; Waszakowa, 2005; Pakuła-Borowiec, 2013), a wzorcem dla stale powiększającej się grupy formacji z prefiksoidem *mega-*, głównie rzeczownikowych, są zapożyczenia leksykalne i kalki. Rzadko spotyka się złożenia przymiotnikowe czy przysłówkowe, por. przykłady (91)–(94), co znajduje swoje potwierdzenie również w *NKJP*:

(91) *Ale pewnie już niedługo i „prześlą się” na wygodne półkoczki na średnim obcasie, problem tkwi w tym, że nigdzie nieładnego dostać nie można, a przynajmniej nachodzić się trzeba jak głupia. Wszystko albo **megawysokie**, albo płaskie.*

(92) *Ta, Która Kiedyś Uratowała Autobus, gra atrakcyjną, **megaszczupłą**, ale i bezwzględną szefową w wydawnictwie, zainteresowaną tylko robieniem kariery.*

(93) *Weźcie nie gadajcie, że przekonanie o działaniu antydepresyjnym czekolady jest mylne, tylko napiszcie, że działa, jak działa, i że nie musi koniecznie działać **megadobrze**.*

(94) *U niej rysy mówią **megadobitnie** o pochodzeniu.*

Poświadczone są też przykłady na pisownię mega- (w funkcji adwerbialnej) z dywizem w połączeniu z przymiotnikiem:

(95) *Piłkarz sympatyczny i jednocześnie **mega-nieskuteczny**.*

(96) *Tamta Ziemia jest Święta i skazana na swe znaczenie **mega-historyczne**.*

(97) *Jest dużo filmów mniej znanych i dużo ciekawszych, nie mówię tu o jakichś **mega-ambitnych** klimatach jak Lars von Trier, ale czymś więcej niż taka chała, jaką prezentują te dwa filmy.*

(98) *Oczywiście, to, że syn odejdzie, nie oznacza oczywiście, że Ojciec pozostanie sam sobie, ale obawiam się, że może podejść do tego w sposób **mega-krytyczny** i w rezultacie nie dopuścić syna znów tak blisko siebie.*

Liczne przykłady z języka potocznego pokazują interesujący mnie komponent najczęściej jako wyodrębniony, samodzielny intensyfikator przysłówkowy o znaczeniu ‘bardzo’, jak w (99)–(101):

(99) *Miałem Cię ignorować, ale odpowiem, bo widzę tu **mega wielką** głupotę – no, fakt, mieszkasz w Stanach, tam da się ludziom wcisnąć wszystko, korporacje powołują nawet własnych „naukowców” itp.*

(100) *[...] ale wtedy robiłem zdjęcia **mega amatorsko mega cienkim** aparatem wbudowanym w telefon.*

(101) *Ja też, co prawda, mam wiele cech mojej babci i jestem do niej **mega podobna**, ale nigdy się nad tym głębiej nie zastanawiałam.*

W języku słowackim *mega-* również częściej przyłącza się do podstaw rzeczownikowych *megaakcia*, *megahviezda*, *megapoduhatie*, *megapodvod*, *megastavba*, *megaškandál*, *megašou* (por. Ološtiak et al., 2018: 131–133). Odnotowuje się ponadto przykłady złożzeń przymiotnikowych z *mega-*, gdzie prefiksoid ten pełni, analogicznie do polszczyzny, funkcję przysłówkową, np. *megadobrý*, *megadóležitý*, *megamoderný*, *megapopulárny*, *megaúspešný*, *megaveľký*, por. przykłady (102)–(108):

(102) *Eric skrátka okolo seba vytvoril nepriestrelný a zdanlivo nedosiahnuteľný imidž **megaúspešného** podnikateľa, miliardára a najlepšej partie na Slovensku.*

(103) *Mrzelo ma, že mnohí z hostí sa neunúvali počas programu prerušiť svoje **megadóležité** rozhovory a nevenovali svoju pozornosť skvelým umeleckým výkonom.*

(104) *Rozľútosťujú ma inovácie praktizované na Bratislave – hypermoderné, **megaveľké**, superpresklené budovy tu rastú rýchlosťou blesku a menia tvár tohto malého mesta na slovenský pokus o konkurenciu New Yorku.*

(105) *Neviem si predstaviť, ako sa môže cítiť taký **megapopulárny** človek, ktorý vlastne ani nemôže vyjsť sám na ulicu.*

(106) *Najlepší mladší dorastenci mali vynikajúcu prípravu s 20 tréningami a 4 pripravákmi.*

(107) *Ešteže mali, lebo v Maďarsku narazili na **megadobrych** súperov.*

(108) *Hirax s bratom Miňom pri otcovom vtedy **megamodernom** aute značky Škoda 105L.*

Czasem komponent *mega-* pisany jest w języku słowackim rozłącznie, np. *mega veľký*, dominuje jednak pisownia łączna. *Mega-* występuje też, paralelnie do polszczyzny, jako samodzielny leksem, w znaczeniu przymiotnikowym ‘veľký, obrovský’ w połączeniu z rzeczownikiem, jak pokazują konteksty (109)–(111) oraz przysłówkowym ‘vo veľmi veľkej miere, intenzite, vo veľkom rozsahu deja, veľmi’, jak w (112)–(114):

(109) *No zrealizovať takýto **mega projekt** „potichu”sa jednoducho nedá.*

(110) Z tohto pohľadu však Matejova **mega cesta** pôsobí takmer ako selanka.

(111) Neuveriteľné sa stalo skutočnosťou. **Mega ceny** neznamenali nižší záujem, aj keď by stúpili vyššie, neboli by na tom obchodníci horšie.

(112) Keď som sa v statuse pýtala na nejaké osobné tipy, čo navštíviť, dostala som dosť negatívnej odozvy a celkovo ma ľudia odhovárali, že je to strašný gýč, je tam **mega draho** a špinavo a preto som tam išla s malou dušičkou.

(113) V druhom pokračovaní **mega úspešnej** Twilight ságy Bella oslavuje svoje osemnásť narodeniny so svojím milovaným Edwardom.

(114) Na rok 2017 sa nejedná o **mega špičkový** výkon, ale dôvod prečo by ste chceli tento tablet mať je skôr jeho schopnosť ohýbania sa.

[**super-** + Adj] = ^{Intens}Adj

Znaczenie języka angielskiego w internacjonalizacji słownictwa różnych języków widać również w rozprzestrzenieniu się cząstki *super-* (pierwotnie pochodzenia łacińskiego). Tworzy ona złożenia nie tylko z elementami obcymi, ale również rodzimymi, wskutek czego powstają hybrydy słowotwórcze, np. złożenia rzeczownikowe: *superagent*, *superprodukcja* oraz przymiotnikowe: *superciekawy*, *superinteligentny*, *supermodny*, *superoszczędny*, *superwydajny*, *superwygodny* (Przybylska, 1995: 105). Jako że jest to słowo o dużym zakresie semantycznym, mogące pojawić się w rozmaitych kontekstach, Barbara Kryżan-Stanojević proponuje dla niego określenie *słowo-dżoker*. Nieprecyzyjne znaczenie takiego słowa staje się jego atutem, powodując, że może występować w wielu rolach, a owa uniwersalność manifestuje się na poziomie semantycznym i formalnym (Kryżan-Stanojević, 2010: 172).

W połączeniu z przymiotnikami (115)–(120) i przysłówkami (121)–(124), *super-* jest wykładnikiem intensywności cechy i wskazuje na krańcowo wysokie jej natężenie, wchodząc tym samym w relację

bliskoznaczności z przysłówkami: *bardzo, najbardziej, niezwykle, nieprzeciętnie, niesamowicie, nadzwyczajnie, ogromnie, wysoce, fantastycznie, fenomenalnie, szalenie, strasznie* (Przybylska, 1995: 105):

(115) *Okazało się, że jej piękne i **supermodne** czarne spodnie ze skóry uszyte zostały z tzw. skóry ekologicznej, i to nie najlepszej jakości.*

(116) *I w tym wyraża się wyższość naszego niby prymitywnego rolnictwa nad nowoczesnym, oszczędnym i **superwydajnym** rolnictwem zachodnim.*

(117) *Nie sądzę, żebyśmy oboje chcieli przebywać w **superwykwintnym** miejscu, gdzie kelner daje nam korek do powąchania.*

(118) *Już teraz możesz się zapisać na **superdokładną** diagnozę, która powie Ci, czy masz się czego obawiać.*

(119) *Ma tylko starą karoserię. Pod maską znajduje się **supermocny** silnik.*

(120) *W wielu, wydawałoby się, **superwolnych** wydawnictwach rady programowe, zespoły redakcyjne są ustawiane według pewnego klucza, który obowiązywał w UKPPiW.*

(121) *Przepisy w prawie farmaceutycznym są dość dobrze skonstruowane, ale w tym prawie nigdy nie można pewnych spraw **superdokładnie** rozgraniczyć.*

(122) *Nigdy nie jest tak, żeby to było zrobione **superdobrze**, zawsze znajdują się lepsze pomysły, ale faktem jest, że wszystkie kluby są zadowolone z tego, co zostało zaprezentowane (...).*

(123) *Ale ich strata, bo teraz supertanie statki będą **superszybko** budowali Chińczycy.*

(124) *Podobno ktoś wpadł na pomysł, jak dobrze i **supertanio** (czytaj: za darmo) zareklamować swój lokal.*

Dominacja elementu znaczeniowego odnoszącego się do intensyfikacji cechy doprowadziła w języku słowackim do graficznego usamodzielnienia się elementu *super-*, który pełni funkcję przymiotnikową ‘výborný, vynikajúci’: *super výrobo*k, *to bolo super*, czy przysłówkową ‘výborne, dokonale’: *mali sme sa super, pri mori bolo super*. W derywatach złożonych przymiotnikowych (125)–(130),

których mniej liczne (w porównaniu do podstaw rzeczownikowych) poświadczona rejestruje SNK¹³, zauważalna jest funkcja adwerbialna (*superakтуálny, supercitlivý, superdobrý, superdôležitý, superdrahý, superjednoduchý, superkritický, superľahký, superpevný, superprestížny, supersilný, superšťastný, superšťihly, superúspešný, supervýhodný, supervýkonný, supervysoký*):

(125) *Prípady navrhol vyšetrovateľ ukončiť v **superrých-
lom** konaní.*

(126) *V strede našej galaxie nie je len jedna **superma-
sívna** čierna diera.*

(127) *S chlapcami sme ich hru videli a z toho vyplýva, že Magni-
togorsk je **supervyspelý** tím v korčuľovaní aj technike.*

(128) *Prvým je princíp **superlacného** auta na spôsob ľudového
vozidla povojnového Volkswagenu, respektíve Fiatu, v ktorom je
Tata podielnikom.*

(129) *Mnohí pozorovatelia vtedy nevychádzali z údivu, prečo už
vtedy **superpopulárny** Fico zložil zbrane v prospech outsi-
dera, ktorý vhuľol do politiky krátko predtým celkom neznámy
z veľvyslaneckého postu v Kyjeve.*

(130) *Základom na výpočet dane a súčasného odvodu bude
takzvaná **superhrubá** mzda.*

Prawdziwe dla obu języków są spostrzeżenia Kryżan-Stanojević, że:

Super jako intensyfikador, dzięki uniwersalności formy, ma możliwość wstępowania w kolokacje z rozmaitymi wyrazami, wyrażając intensywność cech nazwanych przymiotnikiem lub przysłówkiem, nasilenie cech stanowiących podstawę wartościowania osób, przedmiotów, zjawisk. Początkowo łączył się z pozytywnymi wartościami, z czasem stał się wyrazem wyrażającym samą intensywność, niezależnie już od wartościowania. (...) Jego uniwersalność doprowadziła do tego, że może zastąpić każdy wyraz wartościujący (Kryżan-Stanojević, 2010: 172–173).

[**ultra-** + Adj] = ^{Intens}Adj

Ostatnim prefiksoidem, który wnosi funkcję intensyfikującą w je-

¹³ Mimo, że „ide o jeden z najproduktívnejších bázoidov” (Ološtiak et al., 2018: 184).

zyku polskim i słowackim jest, pochodzący z łaciny, *ultra-*. W *USJP* odnotowany jako ‘pierwszy człon wyrazów złożonych, oznaczający najwyższy poziom lub skrajną postać tego, co wyraża drugi człon złożenia’, np. *ultradźwięk*, *ultrakonserwatyzm*, *ultranowoczesny*, podobne znaczenie rejestruje słowacki *KSSJ*: tu jest odnotowany jako przysłówek i oznacza ‘istú vlastnosť vo veľkej miere’.

Poświadczenia korpusowe potwierdzają użycie przysłówkowe. Należy dodatkowo odnotować konteksty, w których *ultra* jest odrębnym intensyfikatorem przysłówkowym oraz te, w których *ultra-* tworzy z przymiotnikiem jeden leksem złożony (np. pol. *ultraelegancki*, *ultraluksusowy*, *ultraszczupły*, *ultraszeroki*, *ultrawidoczny*, *ultraprofesjonalny*, *ultrakrótki*; śl. *ultrabohatý*, *ultrajemný*, *ultrakompaktný*, *ultrakrátky*, *ultralacný*, *ultramobilný*, *ultramoderný*, *ultranízky*, *ultrapomalý*, *ultraprenosný*, *ultraradikálny*, *ultrašťahly*, *ultraúsporný*, *ultravelký*, *ultravoľný*, *ultravysoký*, *ultravytrvalostný*). Poniższe konteksty egzemplifikują poszczególne użycia:

polskie

(131) *Projektory ArenaVision są wyposażone w specjalistyczne lampy metahalogenowe o mocy 2000 W i pozwalają, dzięki **ultra nowoczesnej** technologii, na oświetlenie gwarantujące najwyższą jakość transmisji telewizyjnej.*

(132) *To historia w stylu „Emigrantów” Mrożka, ale **ultra nowoczesna** i trzeba ją szybko wystawić.*

(133) *Obydwa wiersze stanowią typowe „fotografie liryczne” wykonane przy **ultra krótkim** czasie naświetlania.*

(134) *Samsung zaprezentował właśnie panel składający się z jednego 40-calowego elementu złożonego z organicznych diod, dzięki którym możliwa będzie produkcja **ultracienkich** odbiorników telewizyjnych.*

(135) *Połącz jedno z drugim – ustaw mniejszym okiem i zrób zdjęcie **ultraszerokim**.*

(136) *Cóż, okazuje się, że trzeba stale chodzić na wysokich obcasach, nosić superdrogie ubrania od największych projektantów mody, uzyskać **ultraszczupłą** sylwetkę, przy której osoba o talii osy wciąż kwalifikuje się na kurację odchudzającą.*

(137) Nie dziwnym bowiem trafem, przynajmniej osiemdziesiąt procent strojów to **ultrakrótkie** spódniczki.

(138) Plyty tych **ultrakomercyjnych**, marionetkowych zespołów, takich jak The Kelly Family, Backstreet Boys, Spice Girls, osiągnęły u nas ogromne nakłady.

(139) Samochód jednak wjeżdża na super ufortyfikowaną posesję, gdzie stoi **ultraluksusowy** dom.

(140) Tęgo typu technologia pochodzi z lat 70', 80' i 90' ubiegłego wieku, a agencje takie jak CIA czy FBI wykorzystują sprzęt pozwalający na to, aby człowiek niewidomy – widział, niesłyszący – słyszał, cierpiący – nie czuł bólu – poprzez elektrostymulację mózgu za pomocą impulsów o **ultra-niskiej** częstotliwości.

(141) Spora część fotografujących kupuje **ultra-szybkie** karty, będąc przekonana, że zwiększy to szybkość zapisu... np. przy zdjęciach seryjnych.

(142) Łączył on indywidualne pierwiastki narodowe ze światem folkloru i motywami nadprzyrodzonymi. A więc trzy **ultra-romantyczne** hasła.

(143) Myślę, że ta generalizacja jest pochopna, żeby nie szukać daleko weźmy **ultra-dynamiczny** rozwój internetu: portali społecznościowych, blogosfery etc.

słowackie

(144) Sedadlo musí byť **ultra ľahké** a **ultra** tenké.

(145) Mnohí ľudia neveria, že domy majú nulovú návratnosť, pretože nedávno zarobili na nich veľké peniaze. Väčšinou sa však odvolávajú na hrubú návratnosť počas krátkeho obdobia, ktorá je kombinovaná s nižším štandardom pri úveroch s **ultra** nízkymi úrokovými sadzbami.

(146) **Ultra** lacný notebook, ktorý je zároveň tenký.

(147) Pri týchto udalostiach boli usmrtené dve osoby, z toho jedna pri technickom zásahu v Leopoldove a druhá pri dopravnej nehode **ultraľahkého** vrtuľníka v blízkosti letiska pri Trnave.

(148) Celosvetové kombinované dodávky PC, tabletov, **ultra-prenosných** notebookov a mobilných telefónov podľa analytikov spoločnosti Gartner v tomto roku neporastú.

(149) *Materiál nazvaný stealth sheet je vlastne **ultratenká** fólia s hrúbkou asi 1 mm a môže urobiť objekty neviditeľnými pre drony.*

(150) *Ide o boj proti liberalizmu (síce maskovaný prídومkom „ľavicový“, ale pravicový liberalizmus je pre KDH rovnako „škodná“) v duchu obrany kresťanských hodnôt – samozrejme, v tom **ultrakonzervatívnom** zmysle, ako ich chápe KDH.*

(151) *Takmer všetci by sme chceli byť všetkými tými úspešnými, bohatými, **ultramodernými** a uznávanými.*

(152) *V tomto článku sa sústreďujeme výhradne na prenosné či dokonca **ultraprenosné** notebooky, dostupné aj na našom trhu.*

(153) *Trend vývoja mobilných zariadení určených na prácu mimo kancelárie je v súčasnosti jasný – aj v našich recenziách sa slová **ultramobilný** či **ultraľahký** vyskytujú čoraz častejšie.*

(154) *Hypersonické lietadlá, ktoré budú poháňané kombináciou prúdových a raketových motorov, sa pritom nebudú používať len na **ultrarýchlu** dopravu medzi vzdialenými miestami našej planéty, ale budú sa dať využívať aj na krátke „výlety“ na medzinárodnú kozmickú stanicu ISS.*

(155) *V tom sa na **ultra-bezbariérové** bratislavské vlakové nástupište trmáca staršia pani a s vypätím posledných síl za sebou ťahá kufor, ktorý je minimálne raz taký veľký ako ona.*

(156) *Dual Core Hybrid procesor od Intelu nebol dosiaľ oficiálne predstavený, špekuluje sa, že by sa mohlo jednať o špeciálne uspošobený procesor pre **ultra-tenké** notebooky podobný procesoru Intel použitému v MacBook Air.*

(157) *Stimulačné opatrenia japonskej vlády sú z môjho pohľadu zúfalým pokusom dokázať svetu, že **ultra-expanzívna** monetárna politika dokáže naštartovať solídny ekonomický rast.*

Analiza powyższych kontekstów polskich i słowackich wskazuje na rozchwianie pisowni z prefiksoidem *ultra-*. W przykładach (131)–(133) i (144)–(146) w obu językach, morfemy te występują jako samodzielne leksemy zleksykalizowane o znaczeniu ‘bardzo’. Egzemplifikacje (134)–(139), (147)–(154) pokazują łączną pisownię złożień przymiotnikowych z obcą częścią, natomiast w (140)–(143) i (155)–

(157) mamy pisownię z dywizem. Z tego wynika, a potwierdzają to też obserwacje korpusów, że najczęściej w tego typu złożeniach występuje pisownia łączna. Tę tendencję ogólną można zaobserwować w odniesieniu do wszystkich przedstawionych tu prefiksoidów.

Izert wskazuje na pisownię cząstek *mega-*, *giga-* zarówno łączną, rozdzielną, jak i z dywizem, konstatując, że

Niezdeterminowanie użytkowników języka polskiego co do pisowni tych przedrostków z wyrazami, z którymi się łączą, odzwierciedla tylko ogólny brak zasad pisania nowych dla języka tworów (...). Użycie myślnika sugeruje, po pierwsze, że konstrukcja powstała stosunkowo niedawno i że nie jest jeszcze na tyle zleksykalizowana, aby obie części były pisane łącznie, po drugie, że *mega-* i *giga-* są morfemami związanymi, a nie samodzielnymi wyrazami, które funkcjonują w języku oddzielnie. „Można przypuszczać, że z czasem utrwali się ich łączna pisownia, taka jak z cząstkami *super-* lub *hiper-*, por. *superszybki*, *hiperkrytyczny* (...)”. Należy zaznaczyć, że Mirosław Bańko opowiada się za łączną pisownią *mega-* z podstawą słowotwórczą (Izert, 2014: 43).

Ponadto, jak odnotowuje Pakuła-Borowiec,

adjectives *super* and *ekstra* ought to be written as separate words only in the postpositive position (i.e. in the function of predicative adjectives), e.g. *Ona jest super* (...), *Ta czekolada jest ekstra* (...). In other instances the morphemes ought to be treated as prefixes (...) (Pakuła-Borowiec, 2013: 18).

Podobnie, nieustalona jest pisownia obcych cząstek w przykładach słowackich, por. np.:

(158) *Možno sa blíži barok, keď nás rozbolia bruchá od duchovnej pustatiny **super-post-hyper-moderny**.*

(159) *Už nie je iba poslušný, ale **super-mega-hyperposlušný**. Ludovo sa tomu azda povie... no... že je ťuťmák!*

(160) *Väčšina fotografií v knihe je čiernobiela, no podnecujú našu fantáziu viac, ako akýkoľvek súčasný **super-hyper** farebný záber na jedlo alebo jeho prípravu.*

(161) *Už nie je iba poslušný, ale **super-mega-hyperposlušný**.*

Zdeňka Opavská, opisując internacjonalne prefiksoidy ilościowo-intensyfikujące (Opavská, 2006: 7) zwróciła także uwagę na możliwość kumulacji tych komponentów w jednym derywacie (*superhypermegagigacentrum*, *ultrahypersuprakoalice*). To spostrzeżenie, uczynione

dla języka czeskiego, da się z powodzeniem przełożyć na obserwacje współczesnego języka słowackiego, co pokazują konteksty (162)–(164):

(162) *Ludia a prečo nejdete so svojimi **gigaterainteligentnymi** názormi pred voličov.*

(163) [...] *majú diery v scenári tohto **megagigaultragienialneho** seriálu, tak ich plátajú „cool’in“ somarinami...že sa tak ani toho Staloneho nespýtal na heslo, keď už za neho chce logovať.*

(164) *Na LumenFeste som bola po prvý krát a verím, že nie naposledy. Odnášam si z neho **megagigaužasný** zážitok.*

Na koniec jeszcze jedna uwaga. Pojawia się pytanie, czy prefiksoidy o funkcji intensyfikującej, które współistnieją ze sobą w danym kontekście, mają taką samą „moc”? Innymi słowy, czy intensyfikują one treść w tym samym stopniu, czy różnią się swoim nasileniem? Być może o kolejności użycia intensyfikatorów decydują jedynie względy pragmatyczne. Być może *mega-* określa najwyższy lub więcej niż wysoki stopień natężenia cechy orzekanej przez argument (Mycawka, 2000: 17)¹⁴. Na pytanie to odpowiedzi poszukiwała również Izert, która pisze:

Wydaje się, że wartość intensyfikująca (...) przedrostków jest identyczna w tym sensie, że cecha wyrażona przez przymiotnik lub rzeczownik poprzedzony przedrostkiem *super-*, *hiper-*, *mega-*, *giga-* osiągnęła silne natężenie, ale to natężenie jest nieokreślone, nie da się wyznaczyć dokładnego punktu na skali czy gradiencie, w którym znajduje się cecha zintensyfikowana przez każdy z tych przedrostków (Izert, 2014: 46).

Podobne poglądy prezentuje Waszakowa („oba prefiksy [*super-* i *ekstra-* uzup. S.S.] niosą to samo znaczenie intensywności: wskazują na nadzwyczajny charakter określanego w ten sposób zjawiska”), która pisze o tzw. triadzie gradacyjnej, zbudowanej z prefiksów *super-*, *hiper-*, gdzie ostatnim elementem jest samodzielny segment *mega-* wyrażający najwyższą intensywność, por. *superprodukcja*

¹⁴ Choć sama autorka pisze, że „Badania takie już na wstępie podlegać będą pewnym ograniczeniom, a to głównie z tej racji, że *mega-* współtworzy zasadniczo derywaty rzeczownikowe, podczas gdy intensyfikująca funkcja *super-* najpełniej uwidacznia się w derywatach przymiotnikowych” (Mycawka, 2000: 17).

– hiperprodukcja – megaprodukcja, supermarket – hipermarket – megamarket (Waszakowa, 2005: 72).

Przesuwa się również granica intensyfikacji: jeszcze niedawno wyznaczała ją cząstka *mega-*, dziś są to *nano-* (nawet wbrew logice) i *giga-*, które w przyszłości mogłyby być zastąpione *tera-* i *piko-*.

Pojawianie się nowych intensyfikatorów, nie tylko przedrostków, wiąże się z ogólną (związaną z afektywnym zachowaniem człowieka) istniejącą w języku tendencją do nieustannego wprowadzania nowych form, które byłyby bardziej ekspresywne niż już istniejące, które w pełniejszy sposób odzwierciedliłyby uczucia, opinie, wrażenia. Nowe przedrostki, jak *mega-* i *giga-*, są bez wątpienia bardziej ekspresywne niż przedrostki już od dawna funkcjonujące w języku. Tym samym wydają się intensyfikować skuteczniej niż *super-* czy *hiper-*. Na pewno nie są to ostatnie przedrostki o wartości intensyfikującej, jakie pojawiły się w języku polskim (...). Być może za kilka lat *tera-promocja* będzie równie powszechna jak dziś *mega promocja* czy *giga-promocja*, a leksykalizacja tych trzech konstrukcji będzie podobna do leksykalizacji konstrukcji z wyrazem *market*, to znaczy *tera-* będzie miał większą moc intensyfikacji niż *giga-*, a ten drugi większą moc niż *mega-*, podobnie jak w informatyce (...) (Izert, 2014: 46).

Sufiksy w funkcji wzmacniającej

Intensyfikacja w przymiotnikach polskich i słowackich wskazywana jest również za pomocą sufiksów. Należą do nich polskie: *-utki*, *-aśny/-achny*, słowackie: *-učký*, *-ičký*, *-učičký*, *-ičičký*, *-inký*, *-ilinký*, *-ulinký*, *-unký*, *-ušký*, *-ánsky*, *-izný*, *-(ok)ánsky*, *-očizný*.

[Adj + *-utki*] = Adj_{Intens}

W języku polskim, zwłaszcza w jego odmianie mówionej, derywaty zintensyfikowane występują licznie, brak jest jednak jednoznacznego kryterium, na podstawie którego można je klasyfikować. W zależności od tego, czy przyjmie się kryterium pragmatyczne, semantyczne czy formalne, w niektórych pracach są klasyfikowane jako derywaty ekspresywne wyrażające emocje użytkowników języka (GWJP–M, 1998: 506–507; Kreja, 2002a, 2002b; Szymanek, 2010: 214–215), derywaty ekspresywne o znaczeniu intensywnym (Smólkowa, Tekiel, 1977:

57), intensiva oznaczające wyższy niż określony w podstawie stopień nasilenia cechy (Grzegorzczkova, 1984: 70; Bogusławski, 1991; Szymanek, 2010: 214–215), czasem deminutywy (por. Kreja, 2002b) lub hipokorystyki (Sokołowska, Rychło, 2021). Za zaszeregowaniem interesujących mnie derywatów do grupy przymiotników intensyfikujących przemawia komunikowanie o wyższym stopniu nasilenia określonej przez przymiotnik cechy (np. sufiks *-utki* wnosi w wielu derywatach jedynie znaczenie powiększenia cechy: *króciutka sukienka* ‘bardzo krótka’, *suchutkie ubranie* ‘bardzo suche’, *malutki piesek* ‘bardzo mały’) (Grzegorzczkova, 1984: 70). Z drugiej jednak strony, Kallas pisze o intensiwach, że można je parafrazować ‘zbyt (zanadto) X’: *nadwrażliwy* ‘zbyt wrażliwy’ (Kallas, 1998: 506). Choć przy niektórych derywatach właściwsza byłaby parafraza ‘ponad normę’, ‘w wyższym stopniu’, tego znaczenia nie odnajdujemy w przymiotnikach *niebieściutki*, *różowiuchny*, *złocienki* (por. Sokołowska, Rychło, 2021: 9).

Jak widać, derywaty przymiotnikowe z omawianymi sufiksami plasują się na peryferiach kategorii intensywności, ekspresywności i deminutywności, nie stanowiąc form prototypowych żadnej z nich (Sokołowska, Rychło, 2021). Przede wszystkim jednak podnoszę możliwy efekt semantyczny powiększenia cechy (co sytuuje je w obrębie przymiotników o funkcji intensyfikującej), nie negując jednocześnie ich ekspresywnego nacechowania (gdą derywaty charakteryzują bardziej mówiącego niż desygnat).

Nagórko dopatruje się w intensiwach przymiotnikowych *ślodziutki*, *wąziutki*, *leciutki*, *cieniuśki*, infiksów *-ut-*, *-uś-*, które są również składnikami dłuższego formantu sufiksального: *czysty* – *czyściutki*, *mały* – *malutki*, *biały* – *bieluśki*. Jak zauważa, „w tych derywatach dochodzi możliwość infiksacji przyrostka przez wstawienie doń cząstki *-eń-*: *malutki* – *maluteńki*, *bieluśki* – *bieluseńki*” (Nagórko, 1998: 193), stąd przyrostki *-uteńki*, *-usieńki* nazywane są złożonymi, a wśród przymiotników na *-utki* występuje skłonność do łączenia się z rzeczownikami zdrobniałymi czy ekspresywnymi (Kreja, 2002b: 165, 172).

Jeśli przyjąć parafrazę zaproponowaną w literaturze (Grzegorzczkova, 1984: 70; Kallas, 1998: 506): $A_{\text{zintens.}}$ = ‘**bardzo (bardzo, bardzo) A_1** ’, derywaty typu: *biedniutki*, *bliziutki*, *chudziutki*

ciaśniutki, ciepłutki, niziutki, czyściutki, delikatniutki, głodziutki, głupiutki, grzeciutki, słodziutki, krąglutki, kruchutki, lichutki, ładnodniutki, uznaje się za intensyfikujące, por. konteksty:

(165) *Przez otwarte okno izdebki, na tle ciemnego jeszcze po niedawnej burzy nieba, widać było trzy wieże – ratuszową, najbliższą, dalej smukłą, połyskującą w słońcu **nowiutką** czerwoną dachówką wieżę kościoła świętego Jana Ewangelisty, za nią zaś okrągły stół książecego zamku.*

(166) *Znajomym przytakuję, w sklepach i urzędach bywam po prostu **słodziutka**, ale dla bliskich nie mam litości!*

(167) *Wnętrze kościoła było wyjątkowo mroczne, blask świec i światło z **wąziutkich** okienek padały tylko na okolice samego ołtarza, tabernakulum, krucyfiks i tryptyk przedstawiający Oplakiwanie.*

Formant ma funkcję intensyfikującą, jeśli przyłączy się do cechy stopniowalnej. W przykładzie *łysiutki*, *-utki* nie oznacza intensyfikacji cechy ‘bycia łysym’, lecz ma znaczenie ekspresywne. Podobnie w niektórych przymiotnikach gradacyjnych, sufiks miewa odcień pobłażliwy czy negatywny: *brudniutki, cwaniutki, głupiutki, marniutki, pijaniutki*, co Kallas nazywa konfliktem między pozytywnym nacechowaniem emocjonalnym formantu a negatywnym znaczeniem podstawy (Kallas, 1998: 507).

Inne formanty o funkcji ekspresywnej, zbliżonej do intensyfikującej to: *-uśki*¹⁵ (*cichuśki, leciuśki, mokruśki, nowiuśki, prościuśki, równiuśki*), *-uchny* (*słodziuchny, szybcichny, wesoluchny*), *-eńki* (*słabeńki*), *-aśki* (*grubaśki*), *-usi* (*cieplusi, drobnusi, ładnusi, milusi*), *-uni* (*maluni, miluni*), *-uteńki* (*cichuteńki, słodziuteńki, wesoluteńki*), *-usieńki* (*cichusieńki, słodziusieńki, wesolusieńki*),

¹⁵ Kreja pisze, że „we współczesnym języku polskim, to przede wszystkim trzeba stwierdzić, że – poza dwoma wyjątkami – wszystkie przymiotniki na *-uśki* mają swoje odpowiedniki na *-utki*. Owe dwa wyjątkowe przymiotniki na *-uśki*, nie mające swoich odpowiedników na *-utki*, to *chytruśki* i *takuśki*. Być może ową wyjątkowość należy tłumaczyć tym, że czynnikiem hamującym połączenie się tematów *chytr-* i *tak-* przyrostkiem *-utki* był fakt, że w tematach tych jest zawarta spółgłoska. Byłby to kolejny ciekawy przykład na unikanie w (niektórych) strukturach słowotwórczych powtarzania się dwóch jednakowych spółgłosek” (Kreja, 2002b: 165).

-uteczki (*leciuteczki*), -utenieczki (*cichutenieczki*), -usienieczki (*malusienieczki*). W latach 70. ubiegłego stulecia, Smółkowa i Tekiel pisały: „Do sporadycznych należą formacje z sufiksami -usi, -uśki, -eńki, -uchny, np. *taniusi, ociupeńki, fajniuchny*” (Smółkowa, Tekiel, 1977: 57). Analiza współczesnych poświadczeń korpusowych oraz prac naukowych poświęconych temu zagadnieniu wskazuje jednak na szeroką dystrybucję tych formantów w przymiotnikach polskich. Tworzą one serie derywacyjne przymiotników odprzymiotnikowych, a – co warte podkreślenia – obok funkcji intensyfikującej wnoszą nacechowanie ekspresywne, np.:

malutki – maleńki – maluteńki – maluteczki – malutenieczki – malusi – maluśki – malusieńki – malusienieczki – maluchny;

bielutki – bieluteńki – bielutenieczki – bielusi – bieluşki – bielusieńki – bielusienieczki – bieluchny;

żółciutki – żółciuteńki – żółciusi – żółčiuśki – żółciusieńki – żółcieńki – żółciuchny.

Porównując polskie i słowackie sufiksy intensyfikujące, Vojteková pisze: „Deriváty odvodené od toho istého adjektíva rozličnými slovotvornými suffixmi tvoria „reľazce” (opakovaná deminutivizácia), ktoré sú bohatšie v poľskom jazyku a v niektorých prípadoch kompletne vyčerpávajú ponuku intenzifikačných slovotvorných suffixov” (Vojteková, 2016: 76).

Dla przymiotników słowackich przyjęto tę samą parafrazę, za pomocą której wskazywane było uintensywnienie cechy w deadjektywach polskich: $A_{zintens.} = \text{‘bardzo (bardzo, bardzo) } A_1\text{’}$. W języku słowackim wyróżnia się zatem następujące sufiksy wzmacniające:

[Adj + -učký] = Adj_{intens}

-učký: *bielučký, bledučký, blízučký, celučký, čerstvučký, čistučký, dobručký, drahučký, drobnučký, drobučký, hladučký, hlúpučký, holučký, chlpatučký, chudučký, jemnučký, kratučký, krehučký, okružlučký, ľahučký, mäkučký, milučký, mladučký, modručký, nizučký, novučký, peknučký, riedučký, rovnučký, skromnučký, slabučký, sladučký, sprostučký, staručký, suchučký, svetlučký,*

sypučký, štíhlučký, šťúplučký, tenučký, teplučký, tichučký, tlstučký, tučnučký, útlučký, uzučký, zlatučký, žltučký:

(168) *Hojne si naliał whisky, pridal nádych sódokvy, vyzunkol tú zmes jediným dlhým dúškom, strčil si medzi **hladučké** drobné pery cigaretu a škrtol zápalkou, ako si ju vyťahoval z vrecka.*

(169) *Tvár tohto **peknučkého** dievčatka ho upútala a vyrazila dych.*

(170) *Obzrela sa, uvidela **uzučký** vypasovaný kabát, štíhlučkú svetlovlasú dievčinu.*

(171) *Doktor bol nízky, tmavý, **tučnučký** muž s hustými, na ježka ostrihanými vlasmi a okrúhlymi dôverčivými očami.*

[Adj + -ičký] = Adj_{Intens}

-ičký: maličký, neveličký (arch.), pomaličký:

(172) *Prajem si, aby tá malá komunita priaznivcov tohto krásneho športu, ktorá tu sme, sme v rámci možností vedeli naše vodné pólo posúvať **pomaličkými** krokmi vyššie.*

(173) *Odrazu preniká ku mne prúd **maličkých** oslnivých bytostí. Sú celkom biele, sú to anjeli, množstvo anjelikov, čo prúdia ku mne zhora v šikmom múre svetla.*

[Adj + -učičký] = Adj_{Intens}

-učičký: bielučičký, celučičký, dobručičký, holučičký, nahučičký, novučičký, plnučičký, slabučičký, staručičký:

(174) *A hneď sa ho ona dotýkala, aký je môj chlapček **milunký, milučičký, milulinký**, nedám si ho, nedám, opakovala tenkým hláskom päťročného dievčatka, ktoré si bráni bábiku.*

(175) *Úplne zničil svoje **novučičké** auto a zničil aj párty.*

(176) *Chvilami som sa na ňu pozeral z boku a videl jej jemné črty v prítmí izby, ktorú osvecoval len **slabučičký** lúč svetla z vedľajšej miestnosti.*

[Adj + -ičičký] = Adj_{Intens}

-ičičký: maličičký:

(177) *Takže mám taký malý problémik. Malý, **maličičký** prob-*

lémik. Najprv som tomu nechcel veriť, aj keď mi bolo všetko jasné od začiatku... Nechcel som ten fakt prijať.

[Adj + -inký] = Adj_{Intens}

-inký: malinký, mäkulinký, pomalinký:

(178) Podobne na tom budú adresáti, ktorí z rôznych dôvodov, najčastejšie preto, že majú ešte **malinké** deti, že nie sú dostatočne solventní, alebo že sú zafixovaní starosťami o gazdovstvo, prestárlych príbuzných a dostanú pohľadnicu od susedy, s ktorou nemajú ani také veľmi úprimné vzťahy.

(179) Výsledkom je úchvatný pohľad na neustále nepatrné zmeny v prírode, ročné obdobia, zeleň, ale aj **pomalinký** rast niektorých rastlín, stromov a ich konárov.

[Adj + -ilinký] = Adj_{Intens}

-ilinký: malilinký, pomalilinký:

(180) Tak som im povedala maličkú, **malilinkú** nevinnú lož, kvôli čomu sme s Abby presunuli všetky tvoje veci do šatníka.

(181) Zrejme práve toto bol ten potrebný impulz, aby sa vzchopila moja vôľa či momentálne len jej torzo a ja sa opäť hádam i po stý krát dávam do **pomalilinkého** behu očami zafixovaná na Tomášov miznúci chrbát.

[Adj + -ulinký] = Adj_{Intens}

-ulinký: bielulinký, bledulinký, blízulinký, celulinký, čerstvulinký, čistulinký, dobrulinký, drahulinký, drobnulinký, drobulinký, hladulinký, holulinký, chudulinký, chutnulinký, jemnulinký, kratulinký, krehulinký, ľahulinký, malulinký, mäkulinký, milulinký, mladulinký, modrulinký, nizulinký, novulinký, peknulinký, rovnulinký, riedulinký, skromnulinký, slabulinký, sladulinký, sprostulinký, starulinký, suchulinký, svetlulinký, tenulinký, teplulinký, tichulinký, tlstulinký, tučnulinký, uzulinký, zlatulinký, žltulinký:

(182) Pri dnešných výskumoch DNA sa ukazuje, že máme v našej DNA **nizulinké** percento DNA aj neandertálc, čo je

prevratný objav, pretože potvrdzuje, že neandertálci žili aj v Európe, nielen v Afrike, ako sa do nedávna uvádzalo.

(183) Možno sa vám to zdá divné, ale aj **drobnulinké** ľanové semiačka vám môžu pomôcť na ceste k lepšiemu spánku.

(184) Dnes som si od svokry priniesla krásne voňavé paradajky, **sladulinkú** kukuricu a cuketu.

(185) Dosť ma prekvapila **uzulinká** cesta, kde sa v ostrých zákrutách musím sem-tam otáčať i na dvakrát.

[Adj + -unký] = Adj_{Intens}

-unký: bielunký, bledunký, blízunký, celunký, čerstvunký, čistunký, drahunký, drobnunký, hladunký, holunký, chudunký, jemnunký, kratunký, krehunký, ľahunký, mäkkunký, milunký, mladunký, modrunký, nízunký, novunký, peknunký, riedunký, rovnunký, skromnunký, slabunký, sladunký, sprostunký, starunký, suchunký, svetlunký, šťouplunký, tenunký, teplunký, tichunký, tlstunký, tučnunký, útlunký, uzunký, zlatunký, žltunký:

(186) Trvalo to asi tri mesiace čo bol stále taký **suchunký**, ale teraz máme pol roka a je to zatiaľ fajn. Pokožka sa mu vyliečila len sem tam sa nám niečo začervená, ale to natrieme tým hnedým a potom to zmizne.

(187) Prvá správa o nezvyčajnej **kratunkej** sukni pochádza z roku 1839.

(188) Začiatok korza je pri daňovom úrade - popod železničnú stanicu a už po **novunkom** betóne (ktorý sa tiahne takmer celým korzom, takže je to skutočne korčuliarsky zážitok!) okolo nových budov (celkovo je okolie vo výstavbe).

[Adj + -ušký] = Adj_{Intens}

-ušký: bledušský, čerstvušský, dobrušský, drahušský, hladušský, jemnušský, mäkušský, mladušský, rovnušský, skromnušský, slabušský, sladušský, štíplušský, tenušský, útlušský, zlatušský, žltušský:

(189) K Irene rýchlo pricupotala **mladušká** drobná sestra.

(190) Jediný teraz slovenský beletristický časopis „Orol“, hoci

*jeho estetické požiadavky sú **skromnušké**, stále kvílil pre nedostatok básní.*

*(191) Navôkol zeleneli sa **mäkušké** lúky, kde rástol zeler a fialky vonné.*

Co ciekawe, niektóre z wyżej wymienionych sufiksów są opisywane zarówno jako intensyfikujące, jak i osłabiające, por. uwagi Ološtiaka na temat *-učký*, *-unký* i *-učičký* (Ološtiak, red., 2015: 679). Wyraźnie należy podkreślić, że wymienione sufiksy mają nacechowanie ekspresywne, a znaczenie nasilenia cechy jest wnoszone przez wskazanie na 'jeszcze bardziej X' i jednocześnie pozytywne emocje mówiącego. Język słowacki jest bogatszy w tym względzie od polszczyzny, nie dla każdej formacji można znaleźć polski ekwiwalent, np. polskiemu *-uteńki* może odpowiadać więcej słowackich sufiksów: *-učičký*, *-ičičký*, *-inký*, *-ulinký*.

[Adj+ *-ašny/-achny*] = Adj_{Intens}

Wzmocnienie nasilenia cechy wyrażanej przez podstawę widoczne jest w polskich derywatach z formantami *-ašny* (*grubašny*, *dlugašny*, *wielgašny*) i *-achny* (*wielgachny*, *dlugachny*):

*(192) Moja głowa spoczywała na **grubachnym** cielsku, szyję miałem owiniętą chyba ze czterekroć, wężę przesuwały mi się pod podkurczonymi nogami, czułem długie i wąskie kształty w rękawach marynarki i nogawkach spodni.*

*(193) Gorzowski egzamin kończył się pracą pisemną. Ale zamiast **długašnego** wypracowania ma to być sprawdzian umiejętności jasnego i zwięzłego, ale zarazem bogatego, wypowiedziania się.*

*(194) Podinspektor Balas na ten widok dostał białej gorączki i poważnie nadwerżył swoją **wielgachną** łapą sufit furgonetki.*

[Adj+ *-ánsky, -izný, -(ok)ánsky, -očizný*] = Adj_{Intens}

Polskim formantom *-ašny* i *-achny* odpowiadają słowackie *-ánsky*, *-izný*, *-(ok)ánsky*, *-očizný*: *dlhánsky*, *širokánsky*, *skupánsky*, *veli-*

kánsky, vysokánsky, dlhokánsky, hrubizný, širočizný, vysočizný, dlžizný, dlhočizný, hlbočizný, hrubočizný, starizný, por.:

(195) *Riečka má **širokánske** prirodzené koryto, nikto neupravoval brehy...*

(196) *Pestujem si **dlhánske** nechtiská a o tie sa treba starať, kedy sa len dá.*

(197) *Najmodernejší Boeing preletel presne ponad náš Hilton a tak sme zakývali **širokánskej** a **dlhočiznej** pieskovej pláži, kde skákali delfíny a kde sme si konečne aspoň čiastočne oddýchli.*

(198) *Kedysi dávno, nepamätne dávno, na mieste tejto dediny boli len **hlbočizné** lesy.*

(199) *Vzal si niekoľko **hrubočizných** kníh a nenápadne sa suchol do jedného prázdneho kúta.*

Dezintensyfikacja przymiotników

Jedną z cech charakteryzujących przymiotniki jest też wskazywanie na osłabiony stopień natężenia cechy wyrażanej przez podstawę słowotwórczą. Odbywa się to w konfrontowanych językach za pomocą słowotwórczych technik prefiksacji i sufiksacji oraz derywacji prefiksально-sufiksальной¹⁶.

Przyjęty w pracy termin *dezintensyfikacja* rozumiem szeroko, jako osłabianie cechy nazywanej podstawą, obejmujące również zmniejszanie natężenia cechy i mniejsze natężenie cechy, na którą wskazuje człon motywujący. Odnosząc to do normy, derywaty oznaczające osłabienie cechy sygnalizują, że intensywność cechy jest poniżej normy, na co wskazuje Wysoczański pisząc: „Wartość stopnia natężenia cechy poniżej normy w wymiarze skalarnym roz-

¹⁶ W polskiej literaturze przedmiotu funkcjonuje obok terminu *formanty nieciągłe*, termin *afiksy złożone prefiksально-sufiksálne* (Grzegorzczkova, Puzynina, 1979: 14). Słowaccy językoznawcy wyróżniają *morfem rozszczepiony* (rozštiepená: konfixálna, prefixálno-sufixálna morféma) (Furdík, 2004; Ološtiak, red., 2015): „Konfixácia je kombinovaný derivačný postup s využitím dvoch (niekedy až troch) druhov formantov pri jednom slovotvornom akte (Furdík, 2004: 69).

pada się na kilka zasadniczych wymiarów: a) znaczenie niewielkiego stopnia wartości cechy, b) stopnia umiarkowanego obecności cechy (...), c) osłabionego stopnia cechy oraz d) niepełności, niedostateczności cechy” (Wysoczański, 2006: 28). Kallas nazywa takie derywaty deminutiwami przymiotnikowymi, proponując parafrazę A – nie całkiem (nie dosyć) A₁, np. *łysawy* ‘nie całkiem (dosyć) łysy’¹⁷ (Kallas, 1998: 505). Karpluk, z kolei, ma wątpliwości co do słuszności operowania pojęciami wzmocnienie/osłabienie w odniesieniu do znacznego i nieznacznego nasilenia właściwości. Jak zauważa, *gluchawy* oznacza ‘trochę głuchy, zaczynający być głuchym’, nie wyraża osłabienia cechy głuchoty, lecz nieznaczny stopień jej występowania (Karpluk, 2000: 140).

W odróżnieniu od dominującego przy intensyfikacji typu prefiksального, derywaty osłabiające, reprezentujące typ stopniowania bezwzględного, są tworzone głównie sufiksalnie, choć występują również formacje prefiksально-sufiksalne i prefiksalne. Analiza konfrontatywna polsko-słowacka, przeprowadzona przez Vojtekową (2016), wskazała na te dwa dominujące sposoby tworzenia przymiotnikowych derywatów atenuacyjnych, przy czym w języku polskim dominuje sufiksacja, w języku słowackim obok sufiksacji, dużą część derywatów urabiają formanty prefiksально-sufiksalne.

Przedmiotem opisu są takie derywaty przymiotnikowe gradacyjne, które wskazują na 1) osłabienie cechy wyrażonej podstawą, 2) cechę niepełną, mały stopień cechy wobec podstawy słowotwórczej. Bartáková proponuje ich charakterystykę poprzez znaczenie ‘adjektíva, ktoré v malej miere sú také, aké je ich bázové adjektívum’ (Bartáková, 1993: 100). Lidia Trześniowska nazywa takie przymiotniki przymiotnikami mniejszego stopnia natężenia lub osłabionymi i pisze, że „stanowią odrębną kategorię słowotwórczą o określonym, sobie właściwym, bogatym zasobie formantów słowotwórczych. Ich znaczenie kategoriale to ‘nieco, trochę... taki, jak odnośna podstawa słowotwórcza’” (Trześniowska, 1996: 207).

¹⁷ W przymiotniku *łysy*, w jego strukturze głębokiej, występują dwa semy: ‘brak włosów’ i ‘mało włosów’. W zależności od łączliwości na powierzchni języka, jedno ze znaczeń jest zakreślane, a drugie wydobywane na powierzchnię, np. *trochę łysy* to wydobywanie znaczenia ‘mało włosów’, a *całkiem łysy* to wydobywanie znaczenia ‘brak włosów’.

Schemat osłabiania (atenuacji) cechy przedstawia się następująco:

dla formacji prefiksalnych: [**Prefiks** + **Adj**] = $_{\text{Aten}}\text{Adj}$;

dla formacji sufiksalnych: [**Adj** + **Sufiks**] = Adj_{Aten} ;

dla formacji z formantami nieciągłymi prefiksalnie-sufiksalnymi:

[**Prefiks** + **Adj** + **Sufiks**] = $_{\text{Aten}}\text{Adj}_{\text{Aten}}$,

gdzie: **Adj** to podstawa słowotwórcza, czyli przymiotnik ulegający atenuacji, a $_{\text{Aten}}\text{Adj}$ to derywat zdeintensyfikowany, jako wynik tego procesu.

Omawiane formacje tworzone są we współczesnej polszczyźnie za pomocą prefiksów *przy-*, *niedo-*, *pod-*, *pół-*, *przed-* oraz sufiksów *-awy*, *-(k)owaty*, *-owity*. Repertuar formantów jest znacznie szerszy, jeśli weźmie się pod uwagę materiał gwarowy polszczyzny: funkcję atenuacyjną mają prefiksy *po-*, *ob-*, sufiksy *-asy*, *-asty*, *-aty*, *-isty*, *-ity*, *-owity*, *-erny* oraz formanty nieciągłe *ob-...-awy*, *przy-...-awy*, *przy-...-isty*, *po-...-asy*, *po-...-awy*, *po-...-aty*, *pod-...-awy*, *pod-...-ni* (Jaros, 2019: 56). Dla języka słowackiego ogólnego oraz jego dialektów charakterystyczne są przymiotniki osłabiające z przyrostkami *-astý* i *-(k)avý*, formantami prefiksalnie-sufiksalnymi *na-...-astý*, *na-...-lý*, *po-...-ší*, *ob-...-ný* oraz bardzo rzadkimi prefiksami *po-*, *na-*.

Prefiksy w funkcji osłabiającej

[**przy-** + **Adj**] = $_{\text{Aten}}\text{Adj}$

Funkcja prefiksu *przy-* w urabianiu derywatów intensywnych nie jest w polszczyźnie jednoznaczna. Kallas umieszcza takie przymiotniki w grupie sygnalizujących, że intensywność cechy jest poniżej normy, i określa je deminutiwami przymiotnikowymi: *przyciasny*, *przyciężki*, *przydługi*, *przygłuchy*, *przygłupi*, *przykrótki* (Kallas, 1998: 506). Podobnie wypowiada się Jaros, umieszczając *przy-*, w odniesieniu do polszczyzny ogólnej, wśród formantów pełniących funkcję osłabiającą, zauważając jednocześnie trudności w interpretacji semantycznej derywatów z tym prefiksem, który może wnosić

do nich znaczenie nadmiaru cechy¹⁸, np. *przydługi kij* ‘zbyt długi’, *przywąskie spodnie* ‘za wąskie’ (Jaros, 2016: 18, 22).

Rozbieżny od Kallas pogląd prezentuje Grzegorzcykowa, pisząc, że prefiks *przy-* łączy się z nazwami cech, które można ująć jako mieszczące się w normie lub ją przekraczające. Derywaty z tym prefiksem oznaczają przekraczanie normy, zbyt wysoki – choć tylko względnie, przez odniesienie do normy właściwej przysługującej danemu przedmiotowi – stopień cechy: *przykrótki* ‘zbyt krótki’, *przydługi* ‘zbyt długi’, *przyciężki* ‘zbyt ciężki’, *przywąski* ‘zbyt wąski’, *przytwardy* ‘zbyt twardy’ (Grzegorzcykowa, 1984: 70).

Henryka Perzowa wyróżnia następujące znaczenia formacji z *przy-*: ‘nieco + znaczenie przymiotnika podstawowego’, ‘dość, nieco zbyt, zbyt’, ‘bardzo + przymiotnik podstawowy’ i zaznacza, że różnice między tymi znaczeniami są niewielkie, a granice między nimi płynne (Perzowa, 1969: 69), opowiada się jednak za znaczeniem osłabionego stopnia cechy oznaczanej przez przymiotnik¹⁹. Grochowska z kolei stwierdza, że poza dwoma przymiotnikami charakteryzującymi się niskim stopniem intensywności cechy (*przygłuchy* ‘trochę głuchy’ i *przybrudny* ‘trochę brudny’), pozostałe przymiotniki z tym prefiksem mają znaczenie wysokiego stopnia intensywności cechy (*przykrótki* ‘trochę za krótki’ i *przydługi* ‘trochę za długi’), przy czym, „Określenie *trochę* odnosi się tu nie do treści przymiotnika, lecz do stopnia intensywności cechy, której wykładnikiem jest *za*”

¹⁸ Por. np. uwagę Trześniowskiej o polisemii przedrostka *przy-*, w którym następuje „przesunięcie znaczeniowe w kierunku względnego nadmiaru cechy ‘trochę za..., zbyt’” (Trześniowska, 1996: 209).

¹⁹ Perzowa pisze, że są to przymiotniki odpowiadające łacińskim przymiotnikom z przedrostkiem *sub-*, który pełnił w łacinie funkcję osłabiającą, a ponadto, „Znaczenie osłabione, odpowiadające współczesnym nam formacjom z sufiksem *-awy*, jest w wieku XVI dla formacji z przedrostkiem *przy-* podstawowe. Większość przykładów, tak mających odpowiedniki łacińskie, jak i nie posiadających ich, wykazuje to właśnie znaczenie. (...) Znaczenie osłabione bywa określone albo przez odpowiedniki łacińskie, albo przez kontekst. Przykłady mające odpowiedniki łacińskie wykazują znaczenie osłabione w przeszło 90%, pozbawione ich – w 75%. Świadczy to o nieustabilizowaniu granicy między znaczeniem osłabionym a innymi – gdy brak wzorca w postaci łaciny, powstaje pewien luz interpretacyjny, powiększa się liczba przykładów, których zaklasyfikowanie zależy od subiektywnego odczucia odbiorcy tekstu” (Perzowa, 1969: 73).

(Grochowska, 1975: 334). Do podobnych wniosków doszła Jadacka, przypisując prefiksowi *przy-* znaczenie wzmacniające w derywatach *przydługi* ‘zbyt długi, za długi’, *przykrótki* ‘za krótki’ (w stosunku do przyjętych wymagań, zwyczajów, mody itp., czyli do szeroko rozumianej normy), co więcej, badaczka pisze, że formant ten „wnosi znaczenie <<niepożądanego nadmiaru>>; wszystkie użycia kontekstowe wskazują na cechy negatywne” (Jadacka, 1978: 157).

Należy zgodzić się ze spostrzeżeniami Perzowej, że czynnikami umożliwiającymi przesunięcie znaczenia od osłabionego w kierunku nadmiernego stopnia cechy jest znaczenie podstawy, kontekst oraz subiektywne odczucie odbiorcy. Poświadczenia słownikowe z *USJP* (1) i *SDor* (2) pokazują, że jeśli formant modyfikuje przymiotnik nacechowany, wnosi do niego znaczenie osłabiające, natomiast przy modyfikacji przymiotników nienacechowanych, odwrotnie – znaczenie wzmacniające, intensyfikujące, por. definicje słownikowe:

przykrótki (1) pot. ‘nieco za krótki, mający zbyt małą długość’;
(2) ‘nieco za krótki; mający zbyt małe wymiary’;

przygłuchy (1) książk. i (2) ‘trochę, częściowo głuchy, słabo, źle słyszający’;

przygłupi (1) pot. ‘trochę głupi; głupawy’; (2) ‘trochę głupi; głupkowaty, głupawy’;

przyciasny (1) pot. ‘trochę za ciasny, mieszczący coś z trudem, za mały’; (2) ‘trochę za ciasny’;

przywąski (1) pot. i (2). ‘zbyt wąski, nieco za wąski’;

przydługi (1) i (2) ‘nieco za długi, zbyt długi’;

przyciężki (1) pot. ‘mający zbyt dużą wagę, trochę za ciężki’; (2) ‘trochę ciężki, zbyt ciężki’;

przytwardy (1) i (2) pot. ‘trochę za twardy, nieco twardy’;

i poświadczenia korpusowe:

(200) *Hasło proszę mówić wyraźnie, bo strażnik może być **przygłuchy**.*

(201) *Sama sprowadziła się do domu zięcia, ciągnąc ze sobą **przygłupiego** syna.*

(202) *Zastępowy ma jeszcze instruktorski mundur, choć zrobił się nieco **przyciasny**.*

(203) *Pozwólcie sobie na odrobinę negliżu – wszak to bal, a nie egzamin. Większy dekolt, odkryte ramiona, **przykrótki** top, asymetryczne wycięcia, dłuższe rozcięcia w spódnicy.*

(204) *Faktycznie trochę tekst **przydługi**, ale czasu nie żal... żal, że nie porusza w żaden sposób likwidacji polskiej waluty.*

(205) *Jerzy prędko przeszedł na drugą stronę ulicy, gdzie ubrany w **przyciężką** pelerynkę policjant daremnie prosił o cień mizerne uliczne drzewko.*

(206) (...) *już nie tylko marzy o domku, chce dokupić działkę. – Moja własna – stęka – trochę **przywąska**. Rok, kurczę, i wystarczyłoby mi na wszystko. Może fiacika bym sobie sprawił.*

(207) *Nikt i tak nie zwróci na to uwagi, jedynie dziadek powie, że mógłby się jeszcze trochę pogotować ten kogut, bo **przytwardy**. Na co wujek Władek, że dla niego jest w sam raz, bo nie lubi, jak mięso od kości odstaje, a dziadek mógłby sobie zęby wprawić, bo wszystko jest dla niego **przytwarde**, marchewka **przytwarda**, pietruszka **przytwarda**.*

Polskie przykłady z korpusu zawierają derywaty *przyciężki*, *przydługi*, *przyciasny* oraz rzadsze, jednostkowe poświadczenia *przywąski*, *przytwardy*. Interesująco to wygląda w kontekstach (208)–(211), gdzie należy je uznać za formacje prefiksalnie-sufiksalne o znaczeniu jednocześnie wzmacniającym i osłabiającym, np. *przyciężkawy* ‘trochę za ciężki’ (Smólkowa, Tekiel, 1977: 56). Analiza NKJP potwierdza te spostrzeżenia:

(208) *Wybaczcie mi ten długawy i może zbyt **przyciężkawy** tytuł, ale najpełniej oddaje on atmosferę i temat felietonu.*

(209) *Film Provosta jest bardzo stonowany, ascetyczny, chłodny, w niektórych momentach wręcz **przyciężkawy**. Małą ilość dialogów rekompensuje obraz – oszczędny, ale klasycznie piękny – oraz świetne aktorstwo.*

(210) *Przepraszam za **przydługawy** wywód, ale takie spostrzeżenia nasunęły mi się po obejrzeniu relacji z konferencji prasowej.*

(211) *Z drugiej strony można jego **przydługawy** post podsumować: skóra (dwojako), fura i komóra... i plik z banknotami. Daje gwarancję powodzenia.*

Do podobnych wniosków o różnych funkcjach prefiksu *przy-* i *pri-* w aspekcie konfrontatywnym polsko-słowackim doszła również Vojteková, pisząc bardziej kategorycznie, że „prefix *przy-/pri-* v polskom jazyku vyjadruje modifikáciu príznaku v smere jeho zoslabovania, kým v slovenčine v smere jeho intenzifikácie²⁰, porov. *przygłuchy* ‘trochę głuchy’ – *prihluchý* ‘veľmi hluchý’, *przygłupi* ‘trochę głupi’ – *prihlúpy* ‘veľmi hlúpy’, *przyciężki* ‘trochę za ciężki’ – *priťažký* ‘veľmi ťažký’, *przyciasny* ‘trochę za ciasny’ – *pritesný* ‘veľmi tesný’” (Vojteková, 2016: 73).

[**niedo-** + **Adj**] = _{Aten} **Adj**

Wyjątkowo, znaczenie osłabiające wnoszą w polszczyźnie przedrostki *niedo-* oraz *przed-*, głównie w przymiotnikach odczasownikowych (Grzegorzczkova, 1984: 70-71, *GWJP-M*, 1998: 506).

niedo- funkcjonuje jako część ‘przymiotnika (i imiesłowu) złożonego oznaczającego stan, sytuację z uwydatnieniem niewystarczającego zasobu, nasilenia tego, co oznacza wyraz podstawowy, np. *niedokrwisty*, *niedokarmiony*, *niedomyty*, *niedorozwinięty*: *niedorozwinięty* ‘słabo rozwinięty (też fizycznie)’:

(212) *Dlatego propagowana renacjonalizacja wielu firm oraz **niedorozwinięty** system finansowy mogą zagrozić ambitnym planom rozwoju. Oskarżony, według biegłych psychiatrów, nie jest chory psychicznie ani **niedorozwinięty** umysłowo.*

niedomyty ‘umyty niedokładnie’:

(213) *Był to **niedomyty**, agresywny osobnik dotknięty jakąś psychozą (nie pozwalał otwierać okien nawet w lecie), który szczał uczniów na siebie i zabierał im pieniądze, niczego nie ucząc.*

niedokrwisty ‘cierpiący na niedokrwistość’: w *NKJP* nie znalazłam żadnego poświadczenia, jedyny kontekst podaje *SDor*:

²⁰ Badania Trześniowskiej na materiale dialektalnym języka słowackiego wskazują jednak polisemię przedrostka *pri-*, który w dialektach słowackich tworzy także przymiotniki o znaczeniu nadmiaru cechy (Trześniowska, 1996: 213).

(214) *Myślał o niej (...) jak o dziewczęciu, które ongiś troskliwie przywracał do przytomności, stworzeniu **niedokrwistym**, o nadwerżonym systemie nerwowym.*

niedokarmiony:

*Nie czytasz bajek, czy co? Bo jakiś taki **niedokarmiony** wiedzą jesteś.*

[przed- + Adj] = _{Aten} Adj

Przedrostek *przed-* wnosi znaczenie wyprzedzania w czasie, w przestrzeni, w kolejności, i urabia zarówno formacje odprzymiotnikowe (*przedostatni*), jak i odrzeczownikowe (*przedegzaminacyjny*). Wyjątkowo, jak stwierdza Grzegorzczkova, pewien typ modyfikacji osłabiającej występuje w derywatach *przedwczesny* i *przedwstępny* (Grzegorzczkova, 1984: 71), choć nie jestem przekonana co do objaśnień autorki ‘mniej niż wczesny’ i ‘mniej niż wstępny’. Poświadczenia korpusowe pokazują znaczenie ‘zbyt wczesny, za wczesny’, których nie uznaję za osłabiające. Co więcej, jak konstatuje Jadacka, „*przedwczesny* należałoby uznać nie za osłabiający, lecz za wzmacniający znaczenie podstawy; wyraz ten znaczy bowiem <<tak bardzo wczesny, że aż za wczesny>>, a to przecież semantycznie co innego niż **wczesnawy*, który semantycznie sąsiaduje niejako z *późnawym*” (Jadacka, 1978: 187):

(215) *Alarm okazał się więc **przedwczesny**, ale za refleks i błyskawiczny sygnał naszemu czytelnikowi dziękujemy.*

(216) *Kupiec dogadał się ze sprzedającym i poszli do notariusza podpisać **przedwstępny** akt sprzedaży.*

[pod-/pół- + Adj] = _{Aten} Adj

Do zestawu prefiksów wnoszących znaczenie osłabiające zaliczają się również *pod-* i *pół-*. Urabiają one derywaty przymiotnikowe *podświadomy*, *podgorączkowy*, *półsuchy*. Ten ostatni nadaje formacji znaczenie osłabiające „częściowo, niezupełnie” i łączy się zarówno z przymiotnikami jakościowymi (*półsztywny*, *półszczelny*, *półostrzy*, *półgotowy*), jak i odrzeczownikowymi relacyjnymi (*półmięsy*, *pół-*

łyżwowy, półkarłowy, półcukrowy, półautomatyczny) oraz odczasownikowymi (*półudomowiony, półsamoczynny, półprzenikliwy*). Jak piszą Smółkowa i Tekiel, przymiotniki z częstką *pół-* stoją na pograniczu między derywacją a kompozycją. Mają też czasem znaczenie podobne do przymiotników zakończonych na *-awy*: *półostrzy: ostrawy* (Smółkowa, Tekiel, 1977: 57). Prefiks *pół-* nie wnosi nacechowania ekspresywnego i jest charakterystyczny dla terminologii naukowej, np. geograficznej, technicznej, kulinarnej, co pokazują poświadczenia z *NKJP*:

(217) *W trzaskie na terytorium Polski panuje klimat ciepły, **półsuchy** i suchy, niekorzystny dla rozwoju roślinności; roślinność porastająca obszary lądowe jest uboga.*

(218) *Wprowadzono w jego armacie **półautomatyczny** zamek klinowy.*

(219) (...) *właśnie, mogliby coś dawać do jedzenia, też głodna jestem; najlepiej kebaba, tylko rozkładanego z frytkami, sos **półostry** ale mięso drobiowe!!!*

(220) *Poza tym nie można gotowego wyrobu porównać z wyrobem, który jest półprzygotowany, **półgotowy**.*

[**polo-** +Adj] = _{Aten} Adj

Polskim przymiotnikom z prefiksem *pół-* odpowiadają słowackie złożenia z pierwszym członem *polo-*: „Kompozitá s prvým členom *polo-* v slovenčine slúžia na vyjadrenie zmenšenej miery pri adjektívach označujúcich iné vlastnosti než farby: *polojasný, polomäkký, polosladký, poloslepý, polosuchý, polotuhý*” (Bartáková, 1993: 106), np.: *polojasný* ‘čiasťočne, nie úplne jasný’, *polosladký* ‘trocha sladký, sladkastý’, ‘čiasťočne, trocha sladký’, *polosuchý* ‘čiasťočne suchý, nie celkom vyschnutý’, *polotuhý* ‘čiasťočne tuhý’, *polomäkký* ‘nie celkom mäkký’, *poloslepý* ‘čiasťočne, neúplne slepý’. Podobnie jak w języku polskim, poświadczenia korpusowe wskazują na użycia w terminologii (np. geograficznej, medycznej, spożywczej):

(221) *Február má byť teplý, **polojasný**, miestami slnečný, veteriný, občas s malými zrážkami.*

(222) *Transdermálne systémy sú bližšie popísané v nasledujúcej kapitole o **polotuhých** liekových formách.*

(223) *Zo syrov by som k suchému tramínu odporúčal syr s bielou plesňou, zatiaľ čo k **polosladkému** tramínu syr s modrou plesňou, akým je napríklad levická Zlatá Niva, ktorej doba zrenia je minimálne 5 týždňov.*

(224) *Pri mäkkých syroch a niektorých zabalených **polomäkkých** syroch holandského typu sa dá stupeň zrelosti, resp. konzistencia, skontrolovať tak, že prstami stlačíme zabalený syr.*

[**po-** + Adj] = _{Aten} Adj

Prefiksacja nie jest często wykorzystywana w urabianiu derywatów osłabiających w języku słowackim, choć odnotowano pojedyncze derywaty *pobelavý* ‘bledý, svetlý, svetlovlasý a bledej pleti’ *požltkavý* ‘trochu žltý’, *počerný* ‘tmavý, černastý’:

(225) *Vlasy mal **pobelavé**, tvár hnedú ako orech a samú vrásku, hoci bol ešte mladý.*

(226) *Ten druhý, čo sedí Sudcovi po pravici a na Judáša sa podobá, hľadá na nás krivo, jedným okom prižmúreným, je **počerný** v tvári i vlasy a nakrátko pristríhnuté fúzky má počerné.*

Bartáková (1993: 102) wymienia jeszcze przymiotniki *potemný, pohrubý, pohlúpy, posprostý*, sygnalizując ich rzadkie występowanie, głównie w starszych tekstach literackich.

[**na-** + Adj] = _{Aten} Adj

Rzadko też w języku słowackim występują przymiotniki z prefiksem *na-* w funkcji osłabiającej ‘trochu, słabo + Adj’: *nafialový* (SSSJ podaje jako przykład częstszy synonim *nafialovelý*²¹), *nahrdzavý* (w SNK poświadczony też *nahrdzavelý*), *nakyslý*, *nasprostý* (brak

²¹ W polszczyźnie odpowiednikiem derywatu *nafialovelý* byłby *fioletowawy*: *Miałem może siedem, może osiem lat i **fioletowawy** plyn wydawał mi się cudownym napojem.*

poświadczeń korpusowych, znacznie częściej rejestrowany *nasprostasty*, dialektalna rzadka forma *nasprostły*).

(227) *Obojzpohlavné kvety sú tiež päťpočetné, trúbkovité, ružové až **nafialovej** farby a sú usporiadané vo vrcholových latách.*

(228) *„Chlieb, vyrábaný touto technológiou, má typickú vôňu, vláčnu striedku a charakteristickú **nakyslú** chuť, ktorá je výsledkom procesov, prebiehajúcich v kvasoch, hlavne pri mliečnom kvasení.*

(229) *Keď sa plechovka dostala k Vikovi, zložil z nej veko a vytiahol z nej toaletný papier, list za listom. Bol popísaný – **nafialovelým** písmom, písaným atramentovou ceruzkou.*

(230) *Obsah pigmentu v bazálnej vrstve dodáva ústnej sliznici makroskopicky **nafialovelý** vzhľad.*

W kontekstach (231)–(232), przymiotnik *nahrdzawelý* (jego polskim odpowiednikiem jest *nadržewiały*) ma raczej znaczenie rezultatywne niż osłabiające:

(231) *Pripomínajú mi naše stromy na hlavnej, s **nahrdzawelými** listami od akejsi choroby i veku.*

(232) ***Nahrdzawelé** železné reťaze hrkocú, keď obrovské žeriavy vykladajú kontajner za kontajnerom z útrobow námorných lodí, vrhovato naložených rybami.*

Sufiksy w funkcji osłabiającej

Zdecydowanie częściej przymiotniki atenuacyjne tworzone są w porównywanych językach za pomocą sufiksacji.

[Adj + **-(k)awy**] = Adj_{Aten}

Sufiksem o największej dystrybucji w funkcji osłabiającej w deadjektywach jest w polszczyźnie sufiks **-(k)awy**²², który został szczegółowo

²² Kleszczowa pisze o charakterystycznym dziś dla formantu *-awy* znaczeniu ‘słaby stopień nasilenia cechy’ (Kleszczowa, 2003: 65), Jadacka z kolei stwierdza, że „Formant *-awy*, urabiający przymiotniki odprzymiotnikowe, wnosi znaczenie osłabienia cechy podstawowej, co ilustrują przykłady *mętn-awy* i *mroczn-awy*” (Jadacka, 2001: 63).

opracowany (por. Kreja, 1957; Grochowska, 1975; Jadacka, 1978), i dla którego sformułowana została reguła derywacyjna wraz ze szczegółowym opisem ograniczeń w jego stosowaniu (Szymanek, 1985). Poszukując genezy tego sufiksu, Kreja pisał:

Przymiotniki typu *białawy*, *zielonawy*, *gorzkawy* itp. tworzą formację we współczesnym języku polskim dość liczną i ciągle żywą. Jej żywotność leży w dużej mierze prawdopodobnie w tym, że jest to formacja zarówno pod względem słotwórczym, jak i pod względem znaczeniowym, bardzo wyrazista (Kreja, 1957: 351),

a „wiele formacji ma charakter potencjalny, może być utworzonych niemal od każdego przymiotnika jakościowego (...). Podstawami mogą być także niektóre przymiotniki relacyjne, np. terminy chemiczne” (Grzegorzczkowska, 1984: 70). Mimo że od publikacji powyższych stwierdzeń upłynęło kilka dziesięcioleci, są one nadal bardzo aktualne. Co więcej, badania polszczyzny ogólnej oraz gwarowej pokazują, że tego typu formacje są w języku żywe, a sufiks *-(k)awy* bardzo produktywny.

Lektura pracy Krei przynosi interesujące spostrzeżenia o proveniencji derywatów z *-(k)awy*, które – współcześnie tworzone od przymiotników – mają swoje źródła w podstawach czasownikowych, np. *kuleć* > *kulawy*, *stp. łaskać* > *łaskawy*, *ciekać* > *ciekawyy*, *chmurac się* > *chmurawyy*. Podobnie w materiale gwarowym, „Uderza przede wszystkim korzystniejsza niż w języku literackim proporcja na rzecz formacji czasownikowych” (Kreja, 1957: 353). Jeśli chodzi natomiast o formacje typu *zielonawyy*, wyjaśnień szuka badacz poza językiem polskim, mianowicie w czeszczyźnie.

W języku czeskim sufiks *-awyy* tworzy od większości bodaj czasowników normalne przymiotniki ściśle pod względem znaczeniowym z podstawowymi czasownikami związane (a więc o funkcji imiesłowów), np. *blýskatí* – *blýskavý*, *bodati* – *bodavý* (...). A wśród czasowników są takie jak *bělati se*, *černati se*, *červenati se*, *zelenati se*, *žlutati se* itp. (...) Takie więc polskie formacje z opisowego punktu widzenia odprzymiotnikowe typu *białawyy*, *zielonawyy* dają się sprowadzić do formacji odczasownikowej. (...) Nasuwa się więc wniosek, że formacja *białawyy*, *zielonawyy* jest pochodzenia czeskiego. Do języka polskiego zaczęła wchodzić od XVI wieku. Analiza semantyczna formacji typu *białawyy*, *zielonawyy* potwierdzałyby tylko niero-

dzimność tego typu w języku polskim. O ile bowiem w języku czeskim mamy jeszcze żywą łączność zarówno słotwórczą jak i znaczeniową tej formacji z czasownikiem *bělati* ‘bieleć’ a *bělavý* ‘bielejący’ itp. (...), to w języku polskim, gdzie brak podstawowego czasownika, nowa opozycja biały–białawy stworzyła nowy stosunek znaczeniowy. W czeskim *bělavý* ‘bielejący, stający się białym’ mamy jeszcze moment czasu, stawania się, w polskim *białawy* już się to nie utrzymało, bo nie było czasownika, który by moment czasu podtrzymywał; ze znaczenia ‘bielejący, stający się białym’ ustaliło się – poprzez etap ‘jeszcze nie całkiem biały’ – znaczenie ‘nie całkiem biały, nieco biały’ (Kreja, 1957: 354–355).

Grochowska, która również badała przymiotniki polskie na *-awy*, przytacza definicje z gramatyk polskich z początku XX wieku, gdzie formanty *-awy* (*białawy*) oraz *-owaty* (*białowaty*, *bystrowaty*) mają znaczenie <<‘w przybliżeniu taki’, jak to podstawowy przymiotnik wyraża>>, a formacje z *-awy* zaliczane były do klasy przymiotników <<porównawczych, osłabiających w stosunku do jakości silniejszej>> (np. *białawy*, *czerniawy*) (Grochowska, 1975: 334). Badaczka wskazuje też na ograniczenia w tworzeniu derywatów odprzymiotnikowych, wyrażających niski stopień intensywności cechy, wśród których są ograniczenia semantyczne oraz ograniczenia spowodowane budową słotwórczą podstawy. I tak, podstawowym czynnikiem semantycznym ograniczającym tworzenie derywatów jest relacyjny charakter przymiotnika, choć nie wszystkie przymiotniki jakościowe mogą stanowić podstawę derywatów o znaczeniu niskiego stopnia intensywności. Drugim czynnikiem jest binarny charakter znaczenia niektórych przymiotników (*nagi*, *kwadratowy*, *pitny*, *jadalny*). Po trzecie, zarówno przymiotniki wyrażające wysoki (*przepiękny*, *gorący*, *wielki*), jak i niski stopień intensywności cechy (*drobny*, *lekki*, *mały*, *cienki*) nie mogą tworzyć formacji o znaczeniu niskiego stopnia intensywności. Kolejnym ograniczeniem jest pozycja przymiotnika w parze antonimicznej: przymiotniki oznaczające cechę dodatnią przedmiotu w klasach przymiotników nazywających cechy psychiczne, postawy człowieka nie mogą tworzyć derywatów z sufiksem *-awy*, por. *wesoły* – *smutny*, *mądry* – *głupi*: *smutnawy*, *głupawy*, nie: **wesoławy*, *mądrawy*. Jeśli natomiast chodzi o ograniczenia formalno-semantyczne i formalne, czynnikiem ogra-

niczającym tworzenie derywatów z *-awy* jest budowa słowotwórcza przymiotników: nie tworzy się deadjektywów osłabiających od przymiotników odrzeczownikowych (*dziecinny*), charakterystycznych (*brodaty*), odczasownikowych (*wstydlivy*), obcego pochodzenia (*anemiczny*). Ponadto, możliwość tworzenia derywatów z *-awy* może być ograniczona przez budowę fonologiczną przymiotnika (*rdzawy*, *dziurawy*), przy których niski stopień cechy wyrazić można opisowo (*trochę dziurawy*) (Grochowska, 1975: 336–338).

Podsumowując powyższe i biorąc pod uwagę poświadczenia korpusowe, w języku polskim wyodrębnia się kilka klas znaczeniowych przymiotników z *-awy* (por. Grochowska, 1975: 338–341) z ustalonym znaczeniem ‘nie całkiem taki, na jaki wskazuje podstawa’, ‘trochę X’:

- przymiotniki nazywające kolory od podstaw pochodnych i niepochodnych, np. *białawy*, *błękitnawy*, *srebrnawy*, *szarawy*, *zielonkawy*, *złotawy*, *żółtawy*. Jest to klasa najbardziej jednolita i charakteryzująca się największym stopniem kategoryalności:

(233) *Nosił zatem ciemne garnitury i sztywne kołnierzyki, wzorzyste krawaty, giemzowe buciki, w odcieniu **żółtawym**, a także kamizelki, zielone lub wiśniowe, zależnie od nastroju, jaki panował w jego sercu.*

(234) *Zajęty był wyłącznie pożeraniem czegoś **białawego**, z całkiem innego gatunku.*

(235) *Był prześliczny kwietniowy dzień, pachniało wiosną, na **czerwonawych** pędach wierzbiny pęczniały bazie.*

(236) *Spod cienkiej warstwy wapiennego tynku przezierало próchno, delikatny **złotawy** pył.*

(237) *Przyjrzała się Wadkowskiej. Sińce pod zapadniętymi oczyma, usta **sinawe**, wąskie jak kreska.*

(238) *Olejek jest bezbarwną, jasnożółtą lub **zielonkawą** cieczą o przyjemnym, odświeżającym zapachu eukaliptolu i charakterystycznym smaku, wywołującym uczucie zimna.*

- przymiotniki nazywające smaki, np. *gorzkawy*, *kwaśnawy*, *słodkawy*;

Potok tnący wieś na pół miał zieloną barwę nadziei, a leżajskie piwo **gorzkawy** jesienny smak.

(239) W kramach na Rynku piętrzyły się potem w wysokich stocach, rozpylając drażniący, **słodkawy** zapach świeżego pieczywa.

(240) Jej główna zaleta polegała na tym, iż spożywana do faszerowanej ryby miała swoisty **słonawy** smak, a za chwilę, zagryzana do gorącej herbaty z mlekiem, nabierała cech słodkiego ciasta świątecznego.

- przymiotniki określające ludzką fizyczność, np. *chudawy*, *grubawy*, *krępawy*:

(241) Jechałem tramwajem, wsiałem na Lumumby; miałem taki brązowy trenecz, miałem lat osiemnaście, jakiś starszy jegośność zaczął się przepychać do środka, po chwili tramwaj ruszył, a ten nieprzyjemny **grubawy** gość osunął się na podłogę, jakiś facet go trzymał, żeby w ogóle nie upadł na podłogę z gumy.

(242) Para rencistów – grubiutka, wesolutka Pani i trochę **chudawy**, wiecznie z papierosem Pan.

- przymiotniki określające temperaturę, np. *cieplawy*, *chłodnawy*, *zimnawy*:

(243) Wieczór **chłodnawy**, powietrze o smaku lekkiego wina zostawia na języku cierpki ferment.

(244) Na talerzach zastygał **zimnawy** tłuszcz z sosem z kapusty.

- przymiotniki określające wiek człowieka, np. *starawy*:

(245) Za mną włókł się **starawy** pisarz, uwikłany w pęk koziej brody.

- przymiotniki nazywające właściwości fizyczne przedmiotów: rozmiary, kształt czy inne, np. *brudnawy*, *ciasnawy*, *ciężkawy*, *gęstawy*, *krótkawy*, *okrągławy*, *twardawy*:

(246) I oto przyszedł dzień, gdy zasuwalem do pracy, do swojej Ekspedycji Kolejowej, w nowym płaszczu. Nie byłem zadowolony: chałat był kusi, **krótkawy**, za krótki na mój gust.

(247) Rozmiar (wtedy jeszcze Maćkowy) był trochę **ciasnawy**. Dość trudno było to na niego założyć.

- przymiotniki nazywające cechy psychiczne człowieka, np. *głupawy*, *tępawy*:

(248) *A propos, wszyscy uważają, że ceny z końcówką „99” są chytrym zabiegiem psychologicznym, dzięki któremu **tępawy** klient myśli, iż gumka na kijku kosztuje 9 złotych, a nie dziesięć bez jednego grosza.*

(249) *W skrócie chodzi o to, że **głupawy** ojciec rodziny o inspirującym imieniu Homer, zaczyna poświęcać więcej czasu... świni niż rodzinie.*

W kontekstach wyekscerpowanych z NKJP (250)–(252) są też takie użycia przymiotnika *głupawy*, które pokazują rozszerzenie znaczenia: z określenia człowieka na określenie nieożywionych wytworów działalności ludzkiej: *głupawy film, głupawy serial, głupawy przepis*:

(250) *Kiedy Andrzej Grabowski, znany wcześniej jako doskonały aktor teatralny z Krakowa, wcielił się w rolę serialowego Kiepskiego, posypały się na niego gromy. Koniec Grabowskiego jako aktora – mówili niektórzy. Inni go nazywali bigamistą artystycznym. Bo tu teatr i wielka sztuka, a tam **głupawy** serialik – tłumaczyli.*

(251) *A wystarczyło tylko przesunąć w czasie **głupawy** thriller – by osiągnąć lepszy efekt jubileuszu „Forum” i nadać ten program w rzeczywistym prime time.*

(252) *Celem tego zakazu jest walka z korupcją. – Ten przepis jest **głupawy** - mówi bez ogródek burmistrz Karpacza (...).*

- przymiotniki nazywające cechy fizyczne istot żywych, np. *głuchawy, łysawy, ślepowy*:

(253) *Biuro jest kameralne, zawałone papierami, ale urządzone profesjonalnie. Zza komputera wita mnie wysoki, **łysawy** mężczyzna. Robi dobre wrażenie.*

(254) *Misja z małą szansą powodzenia – środek lata, kot ponad dziesięcioletni, głuchy, **ślepowy**, z jednym zębem, ze zmianami zwyrodnieniowymi kręgosłupa (uraz po wypadku), z resztką ogona.*

- przymiotniki oznaczające oceny np. *kiepskawy, nudnawy, podławy*:

(255) *Już na samym początku Irzykowski napadł na niego za debiutanckiego „Nieżgulę” (1911), chociaż była to świetna*

książka o tragedii porządności, o sumiennych i daremnych wysiłkach prostego urzędniczyny, który bardzo chciał być uczciwy, a wciąż okazywał się tchórzliwy i **podławy**.

(256) Zapewne dzięki niemu ten **nudnawy** gość w grubych okularach zrozumiał od razu pomysł Ala.

(257) Sam przewodnik raczej jest **kiepskawyy**, natomiast są tam szczegółowo rozpisane czasy, trudności (wraz z wykresami wysokości).

Interpretując derywaty odprzymiotnikowe z przyrostkiem *-awy*, Jadacka opowiada się za włączeniem „przymiotników na *-awy* nie będących eufemizmami” do grupy derywatów mutacyjnych (o znaczeniu formantu <<zbliżony do..., graniczący z..., bliski...>>), gdyż nie spełniają warunku podrzędności zakresowej w stosunku do podstawy (*białawy* nie znaczy *biały*, *okrągławy* to nie *okrągły*) (Jadacka, 1978: 155, 158). Pokazuje to chociażby analiza derywatu *pustawy*, który oznacza ‘prawie pusty, niezupełnie zapełniony’ (‘prawie pusty, niemal pusty’ *pociąg, plac, lokal, autobus*), nie jest jednak tożsamy z *pusty*. Jest to przymiotnik wskazujący na cechę graniczną (przysługującą danemu przedmiotowi: coś albo jest *puste* albo nie) i nie może występować w różnym natężeniu, nie może też być stopniowalny, a znaczenie intensywności przekazuje wraz z subiektywną postawą nadawcy.

Polskim przymiotnikom z *-(k)awy* odpowiadają w języku słowackim derywaty z afiksami nieciągłymi: *pri-hlúp-ly, na-hlúp-ly, na-hluch-lý, na-hluch-astý, na-sprost-astý*.

[Adj + **-(k)avý**] = Adj_{Aten}

Obserwacje Grochowskiej ukazały, że proveniencję czasownikową mają również niektóre formacje z *-avý* w języku słowackim: *černať sa – černavý, červenaf sa – červenavý, belief sa – belavý, zelenief – zelenavý* (Grochowska, 1975). Jak zauważa Bartáková,

F. Trávníček (...) pre češtinu uvádza i podoby ako *chabavý* ľud. hovor. od *chabý* alebo *slabavý* od *slabý*. Z dnešného hľadiska pokladá deadjektívne adjektíva za pôvodne činné dejové adjektíva utvorené príponou *-v(ý)*

z deadjektívnych slovíes (modrati se – *modra-vý*), ktoré časom získali zoslabujúci význam a začali sa pociťovať ako odvodeniný priamo z adjektív utvorené sufixom *-av(ý)*. V prospech tohto výkladu hovoria i ojedinelé alternácie v niekoľkých prípadoch (slov. *ie/e: biely – belavý, čierny – černavý*, čes. *í/ě: bílý – bělavý*), ktoré pri odvodzovaní od slovesného základu odpadajú (slov. *belieť sa, černieť sa*, čes. *bělati se*) (Bartáková, 1993: 100).

Pogląd ten potwierdza poniekąd Ivanová-Šalingová, ktorá proponuje (w odróżnieniu od propozycji w *MSJ*) rozdzielić całą grupę przymiotników wyrażających mały stopień na dwie podgrupy: przymiotniki typu *horkavý, červenavý* oraz adjektywizowane imiesłowy biernie od czasowników wyrażających mały stopień akcji, zmiany stanu: *poblednúť – poblednutý, nadlomiť – nadlomený, podnapíť sa – podnapitý, obschnúť – obschnutý, počernieť – počernetý, preschnúť – preschnutý* (Ivanová-Šalingová, 1975: 139). Przedmiotem moich obserwacji są jedynie te pierwsze.

Warto przywołać krótką wzmiankę Bartákovéj o wariantywnym sufiksie *-kavý*: „Častý výskyt *-k-* pri derivátoch od deminutív mohol v istom zmysle prispieť k prehodnoteniu morfeomatického švíku pri adjektívach typu *sladkavý, hladkavý, horkavý* a tak spôsobiť vydelenie variantného sufixu *-kav(ý)*” (Bartáková, 1993: 100). Autorka zaproponowała też regułę, zgodnie z którą można tworzyć derywaty przymiotnikowe na *-avý* oraz *-kavý*: jeśli podstawa przymiotnikowa kończy się na spółgłoskę poprzedzoną samogłoską lub zgłoskotwórczym *l, r*, taki przymiotnik tworzy dublet słowotwórczy *červenavý – červenavý, tvrdavý – tvrdkavý, zelenavý – zelenkavý, zlatavý – zlatkavý, žltavý – žltkavý*. Wyjaśnia też, że sufix *-kavý* „vyjadruje o niečo slabšiu mieru vlastnosti než adjektíva na *-avý*” (Bartáková, 1993: 101).

Najbardziej typowa jest grupa przymiotników z *-avý* oznaczających kolory, gdzie sufix wnosi odcień znaczeniowy ‘niższy, nie pełny, nie syty farebný odtieň, v malej miere taký, ako vyjadruje základné adjektívum’: *zelenkavý, červenavý, červenkavý, žltkavý*. Żywotność tego typu słowotwórczego w języku współczesnym potwierdzają liczne poświadczenia korpusowe:

(258) *Má belavé krídla, na vonkajších okrajoch viac alebo menej priehľadné s čiernymi škrvnami.*

(259) *Na nočných uliciach nie je ani nohy, v oknách rodinných domov svetia **modravé** obrazovky televízorov a my sa nehlukne strácame smerom na sever do lesov, pred nami je posledných 11 kilometrov asfaltky a mám toho akurát tak dosť.*

(260) *Z očistenej, na kocky nakrájanej koreňovej zeleniny a cibule si urestujeme **zlatkavý** základ, ktorý zalejeme litrom vody.*

(261) *Zapadajúce Slnko zatiaľ zmenilo farbu z ohnivej oranžovo-červenej na jemnú **ružovkavú**.*

Poza nazwami kolorów, sufixs *-(k)avý* tworzy też przymiotniki oznaczające smaki: *sladkavý, kyslavý, kyselkavý*:

(262) *Semená sú veľmi aromatické a majú príjemne **sladkavú**, mierne pálivú chuť.*

(263) *Chuť bude iste trochu iná, ale možno ešte lepšia. Daj tej šťavy viac, aby bol šalát **kyslavý**. Daj vedieť ako chutil, keď ho vyskúšaš.*

(264) *Nielen doba si to žiada, keď každý sám seba nevedomky paroduje: štát, cirkev, národ, rodina, obec, rozhovor, literatúra, politika i hospodárstvo; ale aj víno má byť trpkasté, **kyselkavé**, ak nechce parodovať samo seba.*

Pomimo tożsamości formalnej i znaczeniowej polskiego sufixsu *-awy* i słowackiego *-(k)avý*, rzadka jest zgodność w ich dystrybucji w konfrontowanych systemach językowych. Analiza porównawcza wykazała, że – przeciwnie – w klasie przymiotników oznaczających kolory występuje znaczna zgodność, por. *czerwonawy – červenavý/červenkavý; białawy – belavý; różowawy – ružovkavý; sinawy – sinavý; siwawy – sivkavý/šedivkavý; zielonkawy – zelenkavý; żółtawy – žltavý; niebieskawy – modravý; rdzawy – hrdzavý*.

[Adj+ **-(k)astý**] = Adj_{Aten}

Widoczna jest w języku słowackim silna konkurencja przyrostka *-avý* z *-(k)astý*, a formy z tymi sufixsami są często w słownikach podawane jako synonimiczne: *belaskavý/belaskastý; červenavý/červenkastý; hnedavý/hnedastý; modravý/modrastý; ružovkavý/*

ružovkastý; sinavý/sinastý; sivkavý/sivastý, sivkastý; šedivkavý/šedivastý, šedivkastý; zelenavý/zelenkastý; zlatkavý/zlatastý; žltavy, žltkavý/žltastý, žltkastý, por. poświadczania korpusowe (265)–(268):

(265) *Trblietanie **modrastých, zelenkavých a červenkastých** sykotavých plamienkov v ňom oživovalo predtuchu veľkého svetla...*

(266) *Riasy sú veľmi výrazné a husté, pery **ružovkasté až modrasté**.*

(267) *Predné reflektory má vypnuté, vidíme iba **žltkastú** žiaru parkovacích svetiel.*

(268) *Keď zhasli posledné oblačné sviece, na jasnej **zelenkastej** oblohe sa zrazu zjavili hviezdy, rýchlo ich pribúdalo a žiarili čoraz silnejšie.*

Jeśli odnieść się ponownie do ustaleń Bartákovej, rozszerzony wariant *-kast(ý)* „Vyjadruje o niečo väčšie zníženie intenzity vlastnosti než model na *-ast(ý)*, k čomu pridáva pozitívne expresívne ladenie” (Bartáková, 1993: 101). Reguła tworzenia dubletów słowotwórczych jest taka sama jak wyżej, w przypadku derywatów na *-avý* i *-kavý*.

Sufiks *-astý/-(k)astý* tworzy również przymiotniki oznaczające smaki: *horkastý, kyselkastý, kyslastý, trpkastý* i określenia cech fizycznych ludzi:

(269) *Livia najprv ochutnala mozzarellu. Roztvorila sa jej v rukách, ako mala – mäkké biele kúsky, ľahké ako chlieb. Ale keď si ich vložila do úst, mali **kyslastú** chuť.*

(270) *Jemná príjemná chuť, **kyselkastý** aj sladký, medový dojazd, veľmi čistá a prírodná chuť.*

(271) *Dužina je stredne tuhá, svetločervená, s typickou sladko-kyslou **trpkastou** chuťou.*

Przykłady (272)–(275) wskazują na rozszerzenie znaczenia *trpkastý* z określenia smaku również na znaczenia metaforyczne:

(272) *Vzduch bol nasýtený pachom trávy vysušenej od slnka, **trpkastou** vôňou vrbovej kôry a vavrínov pri rieke.*

(273) *Spod vysokého čela ako z kadlúbok dívajú sa hlboké sivobelasé oči. Lež v jasnej, na prvý pohľad pokojnej tvári, na plných dievčenských zdržanlivých perách, akoby sa náhle zav-*

lnila **trpkastá** črta, akoby ústa boli zadržali slová, čo naveky musia zostať uzamknuté hlboko v tajomných závitoch vnútra.

(274) Nič sa mu nevidelo dôležité. Vychutnával pokoj a vyrovnanosť, **trpkastú** istotu, že všetko bude, ako bude.

(275) Páčila sa mu táto slovácka deva, veď bola svojím rumenným spôsobom krajšia ako Eli a svižnejšia (Eli bola dosť **chudastá**, skoro suchá).

[Adj + -istý] = Adj_{Aten}

Znaczenie osłabiające wskazujące na słaby odcień wyrażany przez przymiotnik podstawowy wnosi również sufiks *-istý*, często odnotowywany z kwalifikatorem *rzadki*, stąd znikome jego występowanie we współczesnym języku słowackim: wskazuje się mało znane postaci *hrubistý*, *mladistý*, *chorľavistý* oraz odnotowywane jako książkowe *nezdravistý* (Bartáková, 1993: 102).

Derywaty *belasistý*, *zlatistý* wnoszą znaczenie ‘nie celkom, trochu’: ‘majúci słaby belasý odtieň, sfarbený trochu dobelasa’, ‘s odtieňom zlatej farby’:

(276) *Drobné mlynárky s dlhými chvostami. Paľo povedal, že sú to cicúne. Medzi nimi bolo niekoľko zelenkavých a **belasistých** s krátkymi chvostami.*

(277) *Zjavila sa Bruna v ľahkých pletených šatách, v rukách tácka s no-vou kávou, zlaté šálky, **zlatistá** pena, na rukách zlatisté nechty.*

Morfem modyfikacyjny *-istý* najczęściej występuje przy podstawach zakończonych na *d*, *t*, *n*, *l*, podlegających zmiękczeniu: *mladý* – *mladistý*, *zlatý* – *zlatistý*, *temný* – *temnistý*, *okrúhly* – *okrúhlistý*. Być może właśnie ten typ alternacji jakościowej, *rzadki* dla języka słowackiego, jest jedną z przyczyn nieproduktywności tego modelu (Bartáková, 1993: 102).

[Adj + -owaty] = Adj_{Aten}

Znaczenie zmniejszonej cechy (zaliczane do znaczenia atenuacyjnego) można dostrzec w derywatach z sufiksem *-owaty*. Jak pisze Halina Kurkowska:

W tej grupie znajdują się przymiotniki derywowane od rzeczowników a oznaczające kogoś lub coś mającego cechy podstawowego rzeczownika w stopniu zmniejszonym. Tak np.: *szyja bocianowata* L. to ‘podobna do bocianiej’, *człowiek gburowaty* to nie gbur, ale, jak określa Linde, ‘zgrzywający gbur’, *kształt gruszkowaty* to ‘kształt zbliżony do tego jaki ma gruszka’, *człowiek papugowaty* to ‘na papugę pochodzący’ (Kurkowska, 1954: 101).

Sowa-Krzeszowska z kolei wyjaśnia, że:

przymiotniki *gburowaty*, *bubkowaty*, *debilowaty* Kurkowska zaliczyła do deminutywów przymiotnikowych, z czym nie zgadza się Heinz (...) podkreślając ich funkcję porównawczą. Tę niezgodność ujęć tłumaczy Honowska (...) charakterem przejściowym tego typu struktur: od derywatów o funkcji strukturalnej do modyfikacyjnej, gdzie stosunek fundacji skłania je do funkcji porównawczej (przymiotniki odrzeczownikowe), zaś motywacji do deminutywnej (Sowa-Krzeszowska, 1985: 37).

Sufiks *-owaty* łączy się przeważnie z podstawami rzeczownikowymi²³ – rzeczownikami konkretnymi (Kleszczowa, 2003: 88), wyjątkowo przymiotnikowymi, i wyznacza trzy rodzaje relacji między podstawą a członem określanym: znaczenie socjatywno-posesywne (*bryłowaty grunt*, *żwirowata ziemia*), wyrażenie relacji podobieństwa (jako funkcja podstawowa; *ciapowaty*, *debilowaty*, *gapiowaty*, *gamoniowaty*), znaczenie socjatywno-posesywne z porównawczym (*słoniowate nogi*, *złodziejaszkowaty ruch*) (Sowa-Krzeszowska, 1985: 36). Kleszczowa zawęża funkcje formantu *-owaty* do użyc charakterystycznych (*garbowaty*, *pucolowaty*, *trędowaty*) i symilatywnych (*cisowaty*, *gorczykowaty*). Natomiast Winkler-Leszczyńska twierdzi, że jest to sufiks bardzo produktywny i żywy w polszczyźnie, co pozwala na tworzenie form doraźnych, najczęściej nietrwałych, a „wszystko, co jest w jakiś sposób podobne do X, może być X-owate” (Winkler-Leszczyńska, 1964: 34).

W poniższych przykładach zauważam znaczenie łagodzące ‘bycia trochę mniej niż X’: *głupkowaty*; *USJP* podaje definicję ‘nierozgarnięty, głupawy, przygłupi’ z kwalifikatorami *pot. lekceważ.* albo *pogard.*; *durnowaty* *pot.* ‘ograniczony umysłowo, głupkowaty’:

²³ Winkler-Leszczyńska (1964: 34) odnotowuje liczne formy z sufiksem *-owaty*, głównie odrzeczownikowe (ewentualnie od przymiotników na *-owy*), np. *bryłowaty*, *flakowaty*, *lodowaty*, *piegowaty*. Nie widać w nich semantyki atenuacji.

(278) *Autorka artykułu w poważnym czasopiśmie pozwala sobie na opowiadanie **głupkowatych** dowcipów politycznych, a cenzura puszcza to w świat?*

(279) *Podwładny powinien przed obliczem przełożonego mieć wygląd lichy i **durnowaty**, tak aby swoim pojmowaniem istoty sprawy nie przeszył przełożonego.*

Zestawiając powyższe formacje z analogicznymi znaczeniami w języku słowackim, widać, że często polskiemu *-owaty* odpowiada sufix *-ovitý*: *floskulovitý, frázovitý, hubovitý, kaprovitý, klišéovitý, kopcovitý, vrchovitý*.

[Adj+ *-owity*] = Adj_{Aten}

W języku polskim funkcję osłabiającą pełni też sufix *-owity*, który powstał z sufixu *-ity*. Jak pisze Kleszczowa,

Silniejsze okazały się formacje z rozszerzonym formantem *-owity*: *chorowity, pieczołowity, prawowity, słabowity, smakowity*, ale trudno mówić o klasie jednolitej pod względem formalnym czy semantycznym; jest to formant we współczesnej polszczyźnie nieproduktywny (Kleszczowa, 2003: 92).

Winkler-Leszczyńska wskazuje na niejednorodną interpretację pochodzenia przymiotników²⁴ *chorowity, słabowity*: powstały one bądź na bazie czasownikowej (*chorować, słabować*), bądź przymiotnikowej (*chory, słaby*) (Winkler-Leszczyńska, 1964: 23). Znaczenia osłabiającego należy się, moim zdaniem, dopatrywać w derywatach odprzymiotnikowych, por. definicje słownikowe w *USJP* *chorowity, słabowity* 'skłonny do chorób, mający słabe zdrowie':

(280) *Byłeś dzieckiem **chorowitym** i nikt by się w tym nie dopatrzył niezwykłości.*

(281) *Ocknęłaś się we dworze, dokąd odnieśli cię przerażeni chłopci, skarżąc się na ludzi, którzy takie **słabowite** dzieci przywożą tu z miasta całkiem niepotrzebnie.*

²⁴ Na relację podobieństwa między rzeczownikową podstawą przymiotnika wskazują też formanty *-ácky*: *búrľivácky, čudácky, dobrácky, hlupácky, lajdácky, mudrácky*, rzadko *-ický*: *frázistický* czy *-ový*: *floskulový* ('mający charakter frazy, floskuly'). O wyżej wymienionych trzech sufixach słowackich nie można jednak orzec, że pełnią funkcję osłabiającą.

[Adj + *-ľavý*] = Adj_{Aten}

Rzadki jest w języku słowackim również osłabiający sufiks *-ľavý* w przymiotnikach *chudorľavý* i *chorľavý*:

(282) *Na nákupy, ak ich bolo viac, chodieval s kuchárkami aj panský domovník, údržbár, kurič, vari štyridsaťpäťročný počerný chlap, čo spolu s tenkou **chudorľavou** manželkou býval v suterénnom byte priamo v kaštieliku.*

(283) *Na slávnostnej omši v zámockej kaplnke sv. Juraja sa, sediac na invalidnom vozíku, zúčastnila aj kráľovná sestra, **chorľavá** princezná Margaret.*

W SSSJ odnotowano jeszcze derywat *beláskatý* ‘majúci słaby bełasý odtieň, sfarbený trochu dobelasa’, ale poza słownikowym przykładem *beláskaté svetlo* nie odnaleziono jego poświadczenia w korpusie.

Formanty nieciągłe prefiksально-sufiksalne w funkcji osłabiającej

Charakterystyczne dla języka słowackiego jest również wykorzystywanie w celu ukazania niskiego stopnia nasilenia cechy wyrażanej przymiotnikiem derywacji prefiksально-sufiksальной, co odróżnia język słowacki od polszczyzny. Furdík i Vojteková wskazali na cztery formanty nieciągłe: *na-...-(k)astý*, *na-...-lý*, *po-...-ší*, *ob-...-ný* (Furdík, 2004: 103; Vojteková, 2016: 72), Ološtiak uzupełnia ten zestaw o *ob-...-lý* (Ološtiak, red., 2015: 679), natomiast obserwacja materiału pozwala na dodanie jeszcze *na-...-(k)avý* oraz *po-...-astý*.

[*na- + Adj + -avý/-astý*] = _{Aten}Adj_{Aten}

Bartáková pisze o nieproduktywnych typach na *na-...-avý* (*načervenavý*, *nazelenkavý*, *nažltkavý*) i *na-...-astý* (*načernastý*, *načervenastý*, *nahnedastý*, *nazelenastý*, *nasivastý*, *nažltastý*), które służą do oznaczania odcieni kolorów, a semantycznie wyrażają jeszcze mniejszy stopień niż zgodny z nim model nieprefigowany (Bartáková, 1993: 103). Dodatkowo, wśród wymienianych przez autorkę przymiotników

znajdują się określenia smaków i innych zmysłów oraz cech: *nakyslastý*, *natrpkastý*, *nahorkastý*, *nahluchastý*, *nasprostastý*.

W leksykonach słowackich przykłady z *na-...-avý* podawane są jako synonimiczne, obok tych z *na-...-astý*, por. przykłady odnotowane w korpusie:

(284) *Úsmev prefekta sa pri rozlúčke zdal pracovníkom redakcie akýsi **nakyslastý**.*

(285) *Vpustila ho slúžka, zaviedla na poschodie k staviteľovi Szécsényimu. **Našedivastý** stavec privítal ho nevlúdne: – Prichádzate z frontu, zdá sa mi... čo viete o mojom synovi?*

(286) *Za nami v Žiline vysadol totiž asi šesťdesiatročný **našedivastý** malý pán s veľmi otvorenými očami, pohyblivý, ale neobratný, akoby so železnicou málo oboznámený.*

(287) *Postihnutý spočiatku vyzerá malátny, slabý, sínavý a **nasprostastý**.*

(288) *Najneskoršie dostavila sa Helena vo veľmi elegantných, bledech červených ranných šatách, krášených skvostnými, **nažltastými** čipkami.*

(289) *Známe pre svoju charakteristickú vôňu s **nažltkastým** zafarbením, ktoré závisí od procesu získavania masla.*

(290) *Potničky sa mu rýchle stratili a málo badateľný **nažltkavý** odtieň sa mu stratil po jedinom nahriatí slnkom cez sklo (bežný a najjednoduchší postup).*

(291) *Drevo malo **načervenavý** lesk a len zopár sukov ukazovalo, kde kedysi rástli vetvy či vetvičky.*

(292) *Hĺbka a **nazelenkavá** mútnava, kam ubiehal čierny most, kde hmla vyvesila studené zakomínované diaľky a skade sa valila narastajúca vlna oblakov.*

Formanty te mają znaczenie ‘trocha X’: *nakyslastý* ‘trocha kyslý’, *natrpkastý* ‘trocha trpký’, *nasprostastý* ‘trocha sprostý’, które pozwala je kwalifikować jako derywaty atenuacyjne w języku słowackim.

[**na- + Adj + -lý**] = _{Aten}Adj_{Aten}

Inny formant prefiksarno-sufiksalny to *na-...-lý* w derywatach *nakyslý* ‘trochu kyslý, začínajúci kyslieť’, *našedivlý* ‘który je trocha šedivý’:

- (293) *Chuť sa charakterizuje ako **nakyslá**, mliečna, lahodná syrová, mierne slaná, typická dymová v prípade údeného druhu.*
 (294) *Onedlho prišiel sám Bratošovič, muž asi päťdesiatročným hodne **našedivlý**, ale samé zdravie a sila. Vzhľad jeho budil úctu.*

[**po- + Adj+ -avý/-astý**] = _{Aten}Adj_{Aten}

Analogicznie do przymiotników z *na-...-avý*, rzadka jest dystrybucja formantu złożonego *po-...-avý* i *po-...-astý*: *pobelavý, počernastý, pohluchastý, pohorkastý, požltavý, požltkavý*.

(295) *Takmer dospelý chlap, **pobelavé** vlnisté vlasy, na lícach ryšavkasté páperie ako čerstvo vyliahnuté kuriatko.*

(296) *Múka bola hrubá, boli v nej zvyšky pliev, ba aj ôstia z klasu. Kabáč z polovnej múky bol preto aj čierny aj **pohorkastý**.*

Wątpliwości wzbudza też ich motywacja: czy są to rzeczywiście afiksy prefiksально-sufiksalne, dołączone do przymiotników *biely, žltý, horký*, czy też prefiksalne, dołączane do już osłabionych *belavý, žltavý, žltkavý, horkastý*. Semantycznie wyrażają one jeszcze mniejszy stopień niż zgodny z nim model nieprefigowany (Bartáková, 1993: 103), choć *SSSJ* podaje przymiotniki prefigowane i nieprefigowane jako synonimiczne. To pozwala przypuszczać, że mamy tutaj do czynienia raczej z formantem prefiksальnym, aniżeli z nieciągłym.

[**po- + Adj + -ší**] = _{Aten}Adj_{Aten}

Źródła słowackie (Furdík, 2004; Ološtiak, red., 2015: 679; Vojteková, 2016) podają wśród formantów prefiksально-sufiksalnych w funkcji osłabiającej również *po-...-ší*. Ivanová-Šalingová pisze, że jest to „slovotvorný typ s prefixom *po-* a adjektívnym slovotvorným základom v komparatívě: *postarší, pomenší, pohrubší, pokratší, posladší, poslabší, pomladší, pobledší, ponížší*” (Ivanová-Šalingová, 1975: 144). Poświadczenia korpusowe wskazują na żywotność tych formacji i ich szeroką dystrybucję w języku słowackim (np. *postarší* 2540 poświadczeń, *pomenší* 337). Warto jednak zastanowić się, czy mają one rzeczywiście znaczenie osłabiające, czy raczej eufemistyczne. Zależy to z pewnością od subiektywnego zamiaru autora wypowiedzi.

(297) **Postaršia** sekretárka s prísne začesanými šedivými vlasmi sedela so zloženými rukami za bielym písacím stolom, na ktorom nebolo nič okrem telefónu.

(298) Malý stratený ostrov v hlbokom oceáne. Vykročil som ku skale. Tráva tu bola **pomenšia**, takže mi nebránila v kráčaní.

(299) Stála som tam, ale nikto si ma nevšimol. Nikto nevenoval pozornosť novej tvári, ani farár, ani ostatní. Oslovila som takých **pomladších** (mám tridsať rokov), ako sa majú, kde žijú, ale ako v zlom filme, len odvrkli a utekali – akoby začarovaní.

(300) Po štyridsiatich minútach súčiastku vymenil a letelo sa! V tom čase už veľa cestujúcich chytalo **pobledšiu** farbu, hlavne tí, čo mali v Zürichu prestupovať do Los Angeles. Totiž ak to lietadlo na nás nepočká, nemáme šancu ho stihnúť.

(301) Vo dverách sa ukázali ďalší 2 muži. Jeden mal okolo 2 metrov druhý **ponížši**, obaja tmavé vlasy, ten vysoký mal dlhé vlasy v cope, v ruke mal nôž, celú dobu sa s ním hral.

[**ob- + Adj + -lý/-ný**] = _{Aten}Adj_{Aten}

Nieliczne są również poświadczenia przymiotników z formantem prefiksально-sufiksальnym *ob-...-lý* i *ob-...-ný*²⁵. W literaturze przedmiotu wymienia się pojedyncze derywaty: *obkratný*, *obstarný*, *obtlstlý*, *obvyšný*, co bierze się z niewielkiej ilości kontekstów w korpusie:

(302) V šturtnom dieli Shreka čaká divákov omnoho drsnejšia Fiona, **obtlstlý** Kocúr v čižmách a omnoho zmätenejší Oslík, ako aj kráľovstvo Za siedmimi horami, ktoré je hore nohami.

(303) Ben je **obtlstlý** a lenivý povaľač, ktorého jedinou ambíciou je pokračovať v sladkom nič nerobení.

Analizując powyższe konteksty mam jednak wątpliwości, czy derywat *obtlstlý* wskazuje w nich rzeczywiście cechę osłabioną, czy ma też znaczenie pejoratywne, które wysuwa na pierwszy plan.

²⁵ Już przed pięćdziesięcioma laty pisano, że są to formacje przestarzałe: „Dnes je už málo produktívny, ba skôr zastaraný. Ide o prídavné mená s významom malej miery z toho okruhu: *obstarný*, *obstarnější*, *obstarší*, *obstarožný*, *obstarožnejší*. Sú to všetko deriváty od adjektíva *starý*” (Ivanová-Šalingová, 1975: 145).

Na koniec przywołam jeszcze uwagę Ivanovej-Šalingovej, która przed laty wskazywała na dużą różnorodność afiksów urabiających przymiotniki ze znaczeniem małego stopnia cechy, zastanawiając się jednocześnie, czy w istocie oznaczają one niski stopień nasilenia cechy wyrażanej w podstawie słowotwórczej:

Slovník slovenského jazyka (...) uvádza prídavné mená *začervenálny, začervenelý, začernelý* ako zastarané varianty v zátvorke pri adjektívach *začervenaný, začerveneny, začernetý*. Adjektívum *začervenavý* sa v tomto slovníku správne charakterizuje ako zriedkavé a ako bežné varianty sa uvádzajú *červenkastý, červenastý, červenavý, červenavý*. Pravda, tu si treba položiť otázku, či v slovenčine tieto prídavné mená (*začervenálny, začervenelý, začernetý, začernelý*) majú význam malej miery. (...) Za správny pokladáme výklad pomocou synonym v Slovníku slovenského jazyka (...), kde sa pri prídavnom mene *začernetý* (zastar. i *začernelý*) uvádzajú tieto slová: *očernetý, očernený, sčernetý, sčernený* (všetko deriváty od slovíes vyjadrujúcich rezultatívnosť, nie malú mieru) (Ivanová-Šalingová, 1975: 143–144).

Przedstawiony typ afiksacji złożonej nie występuje w polszczyźnie w roli techniki słowotwórczej urabiającej przymiotniki atenuacyjne. Jest to więc zabieg charakterystyczny w tej roli dla języka słowackiego.

* * *

W ramach modyfikacji przymiotników w aspekcie konfrontatywnym polsko-słowackim wydzielone zostały grupy przymiotników zintensyfikowanych (wzmacniających) oraz zdeintensyfikowanych (osłabiających, atenuacyjnych), które schematycznie przedstawiono następująco:

Dla przymiotników zintensyfikowanych, nośnikiem funkcji intensyfikującej był prefiks, prefiksoid lub sufiks: (Prefiks + Adj)_{intens}, (Prefiksoid + Adj)_{intens}, (Adj + Sufiks)_{intens}.

Dla przymiotników zdeintensyfikowanych w funkcji modyfikatora osłabiającego wystąpiły prefiksy, sufiksy oraz formanty nieciągłe prefiksualno-afiksualne: (Prefiks + Adj)_{aten}, (Adj + Sufiks)_{aten}, (Prefiks + Adj + Sufiks)_{aten}.

W związku z bliskim pokrewieństwem języków polskiego i słowackiego w obrębie grupy języków zachodniosłowiańskich, nie oczekiwano zdecydowanych różnic przy omawianiu procesów intensyfikacji i dezintensyfikacji przymiotników. Przeprowadzona tu analiza potwierdziła te przypuszczenia. Obok licznych podobieństw w sposobach wyrażania kategorii intensywności w przymiotnikach polskich i słowackich, ujawniły się również pewne różnice.

Formanty modyfikujące przymiotniki „w górę” lub „w dół” osi natężenia cechy zestawia tabela 1.

Tab. 1. Zestawienie formantów afiksalnych służących derywowaniu przymiotników zintensyfikowanych i atenuacyjnych

	Język polski			Język słowacki			
	Prefiksy	Prefiksoidy	Sufiksy	Prefiksy	Prefiksoidy	Sufiksy	Formanty prefiksально-sufiksalne
Znaczenie intensyfikujące (wzmocniające)	<i>prze- przy- nad- na- pra-</i>	<i>arcy- ekstra- giga- hiper- mega- super- ultra-</i>	<i>-utki -uški -uchny -eňki -aški -usi -uni -uteňki -usieňki -uteczki -utenieczki -usienieczki -ašny -achny</i>	<i>pre- pra-</i>	<i>arci- extra- giga- hyper- mega- super- ultra-</i>	<i>-učký -ičký -učičký -ičičký -inký -ilinký -ulinký -unký -ušký -ánský -izný -(ok)ánský -očizný</i>	
Znaczenie dezintensyfikujące (atenuacyjne, osłabiające, łagodzące)	<i>przy- pół- niedo- pod- przed-</i>		<i>-(k)awy -owity -owaty</i>	<i>po- polo- na-</i>		<i>-(k)avý -(k)astý -istý -katý -ľavý</i>	<i>na-...-astý na-...-avý na-...-lý po-...-ší po-...-avý po-...-astý ob-...-ný ob-...-lý</i>

Źródło: Opracowanie własne

Wnioski z zestawienia są następujące:

1. Najbardziej charakterystycznym dla przymiotników polskich jest prefiks *prze-*, któremu odpowiada w języku słowackim *pre-*, z nacechowaniem ekspresywnym. Łączy się z przymiotnikami o nacechowaniu pozytywnym, które dodatkowo intensyfikuje. W języku słowackim derywatom z *prze-* odpowiadają konstrukcje opisowe z intensyfikatorem *veľmi*.

2. Porównywalna jest ilość i repertuar sufiksów wzmacniających, choć przy sufiksacji najbardziej krzyżuje się kategoria intensywności z ekspresywnością; sufiksy nie wyrażają jedynie wzmocnienia nasilenia pewnej cechy, ale wskazują na pozytywne nacechowanie nadawcy komunikatu.

3. Analogiczny jest zestaw prefiksoidów w funkcji wzmacniającej, co wynika z ich greckiej bądź łacińskiej proveniencji. W przykładach polskich prefiksoid *arcy-* wykazuje większą tendencję do tworzenia derywatów zintensyfikowanych.

4. W polszczyźnie jest więcej prefiksów wskazujących na znaczenie atenuacyjne niż w języku słowackim, odwrotnie jest natomiast w przypadku sufiksów. W funkcji osłabiającej w języku słowackim wykorzystywana jest technika derywacji prefiksualno-sufiksualnej, czego nie odnotowuje się w polszczyźnie.

5. W języku słowackim częściej występuje intensyfikacja analityczna: odpowiednikami polskich form z afiksami są słowackie konstrukcje opisowe z przysłówkiem.

Podsumowując wnioski oraz przytoczone w niniejszym rozdziale konteksty, należy podkreślić zabarwienie emocjonalne derywatów osłabiających w języku słowackim.

Intensywność w czasownikach

Przedmiotem rozważań w tym rozdziale jest intensywność w czasownikach polskich i słowackich, rozumiana jako intensyfikacja (wzmocnienie) oraz dezintensyfikacja (osłabienie) akcji wyrażonej przez czasownik. Wymienione procesy uwidaczniają się w rodzaju akcji czasownika, co stanie się tu narzędziem opisu, a sposoby wzmocniania i osłabiania akcji czasowników zostaną pokazane na przykładzie technik słowotwórczych.

Problematyka intensywności czasownika nie była dotychczas podejmowana w badaniach lingwistycznych, jest to również zagadnienie niezgłębione w aspekcie konfrontacji dwóch zbliżonych systemów językowych, polskiego i słowackiego. O ile w ogóle pisze się o intensyfikacji i kategorii intensywności, to najczęściej w odniesieniu do przymiotnika i przysłówka; czasownik pozostaje poza obszarem zainteresowań badaczy.

Na początek dwa przykłady.

Branko Tošović wskazuje na intensywny i nadmiernie intensywny rodzaj akcji, mając na myśli taki rodzaj czynności czasownika, który wyraża wysoki stopień, efektywność, np. *izmilovati* oraz kompletność, przesadę w działaniu, np. *prejesti se* (Tošović 2009).

Inny podział rodzaju akcji (RA) jest oparty na kategorii aspektu, gdzie w obrębie czasowników dokonanych mamy RA rezultatywny (*ugotować*), ingresywny (*zapachnieć*), delimitatywny (*pospać*), dys-

trybutywny (*powstawiać*), ewolutywny (*roztańczyć się*) i partytywno-
-rezultatywny (*podniszczyć*). W ramach niedokonanych RA wyróżnia
się iteratywny (*czytywać*) i komitatywny RA (*przyśpiewywać*),
a także iteratywa (ze znaczeniem deminutywnym, *popłakiwać*)
i wzmożonej intensywności (*przesiadywać*) (Stawnicka, 2010: 89).

Jak widać, przytoczone przykłady pokazują różne podejścia
do oznaczania intensyfikującego znaczenia czasownika: prymarne
znaczenie iteratywne występuje z sekundarnym, dodatkowym
znaczeniem intensywnym, z drugiej strony, znaczenie intensywne
wysuwa się na pierwszy plan, inne się mogą nań nakładać. Co więcej,
czasownik z semem (komponentem) intensywności (czy to prymar-
nym czy sekundarnym) może posiadać jeszcze dodatkowe odcienie
znaczeniowe, np. niepożądany efekt akcji, np. *przesolić*, efekt znacze-
niowy przemęczenia, np. *napracować się*, *nadźwigać się*, *zataszczyć*
lub znaczenie zapełnienia, np. *zabazgrać*, *zabazgrolić*.

Dodatkowo,

większość czasowników polskich może przybierać określenia przysłówkowe
dla podkreślenia intensywności wyrażanej przez siebie akcji. O intensyw-
ności akcji można mówić, gdy rozwija się ona w sposób odbiegający pod
względem swego natężenia in plus lub in minus od przebiegu pod tym
względem nie nacechowanego, np. *ić prędko* lub *wolno* i tu wyrazy *prędko*
i *wolno* sygnalizują natężenie akcji w stosunku do samego *ić*; można *się*
gniewać bardzo lub *trochę* itp. Określeniami wskazującymi na intensyw-
ność są takie wyrazy, jak *bardzo*, np. *bardzo klócić się*, *kolegować się*,
lekceważyć, *lękać się* itp.; *prędko*, np. *prędko budować*, *chodzić*, *czesać*
się, *czytać*, *kartkować*, *kroić* itp. W funkcji tej, o wiele rzadziej, występują
też takie wyrazy, jak *całkowicie*, np. *obalamucić całkowicie*; *bujnie*, np.
bujnie kwitnąć; *głęboko*, np. *głęboko brodzić*; *często*, np. *często bywać*;
mocno, np. *mocno bić*; *ciężko*, np. *ciężko okupić*; *głośno*, np. *głośno mówić*,
długo, np. *długo czekać* itp. Przysłówki te podkreślają różnie rozumianą
intensywność akcji, a niektóre z nich występują w parach antonimicznych,
np. *prędko – wolno*, *mocno – słabo* (Śmiech, 1987: 165).

Mam pełną świadomość, że analiza czasowników z perspektywy
procesów intensyfikacji i dezintensyfikacji jest złożona, wiąże się z wie-
loma problemami, chociażby z zagadnieniem aspektu, gdzie doko-
naność kształtuje znaczenie czasownika w zależności od trwania lub
zakończenia procesu.

Intensywność w czasownikach rozumiem zatem *sensu largo* w dwojaki sposób:

- a. jako intensywność akcji wyrażanej przez czasownik: chodzi nie tylko o zintensyfikowanie (wskazanie na intensywność)/zdeintensyfikowanie (wskazanie na osłabienie) trwania (czasu trwania) samej akcji (jej przebiegu) czy czynności, ale również o wzmocnienie jej nasilania się/osłabienia. Intensywne są też czasowniki oznaczające nasilenie czynności doprowadzonej do nadmiaru, przesytu, utrudzenia. Czasowniki osłabione to takie, które wyrażają akcję mniejszą, słabszą, osłabioną w stosunku do normy. Zintensyfikowanie akcji wyrażonej czasownikiem oznacza też zrobienie czegoś dodatkowego (czegoś ponad normę, czegoś więcej), co prowadzi do przekroczenia spodziewanego rozmiaru akcji, a zatem oznacza rezultat dodatkowy w stosunku do oczekiwanego, dodanie czegoś do jakiegoś efektu, przekroczenie czegoś. Symetrycznie – atenuacja oznacza zrobienie czegoś mniej, poniżej normy, co powoduje, że rezultat jest dużo mniejszy/słabszy od spodziewanego.
- b. jako intensywność/osłabienie stanu subiekty (wykonawcy czynności, akcji): chodzi o jego wewnętrzny stan, wywołany przez pewną (zwiększoną w stosunku do normy, nadmierną, aż do maksymalnej/zmniejszoną w stosunku do normy, osłabioną, aż do minimalnej) ilość akcji.

Czasownikami intensywnymi są również te, które oznaczają włożenie dużego wysiłku w wykonanie czynności, również długo-trwałego w czasie; osłabionymi natomiast te, które nie oznaczają włożenie wysiłku w wykonanie czynności. Takie szerokie definiowanie intensywności przedstawia schemat 8:

W efekcie, wyodrębnienie klas czasowników wskazujących na „czystą” intensyfikację stanowi wyzwanie badawcze, któremu trudno sprostać z tej choćby przyczyny, że nie da się precyzyjnie wyznaczyć kryteriów semantycznych, bezdyskusyjnie wskazujących na intensywność czasownika. Wiąże się to z istotną rolą „otoczenia” czasownika, czyli kontekstu, w jakim występuje w tekście, oraz z ujęciem subiektywnym, zarówno ze strony nadawcy, jak i odbiorcy.

Przyjmuje się zatem, że komponent intensywności występuje w opisywanych czasownikach obok innych znaczeń, pełniąc rolę naddatku semantycznego. Czasem jest on bardziej widzialny, pierwszoplanowy, niejednokrotnie natomiast zauważa się go poprzez analizę kontekstu.

Schemat 8. Definiowanie intensywności w czasownikach

Objęcie analizą semantyczno-syntaktyczną klas czasowników określanych na podstawie cech semantycznych wiąże się z koniecznością sprecyzowania kryteriów, zgodnie z którymi wyznacza się granice klas, i – co się z tym wiąże – z koniecznością określenia stopnia szczególności uwzględnianych cech (Korytkowska, 2017: 139).

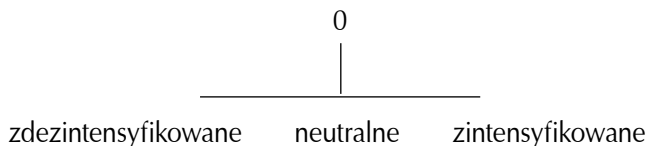
Intensywność w czasownikach jest, jak widać, problemem wielopłaszczyznowym: dotyczy zarówno semantyki, słowotwórstwa, jak i aspektu czasownika; może być wyeksponowana (przez wbudowany w podstawę komponent semantyczny) lub dopełniona przez kontekst. Jeśli powiemy, za Mathesiusem, że *lew ryczy* – mamy na myśli leksem neutralny, oznaczający odgłos charakterystyczny, wydawany przez zwierzę; jeśli natomiast powiemy *dziecko ryczy* – mamy na myśli głośny, donośny, intensywny płacz. Chodzi więc o intensyfikację wyrażania *płaczu* za pomocą leksemu ekspresywnego (Mathesius, 1947: 70), a co za tym idzie, z odróżnieniem intensywności wyrażonej przez czasownik *explicite* od intensywności wyrażonej *implicite*.

Intensywność w czasownikach należy opisywać w oparciu o wskazanie, wobec czego jest ona większa bądź mniejsza. Stąd też – jako zjawisko względne, występujące przy porównaniu dwóch jednostek leksemalnych – intensywność wykorzystuje system opozycji, przy którym należy znaleźć odniesienie do punktu normatywnego, neutralnego, tzw. „zerowego”. Gdy mowa o hierarchii intensywności, wzmocniona cecha znajduje się wyżej, osłabiona niżej. Hierarchia ta obrazuje prototypowe dla intensyfikacji zjawisko stopniowania, gdyż, jak pisze Kleszczowa, „U źródeł sygnału o zwiększonej bądź osłabionej intensywności leży operacja zestawiania obiektów bądź zjawisk ze względu na jakąś cechę, choćby nawet fakt ten był językowo ukryty (mam na myśli tzw. stopniowanie bezwzględne)” (Kleszczowa, 2002: 319).

W przypadku czasowników, mamy do czynienia z podstawową formą stopniowania – formą opisową (por. Hansmanová, 2010: 412–416): drugi i trzeci stopień czasowników tworzy się poprzez połączenie formy czasownika z formą drugiego i trzeciego stopnia przysłówka sposobu. Za pomocą stopniowania „w górę” tworzone są formacje zintensyfikowane, stopniowanie „w dół” służy natomiast do tworzenia czasowników zdeintensyfikowanych.

Uwidacznia to skala intensywności właściwości lub akcji wyrażanej przez czasownik, na której intensywność przejawia się za pomocą umiejscowienia na osi czasowników stopniowanych „w górę”, wzmocnionych (zintensyfikowanych – intensywnych) na prawo i czasowników stopniowanych „w dół”, osłabionych (zdezin-

tenzyfikowanych – atenuacyjnych) na lewo od punktu zerowego, uznawanego za normatywny (neutralny) i oznaczającego cechę „ilościowo nieokreśloną”¹. „Przybywanie” jakiejś własności oznacza jej intensyfikację (schemat 9; Nowakowska, 2020: 107).

Schemat 9. Skala intensywności w czasownikach

Intensyfikacja czasowników

Omawianie intensywności polskiego i słowackiego czasownika rozpocznię od czasowników z intensywnością pośrednią, w której czasownik jest zmodyfikowany (wzmocniony/zintensyfikowany) przez dopełnienie go dodatkowym, leksykalnym wykładnikiem intensywności (intensyfikatorem). Do tej grupy zalicza się również czasowniki stopniowane opisowo „w górę”. Ponieważ ten sposób jest najbardziej rozpowszechniony we wszystkich odmianach języka polskiego i słowackiego, nie będzie tu przedmiotem szczegółowego opisu. Typowe połączenia z intensyfikatorami leksykalnymi, np. pol. *bardzo prosić*, *bardzo dziękować*, *usilnie się starać*, *mocno się starać*, *intensywnie myśleć*, *mocno uderzać*, *hysterycznie płakać*; sła. *pekne ďakovať*, *uprímne ďakovať*, *uprímne prosiť*, *veľmi sa snažiť*, *ťažko pracovať*, występują powszechnie w języku, co potwierdzają liczne ekscerpcje korpusowe i ilustrujące je konteksty:

polskie

(1) *Wszyscy ją o coś **usilnie prosili**, a ona zaprzeczala, śmiejąc się srebrnym swym śmiechem.*

(2) *Bohaterowi tamtej książki, mówi, choć **się bardzo starał**, też się nigdy nie udało uwolnić od zahira.*

¹ Príznak „kvantitatívne neurčeny” (cyt. za: *MSJ*, 1966: 216; Hansmanová, 2010: 414).

(3) *Nie mogła znaleźć sobie miejsca. **Intensywnie myślała** o tym, że jej silna i energiczna dotąd matka musi przetrzymać operację.*
słowackie

(4) *Viem, že mi nebudeš písať, tak ťa iba **úprimne prosím**, pošli mi niečo, čo by mi ťa pripomínalo.*

(5) ***Úprimne ďakujeme** všetkým príbuzným, susedom, priateľom.*

(6) *Mali sme tu absolútne úžasnú divácku kulisu, všetkým za to **veľmi ďakujeme**.*

(7) *Snažíme sa **veľmi zodpovedne** pristupovať k tomuto dialógu.*

Dla języka potocznego, zwłaszcza jego odmiany mówionej, charakterystyczne są użycia – w funkcji intensyfikatorów leksykalnych – przysłówków stopnia, np. pol. *absolutnie, diabelnie, cholernie, strasznie, wyjątkowo*; śl. *hrozne, mimoriadne, neskutočne, strašne*, jak pokazują konteksty (8)–(11):

polskie

(8) *Pięć lat koszmaru. **Strasznie go kochała**, ale w końcu się rozwiodła.*

(9) *To kolejna rzecz, która mnie **wyjątkowo wkurza**.*

słowackie

(10) *Kaulitz bol z toho na dne, **cítil sa hrozne...** kvôli sebe aj kvôli fanúšikom, pretože zrušenie turné, sa nemalo stať...*

(11) *Rozhodli naše chyby, ktorých **sme urobili neuveriteľne veľa**.*

Warte uwagi jest też zintensyfikowanie treści poprzez włączenie czasownika w skład związku frazeologicznego², który odpowiada znaczeniom ‘bardzo’ (12), (14)–(16) oraz ‘daleko’ (13):

polskie

(12) *Nie wiadomo czasem tylko, czy **śmiać się do rozpuku**, czy raczej zamyślić się nad tym plastycznym komentarzem naszego dnia codziennego.*

(13) *Wtedy trzeba **uciekać, gdzie pieprz rośnie**, i zapomnieć o takiej osobie na zawsze.*

² Szczegółowo na temat intensywności we frazeologii na gruncie polsko-rosyjskim pisała E. Straś (Straś, 2008).

słowackie

(14) Čo ženie týchto ľudí **pracovať do úmoru** a dopracovať sa až chronickému únavovému syndrómu?

(15) Vyzeral smrtelne vystrašený, stále sa obzeral ponad plece, **potil sa ako somár v kufri**, strhával sa pri najmenšom zvuku, a nikto sa k nemu ani nepriblížil.

(16) A na ceste jednostaj hrkocú vozy, jednostaj lenivo kráčajú kone, spotené pod sedlami; iba kozáci v sivých košeliach chytro prebehujú od svojich vozov k prednému, hrčia sa okolo neho **a zachodia sa od smiechu**.

Jeśli przyjąć za kolejny sposób intensyfikowania czasownika jego stopniowanie opisowe „w górę”, funkcję intensyfikatora pełni forma drugiego i trzeciego stopnia przysłówka, np.:

pol. *śpiewać* > *głośno śpiewać* > *głośniej śpiewać* > *najgłośniej śpiewać*; *kochać* > *bardzo kochać* > *bardziej kochać* > *najbardziej kochać*; *myśleć* > *intensywnie myśleć* > *intensywniej myśleć* > *najintensywniej myśleć*; *jeździć* > *szybko jeździć* > *szybciej jeździć* > *najszybciej jeździć*;

śla. *hovoriť* > *hlasno hovoriť* > *hlasnejšie hovoriť* > *najhlasnejšie hovoriť*; *znieť* > *výrazne zneť* > *výraznejšie znieť* > *najvýraznejšie znieť*; *mocnejšie sa oprieť do dverí*; *intenzívnejšie sa zapájať do verejného života*;

por. też przykładowe konteksty:

polskie

(17) Neurotycy **silniej przeżywają** sytuacje trudne, w większym stopniu się w nie angażują i w obliczu stresu starają się **bardziej koncentrować** na zadaniu.

słowackie

(18) V čase, kedy penetrácia mobilných telefónov v populácii vyspelých krajín dosahuje stav nasýtenia, sa zdroje extenzívneho rozvoja pomaly vyčerpávajú a mobilní operátori **stále hlasnejšie spievajú** dlhoročnú pesničku o kľúčovom význame dátových komunikácií.

(19) Volanie o pomoc **znelo čoraz hlasnejšie**.

Powyższe przykłady wskazują analogiczne sposoby wyrażania

intensyfikacji pośredniej za pomocą stopniowania w języku polskim i słowackim.

Zasadniczym dla moich rozważań sposobem intensyfikowania czasowników jest intensyfikacja bezpośrednia, która oznacza, że cecha intensywności jest wyrażona wprost w derywacie czasownikowym – a to za pomocą morfemu słotwórczego (prefiksu bądź sufiksu). Taki czasownik jest nazywany intensywnym (bądź zintensyfikowanym, sła. *úsilné sloveso*).

Wykorzystany do opisu i analizy w tym rozdziale materiał ilustracyjny stanowią polskie i słowackie czasowniki prefiksalne i poliprefiksalne³, w których zauważa się intensyfikującą rolę prefiksów.

Zagadnieniu prefiksacji czasownika poświęcono w lingwistyce wiele uwagi. Badano zmiany, jakie przedrostki wnoszą do treści podstawowych czasowników⁴, systematyzowano je jako postacie czynności i stanów, opisywano warunki, w których przedrostki były jedynie wykładnikiem zmiany aspektu.

Cechą charakterystyczną większości przedrostków jest to, że oprócz znaczenia, które ze względu na częstość występowania można by uznać za podstawowe, posiadają po kilka nieraz wąsko wyspecjalizowanych znaczeń pobocznych. Wielość przedrostków i ich znaczeń w połączeniu ze znaczeniami leksykalnymi czasowników podstawowych daje ogromną liczbę kombinacji trudnych do rozgraniczenia i systematycznego opisania. Dodajmy, że z jednych kombinacji dedukowane są nowe odcienie znaczeniowe przedrostków, zużytkowywane doraźnie w innych formacjach (Wróbel, 1978: 105).

³ Czasowniki poliprefiksalne (wielopredrostkowe) to formacje, w których z morfologicznego punktu widzenia wyróżnia się dwa lub więcej prefiksów, a utworzone są w wyniku podwójnej lub wielokrotnej derywacji. Poliprefiksacja to dodanie prefiksu do czasownika już zawierającego co najmniej jeden prefiks i należącego do konkretnego rodzaju czynności, a owo dodanie kolejnego prefiksu zmodyfikuje znaczenie już istniejącej jednostki prefiksальной (por. Mazurkiewicz-Sułkowska, 2016: 60).

⁴ Przedrostki charakteryzują też akcje oznaczane przez formacje bezprefiksalne pod względem czasowym, ilościowym oraz pod względem stopnia intensywności i efektywności (Witkowska, 2016: 131).

Literatura aspektologiczna wskazuje na trójczłonową klasyfikację znaczeń przedrostków, a ich funkcje (aspektowa, modyfikacyjna i mutacyjna) są przedmiotem toczącej się od lat dyskusji. Na przewagę modyfikacji w derywacji czasownikowej zwracał już uwagę Dokulil, pisząc:

V daleko větší míře než u jmen podstatných a také ve větší míře než u jmen přídavných uplatňuje se v odvozování sloves **modifikační** typ onomazilogických kategorií. Vysvětluje se to především větším bohatstvím různých dějových momentů, které podléhají modifikacím: je to hlavně pestrá paleta různých odstínů způsobu slovesného děje, jako malá nebo velká míra (intenzita) slovesného děje, násobenost (kvantita) slovesného děje, momentánnost a durativnost, fázovost slovesného děje atd., a dále závaznost aspektové modifikace každého českého slovesa (to znamená, že každé české sloveso je buď dokonavé, nebo nedokonavé) a v neposlední řadě různé modifikace expresivní (Dokulil, 1982: 2).

Faktem jest, że trudno jednoznacznie zakwalifikować zmiany wprowadzane przez formanty do modyfikacji lub mutacji, gdyż np. homonimiczność formacji wpływa na zacieranie się granic między formacjami modyfikacyjnymi a mutacyjnymi (Stawnicka, 2009: 11–18; Łaziński, 2020: 66). Co więcej, zwraca się uwagę na związki kategorii rodzaju akcji z kategorią aspektu, a „wśród aspektologów nie ma zgody nawet co do tego, czy rodzaje akcji są wnoszone przez odpowiednie przedrostki (rzadziej przyrostki), czy także przez rdzenie czasownikowe” (Łaziński, 2020: 65). Rozstrzygnięcie tego nie jest jednak przedmiotem zainteresowania w niniejszej pracy⁵.

Sekaninová píše o výrazným paralelizmie między językiem słowackim i rosyjskim, co można by z powodzeniem przenieść na grunt porównawczy słowacko-polski:

Konfrontácia slovesných predponových lexém ako vyjadrenia spôsobov slovesného deja v ruštine a slovenčine dokazuje, že v tejto oblasti funkčno-sémantického poľa aspektuálnosti sú medzi výrazovými plánmi skúmaných

⁵ Por. pracę Aleksandra Kiklewicza (Kiklewicz, 2005), który prezentuje wiążące teorie: ujęcie redukcjonistyczne Cezara Piernikarskiego (Piernikarski 1969), funkcjonalno-semantyczne (holistyczne) Alexandra V. Bondarki (Bondarko, 1983, 1987, 1990), analityczne Stanisława Karolaka (Karolak, 2001) i taksonomiczne Arto Mustajoki (Mustajoki, 1999).

jazykov v celkovom poňatí v zásade zhody, no v konkrétnych realizáciách sú aj výrazne rozdiely (Sekaninová, 1980: 40).

Jednym z narzędzi wykorzystywanych do opisu semantyki czasownika jest semantyczno-słowotwórcza kategoria rodzaju czynności (w słowackiej lingwistyce nazywana kategorią leksykalno-semantyczną), opisana przez Sigurda Agrella (Agrell, 1908, 1918) (też: *rodzaj akcji*⁶, niem. *Aktionsart*, ang. *kind of action*, ros. *способ глагольного действия*, czes. *způsob slovesného děje*, śl. *spôsob slovesného deja*, chorw. *način vršenja glagolske radnje*), która wielokrotnie już była przedmiotem badań lingwistycznych (por. np. Piernikarski, 1972; Sekaninová, 1980; Kątny, 1994; Stawnicka, 2002, 2009; Janočková, 2014) i nadal cieszy się zainteresowaniem badaczy (Łaziński, 2020).

Jak podaje *Słownik terminologii językoznawczej* (1970: 256), „*intensivum* jest jednym z tzw. rodzajów, czyli postaci czynności, wyrażającym nasilenie, wzmożenie akcji (od łac. *intensus* ‘napięty’)”. Stąd też, RA potraktowano w niniejszych rozważaniach jako narzędzie badawcze, pozwalające ustalić funkcje przedrostków czasownikowych. Wśród wielu funkcji prefiksów najistotniejsza jest ta, która wskazuje na szeroko zakreśloną intensywność, nazwana tu ogólnie funkcją intensyfikującą.

Główną funkcją RA czasownika jest funkcja modyfikacyjna, wyrażająca się modyfikacją stopnia, normy, ilości i sekwencji (Tošović, 2009a). Modyfikacja stopnia odbywa się poprzez nasilenie (wzmocnienie) znaczenia czasownika lub jego elementu, a w jej obrębie wyróżnia się modyfikację podwyższającą (podnoszącą, ros. *повышающая*) oraz modyfikację obniżającą (osłabiającą, ros. *понижающая*). Modyfikacja podwyższająca wyraża się w postaci nasilenia, zwiększenia, zmierzania ku maksimum, jej istota polega na tym, że akcja czasownika zbliża się do granicy (do najwyższego możliwego punktu). Z drugiej strony, modyfikacja obniżająca przejawia się w postaci ograniczenia, redukcji, wskazywania na czynność, która się kurczy, dąży do minimum.

⁶ Przyjmuje się termin *rodzaj akcji* jako nadrzędny dla terminów „stan”, „proces”, „czynność” (Pastuchowa, Stawnicka, 2008: 26; Stawnicka, 2009: 7).

Przedrostki słowotwórcze o funkcji modyfikującej semantykę nowego leksemu mają najczęściej pochodzenie przyimkowe i mogą występować w języku jako samodzielne słowa. Łącząc się z podstawą czasownikową, precyzują znaczenie (nie zmieniając go) za pomocą dodania elementów charakteryzujących sposób przebiegu akcji. Jednym z tych elementów jest stopień nasycenia akcją, szerzej opisywany jako stopień intensywności. Dlatego też prefiksy-modyfikatory nadają jednostce motywującej dodatkowego znaczenia: silniejszego (bądź słabszego), większego (bądź mniejszego) natężenia cechy, zmieniając jakby od środka znaczenie leksemu (Ološtiak, red., 2015: 499).

W pracy przyjęto⁷, że rodzaje akcji czasownika są modyfikacjami znaczeniowymi czasowników bazowych:

Aktionsarten obejmują czasownikowe formacje dewerbalne zawierające formanty modyfikujące znaczenia czasowników bazowych z punktu widzenia charakterystyk kwantyfikacyjnych (temporalnych i intensywności/efektywności akcji oraz iteratywności). Formanty modyfikacyjne łącząc się z podstawami werbalnymi, precyzują znaczenie czasownika podstawowego (nie zmieniając go), wnosząc charakterystyki sposobu przebiegu akcji (np. stopnia intensywności, ustosunkowań subiektywno-obiektywnych, długości trwania interwału temporalnego wypełnionego akcją, gruntowności realizacji akcji). Rodzaje akcji są zatem grupami leksemów werbalnych wyróżnionymi na podstawie kryterium formalnego i semantycznego. Charakteryzują się obligatoryjnością wykładnika formalnego (przedrostek, sufiks, przedrostek w połączeniu z sufiksem, przedrostek w połączeniu z postfiksem, przedrostek w połączeniu z sufiksem i postfiksem), który modyfikuje akcję bazową poprzez wprowadzenie charakterystyk temporalnych, kwantyfikacyjnych, intensywnościowych oraz iteratywnych (powtarzalności). Modyfikacja znaczenia czasowników podstawowych dotyczy więc dodatkowej informacji o przebiegu akcji (Stawnicka, 2009: 35).

Do RA nie zaliczają się formanty z przedrostkami o funkcji przestrzennej. Ich ujęcie w proponowanej klasyfikacji jest przewidziane w tym sensie, że są to derywaty, w których poza podstawowym znaczeniem przestrzennym dostrzeżono znaczenie intensywności i je wyeksponowano.

Klasyfikację RA oparto na charakterystyce kwantyfikacyjnej,

⁷ Za J. Stawnicką i E. Sekaninová (Sekaninová, 1980; Stawnicka, 2009).

pojmowanej szeroko, jako: „wyróżnienie faz akcji, stopnia rozciągłości temporalnej interwału wypełnionego akcją, stopnia ilościowej i jakościowej charakterystyki akcji, kwantyfikacji subiektów i obiektów, a także kwantyfikacji samej akcji (jej charakterystyk iteratywnych jako przeciwstawności kursywności)” (Stawnicka, 2009: 37)⁸.

Poniżej przytoczę klasyfikacje polskie Henryka Wróbla i Jadwigi Stawnickiej (zestawione ze spisem sporządzonym przez Marka Łazińskiego), które porównam z klasyfikacją słowacką, zaproponowaną przez Sekaninová (to właśnie na niej opierają się lingwiści podejmujący tę problematykę, por.: Sokolová, 2009; Jarošová, 2013; Janočková, 2014). Takie ujęcie pozwoli na wskazanie tych RA czasownika, w których dostrzegam komponent intensywności, co z kolei doprowadzi do zaproponowania klasyfikacji dla charakterystyki czasowników zintensyfikowanych. Kolejnym etapem będzie zestawienie porównawcze czasowników polskich i słowackich pod względem prefiksalnych wyznaczników intensywności według zaproponowanego podziału.

W *GWJP–M* (1998: 549–552) nie operuje się pojęciem *Aktionsart* ani *rodzaj czynności/rodzaj akcji*, wydzielono natomiast 12 grup znaczeń przedrostków czasownikowych (każda może zawierać znaczenia szczegółowe):

1. Charakterystyka czasowa akcji obejmuje derywaty od czasowników oznaczających stany akcji i rozwijające się w czasie: znaczenia determinatywne (*posiedzieć, postać*), perduratywne (*przesiedzieć godzinę*), konatywno-perduratywne (*wytrwać chwilę*), normatywno-perduratywne (*odstać godzinę*), limitywne (*dospać do rana*), fazowe (w ich obrębie wyróżnia się znaczenia inchoatywne, terminatywne i finitywne: *dobrzmiąć, przekwitnąć, zachorować*) oraz semelfaktywne (*mignąć*).

2. Charakterystyka ilościowa akcji: wnoszą ją prefiksy implikujące wielkość przedmiotów i zdarzeń: znaczenia akumulatywne (*nadokuczać*), dystrybutywne (*pomordować*), kompletywne (*wygnąć*,

⁸ Charakterystyka kwantytatywna obejmuje długość trwania, powtarzalność, zakres akcji, ilościowe ujęcie subiektów/obiektów i intensywność akcji (Stawnicka, 2009: 38).

obczęstować), szeregowo-kompletywne (*przepytać [uczniów]*), iteratywne (*chadzać*).

3. Charakterystyka stopnia intensywności i efektywności akcji: akcja podstawowa może być scharakteryzowana bezwzględnie oraz poprzez odwołanie do przyjętej normy w stopniu wzmocnionym (*umęczyć kogoś/się, wyleżeć się*, ewolutywne *rozśpiewać się*) lub osłabionym (*przywiędnąć, niedowidzieć*).

4. Charakterystyka sytuacyjna akcji: formanty akcentują możliwość zajścia akcji, oficjalność itd.: charakterystyka modalna: *ujechać*, oficjalna: *zasiąść*, współprzebiegowa (komitatywna: *przyśpiewywać, współdecydować*), ze względu na subiektywny cel: *przebiec się*, zmieniająca perspektywę funkcjonalną zdarzeń: *obmyślić, opić*.

5. Charakterystyka akcji retrospektywnych i prospektywnych: akcje realizowane w nawiązaniu do poprzedniego zdarzenia wyrażają formacje suplementarne (*dosolić*) i repetytywne (*przeliczyć [pieniądze]*), podczas gdy te odnoszące się do zdarzenia następczego wyrażane są za pomocą czasowników informujących o akcji sięgającej skutkami w przyszłość (*przewidzieć, zaprzysiąc*).

6. Charakterystyka akcji pseudozwrotnych – ich wykładnikiem jest postfiks *się*, komunikujący, że akcja podstawowa podlega modyfikacji, która ograniczona jest to sfery subiektywności (*decydować się, zapiąć się*).

7. Charakterystyka przestrzenna wnosząca znaczenia uściślające przebieg akcji podstawowej: znaczenie kierunkowe (nazywające zbliżanie [*się*] przedmiotów lub ich części: *przylecieć, zegnać*; nazywające oddalanie [*się*] przedmiotów lub ich części: *odciąć, rozerwać*; nazywające pozostałe kierunki przemieszczania: *podrzucić, przedrukować*), znaczenie lokatywne (wnoszone przez prefiksy o znaczeniach podobnych do przyimków lokalizujących: *obsadzić, podkleić, zarysować*).

8. Charakterystyka akcji kreatywnych, quasi-kreatywnych, anihilatywnych, wnoszących znaczenie czynności o charakterze egzystencjalnym: *wymyślić, odcisnąć, dodzwonić [się], przegrać [majątek], wygrać*, anihilatywnych, np. *przegrać*, i zmiany stanu obiektu, np. *zastrzelić*.

9. Charakterystyka przekształceń akcji (działań anihilatywno-kreatywnych) obejmuje derywaty oznaczające przekształcenie jednego przedmiotu na inny (transformatywne: *przeszyć*), zmianę cech przedmiotu będącego rezultatem akcji oznaczanej przez podstawę (reformatywne: *przepracować*), dopasowanie przedmiotu do obiektu wzorcowego (probiercze: *dorobić*), spowodowanie skutków dla obiektu (złych: *zagryźć* lub dobrych: *rozchodzić buty*), likwidację stanu przedmiotu, który jest rezultatem akcji zawartej w podstawie (anulatywne: *dezorganizować*, *rozszyfrować*), przywrócenie przedmiotowi stanu uprzednio zlikwidowanego (restauratywne: *odgrzać*).

10. Charakterystyka akcji komparatywnych (porównawczych), oznaczających ‘przewyższyć kogoś/uzyskać przewagę’: *przekrzyknąć*, *przerosnąć* (*kogoś*).

11. Charakterystyka akcji reaktywnych, gdzie formant wnosi znaczenie ‘zareagować na uprzednią akcję’: *odburknąć* (*coś komuś*).

12. Derywaty kauzatywne dezintegralne (tworzone w procesie derywacji bezprefiksalnej), np. *palić się* : *palić*.

Drugą przywoływaną tu klasyfikację rodzajów akcji proponuje Stawnicka, która wyodrębnia modyfikacje temporalne, kwantyfikacyjne i iteratywne (powtarzalności), modyfikacja znaczenia czasowników podstawowych dotyczy więc dodatkowej informacji o przebiegu akcji (Stawnicka, 2009: 35).

I. W obrębie modyfikacji temporalnych występują:

1. Modyfikacje fazowe (z fazą inicjalną i finalną):

1.1. Inicjalny RA obejmuje takie formacje dewerbalne, gdzie przedrostki modyfikują znaczenie podstaw przez wyróżnienie momentu początkowego akcji:

1.1.1. Grupa inchoatywna: czasowniki związane z wyrażaniem fazy inicjalnej (np. *zacząć boleć* – *zaboleć*);

1.1.2. Grupa ingresywna: czasowniki określające moment zainicjowania akcji (*zapachnieć*, *zafalować*);

1.1.3. Grupa inicjalno-momentalna: czasowniki oznaczające akcje krótkotrwałe z akcentem na początek (*zaskrzywić*, *zasyczyć*);

1.1.4. Grupa inicjalno-augmentatywna: czasowniki ewolutywne (ewolutywa) wyrażające stopniowe dojście/dochodzenie subiekty do znacznego stopnia intensywności, przejawiania się w nim akcji nazwanej czasownikiem podstawowym, akcentowanie rozwoju intensywności.

W jej obrębie wyróżnia się (mimo braku wyraźnych wyznaczników formalnych) 3 podtypy (Stawnicka, 2009: 65 i n.):

1.1.4.A. znaczenie rozpoczęcia nagłego uintensywnienia (także stopniowego) trwającej już akcji (*rozśpiewać się, roztańczyć się*);

1.1.4.B. znaczenie położenia nacisku na początek akcji, charakteryzującej się znaczną intensywnością (*rozedrgać się, rozgniewać się*);

1.1.4.C. znaczenie położenia nacisku na początek akcji (*rozchorować się, rozzielenić się, rozzalić się*).

1.2. Finalny RA obejmuje takie formacje dewerbalne, gdzie przedrostki modyfikują znaczenie podstaw przez wyróżnienie momentu końcowego akcji:

1.2.1 Grupa finitywna: czasowniki wskazujące na dokończenie akcji, doprowadzenie do końca (*dobrzmieć, okwitnąć*);

1.2.2. Grupa kompletywno-deminutywna: czasowniki wskazujące na zbliżenie się do rezultatu (czasowniki kompletywne wyrażają zakończenie fazy finalnej akcji z presuponowaniem poprzedzającego procesu): *dośpiewać, dopić, dogasnąć*;

1.2.3. Grupa limitywna: czasowniki wskazujące na końcową granicę interwału temporalnego (*dobrzmieć, domieszkać, dosiedzieć*).

2. Modyfikacje determinatywne wskazują na stopień rozciągłości akcji przy dwustronnym jej ograniczeniu:

2.1. Determinatywno-augmentatywny RA wyrażają czasowniki perduratywne z komponentem podkreślenia początkowej i końcowej granicy akcji (*przeplakać, przesiedzieć, przetańczyć*);

2.2. Determinatywno-deminutywny RA (czasowniki delimitatywne/determinatywne) wyrażają czasowniki oznaczające pewną (niewielką) miarę ilości akcji (*ponarzekać, pospacerować*),

występują z adwerbiami podkreślającymi nieznaczny stopień intensywności akcji (*jakiś czas, chwilę, trochę*);

2.3. Determinatywno-momentalny RA wyrażają czasowniki oznaczające krótkotrwałe akcje z akcentem na początku (*wyartykułować, wymówić*).

3. Modyfikacje relacyjne wyrażane w akcjach niejednoczesnych i jednoczesnych:

3.1. Iteratywno-prospektywny RA: oddaje relacje poprzedzania (*przeczuć chorobę*);

3.2. Iteratywno-reduplikatywny RA: oddaje relację następstwa (*odbudować, przeliczyć, przemaalować*);

3.3. Iteratywno-suplementarno-deminutywny RA wskazuje czasowniki wyrażające akcje ukierunkowane na zwiększenie liczby jednorodnych obiektów, uzupełnienie brakującej części czegoś przez rozdrobnienie obiektu (*dokroić, dosadzić, dosypać*);

3.4. Komitatywno-deminutywny RA wskazują czasowniki oznaczające akcję dodatkową, towarzyszącą innej (*przyklasnąć, przyśpiewywać, współkoncertować*).

II. Modyfikacje kwantyfikacyjne oznaczają kwantyfikację stopnia realizacji akcji i obejmują czasowniki wskazujące bezpośrednio na normę ('powyżej normy', 'poniżej normy') lub niewskazujące bezpośrednio na normę (augmentatywne i deminutywne):

4. Modyfikacje augmentatywne obejmują RA wskazujące w sposób bezpośredni relację 'powyżej normy' oraz RA niewskazujące w sposób bezpośredni relacji do normy. Wśród RA niewskazujących w sposób bezpośredni relacji do normy wyróżniono kwantytatywno-intensywne, kwantytatywno-efektywne i kwantytatywno-zakresowe RA:

4.1. Ponadnormatywny RA wskazuje na przekroczenie normy (charakterystyki temporalnej – 'zbyt długo', kwantytatywnej – 'zbyt dużo', intensywności akcji – 'zbyt mocno'), wyrażany jest przez czasowniki o wzmożonej intensywności, co doprowadza do negatywnego rezultatu (*przeladować, przesolić, przesuszyć*);

4.2. Augmentatywny rodzaj akcji (intensywno-rezultatywny)

wskazuje na czasowniki wyrażające znaczenie wysokiej intensywności ('bardzo') oraz wysokiej efektywności ('dokładnie'): *obkarmić, ubawić, wygolić, zacałować*. Wyróżnia się tu typ prefiksalny i prefiksально-postfiksalny, który reprezentują czasowniki saturatywne (*naczytać się, nabiegać się*), finalno-pejoratywne (*doigrać się*) i finalno-melioratywne (*doliczyć się, dodzwonić się* – osiągnąć cel w wyniku długotrwałej/intensywnej czynności);

4.3. Augmentatywno-iteratywny rodzaj akcji oznacza czasowniki, które wyrażają znaczenie wykonywania czegoś starannie, z zapamięłaniem, intensywnie, długo: *rozpytywać, wymachiwać*.

5. Modyfikacje deminutywne oznaczają niski stopień intensywności akcji/ograniczony zakres realizacji akcji/objęcie akcją tylko części przedmiotu i oznaczone zostały jako: kwantytatywno-intensywne/-efektywne RA, kwantytatywno-zakresowe RA oraz podnormatywny RA:

5.1. Podnormatywny RA obejmuje czasowniki ze znaczeniem 'zbyt słabo, krótko, mało': *niedojadać, niedosłyszeć, niedowidzieć* (niedostatecznie-normatywny RA);

5.2. Deminutywny RA obejmuje czasowniki wyrażające osłabienie intensywności i efektywności akcji podstawowej przy użyciu ekwiwalentów 'trochę, nieznacznie': *podgotować, przycichnąć, przywiędnąć*;

5.3. Deminutywno-iteratywny RA oznacza powtarzającą się akcję o osłabionej intensywności (*pobłyskiwać, podśpiewywać*).

III. Modyfikacje iteratywne, wśród których krzyżują się charakterystyki kwantyfikacyjne z intensywnościowymi:

6. Modyfikacje jednokrotne:

6.1. Semelfaktywny RA oznacza czasowniki, które określają akcje krótkotrwałe od podstaw neutralnych co do czasu trwania (*mignąć, stuknąć*).

7. Modyfikacje niejednokrotne:

7.1. Iteratywny RA oznacza powtarzalność w przeszłości w pewnych nieokreślonych odstępach czasu (*grywać, pisywać*);

7.2. Dystrybucyjno-augmentatywny RA, wysoce produktywny w polszczyźnie, oznaczający w bardzo szerokim sensie czasow-

niki charakteryzujące akcje podzielne na wiele porcji (*objechać, powyrzucać, wydeptać*);

7.3. Kumulatywno-augmentatywny RA wyrażają czasowniki oznaczające kumulowanie się akcji (*nakłamać, nałuskać*);

7.4. Przemienny RA prezentują czasowniki posiadające dwie cechy: wielokrotność akcji i wzajemność (*przemrugiwać się, prześmiewać się*).

Trzeci podział rodzajów akcji czasownika, zaproponowany przez Łazińskiego, opiera się na przeglądzie badań aspektologicznych (Łaziński, 2020: 67–71). Autor wymienia następujące RA:

1. absorptywny: wyraża zaabsorbowanie akcją, np. *rozgadać się, zagalopować się*;
2. augmentatywny: wyraża wzrastającą intensywność akcji, np. *ubawić się, wybrudzić*:
 - 2.1. augmentatywno-iteratywny, np. *przesiadywać, rozpytywać*;
3. ewolutywny: wyraża rozwój akcji w czasie, np. *rozjaśnić, rozmoknąć*:
 - 3.1. augmentatywno-iteratywny, np. *nadśłuchiwać, nawoływać, przesiadywać*;
4. deminutywny: wyraża słabą lub słabnącą intensywność akcji, np. *naciąć, nadgryźć, obłamać, poczerwieniec (trochę), podszkolić, przybrudzić*;
5. delimitatywny: wyraża trwanie akcji przez jakiś czas, np. *poczytać*:
 - 5.1. delimitatywno-deminutywny, np. *przejść się (krótko)*;
 - 5.2. delimitatywno-iteratywny, np. *popłakiwać, przebąkiwać*;
6. duratywny: wyraża jednokrotne trwanie, np. *frunąć, sunąć*;
7. dystrybutywny: wyraża akcję wykonywaną przez różne podmioty lub przez jeden podmiot w różnych odcinkach czasu, w odniesieniu do różnych obiektów, np. *powynosić*:
 - 7.1. dystrybutywno-augmentatywny, np. *zjeździć (całe miasto)*;
8. finalny: wyraża koniec lub końcową fazę akcji:
 - 8.1. finitywny, np. *dobrzmieć, przebrzmieć* (oznaczają koniec akcji);
 - 8.2. kompletywny (egresywny), np. *dopowiedzieć, dopalić się* (zwraca większą uwagę na akcję poprzedzającą);

- 8.3. limitywny: wskazuje granice interwału, np. *dotrwać (do przerwy)*;
9. inicjalny: wyraża początek lub początkową fazę akcji:
- 9.1. inchoatywny: wyraża początek stanu, np. *zachorować, pokochać*;
- 9.2. ingresywny: wyraża początek dowolnej akcji;
10. iteratywny: wyraża akcję wielokrotną, np. *pisywać*:
- 10.1. iteratywno-deminutywny: wyraża akcję powtarzaną o niewielkiej intensywności, np. *pogwizdywać, podśpiewywać*;
11. komitatywny: wyraża akcję towarzyszącą innej akcji, np. *przygrywać, współorganizować*;
12. kompletywny: skupia uwagę na końcowej fazie akcji, np. *dopisać*;
13. kumulatywny: wyraża akcję narastającą i jej efekty, np. *nazbierać*;
14. modalny: wyraża różne odcienie modalne, najczęściej to, że akcja doszła do skutku mimo przeszkód, np. *udźwignąć, ujsć*;
15. momentalny: *stuknąć*:
- 15.1 semelfaktywny: wyraża akcję momentalną, zwykle taką, która jest najmniejszym elementem naturalnego ciągu akcji, np. *puknąć, ukłuć*;
16. podnormatywny: wyraża akcję, która daje niedostateczne rezultaty, np. *niedowiedzieć*;
17. perduratywny: wyraża akcję trwającą przez określony czas, np. *przesiedzieć (trzy godziny)*;
18. ponadnormatywny: wyraża akcję, która daje zbyt duże rezultaty, np. *przesolić*;
19. prospektywny: wyraża akcję skierowaną na przyszłość, np. *przepowiedzieć, zaprzysiąc (oficerów)*;
20. przemienny: wyraża akcję wykonywaną równocześnie lub przemiennie z inną, np. *przekrzykiwać się*;
21. reaktywny: wyraża akcję wykonywaną jako reakcja na coś, np. *odpisać*;
22. retrospektywny/reduplikatywny: wyraża akcję wykonywaną powtórnie, np. *odbudować*.
- Zaprezentowane podziały czasowników polskich ze względu na kategorię RA są nasycone terminologią i bardzo rozbudowane. Nie

wszystkie terminy w takim samym stopniu funkcjonują w języku. Celem przybliżenia tych propozycji w tym miejscu było pokazanie różnorodności podejść i rozwiązań terminologicznych, co w połączeniu z klasyfikacją słowacką pozwoli na zaproponowanie autorskiej klasyfikacji RA czasownika, uwzględniającej semantykę intensywności.

W językoznawstwie słowackim najbardziej znaną klasyfikacją RA jest klasyfikacja zaproponowana przez Sekaninová w pracy konfrontatywnej słowacko-rosyjskiej (Sekaninová, 1980). Opierają się na niej inni słowaccy badacze tego zagadnienia oraz problematyki aspektu (por. Sokolová, 2009; Jarošová, 2013; Janočková, 2014).

Rodzaje akcji (*spôsoby slovesného deja* – dalej SSD) zostały wyodrębnione na podstawie trzech znaczeń ogólnych: umiejscowienia/ lokalizacji (określenia miejsca przebiegu akcji, sła. *lokalizovanost'*), temporalności (przebiegu akcji w czasie, w tym podkreślone znaczenie początku, trwania i zakończenia akcji, sła. *temporalnost'*) oraz modalności (sposobu przebiegu akcji, sła. *modalitnost'*).

Podział zaproponowany przez Sekaninová jest następujący:

1. Lokalizacja akcji (*lokalizovanost' deja*):
 - 1.1. Ukierunkowanie akcji „do czegoś” (*intravertný SSD* – smerovanie deja do niečoho): *vbehnúť, vletieť*;
 - 1.2. Ukierunkowanie akcji „z czegoś” (*extravertný SSD* – smerovanie deja z niečoho): *vybehnúť, vyletieť*;
 - 1.3. Ukierunkowanie akcji „z dołu na górę” (*sursovertný SSD* – smerovanie deja zdola nahor): *vzniešť sa*;
 - 1.4. Ukierunkowanie akcji „z góry na dół” (*infravertný SSD* – smerovanie deja zhora nadol): *zletieť*;
 - 1.5. Ukierunkowanie akcji „na coś”, umieszczenie na czymś (*supravertný SSD* – smerovanie deja na niečo; umiestnienie na niečom): *nahodiť, naklášť*;
 - 1.6. Ukierunkowanie akcji „nad coś”, umieszczenie nad czymś (*supervertný SSD* – smerovanie deja nad niečo; umiestnienie nad niečím): *nadhodiť*;
 - 1.7. Ukierunkowanie akcji „pod coś”, umieszczenie pod czymś (*subvertný SSD* – smerovanie deja pod niečo; umiestnienie pod niečím): *podbehnúť, podletieť*;

- 1.8. Ukierunkowanie akcji „do czegoś” (*advertný* SSD – smerovanie deja k niečomu): *pribehnúť*;
- 1.9. Ukierunkowanie akcji na osiągnięcie celu (*versovertný* SSD – smerovanie deja k dosiahnutiu cieľa): *doletieť*;
- 1.10. Ukierunkowanie akcji „od czegoś” (*devertný* SSD – smerovanie deja od niečoho): *oddeliť, odkopať*;
- 1.11. Ukierunkowanie akcji „za coś” (*postvertný* SSD – smerovanie deja za niečo): *odcestovať, zacestovať*;
- 1.12. Ukierunkowanie akcji „tam i z powrotem” (*retrovertný* SSD – smerovanie deja tam a nazad): *skočiť (do obchodu ‘tam a rýchlo späť’)*;
- 1.13. Ukierunkowanie akcji z różnych stron w jedno miejsce (*polyversovertný* SSD – smerovanie deja z rozličných strán na jedno miesto): *zbierať, zmetať*;
- 1.14. Ukierunkowanie akcji z jednego miejsca w różne strony (*polydevertný* SSD – smerovanie deja z jedného miesta na rozličné strany): *rozlietať sa*;
- 1.15. Ukierunkowanie akcji „wokół czegoś” (*cirkumvertný* SSD – smerovanie deja okolo niečoho): *obehať, obísť*;
- 1.16. Ukierunkowanie akcji „obok czegoś” (*pretervertný* SSD – smerovanie deja mimo niečoho): *prefrngnúť, preletieť*;
- 1.17. Ukierunkowanie akcji z jednej strony czegoś na drugą (*transvertný* SSD – smerovanie deja z jednej strony niečoho na druhu stranu): *preliezť – preliezať*;
- 1.18. Ukierunkowanie akcji „przez coś” (*pervertný* SSD – smerovanie deja cez niečo): *preletieť – prelietať*.
2. Temporalność akcji (*temporalnosť deja*):
- 2.1. Inchoatywny RA (*inchoatívny* SSD) – początek akcji: *začať robiť*. W obrębie tej grupy wyróżnia się inne odcienie semantyczne:
- 2.1.1. inchoatywno-ingresywny (*inchoatívny ingresívny*), który nie występuje w języku słowackim, a dotyczy (podobnie jak w języku czeskim⁹) form czasowników w czasie przyszłym (*pobežím, poletím, poleziem*);

⁹ Por. Piernikarski, 1975.

2.1.2. intensywno-inchoatywny (*intenzívno-inchoatívny*): *znepokojíť sa*.

2.2. Ewolutywny RA, oznaczający szybki początek i intensywne narastanie akcji (*evolutívny SSD* – prudký začiatok a intenzívne narastanie deja): *rozkričať sa, rozhnevať sa*;

2.3. Czasowniki oznaczające wykonanie akcji zaraz po innej akcji (*postopozitívny SSD* – vykonanie deja hned po inom deji): *zapíjať niečo niečím*;

2.4. Czasowniki oznaczające równoległy przebieg akcji (*simultánny SSD* – súčasné prebiehanie deja): *spoluúčinkovať*;

2.5. Czasowniki oznaczające akcje semelfaktywne (*semelfaktívny SSD* – jednorazovosť deja): *zbliaknuť*;

2.6. Czasowniki oznaczające pozostawanie przy wykonywaniu akcji (*konzervatívny SSD* – zotrvanie pri vykonávaní deja): *uležať, usedieť*;

2.7. Czasowniki oznaczające spędzenie określonego czasu na oznaczonej czynności (*perduratívny SSD* – strávenie určeného času označenou činnosťou): *odležať (si), odospať, odsedieť, odstáť*;

2.8. Czasowniki oznaczające dokończenie ostatniej fazy akcji (*finítny SSD* – dokončenie poslednej fázy deja): *dobudovať, dohorieť, dohrať, dovariť*;

2.9. Czasowniki oznaczające ukończenie, zanik akcji (*definitívny SSD* – skončenie, zánik deja): *dobrechať, dohrmieť, dokričať, dospievať, dotlieť, dotrpieť*;

2.10. Czasowniki oznaczające anulowanie wyników minionej akcji (*anulatívny SSD* – anulovanie výsledkov predchádzajúceho deja): *odučiť, rozbaľiť, rozpínať, rozviazať*;

2.11. Czasowniki oznaczające osiągnięcie wyniku dzięki wykonaniu akcji w czasie (*rezultatívny SSD* – dosiahnutie výsledku vykonávaním deja v čase): *nadrobiť, nahlásiť, nakrúcať, namiešať, nasoliť*;

2.12. Czasowniki oznaczające osiągnięcie wewnętrznego limitu, perfektywności limitowanej akcji (*limitatívny SSD* – dosiahnutie vnútorného limitu, perfektívnosti limitovaného deja): *nabalzovať, nahromadiť, napláňovať*.

3. Modalność akcji:

3.1. Modalno-ilościowe RA:

3.1.1. Czasowniki oznaczające wykonywanie akcji ponad miarę (*excesívny* SSD – wykonávanie deja nad mieru, vyše miery): *presoliť, prevariť*;

3.1.2. Czasowniki oznaczające wykonanie akcji do woli (*libitívny* SSD – vykonanie deja do vôle): *nahladiť, vybehať sa*;

3.1.3. Czasowniki oznaczające wykonanie akcji w dużym stopniu (*maximatívny* SSD – vykonanie deja vo veľkej miere): *nabaliť, načistiť, nadymiť*;

3.1.4. Czasowniki oznaczające dojście do niekorzystnego stanu przez długie trwanie akcji (*dezoptatívny* SSD – dlhým trvaním deja dôjst k neželateľnému stavu): *poškodiť sa, unaviť sa, uchodiť si nohy, utancovať si nohy*;

3.1.5. Czasowniki oznaczające doprowadzenie akcji do skrajności, do całkowitego wyczerpania przez długie trwanie akcji (*exhaustívny* SSD – dlhým trvaním doviest dej do krajnosti): *ubehať sa, uštváť sa, utrápiť sa, uťahať sa, utriať sa*;

3.1.6. Czasowniki oznaczające wykonanie akcji w małym stopniu (*minimatívny* SSD – vykonanie deja v malej miere): *pootvoriť, pozabudnúť, pribrzyť, privrieť, uchlipnúť si, ujeđať si, upíjať si, upiť si, vypiť si, usypať, utruśiť, zajesť si, zamyslieť sa*;

3.1.7. Czasowniki oznaczające objęcie akcją części przedmiotu (*partitívny* SSD – zasiahnutie dejom časti predmetu): *narezať, napíliť, natrhnúť, otesať, roztrhnúť, zaprať, zlomiť*.

3.2. Modalno-intensywne RA oznaczają te RA, które wyrażają różne stopnie i przejawy intensywności wykonywanej akcji:

3.2.1. Czasowniki oznaczające wykonanie akcji w przebiegu krótkiego czasu z wyraźną intensywnością (*delimitatívny* SSD – vykonanie deja v priebehu krátkeho času s vyjadrenou intenzitou): *pobesedovať si, pofajčiť si, pokropiť, poplakať si, popracovať si, zajesť si*;

3.2.2. Czasowniki oznaczające doprowadzenie akcji do silnego stopnia intensywności (*konfirmatívny* SSD – dovedenie deja do silného stupňa intenzity): *rozkaľiť, rozpáliť, (veľmi) rozmaznať, (veľmi) znepokojiť, (veľmi) vychváliť*;

3.2.3. Czasowniki oznaczające dokładne wykonanie akcji (*akuratywny* SSD – dôkladné vykonanie deja, vysoká intenzita deja): *prehriať, prepievať, prevariť, preskúmať, prezrieť, vyholiť, vyhladiť, vykresliť, zabalíť, zohriať, zakrútiť*;

3.2.4. Czasowniki oznaczające osiągnięcie pozytywnego rezultatu dołożeniem wielkich starań (*impetratywny* SSD – dosiahnutie kladného výsledku vynaložením veľkého úsilia): *dobiť sa, dočkať sa, dozvoniť sa, ubrániť, uprosiť, vyčkať, vyprosiť, vystáť*;

3.2.5. Czasowniki oznaczające zbytnie zaangażowanie się w akcję (*delektatywny* SSD – prílišné zaujatie dejom): *zahovoriť sa, zamyslieť sa, zapozerať sa, zasedieť sa*;

3.2.6. Czasowniki oznaczające skrajne zmęczenie (się) akcją (*fatigatywny* SSD – krajne (sa) unaviť dejom): *ubehať, umoriť, umučiť (sa), utrápiť (sa), ukričať sa, uplakať sa, udrieť sa, upracovať sa, umordovať sa*;

3.2.7. Czasowniki oznaczające zaszkodzenie sobie poprzez długie wykonywanie czynności (*violatywny* SSD – dlhým vykonávaním deja si poškodiť): *prílišným plávaním si poškodiť*;

3.2.8. Czasowniki oznaczające dojście do niekorzystnych rezultatów przez zbyt intensywne, długotrwałe wykonywanie czynności (*inoptywny* SSD – prílišným vykonávaním deja dôjst' k neželateľným dôsledkom): *prechádzať sa až do nachladnutia, dlho sa sánkovať a dostať nádchu*.

3.3. Modalno-totalne RA:

3.3.1. Czasowniki oznaczające objęcie akcją wszystkich lub wielu obiektów/subiektów (*omnitywny* SSD – zasiahnuť dejom všetky alebo veľa objektov alebo subjektov): *dorezať, doštiťpať, obdaroovať, obzvoniť*;

3.3.2. Czasowniki oznaczające rozszerzenie akcji na cały obiekt/subiekt lub na całą powierzchnię czegoś (*dilatatywny* SSD – rozšíriť dej na celý objekt alebo subjekt alebo na celý povrch niečoho): *poliať, postriekať, zaliať, zaschnúť, zatriekať, zmoknúť*. W znaczeniu „całkowicie czymś pokryć”, znaczenie modalności zazębia się ze znaczeniem umiejscowienia (*ovešať, oviť, posypať, vymazať, zababušiť, zakvapkať*);

3.3.3. Czasowniki oznaczające dystrybutywny RA (*distributívny* SSD – zasiahnúť dejom všetkých alebo všetko jedno po druhom): *ponalievať, ponapínať, ponaprávať, ponatahovať, poumývať, povylizovať*;

3.4. Modalno-uzualne RA oznaczają sposób wykonywania akcji we właściwym znaczeniu słowa (vo vlastnom zmysle slova):

3.4.1 Wykonanie czynności źle, przez pomyłkę (*eratívny* SSD – wykonanie deja mimo, pomýlenie sa pri vykonávaní deja): *naliať mimo, nepočuť dobre, pomýliť sa, prepočítať sa, prepočúť, prerátať sa*;

3.4.2. Wzajemne wykonanie akcji (*mutuatívny* SSD – vzájomné vykonanie deja): *dohovoriť sa navzajom, zavolať si telefonicky*;

3.4.3. Przewyższenie akcji inną akcją (*superatívny* SSD – prevýšenie dejom iného): *prekričať niekoho, predbehnúť niekoho*;

3.4.4. Ponowne wykonanie akcji (*repetitívny* SSD – wykonanie deja znovu): *prerobiť – urobiť znovu, ale inak*;

3.4.5. Rozdzielenie obiektu (*bipartitívny* SSD – rozdelenie objektu dejom napoly alebo na časti): *prehradiť, rozrúbať*;

3.4.6. Czynność oznaczająca reagowanie akcją na taką samą akcję (*responzítívny* SSD – reagovanie dejom na taký istý dej): *odklopať, odpísať, odťukať*;

3.4.7. Czynność oznaczająca odsunięcie reakcji (*dilatívny* SSD – vyjadrenie odsunutia reakcie): *odmietnuť, odohnať, odoprieť, vykrúcať sa niekomu*;

3.4.8. Czynność oznaczająca towarzyszenie akcji (*komitatívny* SSD – sprevádzanie deja): *sprevádzať spevom*;

3.4.9. Czasowniki wyrażające dodatkowe uzupełnienie akcji aż do pewnego stopnia (*kompletívny* SSD – dodatočné doplnenie deja po určitém mieru): *dobrať, dobudovať, dobudúvať*;

3.4.10. Czasowniki oznaczające dodatkowe wykonanie akcji (*adjunktívny* SSD – wykonanie deja dodatočne): *prikúpiť (kúpiť ešte), pripísať (napísať ešte)*.

Porównanie klasyfikacji rodzajów akcji w językoznawstwie polskim i słowackim pozwala na wyciągnięcie następujących wniosków:

po pierwsze, klasyfikacje są bardzo rozbudowane i nasycone terminologią, po drugie, zauważalne są liczne niezgodności terminologiczne oraz rozmyte granice zakresu opisywanych terminów, związane z przyjmowaniem różnych parametrów semantycznych. Po trzecie, w klasyfikacji słowackiej wyróżniono wiele odcieni znaczeniowych czasownika i różnorodne funkcje prefiksów, wśród których zauważalny jest semantyczny naddatek intensywności.

Dla ujednoczenia wywodu, przy derywatach czasownikowych stosuję ten sam schemat, który stosowałam przy opisie przymiotników, zmodyfikowany na potrzeby opisu czasowników. W ramach wydzielonej grupy czasowników schemat prefiksalny – wskazujący na określony RA – jest ujęty jako podrzędny:

$$[\mathbf{Prefiks + V}] = \text{Intens } \mathbf{V},$$

gdzie:

V to podstawa słowotwórcza, czyli czasownik ulegający intensyfikacji, a $\text{Intens } \mathbf{V}$ to derywat czasownikowy zintensyfikowany, wynik tego procesu.

Takie podejście metodologiczne pozwala na opis polskiego i słowackiego czasownika ze względu na znaczenie intensywności wnoszone przez prefiks. Wyróżnia się w literaturze przedmiotu trzy grupy czasowników opartych na znaczeniach temporalnych, lokatywnych oraz modalnych (ilościowych). W obrębie każdej z nich występują czasowniki ze znaczeniem intensywności.

W szerokim rozumieniu, znaczenia temporalne wskazują czas trwania, rozpoczęcia, zakończenia akcji lub czynności jako prymarny. Temporalność oznacza określenie przebiegu akcji w czasie oraz wskazuje na poszczególne jej fazy (początek, czas trwania, zakończenie) oraz ich wzajemne przenikanie. Znaczenia lokatywne rozumiane są jako określenie miejsca wykonywania czynności, kierunku przebiegu akcji i często utożsamiane z czasownikami ruchu. Znaczenia modalne natomiast obejmują określenie sposobu przebiegu akcji, co wyraża się poprzez jej liczne modyfikacje ilościowe lub porównania. W ramach modalności wyodrębniają się różne stopnie ilości, stopnie akcji, które obejmują jej intensywność oraz kompletność/totalność.

W każdej z wyróżnionych grup czasowników ze znaczeniem prymarnym dostrzega się znaczenie sekundarne, dodatkowe, nierzadko potwierdzone kontekstem, wskazującym na intensywność. W miejsce zaproponowanych przez Stawnicką terminów *formacje augmentatywne* i *formacje deminutywne*¹⁰, zarezerwowanych tradycyjnie dla kategorii słowotwórczych rzeczownika i przymiotnika, przyjmuję terminy: **formacje wzmacniające (intensyfikujące)** i **formacje osłabiające (dezintensyfikujące, atenuacyjne)**.

Wyróżnione formacje stanowią podział nadrzędny – ta część pracy poświęcona jest formacjom wzmacniającym. W ich obrębie wyróżniono znaczenia temporalne oraz znaczenia nietemporalne. Te ostatnie obejmują znaczenia kwantyfikacyjne i intensywności, traktowane łącznie: związane są z ilością, w tym ze stopniem akcji i jej rozciągnięcia: wyrażają stosunek akcji do normy (więcej niż norma), tj. wskazują bezpośrednio na normę: ponadnormatywne i nie wskazują bezpośrednio na normę (we wzmocnionym stopniu).

Klasyfikacja rodzajów akcji czasownika ze względu na naddatek semantyczny intensywności

Cecha intensywności **towarzyszy** innym znaczeniom w czasownikach prefiksalnych. Decyzja o zaproponowaniu klasyfikacji opartej na przedstawionych niżej znaczeniach (wybranych jako reprezentatywne w obu językach) wynika stąd, że zauważa się intensywność akcji, intensywne działania zmierzające do wzmorzenia akcji w dużym (lub większym niż norma) stopniu, czy też intensyfikację działań subiektu czy na obiekcie, na jaką wskazuje prefigowany czasownik. Aby uwidocznić podstawowy cel badań, nazwę każdej z zapropo-

¹⁰ *Augmentatywa* wyrażają dużą intensywność lub zakres akcji lub wyłącznie akcje o wzrastającej intensywności (Łaziński, 2020: 67). *Augmentativ* jako jeden z rodzajów akcji pojawił się również w klasyfikacji Agrella: ‘w przebiegu akcji stopniowo narasta jej rezultat’ oraz w propozycji funkcji przedrostków Słońskiego, który wyróżnił funkcje lokalne i funkcje tzw. zdelokalizowane. Wśród funkcji zdelokalizowanych, funkcja augmentatywna oznacza stopniowe wzmaganie się czynności (Przybylska, 2016: 9, 13).

nowanych grup czasowników uzupełniam o człon wskazujący na znaczenie intensyfikujące.

Czasowniki z prymarnymi znaczeniami temporalnymi

Wśród formacji wzmacniających (intensyfikujących) o podstawowych znaczeniach temporalnych wyodrębnia się formacje ewolutywne (jako relację hiponimiczną w ramach struktur fazowych), inchoatywne oraz perduratywne. Obok znaczeń prymarnych wyróżniono sekundarne znaczenia wzmacniania natężenia akcji i wzmacniania wykonywania, rozumiane jako wykonywanie jej dodatkowo, z wysiłkiem, długotrwanie, do końca czy ponad miarę.

Formacje ewolutywno-intensywne

Formacje ewolutywne stanowią podrzędną grupę w stosunku do formacji fazowych, gdzie prefiks modyfikuje znaczenie podstawy poprzez wyróżnienie momentu początkowego (czasowniki inicjalne) i końcowego (czasowniki finalne) akcji.

Ewolutywa oznaczają szybki początek i intensywne narastanie akcji oraz stopniowe dochodzenie subiekta do jakiegoś stopnia intensywności, który jest w nich akcentowany. W języku polskim tworzą one produktywną grupę czasowników w ramach wyodrębnionych w *GWJP-M* (1998: 550–551) formacji charakterystyki bezwzględnej wskazującej na wzmocnienie intensywności akcji.

$$[\text{roz-}/\text{rozo-} + \text{V}] = \text{Intens V}$$

Ewolutywność czasownika jest wyrażona najczęściej prefiksem *roz-*, o którym Przybylska pisze, że ma „funkcję przede wszystkim augmentatywną, ujmuje rozwój akcji jako zmierzanie do jej końca przez szybko wzrastające nasilenie się rezultatów akcji” (Przybylska, 2016: 197). Wyodrębnione w literaturze znaczenia przedrostka *roz-* (często w połączeniu z *się*) prezentowane w polskich leksykonach pozwalają na wyróżnienie w prezentowanej grupie ewolutywów następujących podgrup:

1.1. Różne znaczenie stopniowego dochodzenia subiekta do intensywnego przejawiania się w nim akcji nazwanej czasownikiem

podstawowym ('coraz bardziej') aż do pełnego rozwinięcia się jakiejś czynności lub procesu (w tym znaczeniu czasownik występuję z cząstką *się*), np. *rozboleć*, *rozgadać się*, *rozpadać się*, *rozpić się*¹¹:

(20) *Dowiedziałem się mianowicie, że mąż owej kobiety najpierw **się rozpił**, a potem powiesił.*

(21) *Zasłonił ich śnieg, który **rozpadał się** właśnie na dobre.*

Przybylska wyróżnia sens znaczeniowy przedrostka *roz-* jako pojawienie się i stopniowe nasilanie się jakiejś cechy, aktualizującej się w czasownikach oczasownikowych (*rozbrykać się*, *rozdrażnić*, *rozgrymasić się*, *rozjuszyć*, *rozszałeć się*), odrzeczownikowych (*rozbałamucić się*, *rozbisurmanić się*, *rozchuliganić się*) czy odprzymiotnikowych (*rozczuścić się*, *rozleniwieć*, *rozzuchwalić się*) (Przybylska, 2016: 218).

W czasownikach *rozbujać się*, *rozhuścić się*, *rozkołysać się*, prefiks *roz-* wyraża osiągnięcie odpowiedniej intensywności ruchu wahadłowego, odbywającego się miarowo w przeciwległych kierunkach (Witkowska, 2016: 129–130). Znaczenie tych czasowników można sparafrazować jako: 'rozpedzić się, bujając', 'rozpedzić się, kołysząc', 'huśtając, rozbujać':

(22) *Zaczęła coraz mocniej się kołysać, do przodu, do tyłu, aż **się rozbujała**.*

(23) *Hrabina zaczęła ponownie kiwać głową, całe jej ciało **rozkołysało się**, a z gardła wydobył się niski, dźwięczny głos.*

(24) *Położył dyktafon na brzegu pulpitu, tak aby sznur z mikrofonem zwisał swobodnie ku podłodze, i **rozhuścił** powstałe w ten sposób wahadło.*

1.2. Znaczenie rozpoczęcia lub zwiększania intensywności akcji już trwającej, np. *rozgłosić*, *rozochocić*, *rozśpiewać (się)*, *roztańczyć się*. Czasowniki takie pojawiają się z określeniami intensyfikującymi (*na dobre*, *na całego*, *całkowicie*) oraz oceniającymi zasięg

¹¹ *SDu* podaje przykład *rozpić się* jako efekt końcowy czynności, co potwierdza przykład zamieszczony w *Słownosieć*: tam został umiejscowiony w domenie sytuacji związanych z łańcuchem przyczynowo-skutkowym, podając hiperonimy *spowodować*, *zachęcić*, *zdemoralizować*. Pastuchowa i Stawnicka zaliczają ten czasownik do ewolutywów ze znaczeniem 'zacząć nałogowo pić alkohol, stać się ałoholikiem' (Pastuchowa, Stawnicka, 2008: 31).

i częstotliwość akcji (*do przesady, bez umiaru, często*) (Pastuchowa, Stawnicka, 2008: 32), por. konteksty (25)–(29):

(25) *Zyski z fabryki **rozochociły** Mezlumsa S. do tego stopnia, że zainwestował w następną – w Pasłęku.*

(26) *Tak **się rozochociłyśmy** w pomysłach, że założyłyśmy KGW (5 stycznia br.).*

(27) *Dlatego ten program tak **roztańczył** Polskę: dziś z trudem można się zapisać do szkoły tańca.*

(28) *Na oczach mam **roztańczyły się** dziewczęta ze starszych klas, **rozśpiewały się** też po angielsku, wspomagając wykonanie piosenki o pingwinku grą na różnorodnych instrumentach muzycznych.*

(29) *Mam nadzieję, że zatrzymacie to wszystko dla siebie i nie **rozwłosicie** gdzie nie trzeba.*

1.3. Znaczenie położenia nacisku na początek akcji połączonej z jej uintensywnieniem lub charakteryzującej się znaczną intensywnością, np. *rozbawić się, rozboleć, rozchorować się, rozedrgać się, rozgniewać, rozgniewać się, rozgorzeć, rozkwitnąć, rozpędzić się, rozzielenić się, rozweselić, rozzłościć, rozzalić się:*

(30) ***Rozgniewałem się** mocno, zerwałem czapkę i cisnąłem na tory.*

(31) *Mimo tej opieki czułem się kiepsko; kiedy napięcie opadło, dosłownie wszystko mnie **rozbolało**.*

(32) *Willi śmiał się długo, Ewa **rozbawiła się** niemal do łez, Frau Werther podała czekoladę z mrożonymi owocami.*

W prefiksie *roz-* łączy się znaczenie inicjalności, ciągłości oraz rosnącej intensywności procesu orzekanego, który osiąga maksimum natężenia akcji. Czasowniki z morfemem nieciągłym *roz-* się kumulują aspektualny składnik momentalności z nieaspektualnym składnikiem intensywności. Oznaczają początek akcji wykonywanej bardzo intensywnie (Korytkowska, red., 2019: 282).

Czasem trudno jest jednak bezsprzecznie zakwalifikować niektóre czasowniki do powyższych typów: mogą wyrażać inicjalność pozbawioną intensywności, ale większość z nich ma znaczenie ewolutywne (Pastuchowa, Stawnicka, 2008: 33). „O tym, czy czasownik

jest prymarnie fazowy, a wtórnie oznacza intensyfikację czy też na odwrót, nie decyduje więc suma znaczeń prefiksu i podstawy czasownika, ale kontekst, w którym czasownik jest użyty” (Liszczyk-Kubina, 2014a: 50).

Słowackie czasowniki ewolutywne również są urabiane za pomocą przedrostka *roz-/rozo-*. Ich semantyka jest przedstawiana jako początek intensywnej czynności przy jednoczesnym stopniowym osiągnięciu jej pewnego (aż do maksymalnego) stopnia: „(prudký) začiatok a intenzívne narastanie deja“ (Ološtiak, red., 2015: 561, 595), dlatego charakteryzuje się je w ramach formacji ewolutywno-intensywnych. Jest to najliczniejszy w grupie derywatów prefiksally-refleksywnych typ słowotwórczy, obejmujący czasowniki opisujące emocje, komunikację, wydawanie dźwięków, procesy psychofizyczne czy atmosferyczne, i który obejmuje przykłady typu: *rozbedákať sa*, *rozbrechať sa*, *rozbúchať sa*, *rozburácať sa*, *rozbúšiť sa*, *rozcítiť sa*, *rozfňukať sa*, *rozhovoriť sa*, *rozhorieť sa*, *rozhorliť sa*, *rozhrmieť sa*, *rozhučať sa*, *rozchichotať sa*, *rozjasáť sa*, *rozjasniť sa*, *rozkašľať sa*, *rozkričať sa*, *rozosnežiť sa*, *rozozvučať sa*, *rozpršať sa*, *rozpútať sa*, *rozrást sa*, *roztancovať sa*, *rozvoňať sa*, oraz z dopełnieniem bliższym, np.: *rozbabrať (robotu)*, *rozplakať (niekoho)*, *rozprúdiť*, *rozrobiť (stavbu)*, *roztancovať (niekoho)*. Egzemplifikacje korpusowe (33)–(38) ukazują użycie tych czasowników w kontekstach:

(33) *Ešte stále má nádej, vzbĺkla z tlejúcej iskieřky a **rozhořela sa** v ňom blahodarným plameňom.*

(34) *Rovnaký pocit som mal vtedy, keď som hasil oheň, ktorý vznikol u suseda v húštine, aby som zachránil jeho dom; a minulý rok v horách, keď **sa rozpútala** búrka a museli sme sa dostať z vrcholu, ktorý sme zliezali.*

(35) *Táto správa spôsobila zdesenie a zmätok, na čo **sa rozprúdila** vzrušená debata, ktorá sa skončila tým, že môj priateľ Vitellius navrhol, aby poslali po kráľa Herodesa Agrippu.*

(36) *Uklonila sa a potom **sa** pobavene **rozchichotala**.*

(37) *Príbeh dvojročného Alexka z Vrútok už **rozplakal** nejedného Slováka.*

(38) *Potom už pódium patrilo obľúbenej hudobnej skupine Kollárovci, ktorá **roztancovala** všetkých účastníkov zábavy a rozospievala divákov na balkóne, ktorí si tiež užívali koncert.*

W czasownikach *rozkolísať (sa)*, *rozkývať (sa)* czy *rozhojdať* (39)–(41) występuje znaczenie ‘uwieść do kolísawého pohybu’, ale też znaczenie wskazujące na rozpoczęcie akcji ‘začať sa kolísať’:

(39) *Vietor mu chvíľami **rozkolísal** nad hlavou koruny stromov; zaznievalo to ako zďaleka prichádzajúci šum, ktorý naňho ľahučko fúkol, a potom sa stratil.*

(40) *Nad sídliskom **sa rozkolísal** zvony cintorínskej kaplnky.*

(41) *Až sa raz prihnal taký silný vietor, že **rozkýval** na kostole všetky zvony.*

Formacje inchoatywno-intensywne

[**za-** + V] = _{Intens} V

Do omawianej grupy zaliczono czasowniki wskazujące na moment początkowy akcji intensywnej. W języku polskim grupę czasowników inchoatywnych, które profilują początek i przebieg akcji, a zarazem mogą informować o powstaniu nowego stanu subiektu, tworzą inchoatywa właściwe – ekwiwalenty połączenia czasownika *zacząć/zaczynać* i bezokolicznika czasownika podstawowego (*zaboleć, zakuleć, zamieszkać, zapachnieć*) (GWJP–M, 1998: 547) oraz czasowniki oznaczające zjawiska akustyczne krótkotrwałe z uwypukleniem momentu początkowego (*zabeczeć, zaćwierkać, zaszczekać*) (Stawnicka, 2006: 3–4; Pastuchowa, Stawnicka, 2008: 27). Najczęściej są to formacje tworzone za pomocą przedrostka *za-*, rzadziej *po-*, czy *u-* (*pokochoać, uwierzyć*). W tych czasownikach, w niektórych kontekstach dostrzega się również sem intensyfikacji: wskazanie na szybkie rozpoczęcie intensywnej akcji (42), czy na akcję wykonywaną wielokrotnie, składającą się z kilku aktów (43)–(44), wyrażaną przez derywaty od czasowników multiplikatywnych *zamachać, zatupać* (Pastuchowa, Stawnicka, 2008: 31):

(42) *Coś mi tak jakby chrupnęło z tyłu głowy, **zabolało**.*

(43) *Musiało mu więc wystarczyć to, że **zamachał** jednym*

papierkiem przed jej nosem, a ona była najpewniejsza, że to podmuch wiatru.

(44) *Bolesław znowu nasrożył się i nagle **zatupał** nogami na środku pokoju w ataku bezsilnej wściekłości.*

Zaliczenie do grupy formacji inchoatywno-intensywnych czasowników prefiksalnych nie zawsze jest jednoznaczne i bezdyskusyjne. Granice między poszczególnymi znaczeniami nie są ustalone, stąd możliwość różnorodnych interpretacji¹².

[s-/z-; vz- + V] = _{Intens} V

Czasowniki wskazujące na inchoatywno-intensywny (nazywany też intensywno-ingresywnym) RA powstają w języku słowackim za pomocą przedrostka *s-/z-*, *vz-* i oznaczają „wyjście z początku dejas veľkou intenzitou”, „prudko, od razu začať intenzívny dej” (Ološtiak, red., 2015: 595) (niekiedy jednorazowo): *skypieť, vzňať sa, vznietiť sa, vzblčať, vzblknúť, vzbudiť, vzkriesiť, vzkypieť, vzmôcť sa, vzmúžiť sa, zavyť, zblčať, zrevať, znepokojiť sa*, por. następujące konteksty:

(45) *V prvom rade boli režimisti vo svojich parádnych uniformách ako na ihlách. Vtedy stariec **zreval** najhlasnejšie, ako mohol: – Tu je Sicília. Sicília vás volá na pomoc! Pomoc... – A ešte zakričal: – Pomoc... pomoc... pomoc. – Trikrát.*

(46) *Proti pastierom **vzblčal** môj hnev a capy navštívim.*

(47) *„Tvoja mama žije. Žije vo Francúzku!“ práve vyslovená veta jej vzala dych a **vzblčali** v nej nenávistné pocity k Andreii, Karolovi a ku všetkým, ktorí jej hýbali minulosťou. No nebolo to všetko.*

(48) *Napriek tomu tam pred dvomi rokmi **vzplanul** hnev oči prístáhovalcom zo strany belgických občanov, keď mladý prístáhovalec z Poľska pri krádeži obyčajného walkmanu zabil belgického občana.*

[roz- + V] = _{Intens} V

Znaczenie inchoatywno-intensywne wnosi też przedrostek *roz-*. Chodzi tu o niektóre czasowniki odprzymiotnikowe i odrzeczownikowe ze znaczeniem ‘urobiť takým, ako označuje adjektívny motivant’:

¹² Por. przeplatanie się inicjalności z rezultatywnością (Pastuchowa, Stawnicka, 2008)

citlivý > *rozcitlivieť sa*, *divý* > *rozdivieť sa*, *divoký* > *rozdivočiť*, *horúci* > *rozhorúčiť*, *košatý* > *rozkošatiť*, *nežný* > *roznežniť* oraz ze znaczeniem ‘spôsobíť existenciu toho, čo pomenúva substantívny motivant’: *bahno* > *rozbahniť*, *radosť* > *rozradostiť*, *vášeň* > *rozvášniť*, *žiaľ* > *rozžialiť* (Ološtiak, red., 2015: 545, 548, 569).

Formacje perduratywno-intensywne

Formacjom określającym determinatywno-augmentatywny rodzaj akcji (Stawnicka, 2009) przypisywane jest prymarne znaczenie temporalne ze względu na to, że informują o obustronnych ograniczeniach akcji o różnej rozciągłości temporalnej: mowa tu o zdarzeniach zarówno o dużej, jak i niewielkiej rozciągłości w czasie.

[**prze- + V**] = _{Intens} **V**

Ta rozciągłość może być dodatkowo wskazana przez określniki temporalne lub determinator *cały* (np. *całą noc*, *cały dzień*, *długo*), a grupa polskich perduratywów¹³ jest dość liczna (Stawnicka, 2009: 98). Odnotowuje się tu te konteksty, które wskazują na granice trwania zdarzenia, spędzenie określonego czasu na oznaczonej czynności¹⁴, pokonanie określonego dystansu czasowego (Przybylska, 2016: 158) – zwykle dłuższy przedział czasowy zostaje całkowicie wypełniony czynnością wskazaną przez podstawę, jak w (49)–(51). Jeśli dana czynność trwała dłuższy lub/i określony czas, to w pewnych kontekstach mogła nosić znamiona intensywnej: *przeplakała* [całą noc], *przetańczyła* [całą imprezę], *przeleniuchowała* [cały dzień], *przecze-kała* [dwie godziny], *przenudził się* [cały wieczór]:

(49) *Muzyka grała tak głośno, że nie dało się rozmawiać, więc ku swojemu zaskoczeniu **przetańczyłam** całą noc i właśnie*

¹³ Czasowniki typu *przesiedzieć* (*godzinę*), *przeleżeć* (*kilka miesięcy w szpitalu*) nazywane są, za S. Agrellem perduratywami. Przedrostek *prze-* wskazuje na duratywny charakter czynności lub stanu, podkreślając (charakteryzując) ograniczenie w czasie procesu i pełni funkcję syntaktyczną – tranzytywizuje podstawę, nie modyfikując jej znaczenia (Grochowska, 1979: 71).

¹⁴ Tego typu czasowniki są określane również jako czasowo-tranzytywne, oznaczające wypełnienie określonego odcinka czasu procesem wyrażonym podstawą (Bogusławski, 1963: 71; cyt. za: Przybylska, 2016: 159).

na tym parkiecie odkryłam, co różni nas, kobiety w średnim wieku, matki dzieciom, od młodych dziewcząt.

(50) *Wcale nie musi mówić, że przez ostatnie osiem tygodni **przeplakała** każdą noc.*

(51) *Stasia **przenudzała** wakacje u babci w Brenniku, poszła do remizy z pustej ciekawości; tam, na parkiecie, ujrzała jego.*

Warto jeszcze dodać, że typ perduratywno-intensywny obejmuje też czasowniki wskazujące na negatywnie oceniane spędzanie czasu. Wynika ono ze znaczenia podstawy lub z szerszego kontekstu (Stawnicka, 2009: 99). *USJP* doprecyzowuje, że prefiks *prze-* oznacza strwonięcie, zmarnowanie czegoś wskutek czynności wyrażonej w podstawie (*przebalować, przegrać, przehandlować, przehulać, przejeść, przepić*), por.:

(52) *Jedynie młody Woźniak, mąż sekretarki, wyglądał jak człowiek, który uczciwie **przehulał** noc i którego niewiele obchodzi.*

(53) *Biorąc pod uwagę fakt, że **przebalowałem i przepiłem** cały weekend, troszkę mi się tylko nudzi.*

Czasownik o negatywnej konotacji nie musi łączyć się z określnikiem temporalnym lecz z określeniem ilościowym:

(54) *I tak w euforii uwodziciela **przebalował całą forszę**, pozostawiwszy jedynie dokładnie wyliczoną kwotę na ostatni autobus jadący z Chylic do Warszawy.*

(55) *Listonoszowi z Gdyni grozi do 5 lat więzienia za to, że **przebalował nieco ponad 30 tysięcy zł**.*

[*pre-*; *od-* + V] = _{Intens} V

W języku słowackim czasowniki perduratywne należą do kategorii *perfectiva tantum* i oznaczają spędzenie określonego czasu na danej czynności. Są wyrażane za pomocą prefiksu *pre-*, rzadziej *od-*, oraz za pomocą środków leksykalnych. W opisywanym kontekście, w formacjach (56)–(60) widzimy intensywność, uzupełnioną określnikiem temporalnym, wskazującym, że czynność/akcja trwała pewien (dłuższy) czas, np.: *odsiedieť, odstáť, odtrpieť, prečakať, presedieť*:

(56) *Keď mal za sebou železničné a autobusové čakárne, **niekoľko dní prečakał** na letisku.*

(57) **Dni a noci presedela** pri jeho lôžku s jedinou starostou: ako zmierniť jeho telesný bôľ a vynútiť mu na tvár úsmev nádeje na zdravie a šťastie.

(58) Možno si to ani neuvedomujeme, ale asi **tretinu** nášho života **prespíme**.

(59) Napriek tomu, že som nestrávila deň pobehovaním medzi bombami, alebo hľadením do tvári zraneným a mŕtvym, aj tak som **hystérčila**. **Odtrpela som si tých pár hodín**, ktoré sa mi zdali ako večnosť, a to poriadne!

(60) Za nevydarenú lúpež si môže **odsedieť až dvanásť rokov**.

Czasowniki z prymarnymi znaczeniami nietemporalnymi

Znaczenia nietemporalne odnoszą się do tych odcieni semantycznych czasowników, które wskazują na kwantyfikację i intensywność. Jest to liczniejszy niż poprzedni zbiór czasowników, obejmujący formacje oznaczające duży i wysoki stopień natężenia cechy, prowadzący do pewnych rezultatów (pożądanych lub niepożądanych) czy do przekraczania norm. Wśród tych formacji wyróżniono grupę czasowników o dominujących znaczeniach ekscesywnych, rezultatywnych, iteratywnych, saturatywnych, dystrybutywnych i komparatywnych.

Formacje ekscesywno-intensywne

Wśród formacji prymarnie nietemporalnych pierwszą wyodrębnioną grupę stanowią czasowniki ponadnormatywne, oznaczające akcje o wzmożonej intensywności, przekraczające normę, dopuszczalne granice czynności czy wykonanie czegoś 'za bardzo', 'zbyt bardzo', 'nadmiernie': *przegrzać (organizm, pokój)*, *przejeść się*, *przeladować*, *przemęczyć się*¹⁵, *przepelnić*, *przeplacić*, *przepracować się*, *zaczytać się*, *zadumać się*, *zasiedzieć się*. Doprecyzowując, wyodrębniono tu znaczenia osiągnięcia maksymalnej granicy danej akcji/

¹⁵ O formacjach z *się* mówi się jako o typie marginalnym (Stawnicka, 2009: 142).

stanu (*przepelnić*) oraz znaczenie zbytniego zaangażowania się w coś (*zagadać się, zapatrzyć się*). Do opisywanej grupy czasowników ekscesywno-intensywnych zaliczono również te derywaty, które posiadają znaczenie doprowadzenia do negatywnego rezultatu akcji (*przegotować, przesłodzić, przesolić*). Wskazane grupy znaczeń będą przedstawione łącznie.

[**prze-** + V] = _{Intens} V

Przedrostkiem wnoszącym znaczenie ‘uintensywnienia jakiejś czynności, często przesadnego, nadmiernego, szkodliwego’ jest *prze-*. Ta ponadnormatywność odnosi się do charakterystyk temporalnych (zbyt długo): *przegotować* ‘zbyt długo gotując, obniżyć wartość, smak potrawy’, *przetrzymać* ‘przechować, zatrzymać kogoś lub coś w jakimś miejscu przez dłuższy czas, dłużej niż trzeba lub niż było przewidziane’, kwantytatywnych (zbyt dużo): *przedobrzyć* ‘przebrać miarę w czynieniu czegoś dobrze, ulepszyć coś ponad miarę’, *przeplacić* ‘zapłacić zbyt drogo, ponad wartość nabywanego przedmiotu’ oraz do charakterystyki natężenia akcji (zbyt mocno, za mocno, zbyt silnie): *przetrenować się* ‘przemęczyć się zbyt intensywnym treningiem’, *przeforsować się* ‘przemęczyć się jakimś działaniem, nadmiernym wysiłkiem’, *przepracować się* ‘zmęczyć się nadmierną pracą’. Liczne są tu czasowniki o wzmożonej intensywności, oznaczające doprowadzenie do negatywnego rezultatu, np. *przegotować, przekarmić, przemoczyć, przemoknąć, przesolić*:

(61) Książki **przeładowane** tego rodzaju historiami wbrew pozorom są nieciekawe.

(62) Albowiem oprócz tego, że w kraju tym jest bardzo wiele ryb, przyrządzają je znakomicie i dodają im jakiegoś smaku tak wybornego, że u najbardziej **przejedzonych** ludzi budzi się na nie apetyt.

(63) [...] a na końcu daje się cukier by ją dosłodzić, żeby nie **przesłodzić**, rozumiesz? Nie przesadzić, nie **przesłodzić**, **przesolić**.

$$[\mathbf{za- + V}] = \text{Intens V}$$

Innym prefiksem, wskazującym na wykonanie akcji ponad miarę, jest w języku polskim *za-*. Jak podaje *USJP*, ma on znaczenia ‘osiągnięcia skutku czynności, rezultatu (też częściowego), wyczerpania zakresu, dojścia do największego nasilenia czynności, stanu’, np. *zabić, zagasić, zagoić, zahamować, zakreślić, zakrzyczeć, zalać, zamrozić, zanieść, zanurzyć, zaostrzyć, zaszkodzić, zatonąć, zawikłać*, ‘zwiększenia intensywności niektórych czasowników dokonanych’: *zaofiarować się, zapodziać się, zaprzestać, zawezwać*, ‘przekroczenia właściwych, dopuszczalnych granic czynności, zwiększenia nasilenia (w czasownikach zwrotnych), np. *zapadać się, zapracować się, zasiedzieć się, zadłużyć się*. W niektórych czasownikach w przykładach (64)–(66) jest też znaczenie temporalne, wskazujące na dłuższy czas spędzony w jakimś miejscu, na jakimś działaniu, na wykonanie go z zaangażowaniem, co postrzegam jako intensyfikację:

(64) *Na zwróconą jej uwagę, że **zasiedziała się** u koleżanki, wybucha płaczem i skarży się, że nikt jej nie kocha.*

(65) *Ten pierwszy raz, kiedy On **zaczytał się** w gazecie i nie odpowiada na pytania...*

(66) *Byłem między tym a tamtym. **Zatraciłem się** w czasie, podczas gdy kwiat piękniał z nieuzasadnionych wprost przyczyn.*

$$[\mathbf{nad- + V}] = \text{Intens V}$$

Kleszczowa, analizując materiał historyczny polszczyzny, wyróżniła także wartość ‘usilnie, bardzo, więcej niż przewiduje norma’ przy czasownikach tworzonych za pomocą prefiksu *nad-*, wyodrębniając przy tym dwie podklasy. Pierwszą stanowią czasowniki, w których następuje intensyfikacja akcji skierowanej na agensa: *nadprosić, nadwołać* (‘usilnie prosić, wołać’), drugą natomiast czasowniki, gdzie intensywność akcji jest skierowana na obiekt działania: *nadliczyć, nadważyć* (Kleszczowa, 1991).

[pre- + V] = _{Intens} V

W języku słowackim formacje omawianego typu wskazują na ekscesywny RA (excesívny SSD – ‘vykonávanie deja nad mieru, vyše miery’) i, analogicznie do polszczyzny, są urabiane przez prefiks *pre-*, który w parafrazie jest zastąpiony przysłówkiem *príliš*: *prevariť* ‘príliš uvariť’, *presoliť* ‘príliš osoliť’, *prekrátiť*, *premoknúť*, *premočiť*, *preziabnúť*, *prehriať sa*:

(67) *Za tie roky sa v ňom varilo všeličo a vcelku chutne – na svoje si prišli fajňšmekeri i návštevníci fastfoodov, čím nechcem zatajiť, že kuchári občas čosi nedovarili, niekedy **prevarili**, sem-tam nedosolili a inokedy **prekorenili**.*

(68) *Tanečné črievičky sa jej po chvíli úplne **premočili** a poškodili, takže zostala takmer bosá.*

(69) *Je vám príšerne teplo. Stále. Zvýšil sa vám tepelný stres, **prehrial sa** vám organizmus, vysoká teplota sa skombinovala s vlhkosťou vzduchu a tá vyvolala pocit dusna.*

[u- + V] = _{Intens} V

Egzemplifikacje (70)–(71) wskazują na niekorzystne efekty wywołane skutek podjętych działań. Podobne znaczenie – doprowadzenie do niekorzystnego stanu przez długie trwanie akcji – mają czasowniki oznaczone w klasyfikacji słowackiej jako dezoptatívny SSD ‘dlhým trvaním deja dôjsť k neželateľnému stavu’: *uchodiť/uchodiť si (nohy)*, *utancovať*:

(70) *Tak sa jeden druhému páčili, že sa rozhodli chlapsky potešiť divožienky, ktoré vo dne i v noci na lesných čistinkách chtivo čakali na zámožných mládencov, aby ich zviedli a vzápätí **utancovali** na smrť.*

(71) *Ďalších ľudí upálili: túto metódu považuje za „najkratšiu“ veliteľ 3. tureckej armády vo vyhlásení z decembra 1918. A napokon, ako už bolo spomenuté, nešťastníkov pri pochodoch v spalujúcej púšti **uchodili** na smrť.*

[za- + V] = _{Intens} V

Innym rodzajem akcji, który zaliczono do grupy formacji ekscesywno-intensywnych, jest RA czasowników oznaczających zbytnie

zaangażowanie się w akcję ('prílišne zaujatie dejom' – delectatívny SSD), a wyrażany przez prefiks *za-*: *zahovoríť sa*, *zamyslieť sa*, *zapozeráť sa*, *zasedieť sa*:

(72) **Zapozeral sa** niekam na stranu, akoby hľadal ešte iné vysvetlenie, ale obrátil sa ku mne s výrazom frustrácie v tvári.

(73) Po chvíli nasmeroval diaľkový ovládač a stlačil tlačidlo. Obraz sa rýchlymi pohybmi presunul naspäť. Opäť stlačil tlačidlo a **zapozeral sa** na obrazovku, zaujímajúc sa o každúčký detail.

(74) **Zamyslel sa** nad tým, či práve toto nie je kľúč k uchovávaniu potraviny.

(75) Zamíkla, **zadumala sa**, možno myslela na nejakú veselú alebo smutnú príhodu z tohto čudného bálu starých a chudobných.

Formacje rezultatywno-intensywne

Czasowniki wyróżnione w ramach grupy formacji rezultatywno-intensywnych stanowią w konfrontowanych językach grupę obfitującą w przykłady. Analiza przytoczonych wcześniej klasyfikacji rodzajów akcji czasownika polskiego i słowackiego pokazuje, że grupa ta jest wewnętrznie zróżnicowana, lecz bez wyraźnych wyznaczników formalnych. Podstawowym wykładnikiem zaklasyfikowania derywatów odczasownikowych jako rezultatywno-intensywnych jest semantyka rezultatywności¹⁶, która może występować w kilku wariantach i „(..) nie sprowadza się jedynie do relacyjnej zmienności akcji – w zakresie znaczenia tej funkcji mieści się nie tylko dokonywanie zmian na obiekcie, ale także początek akcji, udział w akcji i nawet unikanie zmian” (Kiklewicz, 2005: 21). Uwzględniając sekundarny komponent

¹⁶ Warta przytoczenia na marginesie jest uwaga Norberta Morcińca, jakoby „rezultatywność, czyli fakt, że po przebiegu procesu werbalnego następuje jakiś rezultat, jest wynikiem naszej wiedzy o procesie werbalnym a nie cechą komunikowaną przez czasownik. Jeśli się coś kupiło, to się to posiada, jeśli się coś znalazło, to się to ma itd. Ale to jest nasza wiedza o znaczeniu werbalnym, a nie cecha semantyczna czasownika. Istnieją czasowniki dokonane, po których w sposób konieczny następuje rezultat, czasowniki, po których rezultat może nastąpić, ale i takie, po których nie ma rezultatu. Takie czasowniki dokonane jak: *kichnąć*, *skoczyć*, *plunąć* itp. nie wyrażają rezultatu, wobec czego rezultatywność nie może należeć do obligatoryjnych cech ich struktury semantycznej” (morciniec.eu) [dostęp: 09.03.2021].

intensywności, czasowniki te wyrażają znaczenie wysokiej intensywności (= bardzo) i wysokiej efektywności (= dokładnie), również przez odwołanie w stopniu wzmocnionym do normy. Zaliczono tu również te formacje, które wskazują na rezultat oznaczający skrajne zmęczenie akcją.

Znaczenie wysokiej intensywności i efektywności wprowadzają w czasownikach polskich prefiksy *o-/ob-*, *od-*, *prze-*, *roz-*, *wy-*, *u-* oraz *za-*; ostatni oznacza negatywne zmiany fizycznego stanu obiektu (GWJP–M, 1998: 561).

$$[o-/ob- + V] = \text{Intens } V$$

Aleksandra Krupianka, analizując materiał historyczny polszczyzny, wyróżniła kilka funkcji przedrostka *o-/ob-*. Jedną z nich jest funkcja okolicznika miary o znaczeniu ‘nadmiernie, bardzo intensywnie’, zwłaszcza w formacjach w połączeniu z *się*: *obłowić się*, *otrwożyć się*, *o(b)pić się*, *ożłopać się* (Krupianka, 1969: 78–83). Witold Śmiech wskazuje na ‘gruntowny, wszechstronny charakter czynności’ wyrażonych czasownikami prefiksalnymi z *ob-* (*objeść się*, *objuczyć się*, *ochlać się*, *oczytać się*, *opchać się*, *opić się*, *opoić się*, *ożreć się*), które stały się pewnym typem intensiwów. Na ich wzór powstały czasowniki zwrotne, nieprzechodnie (Śmiech, 1986: 84–85). Współcześnie czasowniki te często mają znaczenie ekspresywne:

(76) *Nie jeden z malców **opił się** wodą i **objadł**, aż pękał, byle dosięgnąć upragnionej trzydziestki, ale Gola, zdumiony ciężarem znanych chucher, połapał się wkrótce.*

(77) *I nie czekając na zgodę **objuczył** zdumionego malca swoim tornistrem z zajęcej skórki. Tornister był wielki i ciężki.*

W przykładach (78)–(80) widać też znaczenie wysokiej efektywności¹⁷: ‘ktoś zrobił coś dokładnie’: *obkuć*, *obreperować*, *obrewidować*:

¹⁷ Staranność, dokładność wykonania akcji oznaczająca wysoką efektywność jest wnoszona przez przedrostek *od-* w czasownikach *odprasować* ‘wyprasować dokładnie’, *odkuć* ‘nadać kuciem określony kształt’, *odezyszczyć* ‘wyczyścić dokładnie’, *odszlifować* ‘starannie wyszlifować’, ale odcień staranności nie jest w polszczyźnie eksponowany – słowniki jako synonimy podają czasowniki rezultatywne (Stawnicka, 2009: 147). Przybylska odnotowuje dodatkowo sens akuratywny – czasowniki

(78) *Nie przeczę, że Valéry jest to człowiek inteligentny i wykształcony – szczególnie **obkuty** jest fizyką – ale nie widzę w nim poza poezją, rzeczywiście niezwykłą i bardzo intelektualną, nic tak bardzo nadzwyczajnego.*

(79) *Strażnicy starannie **obrewidowali** każdego z nich.*

(80) *Obmyłam Stasia, **obreperowałam** i wróciłam niewesoła do miasta (Stawnicka, 2009: 147).*

[prze- + V] = _{Intens} V

Kolejnym prefiksem czasownikowym służącym do urabiania formacji rezultatywno-intensywnych jest *prze-*, wnoszący znaczenie przeniknięcia czymś na wskroś, do końca: *przeźnić, przemoczyć, przemoknąć, przemrozić, przesycić, przethścić*, por.

(81) *W końcu tak **przesycił się** tą tematyką, że stracił całkiem zainteresowanie.*

(82) *Kurtki nylonowe mogą **przemoknąć** przy dużym deszczu, co znajduje odbicie w cenie – są tańsze.*

[roz- + V] = _{Intens} V

Za pomocą prefiksu *roz-* wyrażane jest też zwiększenie zasięgu lub intensywności czegoś: *rozbudować, rozbudzić, rozgłosić, rozgadać* jak w przykładach (83) i (84):

(83) *W Radziejowicach, które obrał na swą główną siedzibę, **po-**
budował – a raczej **rozbudował** – dawną oficynę, zamieniając ją w pałac.*

(84) *To prawda, warto jednak przypomnieć znaną maksymę, iż klęska komunizmu zawierała się między innymi w tym, że **roz-**
budził apetyty i nadzieje, których nie był w stanie zaspokoić.*

Poza głównym znaczeniem tego przedrostka, wskazującym na czynność skierowaną od jakiegoś punktu na wszystkie strony

oznaczają ‘staranność, akuratność, dokładność, metodyczność akcji’. Jest to cecha wysunięta na pierwszy plan i występuje przy anulowaniu stanu niebędącego rezultatem wcześniejszej celowej akcji, ale prowadzi do osiągnięcia najlepszego zupełnego rezultatu (Przybylska, 2016: 107–108, 130).

(*rozpędzić, rozegnać*), *roz-* oznacza ‘osiągnięcie odpowiedniej intensywności akcji’ (Śmiech, 1986: 69, 73). Tyczy się to przede wszystkim czynności jednokierunkowej, co Śmiech wyjaśnia następująco:

Jeśli charakter dopełnienia powoduje, że ruch (...) staje się jednokierunkowy, a więc liczba cząstkowych akcji ogranicza się do jednej, wówczas skupia ona w sobie niejako sumę potencjalnych, ale nie zrealizowanych czynności, tkwiących w derywacie z przedrostkiem *roz(e)-* i stąd właśnie poczucie intensywności tej jednej zrealizowanej czynności (Śmiech, 1986: 73).

Do grupy formacji rezultatywno-intensywnych zaliczają się ponadto czasowniki, które wskazują na akcje odznaczające się przekroczeniem granicy normalnego natężenia, oznaczanego przez wyrazy podstawowe, co często przejawia się w przeciągnięciu czasu trwania czynności ponad miarę: *rozbalować się, rozmachać się, rozpanoszyć się, rozromansować się*. Często te czasowniki łączą się z określeniami stopnia i miary (*na całego, na dobre*), komunikując podwyższony stopień intensywności akcji (Śmiech, 1986: 73–74):

(85) *Magik przegiął różdżkę ociupinkę, krzywkę bardzo się **roz-machał**.*

(86) *Przystupa objęła ją i zaczęła kołysać. Nayana **rozchli-pała się** całkiem i wcisnęła twarz w jej ramię.*

[**wy-** + V] = _{Intens} V

Część czasowników z prefiksem *wy-* ma ogólne znaczenie ‘zrobić coś gruntownie, dokładnie, podlec stanowi o dużym natężeniu’; wyróżnia się wśród tych formacji dwie grupy: obejmującą czasowniki oznaczające ‘wyposażenie w co, wyłożenie czym, dokładne lub intensywne wykonanie czynności’ (Ejsmunt-Wieczorek, 2011: 90): *wybabrać się, wybetonować, wybrudzić, wybrukować, wychlapać się, wyczesać, wychwalić, wyglancować, wygłodzić, wymazać, wyozdobić, wypełnić się, wysmarować, wysmażyć* i obejmującą wyrazy ze znaczeniem ‘wypotrzebowanie, zużycie czegoś’: *wymalować* [farbę], *wypisać* [ołówek] (Śmiech, 1986: 56):

(87) *Pamiętam, jak skakałem na jednej nodze po **wymazanych** oliwą wątorach wypełnionych winem.*

(88) (...) poszli więc na strych, gdzie się jeszcze bardziej **wybrudzili** niż wczoraj przy ognisku, ale Anna była bardzo szczęśliwa, znalazła kilka rupieci, które koniecznie chciała z sobą zabrać do Warszawy.

(89) A przecież zdołał **wygościć** starannie policzki i miał na sobie czystą, ciepłą kurtkę, a pod nią odświętną marynarkę i spodnie w kancik.

Śmiech wyodrębnił także intensiwa prefiksalnie-zaimkowe, pochodne od czasowników nieprzechodnych: *wybiegać się, wybroić się, wyczekać się, wyleżeć się, wymodlić się* oraz derywaty pochodne od czasowników przechodnych, w których się wskazuje na intensywność czynności: *wyjeść się, wyściskać się, wytarmosić się, wyzłościć się, wyżreć się* (Śmiech, 1986: 57).

[u- + V] = _{Intens} V

Znaczenie ‘zrobić coś jeszcze bardziej’ wprowadza również przedrostek *u-*: *ubawić, umilić*. Tak prefigowane czasowniki mogą oznaczać osiągnięcie cechy w pełnym natężeniu, albo zbliżenie się do pełnego natężenia (Śmiech, 1986: 88), por. też czasowniki w zdaniach (90), (91):

(90) *Kapryśny, wściekły, zachłanny, zaatakuje w sobie tylko wiadomym momencie i **umęczy** na śmierć.*

(91) *Twoją duszę **udoskonalić, uszlachetnić**, wprowadzić na wyższą płaszczyznę rozwojową – możesz wyłącznie ty osobiście.*

Czasowniki z prefiksem *u-* mogą również oznaczać osiągnięcie rezultatu przez skrajne zmęczenie czymś, np. *umęczyć, upłakać się*:

(92) *Jakby siedziała jedna i druga z nim w szpitalu, to by wiedziały, ile **się** biedak **upłakał**.*

(93) *Po kolacji poszedłem spać, ale zanim usnąłem, **upłakałem się** co niemiara.*

(94) *To był dość ciężki rok, a szczególnie **umęczyły** mnie przygotowania do konkursu.*

(95) *W owym dniu, mówi Pan, zbiorę chromych, zgromadzę to, co rozproszone, i tych, których **utrapilem**.*

Podobnie różnorodna i liczna jest grupa formacji rezultatywno-

-intensywnych we współczesnym języku słowackim. Zalicza się tu czasowniki, które oznaczają wykonanie akcji w dużej mierze, w dużym stopniu (maximatívny SSD), czasowniki oznaczające doprowadzenie akcji do silnego stopnia intensywności (konfirmatívny SSD), aż do skrajnego zmęczenia się akcją (fatigatívny SSD), czasowniki oznaczające dojście do niekorzystnych rezultatów przez zbyt gwałtowne wykonywanie czynności (inoptatívny SSD), oraz formacje oznaczające dokładne wykonanie akcji (akuratívny SSD). W zaproponowanej klasyfikacji wszystkie te rodzaje czynności zostały potraktowane łącznie, tworząc nadrzędną grupę formacji rezultatywno-intensywnych.

Rezultatywność wprowadzana jest w czasownikach słowackich za pomocą przedrostków: *na-*, *roz-*, *u-*, *vy-* oraz *z-*.

[*na-* + *V*] = _{Intens} *V*

Peciar rozumie rezultatywny rodzaj akcji jako wynik danej czynności lub osiągnięcie pewnego stanu: *nabadúriť (sa)*, *nabalzamovať*, *nahnevať (sa)*, *nachytať (sa)*, *naklepať*, *namydliť*, *namaľovať (sa)*, *naolejovať*, *naparfumovať (sa)*, *naprosiť*, *nasladnúť*, *naštudovať*, *natrénovať*, *nazlostiť (sa)*, przy czym zaznacza, że

čistý rezultatívny význam, ak nie je kombinovaný s iným odtienkom, je veľmi blízky gramatickému významu dokonavosti a v jednotlivých prípadoch nie je vždy ľahké rozlíšiť lexikálno-gramatický význam rezultatívnosti a „čistú” perfektívnosť, keďže slovesá s rezultatívnym významom predpony sú spravidla jednovidové perfektíva, odvodené od bezpredponových imperfektív (Peciar, 1967: 142).

Mimo, że są to czasowniki dokonane, „iba niektoré sa väčším alebo menším posunutím významom úplne lexikalizovali: tie majú aj sekundárnu nedokonavú formu“ (Peciar, 1967: 143). Na intensywność akcji czasownika, rozumianą jako wykonanie tej akcji w wysokim stopniu i osiągnięcie przy tym pewnego rezultatu, wskazują konteksty (96)–(98):

(96) *Do plecniaka som **si nabalil** pásy zo starých košiel' a štyri sviečky a potom už išlo len o to, aby do dvadsiateho piateho nenapadol sneh.*

(97) *Prišla sobota, Eva **napiekla** koláčov, o celý veľký plech*

*navyšē, do plachtičky zabalila a skryla v komore. Mäsa upiekla, kapusty **navarila**, ale pokoja nemala.*

(98) *Dokončil doma jesenný zber, **narúbal** dostatok dreva na zimu a teraz tu sedí v kupé so siedmimi vojakmi, ktorí majú namierené do Levíc.*

Szczególne podtypy rezultatywnego RA tworzą słowackie czasowniki utworzone od czasowników bezprefiksalnych w sposób prefiksально-sufiksalny z zaimkiem zwrotnym *sa* i należące do pola semantycznego oznaczającego jedzenie i picie, np. *najesť sa, napiť sa, naraňajkovať sa, nadesiatovať sa, naobedovať sa, nachlípať sa, nachlipkať sa, napapkať sa, naslopať sa, nazobať sa, nažrať sa*, również czasowniki ekspresywne: *nacengať sa, nachmeliť sa, nadrať sa, napratať sa, naprať sa, napáckať sa, naťať sa*:

(99) *Ak som vám sľúbil prechádzku po lese, nijako som sa neviazal, že tam nájdete aj reštauráciu. **Naraňajkujte sa** teda ako človek, ktorý pravdepodobne bude obedovať dosť neskoro.*

(100) *Bolo jedenásť hodín. **Naraňajkovala sa** veľmi zavčasu a rozhodla sa **naobedovať**. Keď si zajedla, vybrala sa hľadať strýjka.*

(101) *Loba Marina im okrem iného porozprávala, že predošlej noci sa v krčme zjavil mladý pilot úplne sám a **nacengal sa** ako doga, lebo lial do seba pálenku, akoby to bola voda. Viacerí si všimli, že pil alkohol nie preto, aby sa zabavil, ale preto, aby sa rýchlo opil.*

[**roz-; vy-; pre-; za-; u-; + V**] = _{Intens} **V**

Prefiks *roz-* oznacza w czasownikach przechodnich niedokonanych stopniowe intensyfikowanie akcji (*rozdrážďovať, rozdúchávať, rozfúkavať, rozohrievať*), natomiast w czasownikach dokonanych – osiągnięcie wysokiej intensywności akcji (*rozohriať, rozpáliť, rozvrátať*):

(102) *Chodila hore-dolu po kuchyni, **rozdúchavala** oheň v sporáku, ukladala riad, chystala večeru a **rozohrievala** bratovu tváričku.*

(103) *Lubica mala halúzku orgovánu, konvalinky a líca sa jej **rozpáli** od vína.*

Dokładne wykonanie akcji ('dôkladné vykonanie deja s vysokou intenzitou') jest w czasownikach słowackich wskazywane za pomocą prefiksu *vy-*: *vyhladiť, vyholiť, vykresliť, vykŕmiť, vyšibať* oraz czasowników prefigowanych za pomocą *pre-* (*prepiecť, prevariť*) i *za-* w połączeniu z przysłówkami *dobre, dôkladne*: *dobre prevariť, dôkladne zabaliť* (Sekaninová, 1980: 117; Ološtiak, red., 2015: 595).

Znaczenie skrajnego zmęczenia akcją mają czasowniki z prefiksem *u-*: *ubehať, umoriť, umučiť, uplakať sa, utrápiť*:

(104) *Na veľkej ploche nedokázali s nami súperiť, pretože sa väčšinou **ubehali**.*

(105) *Asi **sa uplakala** k spánku, totálne vyčerpaná od fyzického boja, ktorý práve zviedli a zo všetkých tých síz,*
natomiast znaczenie osiągnięcia niekorzystnego rezultatu poprzez przeniknięcie czymś, wnosi prefiks *pre-*:

(106) *Zišlo mu na um, že v tom daždi asi poriadne **prechladol**.*

[*do-*; *wy-/vy-*; *u-* + V] = _{Intens} V

W obrębie formacji rezultatywno-intensywnych wyróżniono podgrupę czasowników, w których prefiks wskazuje na osiągnięcie pozytywnego efektu wskutek usilnych prób i dołożenia starań oraz wyczerpania zakresu czynności, przez Stawnicką nazywaną formacjami finalno-melioratywnymi, w ramach augmentatywnego rodzaju akcji (Stawnicka, 2009). Wykładnikami tych formacji są prefiksy *do-* (*dodzwonić się, doliczyć się, doprosić się, dopytać się, doszukać się*) oraz *wy-* (*wyblagać coś, wypracować coś, wyprosić coś*):

(107) *Tym razem Jakub spędził przy telefonie piętnaście minut, zanim **dodzwonił się** do Stanów.*

(108) *Sejmowa komisja budżetowa **doszukała się** dodatkowych pieniędzy.*

(109) *Ojciec w końcu **doprosił się** pracy na kolei.*

(110) *Ciekawe, że w tych anormalnych warunkach dobrze radzili sobie Polacy. W sobotę Robert Mateja **wyskakał** wysokie 8. miejsce, w niedzielę Łukasz Kruczek był 14.*

(111) *Mocarstwa imperialne porozumiewają się z satelitami tylko wówczas, gdy dany rząd satelicki czy kolonialny zdoła **wywalczyć** dla siebie status partnera.*

(112) *Oczywiście, zawsze będzie na widowni grupa studentów, którzy **wyprosili** wejściówki, ale powinniśmy zacząć zdobywać innego widza.*

(113) *Znacznie później już – zaocznie! – dopiero tzw. Agencja Koncertowa PSJ, pod egidą której występowałem, **wystarała się** dla mnie o tzw. kategorię, choć pisma w tej sprawie – uniesiony honorem – nigdy nie odebrałem.*

Pozytywny rezultat starań wnosi również prefiks u-:

(114) *I tak wreszcie, o czym wiemy dobrze z czytanej w dzieciństwie legendy, **uprosiła** ojca o jedną kopalnię soli i wrzuciła pierścień do jej sztolni – po czym pierścień ów odnalazł się zaraz, za cudownym udziałem Boga, w pierwszym bawianiu soli wydobytym z bocheńskich żup.*

(115) *Wtedy **uślagałem** ojca, żeby kupił mi trąbkę, którą wypatrzyłem w komisie.*

Wyróżnione formacje są ze sobą ściśle powiązane i wyodrębnienie znaczeń wiodących nie jest jednoznaczne i bezdyskusyjne. Do opisywanej grupy czasowników finalno-rezultatywnych można zaliczyć również te derywaty, które oznaczają ‘stawać się czymś’ ze znaczeniem intensywności wnoszonym przez przedrostek roz-, np. *rozbyczyć się, rozmaić się, rozwoić się, rozdelikacić się* (Przybylska, 2016: 201; cyt. za: Grzegorzczkova, 1969).

Analogiczne do formacji finalno-melioratywnych są słowackie formacje impetratywne (impetratívny SSD), które oznaczają osiągnięcie pozytywnego rezultatu w wyniku dołożenia wielkich starań (Sekaninová, 1980: 119–120). Znaczenie to wnoszą prefiksy *do-*, *vy-*, *u-*: *dozvonit' sa* (po dlhom, intenzívnom zvonení), *dobit' sa*, *dočkať sa*, *vystát'*, *vyprosiť*, *vyčkať*, *uprosiť* (prosením dosiahnúť):

(116) ***Dozvonil** som sa na tretíkrát.*

(117) *Ale z toho, čo **vystali** na ceste v tej pľušti, prišlo zle aj hvezdárovi aj hodinárovi, prvušiemu ťažoba a druhému štípanie v žalúdku.*

(118) *Ak by **vystali** peniaze na ďalšiu kameru, možno príde na rad kúpalisko.*

(119) *Každý večer sa modlieval ku kazanskej Matke božej, aby mu **vyprosila** miesto šéfa recepcie v menšom hoteli.*

(120) *Neviem dokedy, pozvali ma, aby som pri nich **vyčkala** muža z vojny.*

(121) *Pri všetkom, čo mi je sväté, prisahám, že by som si bol Agnešku vzal za ženu, keby bola **vyčkala** do rána.*

(122) ***Uprosili** sme veliteľa, aby nám pridal ešte jeden deň, a tak sme do Komárna nastupovali do 48 hodín.*

Z punktu widzenia semantyki intensywności, w opisywanych czasownikach, wyrażających rezultat, wyraźnie wyodrębnia się grupa formacji oznaczających pozytywny efekt usilnych starań obiektu.

Formacje iteratywno-intensywne

Kolejną grupę formacji tworzą czasowniki iteratywno-intensywne, które Stawnicka określa jako augmentatywno-iteratywny RA. Iteratywność schodzi w nich na drugi plan, pozostawiając na pierwszym planie znaczenie dokładności i staranności akcji długotrwałej i powtarzającej się o zwiększonym stopniu intensywności (Stawnicka, 2009: 168).

[**roz-; wy-; nad-; na-; za- + V**] = _{Intens} V

Formalnymi wykładnikami tej grupy są prefiksy *roz-*, *wy-* oraz rzadkie *nad-*, *na-* i *za-*, oraz sufiks iteratywny (Stawnicka, 2009: 170).

Prefiks *roz-* oznacza 'intensywnie, długo, z uporem wykonywać akcję oznaczoną w podstawie' (Stawnicka, 2009: 171), np. *rozpytywać*, *rozmyślać*, *rozpamiętywać*, np.

(123) *Ojciec (dzisiaj emeryt, wówczas pracownik spółdzielni ogrodniczej) opowiada, że **rozpytywali** wszędzie, ale nikt nie wiedział.*

(124) *Równocześnie **rozmyślał** intensywnie nad jakimkolwiek kłamstwem, możliwym do przyjęcia dla słoneczników.*

Podobne znaczenia – wykonywania akcji wyrażonej w podstawie starannie, z zapalem, intensywnie i z zaangażowaniem – wprowadza-

dzają prefiksy *wy-* oraz *za-* w derywatach typu *wymachiwać*, *wyśpiewywać*, *zaśmiewać się*, por.:

(125) *Żołnierze wrzeszczeli na nich, **wymachiwali** karabinami.*

(126) *Ja mam prawie 30 i męża i moja też mnie chce **zagłaskać** i traktuje jak dziecko.*

(127) *Młody cesarz nie przejmował się wymówkami i **zaśmiewał się** do łez ze zgorzenia i oburzenia swoich dworzan.*

Formanty *nad-* i *na-* wnoszą znaczenie uporczywego, długiego, intensywnego i z zapamię, wykonywania akcji (*nasłuchiwać*, *nawoływać*), np.

(128) *Turyści **nawoływali się** w nieznanym języku.*

(129) ***Nasłuchiwałam** wśród echa wielkopańskich głosów pod wysokimi sufitami pałacu, czerwonymi dachówkami stajni i wozowni, pod książęcymi koronami drzew.*

Z inną techniką derywacyjną mamy do czynienia w języku słowackim, gdzie czasowniki oznaczające powtarzalność akcji tworzone są za pomocą sufiksacji. Są to czasowniki frekwentatywne¹⁸, nazywane powtarzalnymi, i zaliczane do grupy czasowników wielokrotnych: „*Frekwentatíva alebo opakovacie slovesá patria do skupiny násobných sloves (..)* Ide o imperfektívne slovesá vyjadrujúce opakovanosť slovesného deja” (Janočková, 2012: 171). Cechą charakterystyczną słowackich frekwentatywów jest oznaczanie akcji powtarzalnej, która może przechodzić w uzualną. Derywowane są od czasowników niedokonanych bezprzedrostkowych i przedrostkowych za pomocą morfemów derywacyjnych *-va-*, *-áva/-iava-*, *-ava-*, *-ieva-*, *-úva-*, które nie zmieniają aspektu czasownika. Frekwentatywność jest jednym z rodzajów akcji czasownika¹⁹, a podkreślenie, że dana czynność wykonywana jest w sposób powtarzalny, wymagający włożenia wysiłku w akcję, pozwala wyróżnić je jako formacje frekwentatywno-intensywne.

¹⁸ „(...) v rámci opakovacích sloves sa rozlišujú frekwentatíva a iteratíva. (...) Opakovacie slovesá budeme súhrne označovať termínom *frekwentatíva*” (Kralčák, 2012: 33).

¹⁹ Wykład o iteratywach i frekwentatywach podaje Sokolová (2009a).

Na pierwszy plan wysuwa się znaczenie powtarzalności i wielokrotnego wykonywania danej czynności, co w przyjętym tu rozumieniu oznacza akcję intensywną (robić coś wielokrotnie przez dłuższy czas, wytrwale). Polskimi odpowiednikami takich czasowników są frazy z przysłówkiem *często*, *wielokrotnie*, np. *hladkávať* – często głaskać, *klebetievať* – często plotkować, *vyšívavať* – często wyszywać, *nachodievať sa* – często, wielokrotnie gdzieś chodzić:

(130) *Rovnako strašidelnú tvár zvykol **strúhavať** vo svojich mladých rokoch aj sám, keď sa mu niekto mocnejši snažil niečo nanútiť.*

(131) *Tol'ko sa tade **nachodieval**, a u strýka Kerna ešte nikdy nebol.*

Ciekawe są też przykłady słowackich frekwentatywów pokazujących wyjątki z prawa rytmicznego, gdzie sufiksy *-iev-* i *-úv-* nie powodują skrócenia poprzedzającej sylaby: *blúdievať*, *kvlievať*, *vážievať*, *odčiarkúvať*, *odtieňúvať*, *odzátкування*, *prečiarkúvať*, *prihniezdúvať*, *vykôstkúvať*, *zúčťúvať*, *zabarikádúvať*, *začiarkúvať*, *zakódúvať*, *zarámúvať*, *háčkúvať*, *odmínúvať*, *podmínúvať*, *prečísľúvať*, *preúčťúvať*, *sánkúvať sa*, *vyhniezdúvať*, *vyúčťúvať*, *zúčťúvať*²⁰. Tak sygnalizowane znaczenie częstości wykonywania akcji nie jest w języku słowackim tożsame ze znaczeniem intensywności. Jedynie w pewnych kontekstach dostrzec można semantykę akcji intensywnej.

Formacje saturatywno-intensywne

[na-... się + V] = _{Intens} V

Bliską formacjom rezultatywnym grupą czasowników są derywaty ze znaczeniem saturatywnym²¹, zawierające przedrostek *na-* i zaimkek zwrotny *się* (Stawnicka, 2009: 160; *GWJP-M*, 1998: 550). Powstają od różnego rodzaju podstaw (np. położenie w przestrzeni, stan fizyczny i psychiczny, przejawianie uczuć, zajęcie, rozrywka itd.). Saturatywa

²⁰ O prawie rytmicznym w czasownikach frekwentatywnych patrz: Kralčák, 2012.

²¹ Charakterystykę czasowników saturatywnych w języku polskim przeprowadza Liszyk (Liszyk, 2018).

oznaczają wykonywanie działań wielokrotnie i długo, do woli, aż do nasylenia (dostatecznego lub nadmiernego stanu przesytu): *naczytać się, nagadać się, nahulać się, najeździć się, naprosić się* i często są używane ze wskaźnikami adverbialnymi typu *do woli, dosyć, dużo, długo, wiele (razy), do zmęczenia, przez dłuższy czas* (Stawnicka, 2009: 161):

(132) *Kiedy popołudnie zamieniło się w wieczór, a wieczór w noc, kiedy już wszyscy **nagadali się do woli**, z ogrodu, gdzie na wystrzyżonej trawie harcowały wypasione koty, z zakamarków rozległego domostwa **ściągnęliśmy pod lampę, do wielkiego stołu.***

(133) *My to się po szpitalach **najeździliśmy**. Wiemy, jak to jest. Nie ma o czym mówić. Same smutne rzeczy.*

Wyrażane w ten sposób poczucie wysiłku może być związane z pewnym utrudzeniem, zmęczeniem czy przesytem czynnością (Śmiech, 1977: 129; Śmiech, 1986: 23, 47–48), jak w (134) i (135):

(134) *W każdym z tych rajdów cały zespół **się mocno napracował.***

(135) ***Naspacerował się** jak jaki pan przez cały dzień i teraz na nocleg wraca?*

Podobnie w (136), gdzie użycie czasownika *natrząść się* wskazuje na intensywność i wielokrotność niezależnych od woli subiektywnych działań, którym uległ on podczas długotrwałej jazdy niewygodnym środkiem lokomocji (Witkowska, 2016: 127):

(136) *Ile czasu trzeba było **się natrząść** na wozie, żeby dotrzeć z Culloden do Broch Tuarach?*

W *GWJP–M* (1998: 550) nie używa się określenia *czasowniki saturatywne* – znaczenie wysokiej intensywności akcji podstawowej ze zaznaczeniem dużego nasylenia lub zaabsorbowania subiektywnych działań tą akcją sygnalizuje przy formancie prefiksalnemu zaimkowi *się*. Dla opisywanych czasowników charakterystyczny jest wysoki stopień nasylenia subiektywnych działań podstawowych, stąd zasadne wydaje się przyjęcie za Kleszczową propozycji podziału formacji urabianych przez *na-... się* na te, w których intensywność czasownika skierowana jest na subiekt: *najeździć się, nagotować się* oraz na obiekt: *naogłądać się* [filmów], *naprodukować się* [maszyn], *nawieszać się* [obrazów]

(Kleszczowa, 1991). Trafność podziału potwierdzają również kolejne egzemplifikacje: *nabudować się* [domów], *naczytać się* [książek], *nadoić się* [krów], *nadrzeć się* [pierza], *narąbać się* [drzewa], *natrzepać się* [dywanów] (Śmiech, 1986: 47), por. też w (137)–(142):

(137) *Tańczyłem ze świetną tancerką, Joanną Szabelską. Same duże podnoszenia, wymyślne i trudne. **Nanosilem się**, ale na szczęście ona była bardzo podatna.*

(138) *Ludzie **naoglądają się** takich filmów i myślą, że tak wygląda życie w Warszawie.*

(139) *A ja **się** tak **nagotowałam!** – mówi Aga. A potem w płacz i do pokoju.*

(140) *Mojemu synkowi od początku bardziej smakowało jedzenie ze słoiczków i takim go głównie karmiłam – ja **się napracowałam, nagotowałam**, a on tego nie zjadał, za to słoiczek – zawsze.*

(141) *Bywało, że **naprosiliśmy się** pracodawców, aby znaleźć coś zgodnego z kwalifikacjami tej osoby, a ona zlekceważyła cały wysiłek i chciała tu kontynuować dawny styl bycia i życia.*

(142) *Ale szczupaka mi nie żał, dzięki jego wytepieniu w okolicach Wrocławia wody opanował znacznie smaczniejszy i tak samo duży sandacz. **Nałowilem się** tego (i najadłem) do syta, szczupak ani się nie umywa.*

[**wy-** + V] = _{Intens} V

Konkurencyjny dla prefiksu *na-* w grupie czasowników saturatywnych jest *wy-*²² (*wybawić się*, *wybiegać się*, *wygadać się*, *wyjeździć się*, *wylatać się*, *wystać się*).

Pewne światło na różnice między omawianymi czasownikami rzuca obserwacja związków wyrazowych, w jakie wchodzą. Czasownik *najeździć się* występuje w związkach z przysłówkami z dwóch grup: odwołującymi się do intensywności odczucia danej akcji, ściślej: stopnia nasycenia nią (np. dosyć, do syta, dość, do woli, za wszystkie czasy) oraz wskazującymi

²² Interpretacja znaczeniowa takich formacji jest różnie przedstawiana w literaturze przedmiotu: mogą one wskazywać na położenie nacisku na stan subiekta, być ekspresywnymi odpowiednikami czasowników z *na-... się* lub oznaczać czynność, przy której zmęczenie jest zadowalające, sprawia przyjemność (por. Liszyk, 2018: 198).

na jej długość i częstotliwość (np. długo, dużo, niemało, sporo, tyle, wiele razy). Czasownik *wyjeździć się* ogranicza swoją łączliwość wyłącznie do przysłówków pierwszej grupy (np. do końca, do woli, za wszystkie czasy). To sygnał możliwości wydzielenia dwóch znaczeń leksemu *najeździć się*. Co prawda, obydwie omawiane czasowniki informują o wielokrotności czy długotrwałości akcji, jednak w wypadku czasownika *wyjeździć się* jedną z wiązek semantycznych zawsze jest intensywność, zaspokojenie jakąś czynnością (Liszyk, 2018: 200),

por. konteksty:

(143) *Adam przysypia ze słuchawką przy uchu, już bez butów, bez skarpet, spodnie ściągając, niechże już mama **wygada się** do końca i da mu wreszcie zasnąć po dyżurze (...).*

(144) *Jeśli **wybiegają się** za piłką, to może nie starczy im siły na robienie rzeczy złych, mam na myśli akty wandalizmu.*

(145) *Wzięło w nich udział około 500 osób; tłum **chętnych długo wystął się** na zimnie.*

W grupie formacji saturatywno-intensywnych parametr intensywności (do syta, do woli) jest tu swobodnie łączony z parametrem ilości (wielokrotnie, dłuższy czas).

W klasyfikacji słowackiej omawiany RA został nazwany libitatywnym (libitativný SSD) i oznacza czasowniki wskazujące na wykonanie danej czynności do woli. Jest to produktywny typ formacji urabianych za pomocą przedrostków *na-* i *vy-*: *nahl'adiť sa* 'hľadieť dovôle', *nadívať sa*, *napozerať sa*, *nablúdiť sa*, *nachodiť sa*, *nalietat' sa*, *naputovat' sa*, *nabojovat' sa*, *naplakať sa*, *navzdychať sa*, *naďakovat' sa*, *nahovorit' sa*, *narozmýšľat' sa*, *nauvažovat' sa*, *vybehať sa*, *vylihovat' sa*, *vypravieť sa*, *vyrozprávat' sa*, *vykričať sa*.

[na... sa + V] = _{Intens} **V**

Omawiając funkcje prefiksu *na-* w języku słowackim, Peciar zwraca uwagę na bardzo produktywny typ jednoaspektowych czasowników zwrotnych, dokonanych, które urabiane są za pomocą prefiksu *na-* i zwrotnego morfemu *sa* od czasowników niedokonanych, głównie bezprzedmiotowych (*načakať sa*, *nasedieť sa*, *nasmiať sa*). Autor podkreśla jednocześnie, że tego typu czasowniki tworzy się właśnie

od czasowników niedokonanych bezprefiksalnych lub sekundarnie prefiksalnych, a nie dokonanych, z prefiksem *na-* tylko poprzez dodanie zwrotnego *sa*, co ma swoje poważne skutki w rodzaju czynności czasownika. Są to, wg klasyfikacji Alexandra V. Isačenki, czasowniki wyrażające akcję, która jest „wysledkom dlhotrvajúcich alebo opakujúcich sa dejov”, co oznacza saturatywny odcień rezultatywnego rodzaju czynności.

Rozlišuje ešte osobitný saturatívno-frekventatívny odtienok (*nabehať sa niekam*). Pre vydelenie takéhoto osobitného odtienku niet však v slovenčine pevných kritérií. Jemné odtienky saturatívneho spôsobu deja zrejme súvisia s významovými odtienkami východiskových slovíec (Peciar, 1967: 144), porównaj:

(146) **Nahovorilo sa** veľa zbytočného, rozhodli, že niečo podniknú, ale našťastie nepodnikli nič, okrem jedného rozumného rozhodnutia dať les pod štátnu ochranu a zakázať v ňom pálenie dreveného uhlia.

(147) Popísalo aj **nahovorilo sa** okolo toho dosť, ale ja si myslím, že trasa pôjde cez Šútovo. Ľudia dostali peniaze za pozemky, navyše mnohí ich už aj investovali.

(148) Hlavnému oficiálovi sa z poverenictva nechce. Vystatovať sa nebude, ani nemá čím, lebo vyznamenanania mu ukradli, iba papiere po nich zostali, ale ak hovoríme o zápasoch, **nabojoval sa** do vôle.

(149) **Napozerala sa** do vôle a pobrala sa cestou medzi plotmi, ktoré delili Kľabov dom s dvorom od farských záhrad.

(150) Koľko som sa len nachodil krížom-krážom po lesných zátišiaciach a **nahl'adal sa** rajskeho územia...

[**vy-** + **V**] = _{Intens} **V**

O czasownikach z *vy-*, np. *vybehať sa*, *vyhovoriť sa*, *vyrozprávať sa*, można również powiedzieć, że jest to typ ograniczony do formacji oznaczających działanie człowieka, które można stopniować aż do osiągnięcia maksymalnej granicy. Są też definiowane przy użyciu odpowiedników z *na-*: *vyrozprávať sa* ‘dosýta sa narozprávať’, *vyhovoriť sa* ‘dosýta sa nahovoriť’:

(151) *Bolo až obdivuhodné, že pri netolerancii parlamentu ako takého, nechali Jurigu **vyrozprávať sa** do sýtosti.*

(152) ***Vybehám sa** poriadne, potom mi je dobre.*

(153) *Aj takto sa hovorí o tých pacientoch, ktorí sú zvyknutí chodiť k lekárovi **vyhovoríť sa** zo svojich trápení, hoci iste súvisia s ich zdravotným stavom.*

(154) *Náčelník však sedel akoby nič nepočul; šeptal si čosi s písárom a dával sedliakom čas **vyhovoríť sa** do vôle; keď sa mu zdalo, že už majú dosť planého štekania, kázal richtárovi zacengať.*

Formacje dystrybutywno-intensywne

Kolejną wyodrębnioną grupą są formacje obejmujące czasowniki dystrybutywne oraz kumulatywne. Ze względu na krzyżowanie się znaczeń²³, utworzono nadrzędny typ czasowników dystrybutywno-intensywnych, wyrażających

akcję rozczłonkowaną, której odrębne akty realizują się niesynchronicznie, obejmując wszystkie obiekty i/lub subiekty bądź punkty pojedynczego przedmiotu, przy czym zbiór subiektów i/lub obiektów oceniany jest jako nieokreślony i przynajmniej dwuelementowy (lecz przeważnie o znacznej liczebności) (Stawnicka, 2009: 208).

Autorka pisze o dystrybutywności *sensu largo* i *sensu stricto*. W szerokim rozumieniu, polskie czasowniki dystrybutywne urabiane są za pomocą przedrostków *roz-*, *roz-... się*, *z-/s-... się*, *ob-*, *wy-*, natomiast w węższym rozumieniu są to *po-* i *prze-*.

$$[po- + V] = \text{Intens } V$$

Za produktywny w polszczyźnie uznaje się model dystrybutywny²⁴, opisany w obrębie derywatów charakteryzujących akcję ilościowo z reprezentatywnym przedrostkiem *po-*, który wskazuje na akcję jako podzielną na względnie odrębne porcje odnoszące się do wielu

²³ Por. uwagi W. Śmiecha o czasownikach z *na-*, w których znaczenie dystrybutywności krzyżuje się ze znaczeniem intensywności i wielokrotności (Śmiech, 1977).

²⁴ O pracach na temat dystrybutywności w: Stawnicka, 2009: 217–223.

przedmiotów: *pobrać (książki)*, *pomordować (ludzi)*, *pożenić (synów)* (GWJP–M, 1998: 549). Czasowniki te stanowią również przykład formacji poliprefiksalnych, np. *przewracać – poprzewracać*, *wytlukiwać – powytlukiwać*, *zapalać – pozapalać*.

Dystrybucyjność w polszczyźnie została przez Piernikarskiego podzielona na cztery warianty. Autor wskazuje na wariant intransytywny: odnoszący się do mnożnego przedmiotu²⁵ (*żołnierze posiadali z koni*) i odnoszący się do pojedynczego przedmiotu (*popękane drzewo*) oraz na wariant tranzytywny odnoszący się do mnożnego przedmiotu (*powyrzucać rupiecie*) i odnoszący się do pojedynczego przedmiotu (*porozjeżdżana droga*) (Piernikarski, 1975: 75–76).

Powyższe ustalenia wskazują, że czasownikami dystrybucyjnymi z sekundarnym komponentem intensywności są formacje wskazujące na wykonanie wielu akcji, po kolei, długo i na wielu obiektach, np.: *popowieszać* (wiele ubrań), *pozapalać* (wiele świateł) oraz inne, poświadczone w (155)–(158):

(155) *Z zemsty plotek **porozsiewała**, że ją chciał oszukać na zapłacie.*

(156) *Jedni zwalają na drugich, że zaśmiecali salę, **poprzestawiali** ławki, porysowali pulpity, wypisali całą kredę. I nigdy nie można dojść, po czyjej stronie jest wina.*

(157) *Jego brytany **pozagryzały** moje psy, tak samo u sąsiada.*

(158) *Ściągnij marynarkę, guziki ci **poprzyszywam**, bo ci wszystkie oberwali.*

[**wy-**; **o-/ob-** + V] = _{Intens} V

Akcja obejmująca stopniowo wszystkie obiekty może być oznaczana przez czasowniki ze znaczeniem totalności. Należą do nich polskie formy z przedrostkami *wy-* oraz *o-/ob-*, np. *wygnąć*, *wyginąć*, *wytruć*, *objechać*, *obejść*, a analiza szerszego kontekstu pozwala wysunąć tezę o zawartym w nich komponentie intensywności, np.:

²⁵ Dystrybucyjność czasownika wiąże się z pojęciem plurakcyjności. Jest to zagadnienie nie opisane w językoznawstwie polskim (poza pracą Maciejewskiego, 2014), któremu poświęciłam uwagę w artykule *Plurakcyjność czasowników w języku polskim i słowackim* (w druku).

(159) *Dzielimy 46,5 mld zł przez 0,5 mln zł i mamy wynik: 93 tys. lat! Tyle tylko, że do 95 008 r. nie doczekamy, bo zanim azbest usuniemy, to azbest nas zeżre. No i bardzo dobrze. Niech nas zeżre. Cesarstwo Rzymskie upadło, bo wszyscy **się wytruili** łożem z łożnianych mis, dzbanów i talerzy.*

(160) *Zrozumiał, że nawet gdybyśmy **wytopili** wszystkie insekty na polach i w lasach, dopóki jeden karakon, szpieg natury, przemyka się chyłkiem po wielkomijskim parkiecie, dzieło nie zostało ukończone.*

(161) *W ciągu sześciu lat **objechali** pół świata, by sfilmować dziesiątki fascynujących zachowań różnorodnych zwierząt, nie tylko – jak w „Mikrokosmosie” – owadów.*

(162) *Zajęczek postawił na swoim. **Objechał** pół Warszawy, trafił do wszystkich ministrów, uchodził Małachowskiego, zjednał dla swoich planów Gutakowskiego, wreszcie przeciągnął na swoją stronę nawet generałów brygady.*

[**prze-** + V] = _{Intens} V

Podobne znaczenie, objęcia obiektów akcją szeregowo, wnosi prefiks *prze-* w czasownikach *przebadać, przeliczyć, przetestować, przeszukać*, np.:

(163) ***Przebadali** ponad dwa tysiące osób.*

(164) *Należało zatem **przeszukać** okoliczne tereny, bo pozbawieni zdolności rozumnego działania nieszczęśliwi mogli liczyć tylko na pomoc „Niezwykłego”.*

(165) ***Przetestowaliśmy** w redakcji praktycznie wszystko, co w tym zakresie jest dostępne na polskim rynku.*

[**na-** + V] = _{Intens} V

Bliskie znaczeniowo czasownikom dystrybutywnym są formacje kumulatywno-augmentatywnego RA (Stawnicka, 2009: 223–228), które oznaczają m.in. kumulowanie obiektów, rezultatów, miary akcji, nagromadzenie obiektów oraz intensywność realizacji akcji. Takie sumowanie się porcji akcji poprzez wielość aktów cząstkowych jest też nazywane akumulatywnym (GWJP–M, 1998: 549).

Intensywność akcji, która przejawia się w nagromadzeniu w jednym miejscu wielu elementów tworzących (składających się na) dopełnienie (te czasowniki wskazują prymarnie na dystrybucywność, ale również na wielokrotność i intensywność) widać w derywatach typu: *nabrać książek, nadrukować broszur, nadyktować listów, nakupić prezentów, namordować ludzi, namyć talerzy, napleść koszy, nasmażyć pączków, nawrzucać kamieni.*

Dystrybucywność tych czasowników wynika z charakteru i formy dopełnienia oraz z formy czasownika. Dopełnienie musi oznaczać obiekt podzielny [zbiorowy], tak by poszczególne jego składniki mogły oddzielnie być objęte czynnością, i musi występować w dopełniaczu, zwykle liczby mnogiej (Śmiech, 1986: 45):

(166) **Nakupili** sukienek, swetrów, perfum, butów. Ledwo donieśli torby do samochodu.

(167) Na zapusty łódzcy cukiernicy **nasmażyli** setki kilogramów słodkości.

(168) Napadli na nich w nocy. Ludzie uciekali, tak jak stali. Ilu tam ci bandyci **namordowali!**

[po- + V] = _{Intens} V

W języku słowackim dystrybucywność, jako rodzaj akcji, jest charakteryzowana przedrostkiem *po-*. Jak pisze Sekaninová:

Pod distributívnosťou rozumieme rozčlenenie deja na jednotlivé akty, ktoré tvoria súčasť celku, a teda dej v podstate ponímame ako jeden, pozostávajúci z pravidelne členených úsekov. Distributívnosť je jav odlišný od násobnosti čiže opakovanosti (Sekaninová, 1980: 125–126).

Podobnie jak w polszczyźnie, dystrybucywność jest w językoznawstwie słowackim pojmowana w ujęciu szerszym i węższym. W szerszym jest wyrażana wielokrotnością, w węższym natomiast, występuje wyraźna cecha podzielności wykonywanej stopniowo akcji, która obejmuje sobą wszystkie podmioty lub przedmioty. Słowackie czasowniki dystrybucywne dzielą się na dwie grupy. Do pierwszej zaliczono derywaty utworzone za pomocą przedrostka dystrybucywnego *po-* od czasownika bezprefiksального (*pochoriet', ponávštevovať,*

pošit'), do drugiej natomiast te czasowniki, przy których występuje mnogość subiektu. Mogą one pojawiać się w tekście jako czasowniki rezultatywne lub dystrybucyjne, w zależności od znaczenia czasownika podstawowego (Sekaninová, 1980: 126–127).

$$[na- + V] = \text{Intens } V$$

Odcień kumulatywno-dystrybucyjny czasownika wskazywany jest dodatkowo przez przedrostek *na-*. W połączeniu z sekundarnymi czasownikami przedrostkowymi, tworzone są derywaty poliprefiksalne typu *nadoháňať*, *nadonášať*, *nadovážať*, *naoberať*, *naobliekať* (*sa*), *naodstrihovať*, *napreberať*, *napredkladať*, *naprikazovať*, *naprišívvať*, *narozbýjať*, *narozkladať*, *narozlievať*, *narozsievať*, *narozsýpať*, *navyhadzovať*, *navykladať*, *navymýšľať*, *navyrezávať*, *nazbýjať*, *naznášať*, *nazvážať*:

(169) *Títo mnísi radi sadili kvety a liečivé zeliny, čo z ďalekých krajín **nadonášali**.*

(170) *V poslednom čase sa **naprišívala** gombíkov a zapínania na sukni dosť a dosť, a dala jej to poriadne zabrať, takže dnes sa radšej rozhodne pre náhodné dobrodružstvá, ktoré poskytujú pešia chôdza.*

(171) *Keď po čase zbojníci **nazbýjali** toľko peňazí a iného bohatstva, že sa mohli aj samotnému kráľovi vyrovnáť, začali poklady ukladať v tejto doline do jednej jaskyne.*

Mają one formy synonimiczne z typowo dystrybucyjnymi czasownikami z przedrostkiem *po-* (*podonášať* 'postupne donieść, dopraviť niekam viac vecí', *poobliekať sa* 'postupne sa obliecť do šiat [o viacerých osobách i o jedenej osobe]', *porozlievať* 'postupne, po troškách rozliať')²⁶. Znaczenie partytywno-kumulatywne występuje w czasownikach typu *navariť* (polievky), *napiect'* (koláčov), *napadalo* (snehu) (Peciar, 1967: 145–146). Należą one do grupy perfektywów tantum, są tworzone od czasowników niedokonanych bezprzedmiotowych i przedmiotowych, których znaczenie leksykalne (przynajmniej

²⁶ Czasowniki z przedrostkiem *po-* wyrażają czystą dystrybucyjność, podczas gdy czasowniki przedrostkowe z *na-* wyrażają dystrybucyjność z kumulatywnością (Peciar, 1967: 147).

potencjalnie) zawiera element gromadzenia, stopniowego dodawania. Za pośrednictwem prefiksu *na-* to znaczenie jest pleonastycznie podkreślane lub czasami dodawane, a wynikiem akcji jest dopełnienie w dopełniaczu partytywnym lub w połączeniach z liczebnikami (choć często czasowniki te mają rekcję biernikową), np. *nabalit'*, *nacápať*, *nacedit'*, *načapovať*, *načistiť*, *načláviť*, *nadojit'*, *nadriapať*, *nafúkať*, *nahriať*, *narúbať*, *nasporiť*, *naškvariť*, *natľcť*, *navariť*, *navešať (sa)*, *navozit'*, *nažať*, *nažobrať* i inne, por. w przykładach (172)–(176):

(172) *Potom **nahriali** vody do dvoch veľkých hrncov a chorú vyumývali. Bielizeň vymenili, slamu v slamníku našušorili, narovnali a uložili matku do mydlom voňajúcej posteľe.*

(173) *Už po mesiaci sa farba ošupuje. Podobne sú na tom aj budovy. Na jar **nacápu** novú omietku a nátery, cez zimu im to odpadne, a na jar to tam zase **nacápu**.*

(174) *Ak by mi náhodou vstúpila do vedra s mliekom, ktoré som práve **nadojil**, dám ho radšej hneď mačke. Nie som taký, že by som z neho vyrobil syr a ešte by som ho nedajbože predal ľuďom.*

(175) *Dni sa míňali a z jedného či dvoch dní bol celý týždeň. Za ten čas upratali vežu a pripravili miesta na spanie, **narúbali** toľko dreva, že starenke akiste vydrží niekoľko rokov.*

(176) *Na sklonku života si toho **nažobral** tak veľa, že si mohol dovoliť kúpiť dom na v centre mesta.*

Formacje komparatywno-intensywne

Ostatnim typem formacji czasownikowych ze znaczeniem intensyfikującym są formacje komparatywno-intensywne, które wskazują na akcje oznaczające przewyższenie czegoś/kogoś, przewyższenie akcji inną akcją, uzyskanie nad czymś/kimś przewagi.

[prze-; pre- + V] = _{Intens} V

W *GWJP-M* tego typu akcje są opisane jako komparatywne, a ich najwyraźniejszym wykładnikiem jest prefiks *prze-*: *przekrzyzczyć*, *przewyższyć*, *przerosnąć*, *przegonić kogoś*, por. konteksty:

(177) *Wedle wyników badań współczesne gimnazjalistki w paleniu i piciu **przegoniły** równolatków, w narkotykach im dorównały.*

(178) – *Warszawa! - zawołał Jerzy tak głośno, że **przekrzyzczał** szum motorów. Nie, nie przekrzyzczał, samolot z wyłączonym silnikiem schodził ślizgiem na lotnisko.*

(179) *Gdybym w niniejszej rozprawie chciał dokonać wstępnych analiz filologicznych, niewątpliwie **przerosłyby** one rozmianami jej obecną postać, a cały wywód zmieniłby charakter.*

Analogiczne przykłady można przytoczyć dla języka słowackiego: *prekričať, prehľušiť, predstihnúť, prerásť*, np.:

(180) *Hrozba terorizmu **prerástla** svojím rozmerom hrozby iné, oveľa menšie a neporovnateľnejšie.*

(181) *Vresk rástol, **prehľušil** hučanie požiaru, ozýval sa zo všetkých strán, z čoraz väčších vzdialeností, ale vyslanec chcel zrejme ešte niečo povedať, lebo čakal.*

(182) *Popularita predsedu vlády totiž **predstihla** všetky očakávaní (každopádne je omnoho obľúbenejší ako všetci politici v tejto funkcii pred ním).*

Analiza materiału potwierdziła przypuszczenia o braku zdecydowanych różnic w wyrażaniu efektów procesu intensyfikacji w czasownikach polskich i słowackich. Intensywność, rozpatrywana na tle kategorii rodzaju akcji, jest w porównywanych językach wyrażana za pomocą analogicznych wykładników formalnych. Są nimi w większości prefiksy, które modyfikują znaczenie powstałego derywatu o dodatkowe znaczenie intensywne. Zaprezentowano w niniejszym rozdziale klasyfikację rodzajów akcji opartą na rozbudowanych terminologicznie klasyfikacjach polskich i słowackich, z wyróżnionymi prymarnymi znaczeniami temporalnymi i nietemporalnymi. Granice między nimi są jednak nieostre, co uwidaczniają liczne formacje o charakterze przejściowym, modyfikacyjno-mutacyjnym (por. Stawnicka, 2009: 235).

Decyzja o zaproponowaniu klasyfikacji opartej na rodzajach akcji wpływa stąd, że dostrzegam intensywność akcji (bądź działań), czy też intensyfikację akcji (lub działań) subiektu lub na obiekcie, na którą wskazuje prefigowany czasownik. Klasyfikacja polskich i sło-

wackich czasowników intensywnych z perspektywy rodzajów akcji przedstawia się następująco:

- I. Czasowniki z prymarnymi znaczeniami temporalnymi:
 1. Formacje ewolutywno-intensywne.
 2. Formacje inchoatywno-intensywne.
 3. Formacje perduratywno-intensywne.
- II. Czasowniki z prymarnymi znaczeniami nietemporalnymi:
 1. Formacje ekscesywno-intensywne.
 2. Formacje rezultatywno-intensywne.
 3. Formacje iteratywno-intensywne.
 4. Formacje saturatywno-intensywne.
 5. Formacje dystrybucywno-intensywne.
 6. Formacje komparatywno-intensywne.

Z przedstawionego podziału wynika, że sem intensywności jest w analizowanych formacjach wyróżniony jako sekundarny, drugorzędny. Obserwuje się go przy analizie szerszego kontekstu, jakim jest wypowiedzenie. Ocena, że dany czasownik jest jednostką zintensyfikowaną, ma jednak charakter w dużym stopniu subiektywny, a użycie go w takim znaczeniu jest silnie uzależnione od intencji czy zamierzeń nadawcy. Technika prefiksacji, która może pełnić wielorakie funkcje – gramatyczną (perfektywizującą), leksykalno-gramatyczną (leksykalno-perfektywizującą) oraz leksykalną (Furdík, 2004: 44; Ološtiak, red., 2015: 498) – pozwala wskazać rolę wykładnika słowotwórczego w modyfikacji derywatu. Jak zauważa Piernikarski,

Za funkcję wyjściową dla danego formantu uważamy jego domniemane znaczenie statyczne, które podlega różnym modyfikacjom w zależności od wielu różnych czynników związanych z procesami derywacji. Przy tym najważniejszymi czynnikami mającymi wpływ na modyfikację znaczenia wyjściowego formantu są określone elementy znaczeniowe. (...) Funkcja wyjściowa formantu ma w znacznym stopniu charakter hipotetyczny już choćby dlatego, że nie wszystkie znaczenia formantu, dla których przyjmujemy jedną funkcję wyjściową, dadzą się jednocześnie sprowadzić do wspólnego mianownika (Piernikarski, 1975: 24–25).

Ogólnym wnioskiem wypływającym z analizy jest większa różnorodność prefiksów czasownikowych, które w języku słowackim wnoszą

sem intensywności. Różnice te nie są spektakularne, jednak zauważalne. Odcień intensywności zawarty jest w wielu znaczeniach, nakłada się na wiele znaczeń i nie zawsze możliwe jest jasne i ostre rozgraniczenie znaczeń intensywnych czy intensyfikujących od takich, które nimi nie są.

Dezintensyfikacja czasowników

Kategoria intensywności w czasownikach obejmuje intensyfikację i dezintensyfikację akcji (oraz czynności, procesu lub stanu) wyrażanej przez czasownik. Jeśli intensywność cechy jest mała bądź osłabiona, mamy do czynienia z procesem dezintensyfikacji (atenuacji) (Sojda, 2020: 2). Stąd też, o dezintensyfikacji czasowników jest mowa, gdy natężenie cechy w czasowniku lub wyrażanej przez niego akcji/stanie/procesie znajduje się na lewo od punktu „o”, oznaczającego jednostkę neutralną, nienacechowaną. To osłabione natężenie wyraża się jako osłabienie intensywności cechy lub niskim stopniem intensywności akcji podstawowej wyrażanej przez czasownik. Formacje wskazujące na takie osłabienie nazywane są formacjami osłabiającymi (zdezintensyfikowanymi, atenuacyjnymi).

Przy dezintensyfikacji mamy do czynienia, z jednej strony, ze słabszym/mniejszym (w mniejszym stopniu) przejawem cechy zawartej w strukturze czasownika, z drugiej natomiast, ze „słabszą” cechą wyrażaną przez czasownik. Mowa tu o analogicznej do procesu intensyfikacji, **dezintensyfikacji pośredniej** oraz **bezpośredniej**. Dezintensyfikacja bezpośrednia może być w czasownikach wyrażona prefiksalnie oraz sufiksalnie.

Najbardziej rozpowszechnionym sposobem wskazywania znaczenia osłabionego w czasowniku jest dezintensyfikacja poprzez zmodyfikowany dodatkowy, leksykalny wykładnik intensywności (dezintensyfikatory²⁷/atenuatory/intensyfikatory osłabiający; Sojda, 2020: 2): np. czasowniki pol. *mówić*, *padać*, *jechać*; sła. *hovoriť*, *ísť* łączą się z przysłówkami o semantyce osłabiającej: pol. *cicho*, *słabo*, *wolno*, *lekko*; sła. *ľahko*, *ticho*, *pomaly*, por. konteksty:

²⁷ I. Jaros *dezintensyfikatorami* nazywa środki określające brak intensywności cechy (Jaros, 2020: 77).

polskie

(183) **Mówił cicho**. A ostatnie słowa wyrzekł jeszcze ciszej.

(184) Jubiler **ruszył wolno** w stronę drzwi od swojej sypialni.

(185) Według relacji kobiety dziewczynka się tylko **lekko huśtała**.

słowackie

(186) Túžil mať nadvládu nad mládenkami v dedine, chcel ich zhadzovať vtipom, ale vôbec nebol vtipný, chcel sa nad nich povyšovať múdrosťou, ale neovládal ani spisovný jazyk, **slabo čítal**, ešte slabšie písal.

(187) Zastal pri mojom stole ako prízrak, klepol opäťkami a **ticho zašepkal**: otec.

(188) Keď hovorím s Artúrom Baronom, **rozprávam pomaly**, ticho, inteligentne a som jemný, prefikáný, dôstojný a rafinovaný nielen vtedy, kým som s ním, ale ešte aj nejaký čas potom.

Innym sposobem atenuacji jest stopniowanie opisowe czasownika „w dół” (sł. *zostupné stupňovanie*). Połączenie drugiej i trzeciej formy przysłówka (stopnia niższego i najniższego) z czasownikiem nienacechowanym, neutralnym wskazuje na osłabienie akcji wyrażanej przez ten czasownik. Ten typ stopniowania jest przedstawiany trzystopniowo (Hansmanová, 2010: 414):

1. cecha nieokreślona ilościowo (przymiotnik „kwantytatywne neurčený”);

2. słabszy przejaw cechy (slabší prejav príznaku);

3. najslabszy przejaw cechy (najslabší prejav príznaku);

np. pol. *kochać* > *mniej kochać* > *najmniej kochać*; *tęsknić* > *mniej tęsknić* > *najmniej tęsknić*; sł. *tešiť sa* > *menej sa tešiť* > *najmenej sa tešiť*; *ľúbiť* > *menej ľúbiť* > *najmenej ľúbiť*.

Hansmanová zwraca uwagę na znaczenie słabszego przejawu cechy wyrażanej czasownikiem:

Z hľadiska intenzifikácie sú zaujímavé slovesné formy, ktorými sa tiež vyjadruje kvantytativnosť variabilnej debovej kvality, aj keď sa v gramatikách pri nich nehovorí explicitne o stupňovaní. Na myslí máme predponové zvrtné slovesné formy s formantom *si* typu *zajesť si*, *pospať si*. Sú tieto formy synonymným vyjadrením obsahu druhého zostupného stupňa? (Hansmanová, 2010: 412–413).

Dezintensyfikacja bezpośrednia wskazywana jest w czasowniku przy pomocy prefiksacji. Technikę tę wykorzystuje się, aby wyróżnić zmniejszony stopień intensywności akcji, powiązany również z ograniczeniem trwania akcji. Atenuację obserwuje się w czasownikach dających się sparafrazować przy pomocy dezintensyfikatorów *trochę*, *nieco*²⁸ (np. *przywiędnąć*, *przybrudzić*, *podoschnąć*, *powiać*, *nadgryźć*) lub wskazujących na znaczenia ‘zbyt mało, zbyt słabo, zbyt krótko’ w stosunku do przyjętej normy (np. *niedowidzieć*, *niedostyszeć*).

Niski stopień intensywności akcji lub ograniczony zakres realizacji akcji nazywane są w polskiej literaturze przedmiotu (Stawnicka, 2009: 176), modyfikacjami deminutywnymi (wyróżnia się wśród nich RA kwantytatywno-intensywne, kwantytatywno-efektywne i kwantytatywno-zakresowe), w lingwistyce słowackiej funkcjonuje natomiast w ramach znaczeń modalno-ilościowych termin wskazujący na wykonanie akcji w małym stopniu („wykonanie deja

²⁸ Status jednostek o postaci *trochę*, *nieco* jest w literaturze różny. „Kwalifikacja gramatyczna i opis semantyczny ciągów o postaci *trochę*, *nieco*, *sporo*, *dużo*, *mało*, *wiele*, *niewiele* sprawiały i sprawiają nadal językoznawcom niemały kłopot” (por. np. Komorowska, 1993; Grochowski, 2005: 101. Tam też bardziej szczegółowa literatura przedmiotu). Por. np.: Kleszczowa (1991) uznaje *trochę*, *nieco*, *mało* za liczebnik nieokreślony; słowniki współczesnego języka polskiego opisują wyrażenie *trochę* jako niejednoznaczne, i charakteryzują głównie różnorodne konteksty jego użycia: *WSJP* uznaje *trochę* za liczebnik; *SJP PWN* rozróżnia *trochę I*: jako „przysłówek komunikujący, że stopień cechy lub zakres stanu rzeczy bądź zjawiska, o których mowa w zdaniu, nie jest duży, np. *Trochę go martwiła ta pogoda* lub komunikujący, że to, o czym mowa, trwało przez krótki czas, np. *Musisz trochę poczekać*”; *trochę II*: „partykuła komunikująca o niewielkim stopniu nasilenia cechy, np. *To trochę naiwność*”, *trochę III*: „zaimek komunikujący o niedużej ilości rzeczy lub osób, np. *Odłożył trochę pieniędzy na remont*, bądź o niewielkim stopniu natężenia cechy lub stanu, np. *To wymaga trochę ostrożności*”; *USJP*: *trochę I*: „przysłówek komunikujący, że stopień cechy lub zakres stanu rzeczy bądź zjawiska, o których mowa w zdaniu, nie jest duży”: *Trochę się zmęczył zbyt szybkim mówieniem*; *trochę II*: „partykuła komunikująca o niewielkim stopniu nasilenia cechy”: *To trochę poeta, marzyciel i trochę dziwak*; *trochę III*: „zaimek liczebnik nieokreślony, komunikujący o niedużej ilości rzeczy lub osób bądź o niewielkim stopniu natężenia cechy lub stanu”: *Odłożył trochę pieniędzy na remont mieszkania*; *nieco*: zaimek liczebnik nieokreślony, komunikujący o niedużej ilości rzeczy lub osób bądź o niewielkim stopniu cechy; *trochę*”. O *nieco* Grochowski pisze, że jest niewątpliwie najbliższy wyrazowi *trochę*, ma jednak zdecydowanie węższą łączliwość. Proponuję dla prowadzonych tu rozważań zaliczać wyrazy *trochę*, *nieco* (za: Grochowski, 2005: 109) do klasy operatorów gradacji.

v malej miere”) – minimatívny SSD (Sekaninová, 1980; Ološtiak, red. 2015: 502).

Drugie znaczenie atenuacyjne (‘zbyt mało, słabo, krótko’), wskazujące na rezultat akcji nieodpowiadający normie, wyrażane jest za pomocą czasowników podnormatywnego rodzaju akcji. W proponowanym tu opisie dezintensyfikacji czasowników zrezygnowano z wyróżniania dwóch grup czasowników o znaczeniu 1. małego stopnia akcji i 2. nieodpowiadającemu normie, uznając, że jeśli dana akcja nie odpowiada normie, to jest wykonywana w małym stopniu, np. *siąpić* ‘słabo, lekko padać’: czasownik znajduje się na lewo od neutralnego, normatywnego *padać*, a jednocześnie oddaje znaczenie ‘padać w małym stopniu’ i daje się sparafrazować jako ‘zbyt słabo, trochę padać’. Dla tego typu czasowników przyjęto termin **formacje osłabiające** (atenuacyjne, dezintensyfikujące), rezygnując z określenia *modyfikacje deminutywne*, które rezerwuje kategorię deminutywności dla oznaczania małego rozmiaru i prymarną dla rzeczownika.

Czasowniki osłabiające oznaczają wykonanie czynności/akcji zawartej w podstawie w sposób, który nie jest duży lub stopniowe zmniejszanie natężenia wykonywanej akcji. Do tych znaczeń dochodzi również znaczenie małej efektywności akcji (częściowego wykonania czynności, czynności nieukończonyj, wykonanej powierzchownie: *podgotować* ‘ugotować coś do pewnego stopnia, trochę, nie do końca’, *podgoić* ‘zagoić trochę’) (Krupianka, 1969; Ejsmunt-Wieczorek, 2011).

Derywaty czasownikowe tranzytywne i nietranzytywne, powstałe od podstaw czasownikowych, rzeczownikowych lub przymiotnikowych, w których prefiksy wyrażają małą efektywność akcji opisuje Izabela Ejsmunt-Wieczorek (2011). Są to formacje tworzone za pomocą przedrostków *nad-*, *o-/ob-*, *po-*, *prze-*, *przy-* i *u-*, którym odpowiada parafraza z *nieco*, *trochę*, *tylko kawalek*, *część*, np.: *naderżnąć*, *nadgnąć*, *nadgryźć*, *nadmarznąć*, *nadpęknąć*, *nadpruć*, *nadpuchnąć*, *obmyć*, *obsuszyć*, *odrzeć*, *obeschnąć*, *obluzować się*, *obruszyć się*, *omdleć*, *przechlać*, *przefurmanić*, *przehylać*, *przekarczować*, *przekosić*, *przemyć się*, *przegryźć*, *przechłodzić się* (‘obniżyć

trochę temperaturę²⁹), przydrapać, przygryźć, przykwaśić, przystudzić, przygasnąć, przysmucić się, przyżółknąć, uchłodzić, udoić, ugrabić, ujeść³⁰, uskrobać, podziębić się.

[**pod-**; **przy-** + V] = *Intens* V

Znaczenie atenuacyjne (odpowiadające parafrazom z ‘trochę’, ‘lekkó’) widać w derywatach dewerbalnych urabianych za pomocą prefiksów *pod-* i *przy-*, jak w polskich kontekstach (189)–(196):

(189) *Dodatkowo w poniedziałek na treningu zabrakło Moniki Stępień, która jest **podziębiona**. Jednak następnego dnia już ćwiczyła i wydaje się, że wobec kłopotów Skręt, to właśnie ona wystąpi w podstawowym składzie w najbliższym meczu.*

(190) *Gdy uciekał z Polski, został ranny w czasie bombardowania. Kawalek ściany przywalił mu nogę. W Rumunii rana mu się **podgoiła**.*

(191) *Pokój był sprzątnięty, łóżko zasłane, pyłku na podłodze, nawet ciemne plamy już **podeschły** na dywanie.*

(192) *Niestety, nasza przyjaźń **przywiądła** i chyba nie ma szans*

²⁹ Mamy tu do czynienia z polisemią słowotwórczo-leksykalną, ponieważ ten sam derywat, identyczny brzmieniowo i słowotwórczo, w różnych kontekstach pełni dwie niezależne od siebie, a nawet – można by rzec – wykluczające się funkcje: z jednej strony wskazuje na małą intensywność akcji, zaś z drugiej na nadmierną intensywność akcji (Ejsmunt-Wieczorek, 2011: 66). Por. znaczenia odnotowane w słownikach języka polskiego: *przechłodzić się* SJP PWN (online) ‘stać się chłodniejszym lub chłodnym’; *SDu*: 1. ‘stawać się zimnym, ochładzać się, stygnąć’: *Woda już **się** przechłodziła. W ciągu dwudniowej reperacji kaloryferów mieszkanie bardzo **się** przechłodziło;* 2. pot. ‘przestygnąć za bardzo’: *Mleko dla dziecka **przechłodziło się**;* *USJP*: 1. ‘stać się (stawać się) chłodniejszym, chłodnym; przestygnąć (stygnać)’: *Możesz już jeść, rosół się **przechłodził**;* 2. ‘stać się (stawać się) zbyt zimnym, za bardzo ostygnąć (stygnać)’: *Herbata całkiem się **przechłodziła**, nie da się jej pić. NKJP*: *Liczyła na to, że jak się porządnie **przechłodzi**, to zmądrzeje. W laboratorium trudno **przechłodzić** wodę do niskich temperatur, lecz w chmurach ta postać H₂O jest powszechna. **Przechłodzone** krople wody – wodę nadzwyczaj czystą można przechłodzić do temperatury ok. 400°C. Znajdzie sposób zwrócenia na niego uwagi, zrobi tak, jak zrobił Muller z Obrębskim, i Horn może się dobrze **przechłodzić**, będzie miał czas.*

³⁰ Por. powyższy przypis i przeciwne znaczenie: *... i w ogóle nie wybrzydza* *m a Heniek to z kolei kopytkami się wczoraj **ujadł**, a wiesz, że wczoraj, mówi, zjadł tu po kolacji siedzi...*

jej odbudować. Radio sąsiadów nieco przycichło, w końcu mogła usłyszeć swoje myśli.

(193) Przez nagłą ciemność słowa o złym miejscu zyskały dramatyczne tło; jak w teatrze, kiedy **przygasną** reflektory, żeby podkreślić dramaturgię sceny.

Znaczenie to jest dodatkowo podkreślone poprzez wykładnik leksykalny *nieco*:

(194) *Różne zobowiązania zawodowe obu stron, presja codziennych spraw i wydarzeń sprawiły, że pierwsze prace, rozpoczęte w 1988 roku i trwające w dobrym tempie do roku 1991, **nieco przyhamowały**.*

(195) *Wielu mieszkańców Żytna narzekało na brak policjantów, którzy by **nieco przystopowali** te łobuzerskie zapędy.*

(196) *Choć magiczny urok, który roztaczasz, **nieco przyblednie**, wciąż będziesz adorowana, więc jak najszybciej z twierdzy swojego serca spuść zwodzony most.*

[**prze-** + V] = _{Intens} V

Przedrostek *prze-* wnosi też znaczenie niepełnego stopnia wykonywania czynności nazwanej przez podstawę (niepełny stopień nabywania pewnej cechy lub niepełny stopień wykonania czynności) (Grochowska, 1979: 69): *przeschnąć* ('w niepełnym stopniu wyschnąć'), *przechłodzić*, *przeczesać*, *przeczyścić*, *przemycić*, *przeplukać*, *przepracować*, *przeprać*, *przestudzić*, *przesuszyć*:

(197) *Suzanne rozpałała pod kuchnią, Ewelina dołożyła więc drewna i nastawiła mleko, potem przelała je do butelki, **przestudziła** i poszła na górę.*

(198) *Matka prawie zawsze ma łzy w oczach, jak się śmieje, to do łez, jak się z czegoś cieszy, to się wzrusza i płacze ze szczęścia, jak ją coś zmartwi, też łzawi, a w dni powszednie, pozbawione szczególnych powodów, profilaktycznie użala się nad sobą, biadoli sobie i popłakuje ot tak, żeby oczy **przeczyścić**.*

(199) *Podporucznik Kowalik pochylił się nad kranem, pociągnął łyk wody, **przeplukał** usta, wypluł. Nie czuł się lepiej, ale nic innego nie mógł już zrobić.*

$$[po- + V] = \text{Intens } V$$

Innymi wskaźnikami niewielkiej intensywności czynności są *czasem, ledwo, ździebko* (Ejsmunt-Wieczorek, 2011: 55), którym mogą też odpowiadać czasowniki z prefiksem *po-*: *pobelkotać, pochrupać, podrobić, podrzemać, pogaworzyć, pognoić, pokosztować, pomieścić, pomżyć, porosić*:

(200) *Widzi pan, sama skóra i kości. Jeść nie chce. Wypije szklankę mleka, zje jabłko, **pochrupie** marchewkę, i to wszystko.*

(201) *Będzie można **pokosztować** specjalów kuchni lemkowskiej i staropolskiej.*

(202) *Niektórzy trochę **podrzemali** na ławce, wypili parę lyków kawy i znów zasiadali do liczenia.*

Jedną z funkcji prefiksu *po-* jest funkcja czasowo-determinacyjna (rodzajowa). Wnosi do akcji czasownika ograniczenie (małej) miary czasu i składa się z dwóch zasadniczych elementów znaczeniowych: 1. ograniczenie trwania akcji, powiązane z elementem ilościowym ‘trochę’, który wysuwa się na pierwszy plan oraz 2. odnosi się na ogół do „wartościowania ilościowego” akcji³¹, np. *pobawić, побыć, pogościć, poleżeć, pomieszkać, ponudzić się, posiedzieć, pozrzedzić*. Znaczenie małej miary może odnosić się do samej akcji, bądź do jej

³¹ „Przez określenie miary akcji rozumie się przede wszystkim czas jej trwania określany przez rzeczowniki z subkategorią miary czasu (*siedział chwilę, popracował godzinę*) czy adwerbia typu *krótko, długo*. (...) Natomiast określenia *trochę, dużo* dotyczą nie czasu trwania akcji, lecz akcji pojętej „ilościowo”, por. *pośmiał się trochę, popłakał gorzko*” (Piernikarski, 1975: 27). Do ustalenia „ilościowości” akcji nie można dojść badając czasowniki w izolacji od kontekstu, w którym one występują. Najprościej ustalić, do czego odnosi się ilość zawarta w temacie czasownika na dwu przeciwstawnego typu konstrukcjach. Na jednym biegunie stoją czasowniki, w których ilość odnosi się do czasu trwania akcji, na drugim czasowniki, w których ilość akcji dotyczy realizacji akcji: *pobyl u nas* (wyrażona jest pewna ilość czasu) – *był u nas* (niewyrażony czas); *włosy mu pociemniały* (jego włosy są trochę ciemne) – *włosy mu ściemniały* (jego włosy są ciemne). W takich czasownikach jak *pośmiać się, poskakać, potańczyć, pogderać* ilość nie dotyczy ani realizacji akcji, ani czasu jej trwania, lecz stopnia zaangażowania subiekta akcją lub tego, w jakim stopniu akcja oddziaływała na subiekt. Przykłady *pobawił się, pośmiał się* wskazują na umiarkowany stopień („małą ilość”) zaangażowania subiekta akcją, podczas gdy egzemplifikacje *ubawił się, naśmiał się* wskazują na duży stopień („dużą ilość”) zaangażowania subiekta akcją. „Ilościowość akcji” oznacza tu stopień/miarę zaangażowania subiekta akcją lub stopień/miarę oddziaływania akcji na subiekt (Piernikarski, 1975: 30).

rezultatu, tzn. stopnia realizacji akcji zaznaczonej na przedmiocie (Piernikarski, 1975: 49), natomiast

użycia czasowników tranzytywnych bez obiektu, jeżeli obiekt nie jest dany sytuacyjnie, odnoszą się do ilościowego wartościowania akcji. (...) wiele czasowników tranzytywnych używanych jest wyłącznie w znaczeniu ilościowym, bez względu na to, czy używane są one z obiektem czy bez obiektu, *poczytałem trochę gazety* – ma znaczenie jednoznaczne ‘trochę zajmowałem się czytaniem’, a nie, że ‘przeczytałem część gazet’ czy ‘gazety zostały częściowo przeczytane’ (Piernikarski, 1975: 52).

Niski poziom realizacji akcji, na który wskazuje czasownik lub imiesłów, może być również dodatkowo podkreślony operatorami gradacji *trochę*, *nieznacznie*, *niewiele*, w funkcji atenuatorów:

(203) *Posiedziałem chwilę, żeby trochę poudawać, że pracuję, i cyk, na obiad do bufetu.*

(204) *Najlepiej tobym trochę pośpiewała, bo taki mnie spokój nienormalny wtedy ogarnia, w ogóle jak słucham muzyki i tak dalej.*

(205) *Jak się trochę poduczyło roboty i nie było się zupełnie bez talentu, to nie było przeszkód.*

(206) *Zakręciła kran. Ręcznik wydał się jej nieco przybrudzony.*

(207) *Miały nieco przyciemnione szyby, lustrzane od zewnątrz, jak nakazywała budowlana moda sprzed kilku dziesiątek lat, ale w każdym wisiały także zasłony malinowej barwy i prawdziwe firanki.*

(208) *Cała sobota zeszła mi na przygotowywaniu wykładów. W przerwach robiłem posiłki, trochę przeprałem, przeprosowałem.*

(209) *Spotykamy się o siódmej przy parku. Dziesięć minut przed naszym czasem możemy wejść, trzeba będzie trochę przeczyszczyć szyby.*

[*nad-* + V] = _{intens} V

Wśród czasowników wyrażających procesy, Kleszczowa (1991: 231–234) wyróżniła w materiale historycznym polszczyzny formacje z prefiksem *nad-*, który modyfikuje akcję podstawową, osłabiając

intensywność procesu, np. *nadblaknąć*, *nadnoić się*, *nadmdleć*, *nadpleśnieć*, *nadpsować się*, *nadrastać*, *nadstarzyć się*, *nadchudnąć*, *nadwileć*, *nadbutwieć*, *naderwać się*, *nadkwaśnieć*. Wiele z tych tworów zanikło lub zostało zastąpionych tworami z innymi prefiksami (*przy-* oraz *pod-*) lub liczebnikami nieokreślonymi *trochę*, *nieco*, co można traktować jako proces słowotwórczy (Kleszczowa, 1991: 232). Częściowe wykonanie czynności widać w czasownikach czynnościowych, w których agens działa na obiekt, powodując w nim zmiany: *nadgryźć coś*, *nadszarpnąć coś*, *naderwać coś*, co egzemplifikują konteksty (210)–(212):

(210) *Po co Kazia **nadgryza** czekoladki i odkłada z powrotem?*

(211) *Ostatnie dwa lata **nadszarpnęły** moje zdrowie, długo nie widziałem mojej rodziny, nie mówiąc o stratach finansowych.*

(212) *Siła wybuchu naruszyła konstrukcję budynku: popękały ściany, sufity, **naderwał** się nawet dach.*

Język słowacki dysponuje podobnymi prefiksami wskazującymi na osłabiony stopień realizacji akcji. Przedrostki *o-*, *na-*, *po-*, *pri-*, łączą się z podstawami tworząc derywaty czasownikowe atenuacyjne, które można parafrazować za pomocą przysłówków *trochu*, *trocha*, *nie celkom*, *neveľa*, *neveľmi*, *nepriliš*, *nebárs*, *málo*, *slabo*, np. *ovlhčiť/navlhčiť* ‘urobiť trocha vlhkým’, *omóčiť* ‘trocha namočiť’, *privrieť* ‘nie celkom zavrieť’, *pootvoríť sa* ‘trocha sa otvoríť’, *podrást* ‘trocha vyrásť’, *preholiť* ‘slabo pršať’. Wyróżnia się również grupę czasowników z cechą semantyczną ‘trochu smerovať hore’: *nadniešť* (‘trochu zdvihnúť hore’), *nadskočiť* (‘trochu poskočiť hore’) (Ološtiak, red., 2015: 515, 521).

[*po-* + V] = _{Intens} V

Czasowniki akcji o znaczeniu przerywanego jej przebiegu ze zmniejszoną intensywnością (Ološtiak, red., 2015: 550) powstają w języku słowackim za pomocą produktywnego typu słowotwórczego z przedrostkiem *po-*: *brať* > *poberať*, *behať* > *pobiehať*, *myslieť* > *pomýšľať*, *piť* > *popíjať*, *pršať* > *poprchať*, *vravieť* > *povrávať*. Szczegółowego

opisu przedrostka *po-* w języku słowackim na tle kategorii aspektu dokonał Peciar (1963d: 34). Wyraźnie odróżnił czasowniki dokonane *posedieť (si)*, *pochorieť*, *popadať* od czasowników niedokonanych *posedávať/posedúvať*, *pochorievať*, *popadávať*.

Prefiks *po-* w czasowniku dokonanym *posedieť si* wyraża czasowe ograniczenie akcji ('stráviť istý čas sedením, zotrvať istý čas sediac'), z kolei czasownik typu *posedávať* akcję osłabionej intensywności (dej oslabenej intenzity, občas sa opakujúci bez akéhokoľvek časového obmedzenia, 'po chvíľkach, s prestávkami sedieť niekde'):

(213) *Ludí sa zišlo toľko, že väčšinou iba **postávali**, či **posedávali** na namestiach, počúvali bohoslužby z reproduktorov a televizorov, a hlavne si pri tom všetkom mohli **popíjať** svoju kávu.*

Inna różnica znaczeniowa jest między czasownikami typu *pochorieť – pochorievať*, *popadať – popadávať*, jak w kontekstach (214)–(215), gdzie prefiks *po-* w czasownikach dokonanych ma znaczenie dystrybutywne ('jeden po drugim, wszyscy, wszystko'), a w niedokonanych ma znaczenie osłabiające, łagodzące ('czasem, trochę, rzadko'). Z tego też powodu, nie można traktować par *pochorieť – pochorievať*, *popadať – popadávať* jak formy dokonane i niedokonane tego samego czasownika – chodzi o odrębne czasowniki jednoaspektowe, utworzone na podstawie odrębnej techniki słowotwórczej od czasowników bezprefiksalnych *chorieť*, *padať* (Peciar, 1963d: 35).

(214) *Začal **popadávať** drobný snežík a onedlho už husto snežilo.*

(215) *Najťažší bude zápas s Kolumbiou. V príprave som **pochorieval**, aj som myslel, že by nebolo zlé zostať doma, ale takáto možnosť sa neodmieta. Spoznám iný štýl hry. Verím, že dobré rozohratie pomôže k zisku titulu.*

Interpretowanie znaczeń osłabiających niektórych czasowników nie jest jednoznaczne. Dla przykładu, czasowniki *popremýšľať*, *porozmyšľať*, *pouschýnať* w pracy pod red. Ološtiaka (Ološtiak, red., 2015: 550) oznaczają 'postupne zasiahnuť dejom jeden po druhom', są więc uznane za czasowniki ze znaczeniem dystrybutywnym,

podczas gdy *SSSJ* podaje dodatkowo inne znaczenie czasownika *popremýšľať*: ‘chvíľu premýšľať; viackrát premyslieť’:

(216) Dobre **porozmýšľal** a rozhodol sa správne.

(217) Keď o všetkom dobre **popremýšľal**, súhlasil.

[**niedo-** + V] = _{Intens} V

Znaczenie poniżej normy wyrażane jest w polszczyźnie za pomocą przedrostka *niedo-*, który, jak pisze Kleszczowa, jest rodzimym morfemem prefiksальnym i narodził się na bazie zaprzeczonych czasowników, w wyniku reinterpretacji (Kleszczowa, 1993: 164–165). W *GWJP–M* (1998: 552) jest opisany jako wskazujący na intensywność (efektywność) nie sięgającą normy (‘za słabo, za mało’): *niedowidzieć*, *niedosłyszeć*, natomiast *USJP* podaje, że *niedo-* jest częścią czasownika złożonego, oznaczającego niedostateczną, spadającą poniżej normy realizację tego, co oznacza czasownik podstawowy, np. *niedojadać*, *niedospać*, *niedowidzieć*.

(218) Już wtedy **niedowidział** i leżąc na podłodze z nosem przy rysunku, próbował zapamiętać resztkę wzroku koloru.

(219) Staruszka pokazała weterynarzowi aktualne zaświadczenia potwierdzające szczepienia czworonogów. Sama **niedojada**, aby wykarmić psy.

(220) Trząsł się cały, krople potu sływały po szyi i szarozielonych policzkach, chyba **niedosłyszał**, bo Wszechwłoga musiał do niego krzyczeć, a aparat, który mu wciśnięto do ucha, wiodocześnie nie działał.

Możliwa jest interpretacja atenuacyjnego użycia form imiesłowu biernego, utworzonego za pomocą negacji³² od czasowników z przedrostkiem *do-*: *niedopieczony*, *niedokiszony*, *niedogotowany*, *niedożywiony*, *niedoceniony* (*GWJP–M*, 1998: 552; Stawnicka, 2009: 178), np.:

(221) Chleb ważył 200 gramów. Był czarny, ciężki, **niedopieczony**, miał rozmiary maleńkiej księżeczki do nabożeństwa i musiał wystarczyć na jeden dzień.

³² Por. Żurowski, 2006.

(222) *Mieszkał kilkanaście kilometrów od szkoły i szedł do niej codziennie ponad dwie i pół godziny, a wracał jeszcze dłużej, był najwyraźniej zabiedzony, **niedożywiony** i naturalnie stale niedospany, co jakiś czas zasypiał nawet na lekcji i przy każdej w ogóle okazji.*

Analogiczną, negatywną interpretację można przyjąć dla czasowników słowackich typu *nedosoliť, nedovariť, nedopovedať, nedokrvitiť*, które powstały od czasowników prefigowanych z *do-*: *dosoliť, dovariť, dopovedať* za pomocą partykuły negującej *ne*³³, por.:

(223) *Je to ako v kuchyni – ak máte k dispozícii tie najkvalitnejšie ingrediencie, môžete jedlo **nedovariť** alebo **nedosoliť**, ale nemôže sa vám podariť pripraviť niečo, čo sa vôbec nedá jesť.*

(224) *Čo júl **nedovari**, to august **nedopeče**.*

(225) *Poznám XY ľudí, ktorí majú navonok všetko a stále sa zrejme necítia dostatočne dobre, pretože sú v podstate osamelí, **nedocenení** a nepochopení.*

(226) *Veľa **nedopovedaných** myšlienok, nevyslovených slov a zmiešaných pocitov viselo vo vzduchu, že viazla reč a mrzli úsmevy.*

Opisując czasowniki osłabiające, należy zwrócić uwagę na jeszcze inną istotną kwestię. Otóż, w czasownikach pol. typu *pobłyskiwać, podśpiewywać*, sła. *pohvizdovať, pofukovať*, czyli w derywatach prefiksarno-sufiksalnych, zwraca się uwagę na powtarzalność akcji o osłabionej intensywności (Stawnicka, 2009) lub przerywany przebieg i obniżoną intensywność akcji ('prerušovany priebeh a zmiernená intenzita deja') (Ološtiak, red., 2015: 553). Takie formacje zaliczane są do deminutywno-iteratywnego RA. Jako że zrezygnowano tu z określenia „deminutywny RA”, opisuję te czasowniki jako osłabiająco-iteratywne.

[po- ...-ewać; -iwać; -ywać + V] = _{Intens} V

Na pierwszy plan wysuwa się ich znaczenie osłabiające, wskazujące na mniejszą intensywność, natomiast drugim komponentem seman-

³³ Negację w języku słowackim opisał Jozef Pavlovič w pracy *Negácia v jednoduchej vete* (2003). Por. też studium M. Ivanovej *Negácia a modálne relátory v slovenčine* (2009).

tycznym jest wykonywanie akcji w sposób krotny, sygnalizowane sufiksalnie, jak w (227)–(230):

powątpiewać ‘nie być całkowicie pewnym, czy coś jest możliwe, prawdziwe albo odpowiednie lub czy ktoś da sobie z czymś radę’:

(227) *Osobiście jednak **powątpiewał**, czy otwarcie, już kilkakrotnie odkładane, nastąpi rzeczywiście za dwa tygodnie.*

popłakiwać ‘płakać po cichu, z przerwami’:

(228) *Siostry dobrze widziały, co się dzieje w salach. Strzegły nas jak żrenicę w oku. A jednak... nikt nie zaginął, co najwyżej gdzieś się schował i **popłakiwał** sobie cichutko w kąciku.*

powiewać ‘o wietrze: wywołać lekki ruch powietrza’:

(229) *Śpiewają ptaki, **powiewa** lekki wiatr, miła, żywiczna woń wdziera się do nozdrzy.*

pogwizdywać ‘gwizdać niezbyt mocno; wydawać przerywany gwizd’:

(230) *Po czym przez sen osadził mocniej głowę na oparciu i zaczęła ni to **pogwizdywać**, ni posapywać, ale już dało się w tym usłyszeć jakiś daleki poszum, który niemal z każdym jego oddechem narastał, coraz szybszy, coraz bliższy, coraz głośniejszy.*

[po- ...-ávať/-iávať/-kávať + V] = _{Intens} V

W języku słowackim jest to produktywny typ słowotwórczy z prefiksem *po-* i sufiksami (Ološtiak, red., 2015: 555), który oznacza czasowniki wyrażające akcję o mniejszej intensywności i przerywaną: *dudrať* > *podudrávať*, *dupať* > *podupávať*, *hvizdať* > *pohvizdovať*, *chechtať sa* > *pochechtávať sa*, *kovať* > *pokovovať*, *kukať* > *pokukovať/pokukávať*, *líhať* > *polihovať*, *mľaskať* > *pomľaskávať*, *padať* > *popadávať*, *plakať* > *poplakávať*, *praskať* > *popraskávať*, *prečítať* > *poprečítovať*, por. też inne poświadczenia korpusowe, jak w (231)–(233):

(231) *Slniečko svietilo, vetrík **podúval** a traja chlapi tam riešili kadejaké spoločensko-politické problémy nášho štátu.*

(232) *Až do rána nezaspal, iba občas **podriemaval**.*

(233) *Draco sa začal **pochechtávať** do svojho hrnčeku a **požmuroval** naňho.*

(234) *Na obed ich dávam spať okolo 12 hod, a vydržia **si po-
búvať** do 13.30 až 14. hod.*

(235) *Odchod od školy bol upršaný, no postupne dážd' utíchal a po
príchode na chatu už len **poprchávalo**.*

Dezintensyfikacja oznacza osłabienie akcji nazywanej czasownikiem podstawowym. Wskazywana jest w derywatach dewerbalnych przez prefiksy słotwórcze, których nadrzędna semantyka mieści się w zakresie kategorii rodzajów akcji. Poza oczywistym i powszechnym w języku sposobem wyrażania atenuacji poprzez formy stopniowania opisowego, na uwagę zasługuje repertuar środków morfologicznych. Zestawienie ich w konfrontowanych systemach językowych nie przynosi zaskakujących wniosków o zdecydowanych różnicach. Nie można ich było zresztą oczekiwać, biorąc pod uwagę pokrewieństwo porównywanych języków. Różnice, które uwidoczniły się dzięki opisowi komparatywnemu, dotyczą repertuaru prefiksów czasownikowych.

Zmniejszony stopień natężenia akcji, połączony z ograniczeniem temporalnym, występuje w czasownikach, które parafrazuje się operatorami gradacji *trochę, słabo, nieco*, co oznacza 'mniej w stosunku do przyjętej normy, niżej niż norma'. Takie znaczenia potraktowano w analizie łącznie. Czasownikowe formacje osłabiające powstają w porównywanych językach przy pomocy podobnego repertuaru prefiksów, przy czym obserwuje się niewielką przewagę i różnorodność w ramach zestawu przedrostków atenuacyjnych w języku polskim.

Wnioski z dotychczasowych rozważań o wykładnikach intensywności w języku polskim i słowackim są następujące:

1. W obydwu językach rozpowszechniona jest intensyfikacja i dezintensyfikacja czasowników poprzez leksykalne wykładniki intensywności (intensyfikatory i dezintensyfikatory).
2. Techniki słotwórcze, głównie prefiksacja, to powszechne sposoby wskazywania kategorii intensywności.
3. Rodzaje akcji czasownika są analogicznie wyrażane w porównywanych językach, co pozwoliło na opracowanie nadrzędnej klasyfikacji RA, która posłużyła jako punkt wyjścia dla analizy funkcji modyfikacyjnych prefiksów, co odzwierciedla się w wyrażaniu wzmożonego lub osłabionego natężenia akcji.

4. Główną techniką słowotwórczą wyróżniającą znaczenia intensywności w czasownikach jest prefiksacja; jedynie w iteratywno-intensywnym RA w języku słowackim, znaczenia sekundarne intensywności wyraża się w sufiksach w czasownikach frekwentatywnych (takiego typu czasowników nie opisuje polska literatura przedmiotu).
5. Liczniejszy jest zestaw prefiksów wskazujących na rezultaty procesów intensyfikacji i dezintensyfikacji w języku polskim.
6. Analogiczne są prefiksy czasownikowe.
7. W języku polskim mamy do czynienia z większą polifunkcyjnością prefiksów: jeden prefiks występuje w wielu grupach formacji czasownikowych.

Polskie i słowackie formanty czasownikowe wyrażające kategorię intensywności (tzn. intensyfikujące i dezintensyfikujące) prezentuje tabela 2.

Intensywność w czasownikach ekspresywnych

Odrębnym zagadnieniem wymagającym omówienia jest intensywność wyrażana przez czasowniki ekspresywne.

Jak pisze Dokulil,

onomaziologická kategorie modifikační slouží především k utváření gramatických a lexikálně-gramatických modifikací slovesného děje, jako je slovesný vid a velmi rozmanité způsoby slovesného děje. Významné místo mezi deverbativními typy modifikačními zaujímají však i expresivní modifikace sloves (Dokulil, 1982: 6).

Autor wyróżnia dwie klasy słowotwórcze czasowników: czasowniki zdrobniałe (*slovesa zdrobneľá*) oraz czasowniki intensywne (*slovesá úsilná*). Jak pisałam wcześniej, kategoria deminutywności odnosi się do określeń związanych prymarnie z rzeczownikami i ich małym rozmiarem, co nie odzwierciedla opisywanego zagadnienia, stąd proponuję dla tych grup nadrzędne określenie *czasowniki ekspresywne wzmacniające* (intensyfikujące) oraz *osłabiające* (łagodzące). Istotnym rozróżnieniem w czasownikach ekspresywnych jest wyodrębnienie z jednej strony czasowników tworzonych na bazie wyrazów dźwiękonaśladowczych,

z drugiej natomiast, derywowanych od czasowników neutralnych, nie-nacechowanych, w których funkcję ekspresywną pełnią sufiksy.

Tab. 2. Formanty czasownikowe intensyfikujące i atenuacyjne

		Język polski		Język słowacki	
		prefiks	prefiks + sufiks	prefiks	prefiks + sufiks
Znaczenie intensywne	Formacje ewolutywno-intensywne	<i>roz-</i>		<i>roz-/ rozo-</i>	
	Formacje inchoatywno-intensywne	<i>za-</i>		<i>s-/z- vz- roz-</i>	
	Formacje perduratywno-intensywne	<i>prze-</i>		<i>pre- od-</i>	
	Formacje ekscesywno-intensywne	<i>prze- za- nad-</i>		<i>pre- u- za-</i>	
	Formacje rezultatywno-intensywne	<i>o-/ob- do- prze- roz- u- wy-</i>		<i>na- roz- vy- pre- za- u-</i>	
	Formacje iteratywno-intensywne	<i>roz- wy- nad- na- za-</i>			<i>-va- -áva-/ -iava-/ -ava- -ieva- -úva-</i>
	Formacje saturatywno-intensywne	<i>wy-</i>	<i>na... się</i>	<i>wy-</i>	<i>na... sa</i>
	Formacje dystrybucywno-intensywne	<i>po- wy- o-/ob- prze- na-</i>		<i>po- na-</i>	
	Formacje komparatywno-intensywne	<i>prze-</i>		<i>pre-</i>	
Znaczenie atenuacyjne	<i>przy- pod- prze- po- nad- niedo-</i>	<i>po- ... -ewać/ -iwać/ -ywać</i>	<i>o- na- po- pri- ne-</i>	<i>po-... -avat/ -iavat/ -kavat</i>	

Źródło: Opracowanie własne.

Jak już była mowa na początku rozdziału, czasowniki intensywne (sł. *intenzíva, úsilné slovesá*) „predstavujú také verbálne jednotky, ktoré majú v porovnaní so svojimi verbálnymi motivantmi vo svojej sémantickej štruktúre inkorporovaný sémantický komponent úsilnosti, vyššej intenzity deja” (Ološtiak, red., 2015: 601). Charakterystyczną techniką tworzenia tego typu derywatów jest sufiksacja³⁴. Dla języka słowackiego są to sufiksy *-otať, -čať, -tať, -oniť*, „z významom vyššej intenzity týkajúcej sa realizácie deja” (Ološtiak, red., 2015: 527, 601). Reprezentują one następujące typy semantyczne:

- wydawanie dźwięków (czasowniki onomatopieczne³⁵): *blkotať, buchotať, bzukotať, čľapotať, gagotať, hrkotať, hukotať, mekotať, piskotať, praskotať, sipotať, škripotať, šplechtať, štrngotať, žblnkotať*:

(236) *Von búřila noc, neobyčajná, tmavá a hrozivá. **Hukotala** južným vetrom, vyhrážala sa a krútila vo víroch po Zbojníckom Tanci ako pohanská mátoha.*

(237) *Vzali sme si teda vozík. Nákupné vozíky, ktoré uvádzajú do pohybu troleje napojené na drôtené pletivo, **bzukotajú** po predajni ako elektromobily v lunaparku, no zásluhou akéhosi elektronickeho zariadenia sa nemôžu navzájom zraziť.*

(238) *Do konca života len koktal a **mekotal** od veci.*

- procesy fizjologiczne: *dychčať, chrapčať, slintać*:

(239) *„To je ale kus! Keby ste ju videli. Aj v Hamburgu vraj šľapala. Keď si dá vysoké čižmy a minisukňu, mnohí chlapi **slintajú**. Ale už som ju tu dávno nevidel. Bohvie, čo je s ňou,“ dodá Miro.*

(240) *Hystericky som začala **dychčať** a kričať.*

- zewnętrzne przejawy: *jagotať sa*:

(241) *Jej chyba, že ho brala vážne, už o ňom mohla vedieť svoje. „Pozoruhodne prostá filozofia. Škoda, že rovnakú umiernenosť*

³⁴ Janočková píše, že „intenzifikáciu slovesného deja vyjadrujú predovšetkým iné slovesá, zväčša prefixálne alebo prefixalno-reflexívne vyjadrujúce modalitný spôsob slovesného deja” (Janočková, 2015: 123).

³⁵ O czasownikach onomatopiecznych, np. Szymański, 1977; Malanowska-Statkiewicz, 2017.

*neprejavujete vo výbere šperkov. **Jagocete sa** ako ovdovená vojvodkyňa, Sanburne. Až z toho človeku prechádzajú oči.*

- *ruch: **kyvotať sa**:*

*(242) Vzápätí sa to rozpútalo. Nadskočilo to, kotúlalo sa a unikalo kamsi, **kyvotalo sa** a klepotalo. Dupot bol hrozný. Medzitým zdola, o poschodie nižšie, zreteľne a zlostne zabúchali do povaly. Zrejme to vyrušilo aj nového nájomníka.*

- *inne, np. **žobroniť**:*

*(243) Tá blížiacca sa vojna s Turkami mu musela naháňať strašný strach, keď sa ako vzorný generál nezdržal a na verejnosti **žobronil** o prejavy lásky, ktoré patria do intímnejšieho prostredia.*

Technika sufiksacji jest wykorzystywana w języku słowackim zarówno do tworzenia formacji ekspresywnych, jak i onomatopeicznych. Ten sposób tworzenia czasowników intensywnych występuje również w języku czeskim, gdzie

Bohaté a značně diferencované je tvoření sloves **úsilných** (intenzív), do-dávajících slovesnému ději základového slovesa významový odstín úsilnosti, větší intenzity děje. Velmi často jsou jejich základem slovesa imitativní (Dokulil, 1982: 7).

Dla kompletności wywodu zasadne wydaje się przedstawienie repertuaru sufiksów tworzących czasowniki intensywne również w języku czeskim³⁶:

- *sufiks -tat: **cachtat, cvachtat, čvachtat, dřachtat, hrochtat, chraptat, chroptat, jektat, mektat, rochtat, slintat**;*
- *sufiks -otat, urabiający w większości czasowniki onomatopeiczne o motywacji rzeczownikowej, rzadziej czasownikowej: **bekotat, bleskotat/blýskotat (se), blikotat, buchotat, crkotat, cupotat, cvrkotat, drkotat (se), drnkotat, dupotat, dusotat, gogatat, hrkotat, klepotat, leskotat se, lupotat, mekotat,***

³⁶ Egzemplifikacje za: Dokulil (1982: 7–11). Zagadnienie to zostało również opracowane na gruncie lingwistyki korpusowej w: Kaňá, 2016, dostępne on-line na: <https://is.muni.cz/www/363/Dem-Verba.pdf?so=nx>

mihotat (se), mikotat (se), šumotat, šupotat, švihotat, třepotat. Niektóre czasowniki mają obok form z sufiksem *-otat* również formy na *-tat/-etat*, np.: *chechotat se/hechtat se, chichotat se/chichtat se, chropotat/chroptat, jekotat/jektat, klokotat/kloktat, křehotat/křehtat, mekotat/mektat, repotat/reptat, řehotat se/řehtat se, šepotat/šeptat, štěbotat/štěbetat, třepotat (se)/třepetat (se)*;

- sufiks *-etat*: *klepetat (se), lepetat, repetat, řepetat, třepeat (se), štěbetat*;
- sufiks *-itat*: *cupitat, dupitat, vyhopitat se*;
- sufiks *-tět*: *chraptět, chroptět, křaptět, siptět, suptět, šuptět*;
- sufiks *-tit*: *dychtit, kuchtit*;
- sufiks *-onit*: *brebonit, hamonit, škemronit, žadonit, žebronit*;
- sufiks *-čit*: *dřepčit, dupčit, křepčit*.

Drugą wyróżnioną przez Dokulila grupą czasowników są formacje zdrobniałe, które, jak zauważa również Pavlovič, „sú jedným zo znakov, ktorými sa slovenčina odlišuje od niektorých iných slovanských jazykov a touto vlastnosťou sa podobá s južnoslovanskými jazykmi” (Pavlovič, 2012: 15). Badacze słowaccy podkreślają też, że „nie je výstižné hovoriť o zdrobňovaní deja”, gdyż „význam akéhokoľvek deminutíva musí mať nejaký vzťah ku pojmu malej veľkosti” (Janočková, 2015: 123; Ološtiak, red., 2015: 600).

W języku czeskim tworzą one małą, lecz wyraźną, grupę derywatów modyfikacyjnych, tradycyjnie nazywanych „slovesa zdrobnělá, deminutiva nebo diminutiva, přesněji zdrobňující nebo spíše zjemňující” (Dokulil, 1982: 6), służących do kontaktu językowego z małymi dziećmi i/lub charakterystycznych dla leksyki dziecięcej. Z tego powodu jest to grupa ograniczona do kilku czasowników oznaczających czynności związane z jedzeniem, spaniem czy przejawianiem podstawowych emocji. Używa się ich przede wszystkim w wyrażaniu się o dzieciach i innych małych stworzeniach. Formalnie, takie czasowniki tworzy się za pomocą pary sufiksów różniących się

stopniem deminutywizacji, ewentualnie zabarwienia emocjonalnego. Autor zauważa jednak, że „ostatně je hranice mezi deminutivními a intenzifikačními slovesy velmi vágní: jak jsme uvedli na svém místě, mají už samy rozšířené varianty deminutivních formantů platnost intenzifikační” (Dokulil, 1982: 7):

- *-kat*: *capkat, cupkat, dupkat, hajkat, kapkat, klapkat, papkat, řapkat, řupkat, sedkat, stonkat, šlapkat, vrňkat, zobkat*;
- *-inkat*: *bojinkat se, blinkat, bolinkat, bumbinkat, capinkat, cupinkat, čurinkat, hačinkat, hajinkat, houpinkat, kakynkat, lulinkat, papinkat, plakynkat, řapinkat, spinkat*;
- *-ulinkat*: *hačulinkat, hajulinkat, papulinkat*;
- *-ičkat*: *bojičkat, hajičkat*.

Dla opisywanej tu intensywności w czasownikach w aspekcie konfrontatywnym polsko-słowackim istotne jest zwrócenie uwagi na tę specyficzną pod wieloma względami grupę czasowników ekspresywnych z odcieniem znaczeniowym wzmacniającym lub osłabiającym. Są one w literaturze różnie nazywane: określa się je jako: hipokorystyka odsłowne, hipocoristica czasownikowe, czasowniki pieszczotliwe; hipokorystyczne; deminutywne; deminutywno-hipokorystyczne; zdrobniałe; ekspresywne; ekspresywno-hipokorystyczne; specyficzne infantylizmy czasownikowe/specyficzne „infantylne” czasowniki; zdrobniałe formy czasowników; ekspresywa czasownikowe; czasownikowe formy spieszczone (Milewski, 2011: 352) (terminologia w innych językach: ang. *diminutive verbs*, niem. *diminutive Verben*, czes. *slovesa zdrobnělá/slovesná deminutiva*, śl. *deminutívne slovesá*³⁷).

Krzyżowanie się znaczenia ekspresywnego i pieszczotliwego opisuje Warchoł następująco:

³⁷ Por. np. odcień znaczeniowy pieszczotliwy lub deminutywny czasowników ekspresywnych. Szczegółowa bibliografia na ten temat w: Warchoł, 1972; Wrocławska, 1974; Kreja, 1978. Warchoł (1972: 125) wskazuje na jeszcze jedno znaczenie tych formacji: czysto deminutywne; ja jednak pozostaję w niniejszej pracy przy odcieniu hipokorystycznym, wskazującym na użycie tych czasowników w rozmowie z dziećmi lub o dzieciach.

Powstanie i rozwój słowiańskich czasowników ekspresywnych wiąże się przede wszystkim z bardzo silnym i stałym oddziaływaniem odpowiednich ekspresywów nominalnych. Wchodzą tu w rachubę zarówno ekspresywa słowotwórczo-leksykalne z dawnym elementem *-k-* w części sufiksальной, tworzącym od dawna głównie tzw. deminutywa właściwe (też inne ekspresywa), jak i z elementem np. *-š-*, *-uń* itd., urabiające tzw. formacje pieszczotliwe, różne melioratywa itp. To wzajemne oddziaływanie jednych formacji na inne jest tu tym bardziej uzasadnione, że odbywa się w specyficznych warunkach poufalego życia rodzinnego, w atmosferze intymności, współżycia z małymi dziećmi itd., jak również w języku gwarowym (Warchoń, 1972: 127).

Badania językoznawców opisujących języki południowosłowiańskie (np. serbsko-chorwacki: Frančić, 1956, Grickat, 1955–56, słoweński: Škerlj i in., 1964, Vidovič-Muha, 1993, bułgarski: Stojanov, 1964, macedoński: Koneski, 1961–1966, 1967), wskazują na regularnie, systemowo tworzone ekspresywa czasownikowe³⁸, urabiane przez dodanie sufiksu o funkcji ekspresywno-deminutywnej *-ak-*, *-k-*, *-ušk-*, *-ck-*, *-uka-*, *-oli*, *-oti*, np. srb-chorw. *bacàkati se* ‘szamotać się’, *vozkàti se* ‘jeździć tu i tam’, *kucati* ‘pukać’, *pljucati* ‘popluwać’, *piskàrati* ‘gryzmolić’, *zapitkìvati* ‘pytać raz po raz’, *pokuckivati* ‘popukiwać’, sło. *čičkati* ‘siedzieć’, *lúckati*, *pivčkati* ‘pić, popijać’, błg. *gledkam*, *tičkam*, *ritkam*, mac. *barka* ‘szukać powoli, tropić’, *gletka* ‘patrzeć, spoglądać’, *domrcka* ‘merdać, łasić się’, *prsolì* ‘o deszczu i śniegu: pada trochę, tu i ówdzie’. Badania przeprowadzone na liczonym materiale języków słowiańskich wskazują, że pewnym obszarem przejściowym między południem a północą Słowiańszczyzny jest język ukraiński w swojej odmianie gwarowej (Warchoń, 1972: 127).

W polszczyźnie literackiej czasowniki nie ulegają zdrobnień. W gwarze kaszubskiej, nazywane *hipokorystykami czasownikowymi*, zostały omówione przez Elżbietę Wrocławską, choć autorka zwróciła uwagę, że pojawiają się one sporadycznie także w gwarach

³⁸ Choć „ogólnie stwierdza się, że pod względem różnorodności i częstotliwości występowania odpowiednich formacji ekspresywnych język słoweński jest nieco uboższy od serbsko-chorwackiego. W szczególach jest to jednak rzecz do zbadania. W języku słoweńskim ekspresywa te tworzone są głównie za pomocą suf. *-c-* i *-k-*.” (Warchoń, 1972: 125; por. też Vidovič-Muha, 1993).

wschodniosłowiańskich, np. rosyjskie *papan'kaj* 'jedz', *ljulin'kat'*, *bajukat'* 'spać', *bajukaj* 'śpij', *prygon'kaj* 'skacz', *prygon'kat'* 'skakać'. Ponadto, opracowując kaszubskie hipokoristika czasownikowe z sufiksem *-k-*, autorka podkreśliła, że zakres tej kategorii ogranicza się do niewielkiej liczby czasowników oznaczających podstawowe czynności (spanie, jedzenie, chodzenie, płacz), ponieważ są używane w zwrotach do bardzo małego dziecka (np. *biegulać*, *bieguszkać*, *hamkać*, *lulać*, *papulkać*, *pijkać*, *pitkać*, *spi(j)kać*, *ulkać*) (Wrocławska, 1974: 123–124).

Nieliczne w języku ogólnym tego typu formacje czasownikowe tworzone są sufiksalnie (*gładzić* – *głaskać*) lub prefiksalnie (*grać* – *pograć*, *siąść* – *przysiąść*), a podobieństwa do formacji gwarowych dostrzec można w szczególnych sytuacjach: formach pieścotliwych używanych przez dorosłych, gdy zwracają się do dzieci, np. *amciaj*, *papusiaj*, *nie płakusiaj*. W literaturze dziecięcej często są używane struktury nieodmienne, często reduplikowane, z końcówką *-u*, które pełnią funkcje czasowników zdrobniałych: *amciu/amku/amu*, *buju*, *chlapu/chlapsiu/chlapku*, *ciapu/ciapku*, *kąpciu/kąpu/kąpiu/kąpku*, *myju/miju/myjku*, *papu*, *picciu/pićku/pijku/pitku*, *pisiu/pišku*, *plusku*, *tupu*.

*Encyklopedia logopedii*³⁹ podaje, że tego typu czasowniki, nie tworzące wszystkich form koniugacyjnych, lecz głównie w 2. osobie liczby pojedynczej i mnogiej trybu rozkazującego (*verba defectiva*) powstają dzięki sufiksacji za pomocą takich sufiksów jak:

- *-ikać* (*śpikać* 'spać');
- *-ińciać* (*rozbawińciać* się 'rozbawić się');
- *-uchnać* (*papuchnać* od *papać* 'jeść');
- *-ulać/-ulkać* (*płakulać* 'płakać', *bawulkać* się 'bawić się');
- *-uniać* (*luluniać* od *lulać* 'spać');
- *-uńciać* (*śpiuńciać* 'spać');

³⁹ <https://www.komlogo.pl/index.php/encyklopedia/114-c/458-czasowniki-deminutywne> [dostęp: 14.04.2021].

- *-usiać/uśkać* (*lulusiać* od *lulać*, *śpiewusiać* ‘śpiewać’, *papusiać* od *papać* ‘jeść’);
- *-k-* (*bujkać* ‘huśtać’, *tupkać* ‘chodzić’).

Irena Grickat podkreśla, że deminutywa czasownikowe powinny być rozumiane szerzej niż przymiotnikowe czy rzeczownikowe, bowiem – poza ekspresją – wyrażają zmianę rodzaju akcji zawartej w czasowniku (Grickat, 1955: 56). Oprócz iteratywności, deminutywum wprowadza znaczenie zmniejszenia nasilenia, chwilowości czynności w czasownikach niedokonanych, bądź określa czynność mniej ważną, niedoskonałą.

W języku słowackim problematyka deminutywów czasownikowych (*slovesných deminutív*) stała się przedmiotem rozważań Márii Pisarčíkovej (1981), Jarmili Bartákovej (1995), Miloslavy Sokolovej (2009) czy Nikol Janočkovej (2015). Sokolová pisze, że są to „expresívne nefrekventované deminutívne slovesá: *bavkať sa*, *papkať*, *spinkať*, *hajinkať*, *buvinkať*, deinterjekčné *backať*, *čľupkať*, *d’obkať*, *jojkať*, *ločkať*, *pufkať*, *ťapkať*” (Sokolová, 2009b: 23). Mogą też pełnić funkcję melioratywną, a stopniując intensywność cechy ekspresywnej mają charakter eufemizmów (Szymczak-Rozlach, 2018: 595). Tego typu czasowniki są produktywnym typem dewerbatywów.

[V + *-kať/-inkať/-ičkať*] = V_{intens}

Sufiksacja słowackich formacji ekspresywnych o znaczeniu łagodzącym odbywa się za pomocą formantu *-kať* i jego wariantów *-inkať* oraz *-ičkať*, które urabiają derywaty o znaczeniu zdrobnień czasownikowych (s významom slovesných deminutív): *bežať* > *bežkať*, *buvať* > *buvinkať* (*pobúvať si/pobuvinkať si/pobuvičkať si*), *cucať* > *cuckať*, *cmúľať* > *cmuľkať*, *d’obať* > *d’obkať*, *driemať* > *driemkať*, *hrýzť* > *hryzkať*, *jesť* > *jedzkať*, *prosiť* > *prosinkať/prosíkať* (*sa*), *spievať* > *spievkať*, *sadnúť si* > *sadkať si*, *spať* > *spinkať*, *šibať* > *šibkať*, *zobať* > *zobkať* (Ološtiak, red., 2015: 527, 600–601).

Zmniejszenie intensywności dostrzeżono w czasownikach reprezentujących różne typy semantyczne. Najbardziej powszechne

są czasowniki opisujące przejawy dźwiękowe cichsze i mniej intensywne niż normalne dźwięki, np. *buchkať* ‘slabo udierať, *klepkat’* ‘spôsobovať alebo vydávať tupé pravidelné zvuky pri udieraní alebo narážaní na niečo’, *chrappkať* ‘ticho, slabo chrápať, *spievkať* ‘(málo, jemne, potichu) spievať’.

Odczucie mniejszej intensywności dźwięku można również osiągnąć poprzez przerywaną, krótkotrważącą akcję, np. *bafkať* ‘vydávať krátke prerušované zvuky’, *stenkať* ‘slabo, chvíľami stenať’. Te czasowniki mają także zabarwienie emocjonalne, nieodłączne jednak od semantyki niskiej intensywności dźwięku.

Licznie reprezentowaną grupę tworzą czasowniki oznaczające przyjmowanie pokarmów i płynów, i odnoszą się do czynności realizowanych w małych ilościach, z małą intensywnością, np. *cuckať* ‘pomaly prehadzovať alebo držať v ústach’, *chlipkať* ‘pomaly, po trochu piť alebo ješť niečo tekuté’, *lizkať* ‘zľahka prechádzať jazykom po povrchu niečoho’. Tego typu formacje są typowe dla czynności fizjologicznych wykonywanych przez dzieci. W mowie do dziecka lub z dzieckiem nabywają dodatkowego pozytywnego zabarwienia emocjonalnego, typowego dla leksyki dziecięcej, por. też *grckať*, *hajkať*, *hajinkať*, *papinkať*, *papkať*, *spinkať*.

Grupa czasowników opisujących kontakt zawiera przykłady czasowników łagodzących, prymarnie oznaczających akcję o niższej intensywności, którą uczestnik obejmuje inny obiekt, np. *drapkať* ‘mierne driapať’, *hladkať* ‘jemne prechádzať dlaňou po niekom, po niečom’, *chytkať* ‘brať do ruky, jemne chytáť’, *kyvkať* ‘mierne, slabo pohybovať zboka nabok alebo zhora nadol (obyč. časťou tela)’.

Złagodzenie wyrażone czasownikiem jest również typowe dla grupy czasowników oznaczających ruch i położenie uczestnika. Tu również chodzi prymarnie o znaczenie mniejszej intensywności akcji, np. *bežkať* ‘rýchlo sa pohybovať na nohách drobnými krokmi’, a cecha małej intensywności powoduje transpozycję w kierunku pozytywnej ekspresywności, np. *ležkať* lub zwiększenia uprzejmości⁴⁰: *Len si sadkajte, don José, škoda sa rozčuľovať*.

⁴⁰ Por. ustalenia M. Hirschovej (Hirschová, 2013) dotyczące strategii minimalizującej, którą rozumie jako pozytywną strategię uprzejmościową.

Autorki rozdziału o czasowniku w pracy pod red. Ološtiaka wskazały również na grupę czasowników manipulacji (*verbá manipulácie*), w których znaczenie czasownika łączy się z komponentem małej intensywności, np. *črpkat'* 'po trochu naberať, načierať tekutinu a prelievať ju' lub ze stopniowym przebiegiem akcji podzielonej na mniejsze elementy: *nazberkat'* 'postupne urobiť záhyby', *stružlikat'* 'pomaly strúhať'.

Poświadczenia z *SNK*:

(244) *Predstavte si jedinkého vrabčeka, ktorý si bezstarostne poskakuje a **d'obká** do tohto vrchu.*

(245) *Všetky našuchorili perie a triasli sa, dvíhali hrebienky, **hrabkali** nožičkami.*

(246) ***Hryzkala** slnečnicové jadierka, podávala mi ich cez plot do úst a smiala sa.*

(247) *Po premiére za mnou chodili priatelia a **klepkali** mi po pleci.*

(248) *Uhm... fungujú už tri roky... ľudia vidia, že sú mladí, majú pekné tváričky a **spievajú si** nejaké pesničky... to, že sa venujú charite, že natočili klip, z ktorého výťažok šiel pre deti, to že podporujú nemocnice, bojujú proti šikanovaniu, to nevidí nikto...*

Powyższe spostrzeżenia potwierdza stanowisko Katunar (2013), że formacje opisanego typu mogą wyrażać osłabioną intensywność z komponentem semantycznym 'málo', 'jemne', napr. *bafkať, buchkať, d'obkať, hryzkať, hrabkať, klepkať, spievkať*.

Wart zauważenia jest także element ironii w derywatach łagodzących. Jak już była mowa, pozytywne nacechowanie tych czasowników jest oparte na wyrażeniu niskiej intensywności, typowej dla leksyki dziecięcej. Kiedy jednak tego typu derywaty używane są w stosunku do dorosłego uczestnika komunikacji, zauważalne jest negatywne, ironiczne zabarwienie omawianych czasowników, jak w zdaniu:

(249) *My sme bojovali, krvácali, umierali a vy ste si tam nažívali, pásli ovečky a **hudlikali** na fujare* (Ološtiak, red., 2015: 601).

Wyrażną asymetrię między językiem polskim i słowackim widać przy sufiksacji jako procesie słowotwórczym, służącym do tworzenia czasowników intensywnych (wzmacniających). Technika sufiksacji jest wykorzystywana w języku słowackim zarówno do tworzenia formacji ekspresywnych, jak i onomatopiecznych.

Rozdział 6

Intensywność w strukturze semantycznej leksemu

Semantyka większości leksemów, które służyły intensyfikacji, mieści się w przestrzeni kategorii pojęciowych WIELKOŚĆ, ILOŚĆ, SIŁA (por. Kleszczowa, 2007: 317–318). Gdy dołączymy do nich DŹWIĘK oraz SZYBKOŚĆ, uzyskamy zestaw kategorii, w których można wskazać na wzmocnienie lub osłabienie cechy czy akcji wyrażanej czasownikiem. Rozdział prezentuje intensywność wpisaną w podstawę słowotwórczą leksemu przymiotnikowego i czasownikowego, którą opisuje się na podstawie odniesienia do powyższych kategorii znaczeniowych.

Intensywność w przymiotnikach

Przysłowki intensyfikujące, będące we współczesnym języku odpowiednikami *bardzo* (*velmi* w języku słowackim), wyrosły na fundamencie wspomnianych kategorii. Łączliwość z *bardzo* dopuszczającą przymiotniki jakościowe, choć nie wszystkie zawierają w swojej strukturze znaczenie ‘duży’. Te są przymiotnikami parametrycznymi, dającymi się definiować przez stopień wyższy (duży = większy niż...) (Janus, 1975: 146). Przytoczone poniżej leksemy mają w swoją strukturę wpisaną cechę semantyczną intensywności, tzn. mogą być definiowane przez *bardzo* („ten właśnie wykładnik jest probierzem

w zakreślaniu i organizowaniu się całej klasy polskich przysłówków – intensywow”]; Kleszczowa, 2007: 315) – lub do *bardzo* podobny, np. *duży* lub *wielki*. Stąd też wybrane przykłady wraz z poświadczeniami korpusowymi ilustrują obecność semu intensywności w podstawie przymiotników. Neutralna cecha wskazywana przez przymiotnik jest tu zintensyfikowana poprzez „wbudowane” znaczenie ‘bardzo, dużo, wiele, daleko, mocno’, a intensyfikowane są zarówno przymiotniki wskazujące na cechy pozytywne, jak i negatywne, co egzemplifikują konteksty polskie (1)–(13) oraz słowackie (14)–(28):

polskie:

gorący ‘bardzo ciepły’:

(1) *Jak na środek jesieni dzień był ciepły, a nawet **gorący**.*

upalny ‘bardzo gorący’:

(2) *Koniec utopii Polaków kończących długi majowy weekend 2002 roku, rozkosznie słoneczny i **upalny**, media powitały wiadomością, że w Polsce odnotowano pierwszy przypadek BSE, czyli tak zwanej choroby szalonych krów.*

paskudny, szkaradny, ohydny, odrażający ‘bardzo brzydki’:

(3) *Miałem na sobie **paskudny** czarny płaszcz, jak zwykle byłem źle ubrany.*

(4) *To jest, niestety, bardzo brzydki jegomość. Wiesz, właściwie **odrażający**.*

huczny ‘sprawiający wiele hałasu’:

(5) *Z gwaru trzydziestu splątanych głosów wytryskał cza-sem **huczny** śmiech jak jaskrawy kwiat spośród zielska.*

wielki, ogromny, olbrzymi, potężny ‘bardzo duży’:

(6) ***Olbrzymi** pies podniósł się leniwie z ganku między kolumnami.*

(7) *To on jest moim łącznikiem z tym innym światem i ma **ogromny** wpływ na moje przekonania.*

chciwy, łapczywy, żądny, zachłanny ‘bardzo czegoś pragnący’:

(8) *Ale z was **zachłanny** człowiek, Rowiński. I cieplarnia, i pieczarkarnia, i jeszcze macie apetyt na kiosk z piwem.*

sławny ‘bardzo znany’:

(9) *Owszem, w Polsce był **sławny** i wciąż grany, ale od ponad dwóch lat nie napisał nic nowego.*

bezszelestny ‘bardzo cichy’:

(10) *Awaru zeskoczył na ziemię i poszedł za dziewczyną, a obok jak **bezszelestny** cień przesunął się sheri.*

wściekły ‘bardzo zły’:

(11) *Nad ranem, jeszcze w ciemnościach, do biwaku podkradł się głodny i **wściekły** wilkołak, ale zobaczył, że to Jaskier, więc posłuchał chwilę i poszedł sobie.*

lodowaty ‘bardzo zimny’:

(12) *Szczególnie jeden dzień dał się we znaki – od świtu siekł **lodowaty** deszcz, wiatr hulał wyjąc i świszcząc, morze kłębiło się, bure i złowrogie.*

wyczerpany ‘bardzo zmęczony’:

(13) *Ja jednak byłem po prostu **wyczerpany** i potrzebowałem odpoczynku.*

Z analogicznym sposobem wskazywania intensyfikacji cechy mamy do czynienia w przymiotnikach słowackich:

ohydný ‘veľmi škaredý’:

(14) *Besa stelesňoval krivonohý **ohydný** trpaslík, kríženec človeka a leva, ktorého úlohou bolo privolávať šťastie a chrániť pred diablom.*

obrovský ‘mimoriadne veľký’:

(15) *Divadelná inscenácia však zožala **obrovský** úspech a aj vďaka nej vznikla jedna z najznámejších hereckých techník 20. Storočia.*

mohutný ‘ktorý má nezvyčajne veľké rozmery’:

(16) *Otvor do pece bol priúzky, traja chlapi mali čo robiť, aby jeho **mohutné** telo vtlačili dnu.*

nesmierny ‘presahujúci zvyčajnú veľkosť; veľmi veľký rozmerni alebo intenzitou’:

(17) *Veľký úspech si získal najmä detský prímestský letný tábor. Práve v pondelok sa začína jeho druhý turnus, ale už teraz je jasné, že tábor má **nesmierny** úspech.*

velikánsky ‘veľmi veľký’:

(18) *Od pupku až k hrdlu sa mu tiahol obrovský rez po pitve, zošitý **velikánskymi** stehmi.*

enormný ‘veľmi silný’:

(19) „Počas voľných dní sme evidovali **enormný** tlak na lesné cesty, najmä v rezerváciách, kde celé organizované skupiny táborili a zanechali veľa odpadkov,“ uvádza sa v správe.

horúci ‘majúci veľkú teplotu, veľmi teplý’:

(20) Ako keď sa po **horúcom** letnom dni v noci zrazu zdvihne vietor a spustí sa dážď.

žeravý ‘veľmi horúci’:

(21) Nemo kývol, dvaja katovi pomocníci doniesli **žeravý** kotlík a železo s puncom.

schátralý ‘ktorý je v zlom, úbohom stave, spustnutý, neudržovaný, starobou, vekom zničený’:

(22) Ak plán na likvidáciu **schátralého** štadióna vyjde, developeri sa o strahovské pozemky doslova pobijú.

vzácný ‘veľmi cenný’:

(23) Do múzea ich venovali darcovia – nadšenci v oblasti archeológie a zberateľstva. Ide o unikátne a **vzácné** druhy predmetov.

povestný ‘veľmi známy’:

(24) To bolo v roku 1989, v roku 1992 si to rozmyslel, odložil extravagancie, dokonca aj svoje **povestné** rifľové šortky, oblekol sa do vzornej bieloby, prišiel – a vyhral.

zúrivy ‘veľmi intenzívny, prudký, silný’:

(25) Jednou z najväčších bola Cow parade pred piatimi rokmi. Plastovú kravu na Kamennom námestí **zúriví** anglickí turisti zničili, troch chytili. Museli zaplatiť 20-tisíc korún.

vášnivý ‘veľmi niečomu oddaný, náruživý’:

(26) **Vášnivé** vyznania lásky časom vždy opadnú.

tuhý ‘vo veľkej miere a vytrvalo zaujatý alebo oddaný; silný’:

(27) V nedeľu po **tuhom** boji o postup do štvrtfinále podľahli Maďarkám 2:3. Pri troche šťastia mohli Slovenky bojovať o medailové pozície.

ľadový ‘veľmi, mimoriadne studený, mrazivý’:

(28) Keď si stiahla rukavicu, podala mi **ľadovú** ruku.

Przykłady przymiotników polskich i słowackich wskazują, że sem

intensywności – wyrażony przez znaczenia ‘bardzo’, ‘mocno’, ‘silnie’ – jest wpisany w podstawę leksemu, co decyduje o intensywności bezpośredniej, wyrażonej semantycznie.

Inną sytuację obserwujemy w wyrażeniach *gwałtowny wzrost* ‘duży i szybki wzrost’, *burzliwe przemiany* ‘szybkie i gwałtowne przemiany’, *rażąca niesprawiedliwość* ‘wielka niesprawiedliwość’, *horúci problém* ‘velký, páľčivý problém’, *hlboká nespravodlivosť* ‘velká nespravodlivosť’, *ďalekosiahle ústupky* ‘ústupky so závažnými dôsledkami, významné’ w przykładowych kontekstach (29)–(35). Występują tu przymiotniki w funkcji intensyfikatorów, a zjawiska są odczuwane przez mówiących jako intensywne:

(29) *Zmiana strategii państwa została wymuszona przez **gwałtowny wzrost** bezrobocia, na skutek rynkowej reakcji przedsiębiorstw państwowych, oraz przez zmniejszanie się dochodów budżetowych od tych przedsiębiorstw.*

(30) *Powwyższym procesom towarzyszą **burzliwe przemiany** emocjonalne, duża labilność i chwiejność psychiczna od stanów euforii do rozpacz.*

(31) *Mówiłem, że jest to **rażąca niesprawiedliwość**, gdy są takie dysproporcje w systemie podatkowym.*

(32) *Awantura wybucha zawsze z Józefem – kochanym, najmilszym Józefem, którego rodzice przywieźli w dziewiętnastym roku jako młodego chłopaka z Kościkówki i z którym łączy ojca **bezkresna miłość** do koni.*

(33) *Osud automobilového priemyslu sa stal **horúcim** politickým **problémom** a vlády vo viacerých krajinách prijímajú opatrenia, aby odvetviu pomohli prežiť pokles dopytu.*

(34) *Táto základná norma spoločenského života musí byť použitá, aplikovaná a rešpektovaná na všetkých úrovniach a vo všetkých oblastiach, inak, napriek správnym principiálnym tvrdeniam, sa riskuje **hlboká nespravodlivosť** na občanoch, ktorí chcú slobodne vyznávať a praktizovať svoju vieru.*

(35) *Jásirovi Arafatovi totiž nevyšla jeho doterajšia taktika (...) a ocitol sa v natoľko oslabenej pozícii, že je z jeho strany oprávnené očakávať pomerne **ďalekosiahle ústupky**.*

Intensywność w czasownikach

Przy opisie intensywności wpisanej w strukturę czasownika omówiono przykłady leksemów, których znaczenia mieszczą się w kategoriach pojęciowych wielkości i siły oraz manifestują się w wyrażaniu głośności (siły dźwięku, siły ludzkiego głosu), mocy oraz szybkości (wielkości opisującej ruch). Różny jest poziom nasycenia cechą w czasownikach, aby jednak wskazać na intensyfikację, należy podać względem czego dana akcja jest intensywna, a zatem wyznaczyć punkt odniesienia, którym jest jednostka neutralna, nienacechowana, a więc oznaczająca normę.

Intensyfikacja czasownika

Czasowniki, w których intensywność jest wpisana w znaczenie podstawy, znajdują miejsce w szeregach informujących o natężeniu cechy: jeśli to natężenie jest większe od jednostki neutralnej, mamy do czynienia z czasownikami intensywnymi. Najczęściej grupę tych czasowników w konfrontowanych systemach językowych tworzą de-rywaty z pola semantycznego opisującego wydawanie dźwięków, np.: pol. *krzyczeć*, *wrzeszczeć*, sła. *kričať*, *vrieskať*, są również czasowniki z innych pól semantycznych, np. pol. *biec*, *runąć*, *grzmotnąć*, sła. *buchnúť*, *flasknúť*, *žobroniť*.

Cecha: GŁOŚNO/HLASNO

Omawiana cecha wiąże się z czasownikami oznaczającymi wydawanie dźwięków: za intensywne uznaje się te formacje, które mają w strukturę semantyczną wpisane natężenie głośności większe niż w czasowniku uznanym za jego neutralny odpowiednik: np. pol. *mówić* > *krzyczeć*, *wrzeszczeć*, *grzmieć*, sła. *hovoriť* > *kričať*, *štrikať*, *vrieskať*, *vriešťať*:

krzyczeć '1. powiedzieć lub zawołać bardzo głośno; też: wydać bardzo głośne, nieartykułowane dźwięki pod wpływem bólu,

strachu itp.; 2. (o ptakach) wydać donośny głos; 3. (o niemowlęciu) głośno płakać’:

(36) *Jak wynosili nosze, to Gacek wyleciał za nimi, **krzyczał**, chciał jechać, ale sanitariusz z lekarzem mu nie pozwolili. wrzeszczeć* ‘krzyknąć głośno’:

(37) *Dziewka służebna **wrzeszczała** przeraźliwie, bez przerwy. grzmieć* ‘1. głośno rozbrzmiewać; 2. mówić głośno, z groźbą lub naganą’:

(38) *Jego głos rósł, **grzmiał** coraz potężniej, wzbijał się nad głowy zbrojnych, wlatywał, zdałoby się, nad dym, wciąż, mimo ugaszonych pożarów, kłębiący się nad miasteczkiem.*

lamentować ‘głośno wyrzekać, żalić się, skarżyć się na coś, zawodzić’:

(39) *Kiedy ostatnio starałem się od nich pożyczyć laptopa, najmocniej **lamentowała** znajoma, a nie jej mąż, ponieważ bez wirtualnej wycieczki na początek i na koniec dnia trudno jej już wyobrazić sobie życie.*

Niektóre formacje są czasownikami onomatopiecznymi i pełnią – dzięki znaczeniu potocznemu oraz, niejednokrotnie, ekspresywnemu nacechowaniu – pośrednio rolę czasowników intensywnych np.:

ryczeć ‘głośno, przeraźliwie krzyknąć, zaśpiewać, roześmiać się lub zapłakać’:

(40) *Pijani czolgiści w kącie **ryczeli** na całe gardło bawarskie piosenki.*

beczeć ‘pot. płakać, zwłaszcza głośno’:

(41) *Dzidzia **beczała** już na dobre.*

rzyć, rechotać ‘pot. śmiać się krzykliwie’:

(42) *Marynarze wybuchnęli potężnym, niepohamowanym śmiechem. **Rechotali** długo i rubasznie.*

kwiczeć ‘o niektórych zwierzętach: wydawać wysokie dźwięki; o ludziach: pot.: śmiać się głośno, zwykle wysokim głosem’:

(43) *Jak większość rudzielców, opalał się na czerwono, a potem **kwiczał** z bólu żałośnie, nakładając na podrażnioną skórę jedną warstwę łagodzącego balsamu po drugiej.*

W przytoczonych przykładach intensywność czasownika została dodatkowo podkreślona przez użycie intensyfikujących środków

leksykalnych, uwydatniających nie tylko cechę głośności: *głośno, na całe gardło*, ale też inne: mocy, siły czy długości, np. *bardzo, prze-raźliwie, potężnie, na dobre, długo, rubasznie, żałośnie*.

Analogicznie, głośność jest wpisana w czasownik w języku słowackim, np. *kričať, vrieskať, vrešťať, hrmieť* i – podobnie jak w polszczyźnie – może być wyrażona bezpośrednio lub wpływać z kontekstu¹, gdy dany czasownik występuje w zdaniu w znaczeniu ekspresywnym bądź przenośnym, por.:

kričať ‘veľmi hlasno hovoriť, vydávať silný ľudský hlas’:

(44) *Na moje veľké prekvapenie šofér autobusu stál v uličke a **kričal** na niekoho vzadu.*

škrečať ‘škrečľavo kričať’:

(45) *Pokúšala som sa ju zastaviť, no **škrečala** ako zmyslov zbavená, takmer ma zasiahla.*

vrieskať ‘ekspres. (o ľudoch) prenikavo kričať’; ‘przen. hlasno hovoriť alebo plakať’:

(46) *Pán poštmajster chcel ihneď vedieť, prečo, prepánajána, teta Ada uprostred noci **vrieska**, akoby ju drali z kože. Teta Ada tvrdila, že sa jej do izby votrel zlodej.*

vrešťať ‘vydávať, prenkavý, ostrý, neríjenny zvuk, veľmi kričať’:

(47) *U nás doma sa mama s fotrom vadia, len čo sa ráno nadýchnu. Nedá sa tam bývať. Neprestajne na seba **vreštia** pre peniaze, otcovu priateľku, mamínu firmu, auto.*

hrmieť ‘ekspres. znieť silným zvukom, kričať hromovým hlasom’:

(48) *Raz popoludní ju nohy zaniesli na revivalistické zhromaždenie a kazateľ **hrmel**: „Všetkých vás presiahol hriech a skazenosť”*

Poza wskazanymi czasownikami, intensywne są ich inne ekspresywne odpowiedniki, również z nacechowaniem pejoratywnym, np. *bľačať, bliakať, hučať, jačať, jajčať, jajkať, jojčať, jojkať, revať, ryčať, štrikať, ziapať*:

¹ Por. np. ustalenia Padučovej, która zauważa, że szczegółowe znaczenia kategorii aspektu wynikają z kooperacji inwariantu tej kategorii z kontekstem – leksykalnym, syntaktycznym, sytuacyjnym (Padučeva, 1996: 24; cyt. za: Kiklewicz, 2005: 20).

bliakať ‘pejor. nepríjemným škreklavým hlasom kričať alebo faľošie spievať:

(49) *Chlapi pracovali ani diví. Ryšavec bliakal rozkazy, až bolo po všetkom, na čom sme aj my mali svoj podiel.*

hučať ‘ekspres. o ľuďoch: vydávať hlasné, prenikavé zvuky’:

(50) *Pánko, čo si ma pozval do parády, na mňa hučal, že mal so mnou iba výdavky a ja nechcem nič kúpiť. Kričal na mňa, že som bezcitná podvodníčka.*

jačať ‘ekspres. veľmi hlasno volať, kričať:

(51) *Trochu som spanikárila a hystericky som jačala na Tomáša, aby sme okamžite vypadli.*

ziapať ‘ekspres. hlasno kričať, vrieskať, revať’:

(52) *Učiteľka hystericky ziapala, chvíľu kričala o pomoc, vzápätí mi fistulou nadávala do gaunerov a zločincov, čo nepatria medzi slušných ľudí, ale do polepšovne, raz celkom isto odvisnem na šibenici.*

Bliskość języka polskiego i słowackiego powoduje, że analogiczne czasowniki (lub z analogicznych pól semantycznych) mają komponent intensywności wbudowany w swoją strukturę semantyczną. Cecha GŁOŚNO/HLASNO jest wyrażana podobnie w konfrontowanych językach.

Cecha: MOCNO/SILNO

Cecha „siły” jest obecna w czasownikach wskazujących na intensyfikowanie działań, doznań emocjonalnych czy zjawisk atmosferycznych: *uderzyć > walnąć, trzasnąć; płakać > szlochać, łkać, lamentować; padać > lać, sypać:*

runąć ‘gwałtownie, z dużą siłą ruszyć z miejsca, rzucić się na kogoś, na coś’:

(53) *Poleciał do przodu tak gwałtownie, że runął na podłogę. walnąć* ‘pot. mocno uderzyć’:

(54) *Wittich, rozjuszony, z białą aż z wściekłości twarzą, doskoczył i walnął go pięścią, ciskając znowu o podłogę.*

trzasnąć ‘uderzyć silnie w coś, o coś lub czymś, powodując powstawanie trzasku’:

(55) *Zgodnie z zeznaniami naocznych świadków osilek podniósł urzędnika pod sam sufit i **trzasnął** nim o schody z tak wielką siłą, że metalowe wsporniki rozbitej poręczy przesyłyły ciało nieszczęśliwego na wylot.*

trzasnąć się ‘pot. uderzyć się mocno’:

(56) *Już się bałem, że dostanę ataku. **Trzasnąłem się** parę razy w pysk. To czasem pomagało.*

szamotać ‘gwałtownie, mocno poruszać’:

(57) *Strażnik mocował się z drzwiami, którymi **szamotał** wiatr, z trudem wpychał skoble.*

szamotać się ‘mocować się z czymś, walczyć’:

(58) *Złapany, biedak wrzeszczał, płakał, wierzgał i **szamotał się**, wił w łapach drabów jak węgorz. Oczywiście bezskutecznie, jedyne, co oporem zyskał, to cięgi, jakie zebrał.*

rypnąć ‘pot. mocno uderzyć, rzucić czymś o coś’:

(59) *Wymacawszy go dobrze obłudnymi ciosami, Rafał **rypnął** z góry, w łeb, od jednego razu i obezwładnił.*

pałnąć ‘uderzyć mocno, zadać cios’:

(60) *Rycerz zachwiał się w siodle, Weyrach odwinął się i **pałnął** go po raz drugi, w środek naplecznika, tak potężnie, że kolce żelaznej kuli wbiły się w blachę, uwięzły.*

tyrać, harować ‘pot. ciężko, mozolnie pracować, najczęściej fizycznie, nie oszczędzając sił ani zdrowia’:

(61) *Brał prace zlecone, ślęczał nad nimi po nocach, **tyrał** jak wół, oddawał w terminie, ale już nie starczało mu energii, by jechać na drugi koniec Warszawy po wypłatę (nie było wtedy prywatnych kont bankowych ani przelewania honorariów).*

zatluc ‘pot. tłukąc, bijąc, uderzając mocno, zapamiętane, zabić kogoś’:

(62) *Męża jej bezpieczeństwa **zatlukła** zaraz po ogłoszeniu amnestii, a i jej niemało się dostało, dopóki jej nie wypuścili.*

Innym zbiorem znaczeń, w których czasownik oznacza akcję o wzmożonej intensywności są zjawiska pogodowe:

lać ‘o deszczu: mocno padać’:

(63) *Ta wiosna była wyjątkowo ciepła i ciągle **lał** deszcz. Ewe-*

lina myślała, że jeżeli z tydzień tak jeszcze popada, utopią się wszyscy w tym błocie.

sypać ‘o śniegu: padać w dużej ilości, mocno’:

(64) *Jest biel, tylko biel, śnieg **sypał** przez całą weselną noc, aż przemienił pola w białe morze, gdzieś na widnokręgu zamknięte sinym, dalekim pasmem lasu.*

dąć ‘mocno wiać’:

(65) *Rozmawiali w wygodnych fotelach przy okrągłym stole, na którym zjawiała się niebawem mocna, gorąca kawa, za oknem **dęło** i wirowała kwietniowa śnieżycą.*

W czasownikach *lkać* i *szlochać*, wyodrębnionych jako czasowniki intensywne, za prymarną uznano cechę gwałtowności odczucia, intensywnego przeżywania stanu (smutku, rozpacz), które powoduje intensywny płacz, mimo że *WSJP* podaje również możliwe połączenia tych czasowników z określeniami osłabiającymi cechę „głośności”: *cicho lkać, cicho szlochać* por.:

lkać ‘mocno płakać, wydawać mocne, płaczliwe dźwięki’:

(66) *W środę pokazała most w Toruniu, przy którym reporter **lkał** nad dramatem mieszkańców tego uroczego miasta, gdyż przyjdzie im wydawać ostatnie grosze za korzystanie z jedynej przeprawy przez Wisłę.*

(67) *Mama **lkała** przez jakiś czas, ale już nie krzyczała i w ogóle nic nie mówiła, a potem usnęła.*

szlochać ‘gwałtownie płakać, wydając przy tym urywane dźwięki i zachłystując się powietrzem’:

(68) *Nie miał czasu na dalszą refleksję, bo właśnie wtedy nagle opuściły cię siły. **Szlochałaś** spazmatycznie, z męczącymi zaśpiewami, dopiero teraz przerażona.*

(69) ***Szlochał** tak głośno, że nawet nie usłyszał, kiedy podeszli czterej rabusie, którzy od wielu lat napadali podróżnych właśnie pod tą skałą.*

Analiza słowackich czasowników z tych samych kategorii semantycznych prowadzi do podobnych wniosków: cecha „siły” i „mocy” jest wkomponowana w strukturę semantyczną czasownika, także w jego użyciach ekspresywnych, por.:

búriť ‘silno hučať’:

(70) *Víchor **búril** celú noc.*

buchnúť ‘spôsobovať silný tupý zvuk pri náraze’:

(71) *Po piatich minútach chmúrnych myšlienok som hrmotne vstal, vyšiel do haly, zdrapol z vešiaka kabát a **buchol** za sebou dvermi.*

iskriť ‘prerušovane intenzívne žiariť’:

(72) *V očiach sa mu **iskrí**.*

súriť ‘nabádať na intenzívnejšiu, rýchlejšiu činnosť’:

(73) *„Povedzte to zopár slovami”, **súril** ho rozhlasový reportér, ktorý potreboval do éteru horúce dojmy.*

moríť sa ‘ťažko pracovať’:

(74) *Pracovné čaty na štadiónoch boli v týždni v pohotovosti, **morili sa** s odstraňovaním snehu, s cieľom aby sa mohla dnes hrať liga.*

šústať ‘veľmi, silno biť’:

(75) *Prv ako sa pohoniči stačili poobzerať, už aj **šústal** z čierneho mraku dážď, sťahy ho dakto vylieval zo sudov.*

trepnúť ‘ekspres. nárazom, pádom a pod. spôsobiť temný zvuk alebo vydať taký zvuk’:

(76) *Marta nečakala. **Trepla** obedár o zem a rozbehla sa preč. žobroniť* ‘ekspres. úpenlivo prosiť, prosikať’:

(77) *Vyskúšali sme úplne všetko, aby sme dosiahli nápravu. Poslali sme žiadosť na oddelenie údržby, prosili sme, **žobronili**, intervenovali sme telefonicky, osobne u inžinierov, technikov, administratívnych pracovníkov, dokonca priamo u majiteľa televízie, no zbytočne.*

Pewna asymetria w omawianej grupie czasowników występuje przy czasowniku *prosiť*. Ma on w języku słowackim, w porównaniu z polszczyzną, więcej synonimów, których użycia ekspresywne wskazują na obecność komponentu intensywnego w podstawie – oznaczają usilne proszenie, por. stpol. *nadprosić* ‘usilnie prosić’ (Kleszczowa, 1991: 229), co możemy zobaczyć w kontekstach (78)–(80):

modlikať ‘úpenlivo, naliehavo prosiť o niečo’:

(78) *Príčina tomu je celkom prostá: raz hľadela Judita z obloka*

– zazrela dve malé biedne žobráčatá, ako **modlikajú** o štipku chleba.

drankať/drančať ‘nástožčivo prosiť’:

(79) *Hlavne, že imidž dobrej pani riaditeľky, ktorá nechce od ľudí **drankať** peniaze, ostane zachovaný, a tých pár sto miliónov, čo bude chýbať, si vezme zase od štátu.*

skuhrať ‘naliehave, úpenlivo prosiť’:

(80) *Ruky sa rozširovali, akoby žehnali, plazili sa ako tieň po múre, podobné čudným, nepochopiteľným hadom, tiene tých rúk sa po múre pohybovali ako samostatné tvory, svižné, mihotavé, ako začarované, a dieťa **skuhralo** zúfalo, z celej sily, pomätené, šialené, spálené slnkom, akoby blúznilo od úpalu, všetko bol väčšmi nervový krč, epileptický príznak, ako skutočnosť;*

i poświadczone w SSSJ jako rzadkie *ľúdiť* ‘neodbytné, neúnavne prosiť’ oraz *žiadostiť* ‘naliehave prosiť’, jak w (81)–(82):

(81) *Krahujkovci **ľúdili** odo mňa stále peniaze; žiadostiť. A tak práve vtedy, keď sme nemali silu, obracali sme sa k spravodlivosti.*

(82) *Právo sa vybojovávalo, o spravodlivosť sa žobronilo, **žiadostilo**.*

Ponadto, warte uwagi są inne słowackie derywaty, od podstawowego *prosiť*: *prosíkať* (sa), *proskat'* (sa), *prosinkať* (sa), odnotowane w SSSJ jako pejoratywne:

(83) *Potom som **prosikal**, aby dbala na svoju povest', lebo raz možno bude mojou manželkou.*

(84) *Sestra vavela, že chlapci už celé týždne **prosíkajú**, aby im kúpila túto hru.*

(85) *Z izby vyšla Katerina a iba letmo pozrela na Ivana Afrikanoviča. Aj ona začala **proskat'**, aby ju prepustili.*

(86) *Ale nič to, všetko bude zasa dobre! Vošiel dozorca.*

– *Návšteva je skončená, - povedal, nepozerajúc na nás.*

– *Ešte minútu, synku, len jednu minútu! – **proskala** matka. Dozorca mlčky vyšiel.*

(87) *Pri príprave, Espinka si sadá na svoje miesto spolujazdca a láskavo **prosinká** o spolucestovanie – návštevu otecka a debatu s mamkou.*

W przykładach (88)–(89), wyekscerpowanych z korpusu *Omnia Slovaca Publica II*, intensywne użycie czasownika *prosinkať* jest jeszcze wzmocnione deminutywami. Świadczy to o dodatkowym, pozytywnym odcieniu wypowiedzi.

(88) *Môj milovaný ocinko, tvoja milovaná dcérenka ťa **pro-sinká**, či by si jej nedal zopár drobných peniažkov.*

(89) *Tak sa sadá do auta smer Urmince pri Topolcanoch. Pri príprave, Espinka si sadá na svoje miesto spolujazdca a lás-kavo **prosinká** o spolucestovanie – návštevu otecka a debatu s mamkou.*

Wzmoczone napięcie w stosunku do jednostek neutralnych, oznaczających zjawiska pogodowe: *fúkať*, *pršať*, *snežiť*, jest widoczne w czasownikach o nacechowaniu ekspresywnym, również potocznych:

liať/liat' sa 'ekspres. silno pršať':

(90) **Lialo (sa)** ako z kanvy.

cediť/cediť sa 'ekspres. obyčajne silno a vytrvalo pršať':

(91) *Obaja vyšli do tmy. Vonku sa nič nezmenilo, z oblohy sa ďa-lej vytrvalo **cedilo**, vietor dul striedavo z rôznych strán, človek nevedel odhadnúť, ako sa má postaviť, aby vetru natrčil chrbát. Vlhkosť prenikala až do kostí.*

pľušať/šústať 'pot. ekspres. obyčajne silno a vytrvalo pršať':

(92) „Zajtra idem na dostihy do Limericku”, vysvetlil, „a nechcem, aby mi celý deň **pľušťalo**”.

(93) *Hned' sa však aj dovtipil, že prsty v tom môže mať iba Adam, keď dážd' **šústa** len nad jeho kolibou.*

fučať, fičať, duť, 'o vetre, vzduchu: silno fúkať':

(94) *Celý deň poriadne **fučalo**, dnes **fučí** takisto.*

(95) *Spočiatku bol nádherný október, horúca jeseň, úchvatné leto na vrchole zrelosti, na oblohe sa nekopili mračná; neskôr sa počasie pokazilo, **fičal** studený vietor, vytrvalý lejak rozbrázdil pôdu, čo sa zvažovala z vrchov.*

(96) *Hned' nato sa rozdul taký vietor, že smreký prehýbalo ako tenké paličky. A potom len **dulo** a **dulo** po celej ceste.*

fujačiť 'silne snežiť vo víchrici':

(97) *Pod kuloárom strácam mačku, ide sa mi zle a navyše sneh už riadne **fujaći**, sťažuje nám zostup, berie nám zvyšky síl.*

W przykładzie (94) intensywność w czasowniku jest dodatkowo podkreślona leksykalnie, za pomocą przysłówka *poriadne*; inne przykłady pokazują paralelizm w wyrażaniu cechy „mocno” w języku polskim i słowackim.

Cecha: SZYBKO/RÝCHLO

Kolejną cechą, której większe natężenie wskazuje na intensyfikację działania lub akcji wyrażanej przez czasownik, jest „szybkość”, w obu konfrontowanych językach wpisana w podstawę czasownika, stąd uznaje się takie formacje za przykłady intensywności bezpośredniej, por. przykłady (98)–(112):

trajkotać ‘mówić szybko, dużo i beztreściwie’:

(98) *Teraz **trajkotał** jak karabin maszynowy, a ja z grzeczności udawałem, że go słucham, i od czasu do czasu wtrącałem jakieś błahe słowo.*

biec ‘1. szybko posuwać się naprzód; 2. podążać dokądś pospiesznie’:

(99) *Nawet o niczym nie myślałem, tylko bardzo prędko **biegłem** w stronę szosy i apteki.*

spieszyć się ‘iść lub jechać gdzieś szybko z powodu niedostatku czasu’:

(100) ***Spieszył się**, wychleptywał mleko parząc usta, bo za chwilę ksiądz pewnie odejdzie i nie wypłaci honorarium.*

gonić, pędzić, gnać ‘przemieszczać się bardzo szybko w określonym kierunku’:

(101) *Nie tęsknię za niczym i nikim. Myśli moje są w Kalifornii. Tam się spieszę, tam będę **gonił**, co sił w żaglach i we mnie samym.*

(102) *Granatowi i żółci z posterunku czekali tylko na to – dopadli z wrzaskiem szmuglerów i zdzierając czapki z głów, tłukąc, kopiąc, pchając pierwsze szeregi kolumny **pędzili** biegiem za mur.*

(103) *Zakotłowało się i wszyscy **gnali** na złamanie karku, do brze wiedząc, co nastąpić musi na ostatnim odcinku drogi.*

W zdaniach (98), (99), (101) i (103) widać dodatkowe elementy wzmacniające intensywność czasowników: porównanie, przysłówki czy wykorzystanie związku frazeologicznego.

Opis słowackich czasowników z wpisana w podstawę cechą znaczeniową „szybko” pokazuje analogię do polszczyzny, por. konteksty (104)–(113):

mruviť ‘rýchlo, veľa a obyčajne aj hlasno hovoriť’:

(104) *Neprestajne **mrvila** zošúverenými perami, akoby si niečo opakovala, a zamračene sa dívala cez okno.*

míhať ‘robiť rýchle pohyby’:

(105) *Ruky sa mu **míhajú** v povetrí, modelujú obraz, ktorý opisuje.*

mykať ‘prudko a krátko ťahať, potrhávať, šklbať’:

(106) *Kone nepokojne hrabali kopytami, **mykali** ohlávkami a naťahovali hlavy k okienkam na kydanie hnoja, aby sa nadýchli čerstvého vzduchu.*

otriasť ‘rýchlo a prudko mykať’:

(107) *Mohutná explózia **otriasla** vládnou štvrtou v centre nórskej metropoly Oslo; podľa svedkov bola pravdepodobne výbuchom bomby.*

ponáhľať sa ‘rýchlo ísť’:

(108) *Sused nelenil, vzal doma starú sekeru, uvoľnil na nej porisko, a **ponáhľal** sa do lesa.*

utekať ‘náhliť sa behom’:

(109) *Plačúcej Ivanke som pripravila oblečenie, do dvoch tašiek som narýchlo nahádzala to najnutnejšie, zabuchli sme dvere a zo šiesteho poschodia sme **utekali** schodiskom.*

rútiť sa ‘prudko padať’:

(110) *Udalosti **sa rútili** závratnou rýchlosťou, neustále prichádzali nové podnety, formovali sa proreformné, ale aj konzervatívne sily, spoločnosť bola v turbulentnom pohybe.*

vrhnúť sa ‘veľmi prudko napadnúť; šmariť’ ‘expres. prudkým pohybom spôsobiť let alebo pád niečoho’; *šibnúť* ‘expres. hovor. prudko hodiť’:

(111) *Ethan sa hnal za opitým londýnskym povaľačom, svojim informátorom, a v ušiach mu hučal iba buchot vlastných čižiem po mokrej kamennej dlažbe. **Vrhol sa** naňho, schmatol ho za plecía a **šmaril** hlavou o múr nájomného domu. Popchol koňa ostrohami a **šibol** ho bičikom do prudkého trysku.*

zblčať ‘veľmi rýchlo zhorieť’:

(112) *Zhorel až po múry. Všetko, čo bolo z dreva, **zblčalo** do tla. fúkať* ‘intenzívne sa pohybovať v prúde’:

(113) *V tú noc sa výrazne zhoršilo počasie, **fúkal** vietor, snežilo.*

Dezintensyfikacja czasownika

Dezintensyfikacja bezpośrednia oznacza, że czasownik służy do wskazywania akcji o osłabionej intensywności w stosunku do jednostki neutralnej. Jeśli jest ona wpisana w strukturę semantyczną czasownika, uznaje się czasownik za osłabiony (zdezintensyfikowany, sła. *oslabené sloveso*). Akcje/procesy/stany o natężeniu mniejszym od normy wyrażają te czasowniki, w których strukturze semantycznej znajduje się komponent atenuacyjny. Zostaną one opisane, symetrycznie do czasowników intensywnych, za pomocą cech semantycznych CICHO, WOLNO, SŁABO.

Cecha: CICHOTICHO

W przypadku czasowników wyrażających wydawanie dźwięków, w których natężenie cechy jest mniejsze od normy (czasownik znajduje się na osi na lewo od punktu „o”), mówimy o ich osłabionej intensywności, dezintensyfikacji, np. pol. *chichotać/chichrać* < śmiać się, *szeptać/szemrać/mruczeć* < mówić, sła. *šepkať/šuškať* < *hovoriť*, por.:

chichotać, chichrać się ‘śmiać się niezbyt głośnym śmiechem’:

(114) *Kolejka udawała, że niczego nie widzi, niektórzy tylko **chichotali** z cicha, a wszyscy byli głęboko zaabsorbowani albumami na wystawie nieczynnej o tej porze księgarni oraz pismami wyłożonymi w kiosku.*

(115) *Trochę się przepychają, **chichrają**, aż w końcu zbierają się, poważnieją.*

szeptać ‘porozumiewać się po cichu’:

(116) *Młodsze córki stały w drzwiach alkierza i **szeptaly** do siebie „cii bo tatuś śpi” i wystraszyły się dopiero, gdy w końcu po jakiejś nieskończonej długiej chwili wydobył się z niej krzyk. kwilić* ‘płakać cicho i żałośnie’:

(117) *Po chwili coś w powietrzu zaczęło nieśmiało **kwilić**. Głosik był tak słabiutki, że nie dało się stwierdzić, skąd przybywał i kto go wydawał.*

Słowackie czasowniki *šeptať, šepkať, šuškať* ‘hovoriť šeptom’ w (118)–(119) mają swoje liczne synonimy ekspresywne: *šepotať, šušúkať, šepoliť, šipoliť* ‘hovoriť potichu, pošepky alebo tajnostkársky’, *šomrať, šamotiť, šemotiť, šemoniť* ‘potichu a nezrozumiteľne hovoriť’, co pokazują przykłady (120)–(122):

(118) *V rukách sa jej objavila kytička maličkých zosušených kvietkov. Chvíľu kytičku podržala, niečo **si šuškala** a najskôr pomaly trikrát, potom niekoľkokrát za sebou rýchlejšie šľahala kytičkou smerom na Tea.*

(119) *A preto musia turisti pri kolónii **šepkať**, inak by sa tulene vyplašili.*

(120) *Zo sobáša šli a on bol ešte vždy duchom neprítomný, **šepotal** čosi a hlavu mal ako v ohni, šepotal, ale Veronka nepočúvala, usmievala sa bielym úsmevom, bledá a čoraz bledšia, mlčanlivá a čoraz mlčanlivejšia.*

(121) *Aha, to sa nezhovárajú, to si nešepcú, to si **šepolia** – iste si niečo šepolia, šušocú, čo ani ja nesmiem vedieť.*

(122) ***Šemotil** perami, mrmlal si akúsi dlhú modlitbu v obvyklom rytme, Peter sedel v kútiku a dobre si všímal starého: na tvári sa mu uvelebil spokojný úsmev, akoby zaväzoval vrecia plné peňazí.*

Cecha: SŁABO/SLABO

Parametr siły w odniesieniu do jej zmniejszenia, występowania poniżej wartości neutralnej i nienacechowanej zarazem, przejawia

się poprzez wbudowany komponent semantyczny. Struktura semantyczna czasownika, oznaczająca osłabienie natężenia zjawiska w czasownikach, jest typowa dla formacji opisujących zjawiska atmosferyczne (pol. *siąpić/kropić/dżdżyć/mżyć* ‘(o deszczu) bardzo słabo, delikatnie padać’, śl. *rosiŕ/kropiŕ/trúsiŕ sa* ‘veľmi slabo prašaŕ’, *viat/vanúť* ‘fúkať s menšou intenzitou’), działania fizyczne (pol. *pacnąć* ‘uderzyć lekko’, śl. *čapnúť/čapiť/ťapnúť/bacnúť/pacnúť* ‘udrieť s menšou intenzitou’), stany (pol. *tlić się* ‘palić się słabym płomieniem’, śl. *tliet* ‘słabo, bez plameňa horiet’, *švelitiť* ‘słabo šumiet’) czy działania, śl. *mrnčať* (ekspres.) ‘słabo plakať; o dieťaťi’, *pípnuť* ‘vydať slabý vysoký zvuk’ por. w przykładach:

(123) *Niebo pokryło się jednolitą powłoką chmur, przedwczesny kapuśniaczek **mżył** od rana do wieczora, woda spływała po blaszanych stołach i dzikich różach, wiszących na żelaznym parkanie.*

(124) ***Bacol** ho rúčkou po chrbte; bacol dieťa po zadku.*

(125) *Nezmokli sme, hoci sem-tam **sa trúсило**.*

(126) *V čase, keď meteorológovia hlásili nízke mínusové teploty, celú noc jazdil po poli a **rosil** jahody vodou.*

(127) *Pšenákovo buričstvo je spontánne, vo Viktorovi stále **tlie** urazená zloba, ustavične niekoho kritizuje, ustavične na niečo útočí.*

(128) *Dievčatko s mašľou recitovalo báseň tak tichučko, akoby to **švelil** jarný vietor.*

(129) *Nastáva okamih, kedy sa snažím zdanlivo kreatívnymi spôsobmi dať zo seba von zbytočne nezbytočné pocity. Pišem, kreslím, **mrnčím** si melódie, hrám sa s tieňmi, snívam s otvorenými očami.*

W obu konfrontowanych językach występują czasowniki, w których osłabienie natężenia akcji przejawia się podwójnie: komponent zmniejszenia jest widoczny w podstawie, a dodatkowo czasownik staje się podstawą derywatu prefigowanego, np. pol. *hamować* ‘zmniejszać prędkość’ > *przyhamować* ‘zmniejszyć prędkość czegoś’ i znaczenie przenośne ‘spowolnić (spowalniać), osłabić (osłabiać) tempo, intensywność czegoś, powstrzymać (powstrzymywać) kogoś, coś’:

(130) *Wtem opel **przyhamował** z piskiem opon i dokonał gwałtownego skrętu w tył.*

(131) *Opinie takie mogą jedynie **przyhamować** ekspansję tego systemu w środowiskach będących pod silnym wpływem kleru.*
słowackie

brzdít/hamovať ‘spomaľovať rýchlosť pohybu’, ‘spomaľovať vývin’
> *pribrzdít/ prihamovať* ‘brzdením zmierniť rýchlosť’, ‘spomaľiť’:

(132) *Auto nezastavil, iba mierne **pribrzdil**.*

(133) *V druhom polčase domáci po prestriedaní začali hrať aktívnejšie a rýchlejšie, no **pribrzdil** ich gól hostí.*

Cecha: WOLNO/POMALY

Ostatnią z opisywanych cech, która wskazuje na znaczenie osłabiające w czasowniku, jest WOLNO, co występuje w czasownikach oznaczających ruch. Badając czasowniki ruchu w polszczyźnie literackiej oraz w gwarach, Sędziak (1993: 235), pisze o nadwyżce znaczeniowej, w której tkwi informacja o tempie ruchu. Autorka wyróżniła kilka czasowników ze znaczeniem ‘powolnego przesuwania się w przestrzni’: *leżeć, człapać, dreptać, kroczyć, wlec się*, przy czym to znaczenie najpełniej oddają czasowniki *leżeć – lazić*:

(134) *Tu Jaś rozwinął kokainową elokwencję i ledwo **lazł**, zmęczony szalonym biciem serca.*

(135) *Nie przywykli do karnego, monotonnego marszu w kolumnie, **leźli** zatem niemrawo, gapiąc się na boki.*

Pozostałe czasowniki, oprócz znaczenia podstawowego ‘iść powoli’, zawierają dodatkowe informacje na temat sposobu odbywania się ruchu: *człapać* ‘iść krokiem powolnym, wlokąc nogi, stąpać ciężko, powoli’:

(136) *Dysząc ciężko **człapaliśmy** noga za nogą.*

kroczyć ‘iść wolno, dużymi krokami, z powagą, dostojnie’:

(137) *Przylączyło się coraz więcej ludzi, **kroczyli** jak pochodźbraków, w lachmanach, które odkrywały dawne i świeże rany. wlec się* ‘posuwać się naprzód, iść, jechać powoli, leniwie, opieszale, z trudem’:

(138) *Niektórzy zandarmi w obawie, by nie wywołać w szeregach popłochu, zachowywali oględność i nierzadko podsuwali w zamęcie usłużnie ramię starcom; ci **wlekli się** niedołącznie za pochodem, gubili ciężary, lamentowali.*

Nadwyżkę semantyczną, wyrażającą wolne tempo, mają też czasowniki *spacerować* ‘przechadzać się, zwykle powoli, dla przyjemności, dla zdrowia itp.’ oraz *pełzać* ‘o płazach, gadach, owadach itp.: poruszać się, posuwać się, zwykle powoli’ w (139)–(140):

(139) *Mieszkali jak dawniej i jak dawniej **spacerowali** spokojnie po wiejskich drogach, odwiedzali znajomych, przyjmowali przyjaciół i uciekinierów.*

(140) *Przede mną ktoś **pełzał** po zwalonym pniu, poszedłem w jego ślady.*

Czasowniki słowackie w (141)–(155) są ekspresywne, często również w użyciach potocznych i pejoratywnych:

(141) *Deti **šliapu, šľapcujú** za nami.*

(142) *A či to nebolo pre ňu namáhavé **štrachať sa** z Hrádku do Tepličian.*

(143) *Chlapci museli **šľapcúgovať** za nami.*

(144) *Traja rôzni chlapci, tri rôzne chôdze. Prvý kráča různé, druhý za zím nestíha, tretí, dozadu mierne zaklonený **sa šuchce** za nimi.*

(145) *Pomaličky ste **si** to **šinuli** miestnosťou, ktorá sa trocha zužívala...*

(146) *Keď uvideli pred domcom Petra, schúleného a drobného, **ťahali sa** pomaly späť.*

(147) *Vyšiel nimi von a **teperil sa** ku bráne, ktorú odomkol.*

(148) *Fero vybral bavlennú šatku svojej ženy a **terigal sa** s ňou na desiate poschodie.*

(149) *Hoci cesty boli takmer prázdne, **trepať sa** cez celé Slovensko vozovkami prvej triedy nebola žiadna slasť.*

trmácať sa, trmádzgať sa ‘nekomfortne, pomaly sa presúvať’:

(150) *No a potom nás už čakalo len niekoľkohodinové **trmácanie sa** neklimatizovanými vagónmi, každý do svojej cieľovej stanice.*

(151) *Fuj, také čosi si nezaslúži ani vstať z postele a nie to ešte naštartovať auto a **trmádzgať sa** stovku kilometrov niekam do hôr k známemu.*

uberat' sa 'nenáhľivo, s vážnosťou':

(152) *Plný smútku **uberá sa** za pohrebným sprievodom.*

(153) ***Vláčite sa** tu ako muchy, niet z vás osohu ani za necht.*

vliect' sa 'ekspres. pomaly, namáhavo sa pohybovať':

(154) *Zobral som drevo na plecía, **vlečiem** ho po hore, ťahá sa za mnou a šušťí.*

vyšľapovať si 'spokojne, vážne ísť':

(155) *Aj sme ju kus nechali za sebou, že nás dobehne, ale kdeže, **vyšľapovala si** celkom pomaly a Božka po nej neustále pokrikovala, aby sa ponáhľala, až nakoniec sme ju museli predsa len počkať.*

Dodatkowym, doprecyzowanym przez kontekst, znaczeniem jest powolność, mniej intensywnego ruchu w czasownikach *trepať sa*, *terigať sa*, *uberat' sa*, *vyšľapovať si*:

trepať sa 'ísť alebo cestovať niekam spôsobom, ktorý človek nepovažuje za príjemný, prípadne nepovažuje za príjemnú samotnú cestu – nejde o čas, skôr o komfort (vyžaduje si to nejaké úsilie)':

(156) *Nechce sa mi **trepať** do Bratislavy vlakom. **Trepeme sa** k nim cez polovicu republiky a oni nás ani nepohostia.*

terigať sa 'ísť veľmi dlho':

(157) *Tá cesta bola nekonečná, **terigala** som sa vlakom z Bratislavy do Košíc viac ako 6 hodín.*

terigať sa 'niesť niečo ťažké/vyniesť niečo niekam':

(158) ***Terigala** som tie kufre sama až na piate poschodie.*

uberat' sa 'ísť, premiestňovať sa istým smerom':

(159) *Dav protestujúcich ľudí **sa uberal** k Primaciálnemu palácu.*

vyšľapovať si 'spokojne, vážne ísť':

(160) *Po dobrom výkone chlapi dostali výslužku. Vyšľapali si na tretie poschodie spievajúc si pritom Po schodoch, po schodoch, poznávam poschodia.*

Podsumowując, przykłady przytoczone w rozdziale ukazały, że w analogiczny sposób komponent intensywności wpisany w strukturę semantyczną przymiotników i czasowników jest wyrażany w porównywanych językach. Różnic nie obserwuje się właściwie w przymiotnikach, więcej odmienności zauważono opisując czasowniki. Zobrazowaniu wbudowanego komponentu intensywności w strukturę semantyczną czasowników polskich i słowackich posłużyły cechy semantyczne: ‘głośność’, ‘siła’ oraz ‘szybkość’. Bliskość zestawianych języków sprawia, że kategorie te wyraża się w konfrontowanych systemach językowych podobnie. Warto jednak podkreślić, że w języku słowackim przeważają formacje o nacechowaniu ekspresywnym, które, jako synonimy względem jednostek neutralnych, bezpośrednio wyrażają intensywność czasownika. Język słowacki jest bogatszy w zintensyfikowane czasowniki potoczne, pejoratywne, przede wszystkim jednak ekspresywne, co uwidacznia związek kategorii intensywności z ekspresywnością.

Zestawienie egzemplifikacji z cechami przeciwstawnymi (*głośno/cicho*, *mocno/słabo*, *szybko/wolno*) pokazuje możliwość powstania połączeń dewiacyjnych: pol. **cicho wrzeszczeć*, **cicho krzyczeć*, **słabo lać* (o deszczu), **słabo rypnąć*, **wolno gnać*, **wolno spieszyć się*²; śl. **ticho vrieskať*, **słabo fučať*, **pomaly mihať*. Pozwala to wnioskować o intensywności wpisanej w strukturę semantyczną.

² W *NKJP* odnotowane są poświadczenia połączenia *wolno biegać*: *Jej gruby mąż, który w życiu nie przebiegł metra, miał wieczne pretensje, że piłkarze za wolno biegają i tracą tyle okazji*, a *WSJP* z kwalifikacją tematyczną „prawda i porady życiowe” podaje *spiesz się powoli* w znaczeniu ‘unikaj zbytniego pośpiechu, bo to przynosi złe skutki’.

Podsumowanie

Trzon analizowanej w rozprawie semantycznej kategorii intensywności tworzą dynamiczne procesy intensyfikacji i dezintensyfikacji, symetrycznie wyodrębnione w ramach statycznej cechy intensywności zawartej w leksemach. Towarzyszą użytkownikom języka w codziennej komunikacji, często są uzależnione od kontekstu sytuacyjnego, subiektywnego postrzegania rzeczywistości przez nadawcę, równie często przez niego także nieuświadomiane. Są typowe dla komunikacji potocznej, ale obecne też w innych odmianach języka.

Podkreślenie większego bądź mniejszego natężenia cechy lub procesu jest możliwe na wszystkich płaszczyznach języka i dzięki licznym środkom językowym. Na poziomie leksykalnym, kategorię tę odzwierciedlają intensyfikatory leksykalne, czyli takie wykładniki intensywności o sensie synonimicznym do 'bardzo' ('veľmi'), które podkreślają subiektywne wskazanie mówiącego na cechę uważaną za intensywną. Przedmiotem szczególnego zainteresowania w rozprawie były jednak formalne wykładniki morfologiczne, które w polskich i słowackich przymiotnikach i czasownikach wskazywały na intensyfikację i atenuację cech oraz akcji. O wyborze tych kategorii części mowy zdecydował fakt, że przymiotniki – jako określniki właściwości i czasowniki, określniki akcji – są jednymi z bardziej wyrazistych wskaźników interesujących mnie procesów. Na polu naukowej refleksji nad intensywnością przeważają rozważania o przysłówkach, rzadziej

przymiotnikach; czasowniki są w ogromnej większości pomijane. Intensywność opisana i zestawiona w tych dwóch klasach wyrazów nie była dotychczas przedmiotem lingwistycznego zainteresowania w konfrontatywnym aspekcie polsko-słowackim czy szerszym, słowiańskim. Poza dotychczasową literaturą przedmiotu, obejmującą głównie opis leksykalnych środków wyrażania intensywności, znajdowały się środki afiksalne. Stąd przedmiotem uwagi uczyniłam afiksację, będącą głównym sposobem wskazywania na procesy intensyfikacji i dezintensyfikacji w polskich i słowackich przymiotnikach i czasownikach.

Rozważania oparłam o przegląd bogatej literatury przedmiotu, w którym zwraca uwagę asymetria, jeżeli chodzi o literaturę słowacką: interesująca mnie problematyka nie była dotychczas przedmiotem kompleksowego ujęcia w lingwistyce słowackiej. Istniejące opracowania dotyczyły szeroko pojętej kategorii intensywności na tle arystotelesowskich tradycji filozoficznych. Intensyfikacja jest w języku słowackim zestawiana z prototypową kategorią stopniowania i porównania, antonimią i synonimią, kategoriami deminutywności i augmentatywności, frazeologizacją, negacją czy intensywną mnogością (*intenzívny plurál*). W polszczyźnie zakres ten nie jest tak szeroki: pisze się głównie o metapredykatywnej roli wykładników intensyfikacji lub kategorii intensywności we frazeologii. Badania w innych językach świata również częściej koncentrują się na leksykalnych niż morfologicznych środkach wyrażania kategorii intensywności. Stąd zaproponowany przeze mnie dobór *tertium comparationis* wskazuje na aspekt rzadko dotychczas przez lingwistów eksplorowany, gdyż techniki słowotwórcze, za pomocą których wyraża się intensyfikację i dezintensyfikację w przymiotnikach i czasownikach, nie były przedmiotem badań.

Intensywność określa się w odniesieniu „do czegoś”, należy zatem przyjąć pewien punkt odniesienia, językową normę. Uznawana za zasadę o charakterze ogólnym, ustaloną na podstawie przepisów prawa i zwyczaju, określającą odpowiednie sposoby postępowania w konkretnej sytuacji, norma oznacza taki stan rzeczy, który powinien się wydawać większości mówiących w konkretnej sytuacji najbardziej

prawdopodobny. Za zintensyfikowane uznałam derywaty oznaczone jako I+, znajdujące się na prawo od stanu normatywnego („O”), zdezintensyfikowane z kolei to te, które znajdują się na lewo od „O”, czyli osłabione, I–.

Dostateczny stopień cechy opisano w ramach kategorii dostateczności, która implikuje odniesienie do stanu normatywnego. Za wartości rozpatrywane w ramach kategorii intensywności uznałam również nadmiar, jako wskazanie, że „czegoś jest więcej, ponad normę”, a zatem jest zintensyfikowane lub „czegoś jest mniej, poniżej normy” – jest zdezintensyfikowane.

Perspektywa badawcza zaproponowana w monografii została oparta na szerokim ujęciu intensywności: w przymiotnikach cecha intensywna to ta, która oznacza, że jest jej więcej niż normy; analogicznie: cecha zdezintensyfikowana to ta, której jest mniej (niż normy). Intensywność w czasownikach rozumie się jako zintensyfikowanie i zdezintensyfikowanie trwania akcji (stanu subiektu) oraz wzmocnienie/osłabienie jej nasilania się. Czasowniki intensywne to te, które oznaczają nasilenie czynności doprowadzonej do nadmiaru, przesytu, utrudzenia, a osłabione wyrażają akcję, słabszą (w stosunku do normy). Zintensyfikowanie akcji wyrażonej czasownikiem oznacza też zrobienie czegoś, co prowadzi do przekroczenia spodziewanego rozmiaru akcji, atenuacja oznacza zrobienie czegoś mniej, co powoduje, że rezultat jest słabszy od spodziewanego.

Wskazanie, że cecha nazywana przez przymiotnik X jest intensywna (X_{intens}) w stosunku do cechy normatywnej X_{norm} jest w języku tak samo ważne, jak wskazanie, że dana cecha X jest osłabiona (X_{aten}) w stosunku do X_{norm} . Wyrażanie intensywności na prawo od punktu neutralnego („O”) zachodzi w dynamicznym procesie intensyfikacji, nabierania cech przewyższających normę (wzmacniania), podczas gdy wyrażanie intensywności na lewo od normy jest dezintensyfikacją (atenuacją, osłabianiem), procesem dynamicznym, oznaczającym wskazywanie na wartość cechy mniejszą niż norma. Oba te procesy odnoszą się zarówno do cech wskazywanych przez przymiotniki, jak i akcji oraz czynności wyrażanych przez czasowniki.

Materiał językowy wykorzystany w analizie pochodzi z dwóch rodzajów źródeł. Jednym są źródła leksykograficzne – słowniki współczesnego języka polskiego i słowackiego, drugim prace naukowe poświęcone tej problematyce w różnych aspektach. Źródła naukowe, omówione w rozdziale o stanie badań nad kategorią intensywności w wielu językach, dostarczyły różnorodnego materiału leksykalnego w postaci derywatów przymiotnikowych i czasownikowych. Taki dobór materiału nie jest z pewnością kompleksowy – nie to też było moim zamierzeniem – starałam się pokazać na wybranych przykładach procesy intensyfikacji i dezintensyfikacji widoczne w zestawieniu języka polskiego ze słowackim. Moim zamierzeniem była przejrzysta egzemplifikacja wywodu kontekstami zaczerpniętymi z korpusów językowych, zdaję sobie jednak sprawę z ograniczeń związanych ze złożonością i wielowątkowością podejmowanych zagadnień. Wybierając przykłady, starałam się wskazać na poświadczenia jednoznacznie wskazujące na opisywaną problematykę, choć mam świadomość, że niektóre konteksty mogą wydawać się polemiczne. Jest to – rzecz warta podkreślenia – związane z tym, że językowa kategoria intensywności okazuje się mocno obwarowana subiektywizmem i trudno (a czasami niemożliwe wręcz) z pełnym przeświadczeniem orzec, czy dany leksem występuje w danym kontekście rzeczywiście w znaczeniu wzmocnionym czy osłabionym.

W rozprawie uwagę kieruję na analizę konfrontatywną afiksów modyfikujących derywaty przymiotnikowe i czasownikowe w kierunku ich intensyfikacji i atenuacji. Morfemów tych nie nazywałam intensyfikatorami (choć pełniły funkcje intensyfikujące), gdyż – zgodnie z przyjętą za Bolingerem tradycją – intensyfikatory leksykalne to samodzielne leksemy nadające określanemu wyrazowi dodatkową funkcję intensyfikującą. Co więcej, w lingwistyce polskiej wypracowano ujęcie intensyfikatorów jako metapredykatów, w takiej też metodologii zostały tu potraktowane i zreferowane.

W przymiotnikach metoda analizy semantyczno-słowotwórczej wskazała funkcje poszczególnych prefiksów, prefiksoidów, sufiksów oraz formacji nieciągłych. Opisując poszczególne derywaty, poddałam oglądowi morfemy słowotwórcze, które wносиły modyfikację

w kierunku zwiększenia natężenia właściwości opisywanej przez przymiotnik (modyfikację wzmacniającą, intensyfikującą) oraz zmniejszenia tego natężenia (modyfikację osłabiającą, atenuacyjną). W analizie czasowników, która jest bardziej skomplikowana (ze względu chociażby na towarzyszące opisowi zagadnienia związane z aspektem), posłużyłam się semantyczno-słowotwórczą kategorią rodzaju akcji czasownika. Jego główna, modyfikacyjna funkcja wyraża się w modyfikacji stopnia, normy czy ilości akcji. Nadrzędne było wydzielenie typów rodzajów akcji, w obrębie których zanalizowano afiksy czasownikowe, modyfikujące semantykę nowych derywatów prefiksalnych i sufiksalnych. Odrębnością, jaka ujawniła się podczas analizy, było występowanie w języku słowackim derywatów czasownikowych ekspresywnych, w których sufiksy pełniły również sekundarną funkcję intensyfikującą.

Odrębnym przedstawionym w monografii zagadnieniem jest intensywność wpisana w strukturę semantyczną podstawy słowotwórczej. W przymiotnikach polskich i słowackich odzwierciedlił to sens przysłówka *bardzo* wyrażony w znaczeniu derywatów. Przy zobrazowaniu intensywności w czasownikach posłużyłam się nadrzędnymi pojęciami kategorii SZYBKOŚĆ, MOC, GŁOŚNOŚĆ, które pozwoliły wskazać intensywność wbudowaną w semantykę czasownika. Analiza uwidoczniła zarówno zawarte w podstawie procesy intensyfikacji, jak i atenuacji.

Bliskość typologiczna i pokrewieństwo genetyczne konfrontowanych systemów pozwoliły na przeprowadzenie analiz, których wyniki, może nie zaskoczyły, ale przyczyniły się do sformułowania pewnych wniosków ogólnych. Opis charakterystycznych dla języka polskiego i słowackiego wykładników intensywności dostarczył konstatacji o licznych podobieństwach w sposobach wyrażania szeroko zdefiniowanej intensywności. Co jednak istotne, da się również dostrzec różnice w poszczególnych obszarach wskazujących na procesy intensyfikacji i dezintensyfikacji, które ujawniają się w szczegółowych użyciach derywatów przymiotnikowych czy czasownikowych.

Sposób wyrażania intensywności za pomocą intensyfikatorów leksykalnych jest przy przymiotnikach i czasownikach w języku pol-

skim i słowackim zasadniczo zgodny, i to nie tylko w strukturze, ale w dużej części również w inwentarzu środków intensyfikujących. Stopniowanie opisowe, które w obu językach stosuje się do wyrażania kategorii intensywności, jest podobnie realizowane. Drobne odmienności wypływają z różnic semantycznych części mowy i związanej z tym łączliwości z przysłówkami.

Podobnie również wpisana jest intensywność w strukturę leksemów. W derywatach przymiotnikowych mamy do czynienia z intensyfikacją przy pomocy znaczenia ‘bardzo’, ‘velmi’, natomiast czasowniki z tożsamych klas semantycznych mają wbudowany sem intensywności. Tu można też wyróżnić rozbieżności, polegające na tym, że w języku słowackim występuje więcej czasowników z kwalifikatorem *ekspresywny* i więcej synonimicznych odpowiedników czasownika nienacechowanego.

Intensyfikacja jest w języku polskim wyrażana częściej słowotwórczo, w języku słowackim występują modyfikacje przymiotnika za pomocą intensyfikatora – częstsza jest intensyfikacja analityczna, leksykalna; niektórym słowackim derywatom przymiotnikowym prefiksalnym odpowiadają polskie konstrukcje z przyimkami, np. *priveľký – za duży, pritesný – za ciasny*. Przy analogicznym w języku polskim i słowackim repertuarze cząstek obcych (prefiksoidów), widać tendencję do zastępowania polskich struktur formą analityczną z przysłówkiem w języku słowackim. Prefiksoidy są typowe dla odmiany potocznej języka, stąd niewiele ich poświadczeń odnalezionych w korpusie, a wskazujących na funkcję intensyfikującą – mam na myśli zwłaszcza prefiksoidy „nowsze”, wywodzące się od ilościowych typu *giga-*, *mega-*, *tera-*. Podobnie rozchwiana jest w konfrontowanych językach ich pisownia: brak ustalonych reguł co do pisowni łącznej, rozłącznej czy z dywizem, z zauważalną jednak tendencją do pisowni łącznej.

Większa ilość przymiotnikowych przedrostków modyfikacyjnych w języku polskim prowadzi do wniosku o bogatszym zasobie wykładników intensyfikujących. Mimo istnienia analogicznych prefiksów w opisywanej funkcji w obydwu językach, nie wszystkie mają to samo znaczenie, np. *przy-* jest opisywany w polszczyźnie jako atenuacyjny,

a jego słowacki odpowiednik *pri-* pełni funkcję intensyfikującą. Przy sufiksacji częściej w języku słowackim kategoria intensywności krzyżuje się z kategorią ekspresywności. Sufiksy nie wyrażają jedynie wzmocnienia/osłabienia natężenia cechy, ale wskazują na pozytywne nacechowanie nadawcy komunikatu (np. sufiksy deminutywne *-učký, -ušký, -ulinký, -unký*). Ponadto, atenuacja słowacka charakteryzuje się techniką derywacji prefiksalnie-sufiksальной, czego nie odnotowuje się w polszczyźnie. W polszczyźnie wskazano więcej prefiksów oznaczających atenuację niż w języku słowackim; gdy chodzi o sufiksy, sprawa jest odwrotna.

Wśród rodzajów akcji czasownika nie zaobserwowano znaczących różnic. Bogatszy jest jednak repertuar prefiksów modyfikujących derywaty czasownikowe w języku polskim, analiza pokazała też większą polifunkcyjność polskich przedrostków werbalnych. Iteratywno-intensywny RA nie ma swojego odpowiednika w języku słowackim, mamy natomiast do czynienia ze wzmacniającą rolą sufiksów w słowackich czasownikach frekwentatywnych. Często jest to semantyka towarzysząca nacechowaniu ekspresywnemu leksemów.

System językowy jest dynamiczny, co dla językoznawcy nie ulega wątpliwości. Procesy zachodzące w języku wywołują zmiany, a mechanizmy regulujące te zmiany są przedmiotem badań lingwistów w obrębie różnych języków świata. Kategoria intensywności, która stała się przedmiotem opisu w niniejszej monografii, to jedna z tych, które zasługują na badania i deskrypcje z różnych perspektyw.

Moim zamiarem było pokazanie jednego, wąskiego wycinka tej kategorii w aspekcie komparacji dwóch blisko spokrewnionych języków i opisanie modyfikującej funkcji afiksów, które intensyfikują bądź dezintensyfikują oznaczaną treść. Mam nadzieję, że – choć po części – temu zadaniu udało mi się sprostać i przyczynić się do wypełnienia luki w badaniach słowacystycznych.

Bibliografia

- Agrell S., 1908: *Aspektänderung und Aktionsartbildung beim polnischen Zeitworte ein Beitrag zum Studium der indogermanischen Präverbia und ihrer Bedeutungsfunktionen*. Håkan. Ohlssons Buchdruckerei, Lund.
- Agrell S., 1918: *Przedrostki postaciowe czasowników polskich*. „Materiały i Prace Komisji Językowej AU w Krakowie”, VIII, Kraków.
- Aijmer K., 2020: *That’s absolutely fine. An investigation of absolutely in the spoken BNC 2014*. W: *Corpora and the Changing Society. Studies in the evolution of English*. Eds. P. Rautioaho, A. Nurmi, J. Klemola. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam–Philadelphia, s. 143–163.
- Anderson C., 2016: *Intensification and attenuation across categories*. Rozprawa doktorska dostępna online na: <https://curtanderson.github.io/work/dissertation.pdf> [dostęp: 08.07.2019].
- Athanasiadou A., 2007: *On the subjectivity of intensifiers*. „Language Sciences”, vol. 29, no. 4, s. 554–565.
- Apresjan J.D., 1995: *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka*. Tłum. Z. Kozłowska, A. Markowski. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Bałabaniak D., 2005: *Dystrybucja przysłówków wysoce i wysoko w znaczeniu wysokiego stopnia*. „Poradnik Językowy”, nr 8, s. 28–36.
- Bałabaniak D., 2007a: *Semantyczne ograniczenia łączliwości intensyfikatorów leksykalnych*. „Prace Filologiczne”, LII, s. 15–22.

- Bałabaniak D., 2007b: *Kategoria intensywności na tle wykładników stopnia*. „Polonica”, nr 28, s. 13–21.
- Bałabaniak D., 2007c: *Wysoko i wysoce jako wykładniki intensywności cechy*. W: *Studia nad współczesną polszczyzną. Gramatyka, semantyka, pragmatyka*. Red. A. Dobaczewski. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, s. 153–157.
- Bałabaniak D., 2013: *Polskie intensyfikatory leksykalne na tle wyrażen gradacyjnych*. Uniwersytet Opolski, Opole.
- Bałabaniak D., 2014a: *O użyciu wyrażen przysłówkowych w pozycji intensyfikatora – problemy interpretacji*. „Linguarum Silva”, nr 3, s. 29–39.
- Bałabaniak D., 2014b: *Wykładniki intensywności związane z pojęciami WIELKOŚCI i ILOŚCI (na materiale polszczyzny dawnej)*. W: *Wyrażenia funkcyjne w perspektywie diachronicznej, synchronicznej i porównawczej*. Red. K. Kleszczowa, A. Szczepanek. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 79–90.
- Bałabaniak D., Mitrenga B., 2015: *Polskie intensyfikatory w ujęciu historycznym*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Bańko M., 2008: *Współczesny polski onomatopeikon. Ikoniczność w języku*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Bartáková J., 1993: *Adjektíva vyjadrujúce zoslabenú mieru vlastnosti v slovenčine a češtine*. „Sborník Prací Filozofické Fakulty Brněnské Univerzity. Studia Minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis”, A 41, s. 99–108.
- Bartáková J., 1995: *Modifikované slovesá s morférou -k- v slovenčine a češtine*. „Sborník Prací Filozofické Fakulty Brněnské Univerzity. Studia Minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis”, A 43, s. 105–111.
- Batinić M., Kresić M., Pavić Pintarić A., 2015: *The intensifying function of modal particles and modal elements in a cross-linguistic perspective*. „Rasprave. Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje”, vol. 41, no. 1, s. 1–27.
- Bednarek A., 1994: *Leksykalne wykładniki parametryzacji świata. Studium semantyczne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Belskaya E.V., 2004: *Problema intensivnosti v sovremennoj otechestvennoj leksikologii*. „Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta”, no. 282, s. 202–210. <http://cyberleninka.ru/article/n/problemy-intensivnosti-v-sovremennoj-otechestvennoj-leksikologii> [dostęp: 05.11.2020].
- Beltrama A., 2015: *Intensification and Sociolinguistic Variation: A Corpus*

- Study*. In: *Proceeding of the forty-first annual meeting of the Berkeley Linguistic Society*. Eds. A.E. Jurgensen, H. Sande, S. Lamoureux, K. Baclawski, A. Zerbe, Berkeley Linguistics Society, Berkeley, s. 15–30.
- Blicharski M., 1988: *Czasowniki oznaczające stopień intensywności akcji w języku rosyjskim i polskim*. W: *Problemy semantyki leksykalnej*. T. 2. Red. M. Blicharski. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 29–38.
- Blicharski M., 1998: *Odmiennie formacje czasownikowe ze znaczeniem anulatywnym w języku ukraińskim w konfrontacji z językiem rosyjskim i polskim*. W: *Zagadnienia słowotwórstwa i składni w opisie współczesnych języków słowiańskich*. T. 2. Red. M. Blicharski, s. 52–57.
- Bodnárová M., 2010: *Expresivita a modifikácia lexém ako priestor pre realizáciu ikonicko-symbolického princípu v neinštitucionálnom dialógu*. „Jazyk a kultúra”, 4, http://www.ff.unipo.sk/jak/4_2010/bodnarova.pdf [dostęp: 12.01.2021].
- Bodnárová M., 2014: *Adjektíva v neinštitucionálnej dialogickej komunikácii dospelých na východnom Slovensku*. „Slovenská reč“, č. 5–6 (79), s. 304–319.
- Bogusławski A., 1976: *Deviance and reiteration*. „Linguistica Silesiana“, nr 2, s. 7–22.
- Bogusławski A., 1991: *Polski sufiks „-utki“*. „Poradnik Językowy“, nr 5–6, s. 174–179.
- Bogusławski A., 2001: *Glosa do kontrowersji wokół działań na quasi-tautologiach*. W: *Język w komunikacji*. T. 1. Red. G. Habrajska. Wydawnictwo Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej, Łódź, s. 53–58.
- Bogusławski A., 2009: *Myśli o gwiazdce i o regule*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Bolinger D., 1972: *Degree words*. Mouton, The Hague, Paris.
- Bondarko A.V., 1983: *Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии*. Наука, Москва.
- Bondarko A.V. et al., red., 1987: *Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность*. Таксис, Санкт-Петербург.
- Bondarko A.V., red., 1990: *Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность*. Таксис, Санкт-Петербург.
- Bordet L., 2017a: *From vogue words to lexicalized intensifying words: the renewal and recycling of intensifiers in English. A case-study of very, really,*

- so and totally. „Lexis. Journal in English Lexicology. The expression of intensity”, no. 10, <https://doi.org/10.4000/lexis.1014> [dostęp: 12.12.2020].
- Bordet L., 2017b: *References*. „Lexis. Journal in English Lexicology. The expression of intensity”, no. 10, <https://doi.org/10.4000/lexis.1014> [dostęp: 12.12.2020].
- Borst E., 1902: *Die Gradadverbien im Englischen*. Winter, Heidelberg.
- Bozděchová I., 1990: *Ke stupňování složených přídavných jmen*. „Naše řeč”, roč. 73, č. 5, s. 241–248.
- Burkacka I., 2010: *Klasyfikacja słowotwórcza nowszych zapożyczeń*. „LingVaria”, nr 2 (4), s. 229–240.
- Buzássyová K., 2011: *K aspektom tvorenia antonymných lexém s prefixom ne- (nominácia, lexikalizácia, pragmatické komponenty)*. In: *Česká a slovenská výkladová lexikografia na začiatku 21. storočia. Súbor príspevkov v rámci medzinárodného projektu Princípy a metódy tvorby výkladového slovníka*. Ed. J. Světlá, A. Jarošová, A. Rangelova. Tribun EU, Brno, s. 175–191.
- Cacchiani S., 2011: *Intensifying affixes across Italian and English*. “Poznań Studies in Contemporary Linguistics” 47(4), s. 758–794. <https://doi.org/10.2478/psic1-2011-0038> [dostęp: 02.03.2021].
- Cacchiani S., 2017: *Cognitive motivation in English complex intensifying adjectives*. „Lexis. Journal in English Lexicology. The expression of intensity”, no. 10, <https://doi.org/10.4000/lexis.1014> [dostęp: 10.04.2021].
- Chudyk D., 2005: *Łączliwość przysłówków gradualnych z przymiotnikami relacyjnymi w języku rosyjskim w porównaniu z polskim*. W: *Język a rzeczywistość. Rusycystyczne studia konfrontatywne*. Red. P. Czerwiński, H. Fontański. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 139–148.
- Chudyk D., 2006: *Semantyka i łączliwość przysłówków gradualnych w języku rosyjskim w porównaniu z ekwiwalentami polskimi (na materiale tekstów literatury pięknej)*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- Cichońska M., 2009: *O (nie)stabilności kategorii językowych*. W: *Kategorie w języku. Język w kategoriach*. Red. M. Cichońska. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 32–40.
- Constantinou H., 2014: *Intensifiers. Meaning and Distribution*, UCL, Londyn [praca doktorska]. <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1431321/2/Harris%20>

- Constantinou_PhD%20thesis%20(final%20draft).pdf?gathStatIcon=true [dostup: 11.09.2020].
- Cvejnová J., 1998: *Zájmena a zájmenná příslovce jako intenzifikační prostředky ve složených intenzifikovaných výrazech*. „Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity”, A 46, s. 113–120.
- Cvejnová J., 1999: *Komparace a intenzifikace*. „Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity”, A 47, 1999, s. 77–84.
- Cychnerska A., 2018: *Wyrażanie intensywności w językach serbskim i chorwackim*. „Slavia Meridionalis”, 18, s. 1–18.
- Cyran W., 1967: *Przysłowki polskie. Budowa słowotwórcza*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Łódź.
- Červenková I.V., 1975: *Obščije adverbial'nyje pokazateli meri priznakov v sovremennom rusском literaturnom jazyke*. (Autoreferat kand. dizertácie). Moskva.
- Čižmárová L., 1988: *Vyjadřování intenzifikace významu u nářečních ekvivalentů adjektiv velikánský a maličký*. „Naše řeč”, č. 3 (71), s. 135–142.
- Čoroleeva M., 1989: *Niektóre problemy kategorii stopnia i środków ję wyrażających*. W: *Studia gramatyczne bułgarsko–polskie. Ilość. Gradacja. Osoba*. T. 3. Red. V. Koseska-Toszewa, M. Korytkowska. Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, s. 89–109.
- Denzin N.K., Lincoln Y.S., red., 2009: *Metody badań jakościowych*. T. 1 i 2. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Didun L.I., 2019a: *Frazeologizmi iz semantikoju intensivnosti v sučasnij ukrajnskij literaurnij movi*. Hayk. Dumka, Kyїв.
- Didun L.I., 2019b: *Termin intensivniš u linguističniih doslidženniah*. „Terminologichnyj visnyk”, 5, s. 77–83.
- Dokulil M., 1982: *Dva příspěvky k odvozování sloves*. „Naše řeč”, 65 (1), s. 1–11.
- Dolník J., 2003: *Lexikológia*. Univerzita Komenského, Bratislava.
- Dolník J., 2005: *Koncepcia novej morfológie súčasnej slovenčiny*. „Slovenská řeč”, č. 4, roč. 70, s. 193–201.
- Dolník J., 2009: *Všeobecná jazykoveda. Opis a vysvetľovanie jazyka*. Veda, Bratislava.
- Dressler W.U., Merlini Barbaresi L., 1992: *Intensificazione e rielaborazione*:

- effetti morfopragmatici*. In: *La linguistic pragmatica. Atti del XXIV Congresso della Societa di Linguistica Italiana, Milano 4–6 settembre 1990*. Ed. G. Gobber. Bulzoni, Roma, s. 51–60.
- Efthymiou A., 2017: *Intensification and deintensification in Modern Greek verbs*. „Lexis. Journal in English Lexicology. The expression of intensity”, no. 10, <https://doi.org/10.4000/lexis.1014>.
- Ejsmunt-Wieczorek I., 2011: *Derywaty czasownikowe w gwarach południowomazowieckich na tle odpowiedników innogwarowych*. „Primum Verbum”, Łódź.
- Farr J.M., 1905: *Intensives and Reflexives in Anglo-Saxon and Early Middle-English*. J. H. Furst Company, Baltimore.
- Foltran M.J., Nóbrega V.A., 2016: *Intensifier adjectives in Brazilian Portuguese: properties, distribution and morphological reflexes*. „Alfa: Revista de Linguística”, 60 (2), s. 319–340. <https://doi.org/10.1590/1981-5794-1608-4>.
- Frančić V., 1956a: *Gramatyka opisowa języka serbochorwackiego*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Frančić V., 1956b: *Słownik serbochorwacko–polski*. Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Fuchs R., 2017: *Do Women Use More Intensifiers than Men? Recent Change in the Sociolinguistics of Intensifiers in British English*. „International Journal of Corpus Linguistics”, 22 (3), s. 345–374. <https://doi.org/10.1075/ijcl.22.3.03fuc>.
- Furdík J., 2004: *Slovenská slovtvorba. Teória, opis, cvičenia*. Red. M. Ološtiak. Náuka, Prešov.
- Gajda S., 2001: *Współczesna polska sytuacja językowa*. W: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Język polski*. Red. S. Gajda. Uniwersytet Opolski, Opole, s. 17–63.
- Gavriliidou Z., 2014: *The system of intensifying prefixes in Greek*. „Linguisticae Investigationes”, 37 (2), s. 240–255.
- Gibbs G., 2015: *Analizowanie danych jakościowych*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Glebovich Subich V., Gabdelkhamitovna Mingazova N., Faridovna Shangaraeva L.,

- 2014: *Gradability and intensification of the language quantity (on the materials of English, Russian and Japanese)*. „Life Science Journal”, 11 (6), s. 574–578.
- González-Díaz V., 2008: *Recent developments in English intensifiers: the case of very much*. „English Language and Linguistics”, 12 (2), s. 221–243.
- Górska E., 2015: *Intensyfikacja treści we współczesnym arabskim języku literackim*. Księgarnia Akademicka, Kraków.
- Grabias S., 1978: *Pojęcie językowego znaku ekspresywnego*. W: *Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego*. Red. M. Szymczak. Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, s. 107–115.
- Greenbaum S., 1970: *Verb–Intensifier Collocations in English*. Mouton, The Hague.
- Grek-Pabisowa I., Ostrówka M., Jankowiak M., 2017: *Słownik mówionej polszczyzny północnokresowej*. Instytut Slavistyki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- Grickat I., 1955–56: *Deminutivni glagoli u srpskohrvatskom jeziku*. „Južnoslovenski filolog”, XXI, s. 45–96.
- Grochowska A., 1975: *Przymiotniki z sufiksem -awy we współczesnym języku polskim*. „Język Polski”, LV, 5, s. 333–342.
- Grochowska A., 1979: *Próba opisu łączliwości przedrostka prze- z tematami czasownikowymi*. „Polonica”, 5, s. 59–74.
- Grochowski M., 2005: *O cechach gramatycznych i znaczeniu jednostek o postaci trochę*. W: *Przysłówki i przymyki. Studia ze składni i semantyki języka polskiego*. Red. M. Grochowski. Wydawnictwo UMK, Toruń, s. 101–111.
- Grochowski M., 2008: *Operatory metatekstowe o kształcie superlatiwu przysłówka*. „Južnoslovenski filolog”, LXIV, s. 61–72.
- Grochowski M., 2009: *Intensyfikatory, partykuły a negacja. O homonimii gramatycznej dwóch jednostek monosemicznych o postaci w ogóle*. W: *Człowiek – słowo – świat*. Red. J. Chojnak, T. Koprysz, K. Waszakowa. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, s. 306–307.
- Grochowski M., 2020: *Operatory limitacji o postaci superlatywu przysłówka w języku polskim*. „Prace Filologiczne”, 75 (1), s. 161–174. <https://doi.org/10.32798/pf.655>.
- Grzegorzycykowa R., 1975: *Funkcje semantyczne i składniowe polskich przysłówek*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.

- Grzegorzczkova R., 1985: *Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Grzegorzczkova, R. 1996: *Filozoficzne aspekty kategoryzacji*. W: *Językowa kategoryzacja świata*. Red. R. Grzegorzczkova, A. Pajdzińska. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 11–26.
- Grzegorzczkova R., Laskowski R., Wróbel H., red., 1998: *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Grzegorzczkova R., 2001: *Kategorie gramatyczne*. W: *Współczesny język polski*. Red. J. Bartmiński. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 453–468.
- Grzegorzczkova R., 2010: *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Grzegorzczkova R., 2014: *Nazwy wymiarów jako wykładniki intensywności*. W: *Znaczenie. Tekst. Kultura. Prace ofiarowane Profesor Elżbiecie Janus*. Red. A. Kozłowska, A. Świątek. Wydawnictwo Uniwersytetu Stefana Wyszyńskiego, Warszawa, s. 61–70.
- Hansmanová J. 2005: *Kategoriálne formy intenzifikácie*. In: *Varia XII. Zborník materiálov z XII. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra–Piesok 4– 6. 12. 2002)*. Ed. M. Šimková. Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra, Bratislava, s. 150–159.
- Hansmanová J., 2010: *Intenzifikácia*. In: *Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny*. Ed. J. Dolník. Veda, Bratislava, s. 401–448.
- Hirschová M., 2013: *Pragmatika v češtině*. Karolinum, Praha.
- Horecký J., 1959: *Slovotvorná sústava slovenčiny*. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava.
- Horecký J., Buzássyová K., Bosák J. et al., red., 1989: *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava.
- Horecký J., 1995: *Prídavné mená na -lý*. „Kultúra slova”, roč. 29, č. 6, s. 338–342.
- Horecký J., 2003: *Onomaziologická štruktúra slovenčiny*. *Spisy SJS*, 5. Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra, Bratislava.
- Horecký J., 2007: *Sémantické príznaky v lexikálnom význame*. In: *Lexikál-*

- na sémantika a derivatológia. Ed. M. Ološtiak. Vydavateľstvo LG, Košice, s. 114–117.
- Isačenko A.V., 1950: *Grammaticeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim, Morfologija*. Slovenská akadémia vied, Bratislava.
- Ivanča A.V., 2012: *Ad'ektivnaia intensifikatsiia v neblizkorodstvennykh iazykakh (na materiale russkogo i angliiskogo iazykov)* [Candidate's of Philological Sciences thesis]. Saratov.
- Ivanová M., 2006: *Afixy – frekvenčná, obsahovo–formálna a funkčná charakteristika*. In: *Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania)*. Eds. M. Sokolová, M. Ivanová, M. Ološtiak, Prešovská univerzita v Prešove, Prešov, s. 111–142.
- Ivanová M., 2009: *Negácia a modálne relátory v slovenčine*. In: *Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine*. Ed. M. Ivanová. Prešovská univerzita v Prešove, Prešov, s. 204–231. <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Ivanova1/subor/11.pdf>.
- Ivanová-Šalingova M., 1975: *Prídavné mená vyjadrujúce malú mieru v slovenčine a v češtine*. „Slovenská reč”, roč. 40, č. 3, s. 137–148.
- Izert M., 2002: *Les expressions Adj comme SN et l'intensification de la propriété* [praca doktorska]. Uniwersytet Warszawski.
- Izert M., 2004a: *L'intensification de la propriété et du processus par comme SN*. W: *La linguistique romane en Pologne: millésime*. Red. K. Bogacki, T. Giermak-Zielińska. Leksem, Łask, s. 173–180.
- Izert M., 2004b: *Les expressions figées composées sur comme appropriées aux adjectifs*. „Kwartalnik Neofilologiczny”, 3, s. 337–346.
- Izert M., 2006: *La construction à + SVinf et l'intensité de la propriété ou du procesus*. W: *Semantic Relations in Language and Culture*. Red. K. Bogacki, A. Miatluk. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok, s. 125–135.
- Izert M., 2009: *À propos de quelques adjectifs préfixés en sur- et de leurs équivalents en polonais*. W: *Methods of lexical analysis: theoretical assumptions and practical applications*. Red. K. Bogacki, J. Cholewa, A. Rozumko. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok, s. 165–177.
- Izert M., 2010: *L'emploi des préfixes intensifs super- et sur- en français moderne: analyse morphologique, sémantique et comparative*. „Acta Philologica”, 38, s. 119–127.

- Izert M., 2011: *Archi- et ultra-: les préfixes français à valeur intensive dans leur emploi familier et dans la langue des médias*. „Kwartalnik Neofilologiczny”, 4, s. 535–543.
- Izert M., 2012a: *Un super–professeur! Un chef hyper–sympa!– analyse de deux préfixes à valeur intensive dans leur emploi familier et publicitaire*. W: *Grammaticis unitis. Mélange offert à Krzysztof Bogacki*. Red. A. Dutka-Mańkowska, A. Kieliszczyk, E. Pilecka. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 159–167.
- Izert M., 2012b: *Méga et giga: les nouveaux intensifi cateurs dans leur emploi familier en français et polonais*. W: *Formal and Semantic Aspects of Linguistic Research/Aspects sémantiques et formels dans les recherches linguistiques*. Red. K. Bogacki, J. Cholewa, A. Rozumko. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok, s. 81–92.
- Izert M., 2012c: *Préfixes extra- et supra- comme intensificateurs de la propriété en français contemporain*. „Kwartalnik Neofilologiczny”, 4, s. 155–164.
- Izert M., 2013: *Le préfixe maxi- et sa diffusion actuelle dans le français courant*. „Studia Linguistica”, 32/1, s. 101–113.
- Izert M., 2014a: *Les préfixes supra- et hypra- comme intensificateurs de la propriété en français familier*. „L’information grammaticale”, 140, s. 32–38.
- Izert M., 2014b: *Mega-wrażenie, giga-promocje czy mega-kiepski film, czyli o jednym ze współczesnych, niekoniecznie młodzieżowych, sposobów intensyfikacji cechy*. „Acta Neophilologica”, XVI (1), s. 41–51.
- Izert M., 2015: *La construction préfixale de forte intensité en français contemporain*. Oficyna Wydawnicza Leksem, Łask.
- Jadacka H., 1978: *O interpretacji derywatów odprzymiotnikowych z sufiksem -awy*. „Poradnik Językowy”, z. 4, s. 146–159.
- Jadacka H., 2001: *System słowotwórczy polszczyzny (1945–2000)*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Jadacka H., 2008: *Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Jakubczak I., 1985: *Adjective intensifiers in English and Polish*. „Linguistica Silesiana”, 7, s. 63–99.

- Jakubowicz M., 2014: *Czym mogą być motywowane wykładniki intensywności? Na przykładzie różnojęzycznych odpowiedników polskiego bardzo*. W: *Wyrażenia funkcyjne w perspektywie diachronicznej, synchronicznej i porównawczej*. Red. K. Kleszczowa, A. Szczepanek. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 69–78.
- Janjušević Olivieri A., 2013: *Функционално–семантичко поље вербалне интензификације у савременом српском језику*. „Зборник радова филозофског факултета”, XLIII (2), s. 541–557.
- Janočková N., 2004: *Slovotvorné a sémantické súvislosti slovesného vidu v slovenčine. (K štatútu slovesného vidu v slovenčine)*. „Slovenská reč”, roč. 69, č. 2, s. 65–84.
- Janočková N., 2012: *Frekventatíva v slovníku a gramatike*. In: *Slovo v slovníku. Aspekty lexikálnej sémantiky – gramatika – štylistika (pragmatika). Na počesť Alexandry Jarošovej*. Red. K. Buzássyová, B. Chocholová, N. Janočková. Veda, Bratislava, s. 171–184.
- Janočková N., 2014: *Sloveso a zmysly – slovotvorba a vidotvorba*. Veda, Bratislava.
- Janočková N., 2015: *Slovesné deminutíva v slovenčine*. In: *Manjšalnice v slovanských jazykoch: oblika in vloga*. Ed. I. Stramljič Breznik. Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru. Maribor–Bielsko-Biala–Budapest–Kansas–Praha, s. 122–136.
- Janus E., 1975: „*Bardzo*” – „*wielki*” – „*duży*”. W: *Słownik i semantyka. Definicje semantyczne*. Red. E. Janus. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, s. 145–156.
- Janus E., 1981: *Wykładniki intensywności cechy (na materiale polskim i rosyjskim)*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Jaros I., 2016: *Przymiotnikowe derywaty o znaczeniu niepełnej cechy i ich prefigowane synonimy w gwarach Polski centralnej*. „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”, 63, s. 17–34.
- Jaros I., 2017: *Dlaczego lepszy jest lepszy od lepszego? Kilka uwag o komparatywnych formach przymiotników z sufiksem -ejszy w polszczyźnie*. „Poradnik Językowy”, 10, s. 30–42.
- Jaros I., 2019: *Przymiotniki gradacyjne z prefiksem -ob w gwarach i historii języka polskiego*. „Poradnik Językowy”, 1, s. 56–66.

- Jaros I., 2020: *Galanty i galancie jako leksykalne wykładniki stopnia napięcia cechy w gwarach i polszczyźnie ogólnej*. „Poradnik Językowy”, 10, s. 77–87.
- Jarošová A., 2011: *Percepcia a lexikografické spracovanie zložených adjektív*. „Slovenská reč”, roč. 76, č. 3, s. 132–148.
- Jarošová A., 2013: *Vidová opozícia a vidová korelácia v slovenčine*. „Jazykovedný časopis”, roč. 64, č. 1, s. 5–47.
- Jurkowski M., 1976: *Semantyka i składnia wyrażen gradacyjnych (w językach wschodniosłowiańskich)*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Kačala J., 1989: *Sloveso a sémantická štruktúra vety*. Veda, Bratislava.
- Kačala J., 2006: *Systém jazykových kategórií*. Univerzita Komenského, Bratislava.
- Kallas K., 1998: *Przymiotnik*. W: *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Red. R. Grzegorzczkova, R. Laskowski, H. Wróbel. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, s. 469–523.
- Káňa T., 2016: *Slovesná deminutiva: vymezení na základě korpusových dat*. Prezentacja na konferencji KOLT 2016, <https://is.muni.cz/www/363/Dem-Verba.pdf?so=nx> [dostęp: 12.03.2021].
- Karlík P., Nekula M., Pleskalová J., red., 2017: *Intenzifikáční částice*. W: *Czech Ency–Nový encyklopedický slovník češtiny*. https://www.czechency.org/slovník/INTENZIFIKAČNÍ_ČÁSTICE [dostęp: 2.10.2020].
- Karolak S., 2001: *Od semantyki do gramatyki. Wybór rozpraw*. Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy przy IS PAN, Warszawa.
- Karpluk M., 2000: *Intensiva przymiotnikowe typu namılısierny*. W: *Studia historycznojęzykowe III: Rozwój polskiego systemu językowego*. Red. K. Rymut, W.R. Rzepka. Prace Instytutu Języka Polskiego PAN, Kraków, s. 137–144.
- Katunar D., 2013: *Diminutives in Action: A cognitive account of diminutive verbs and their suffixes in Croatian*. „Suvremenna Lingvistika”, 39 (75), s. 1–23.
- Kawka M., 1987: *O rozwoju znaczeń dystrybutywnych czasowników wieloprefiksalnych w językach słowiańskich ze szczególnym uwzględnieniem języka polskiego i języków południowosłowiańskich (na podstawie funkcji prefiksu po-)*. „Poradnik Językowy”, 3, s. 177–184.
- Kiklewicz A., 2005: *Finitywny (teleologiczny) model aspektualności: założenia teoretyczne*. „Prace Filologiczne”, L, s. 59–82.
- Kiklewicz A., Korytkowska M., Mazurkiewicz-Sułkowska J., Zatorska A., 2019:

- Zintegrowany opis semantyczno-syntaktyczny czasowników bułgarskich, polskich i rosyjskich (verba cogitandi i verba sentiendi)*. Część I. Red. M. Korytkowska. Wydawnictwa Instytutu Slavistyki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- Kirschbaum I., 2002: *Schrecklich nett und voll verrückt. Muster der Adjektiv-Intensivierung im Deutschen*. Niepublikowana rozprawa doktorska, University of Dusseldorf.
- Kleszczowa K., 1991: *Czasowniki z prefiksem nad- w historii języka polskiego*. „Biuletyn PTJ”, z. 43–45, s. 227–240.
- Kleszczowa K., 1993: *Staropolskie derywaty przymiotnikowe i ich perspektywiczna ewolucja*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Kleszczowa K., 2002: *Językowe środki intensyfikowania cechy w historii polszczyzny*. In: *Slavische Wortbildung: Semantik und Kombinatorik (Materialien der 5. Internationale Konferenz der Kommission für slavische Wortbildung beim Internationalen Slavistenkomitee. Lutherstadt Wittenberg, 20.–25. September 2001)*. Red. S. Mengel. LIT-Verlag, Münster–Hamburg–Berlin–London, s. 319–328.
- Kleszczowa K., 2007: <Bardzo> podobne, a jednak inne. Z historii polskich wykładników intensywności cechy. „Prace Filologiczne”, LIII, s. 317–323.
- Kleszczowa K., Szczepanek A., red., 2014: *Wyrażenia funkcyjne w perspektywie diachronicznej, synchronicznej i porównawczej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Kleszczowa K., 2015: *Powstawanie i zmiany funkcji polskiego przysłówka*. In: *Slavische Wortbildung im Vergleich. Theoretische und Pragmatische Aspekte*. Eds. A. Richter, S. Mengel, LIT VERLAG Dr. W. Hopf, Berlin, s. 547–558.
- Kleszczowa K., Termińska K., 2019: *Pojęcie normy w polskim systemie leksykalnym*. W: *Słowiański krąg. Słowo – myśl – obraz w tradycji i współczesności*. Red. A. Banaszek-Szapotałowa. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 120–130.
- Koç E.M., 2018: *A Critical View on the Intensified Adjectives in Turkish*. „Ana Dili Eğitimi Dergisi”, 6 (2), s. 314–324.
- Kochová P., 2005: *Prefixace u nových substantív*. In: *Neologizmy v dnešní češtině*. Ed. O. Matřincová. Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, Praha, s. 76–84.

- Komorowska E., 1990: *Semantyczna charakterystyka przysłówków „pełności cechy”*. „Rossica Stetinensia”, nr 3, 65, s. 163–180.
- Komorowska E., 1992: *Analiza semantyczno-pragmatyczna przysłówka cobcem (na materiale języka rosyjskiego)*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin.
- Komorowska E., 1993: *Trochę – to znaczy ile? (Analiza semantyczna leksemów trochę i немного)*. „Slavica Stetinensia”, nr 3, 119, s. 111–122.
- Koneski B., red., 1961–1966: *Rečnik na makedonskiot jazik so srbskohrvatski tolkuvanja*. T. I–III, Skopije.
- Koneski B., 1967: *Gramatika na makedonskiot literaturen jazik. Del I i II*. Kultura, Skopije.
- Kopečný F., 1958: *Základy české skladby*. Státní Pedagogické Nakladatelství, Praha.
- Kopytina N., Kuzmina O., Lomonosova Y., Soboleva T., Pristinskaya T., 2017: *Ways of Forming Expressive Vocabulary of Youth Sociolect (As Exemplified in French Language)*. „Journal of History Culture and Art Research”, 6(3), s. 1459–1467. [Http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v6i3.1017](http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v6i3.1017).
- Korytkowska M., 2017: *Czasowniki mentalne i czasowniki emocji w opisie semantyczno-syntaktycznym*. „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, 52, s. 139–163.
- Kosek I., 2003: *Z problematyki opisu wyrażeń całkiem całkiem, nawet nawet*. W: *Studia z gramatyki i leksykologii języka polskiego*. Red. M. Gębka-Wolak, I. Kaproń-Charzyńska, M. Urban. Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, s. 131–142.
- Koseska-Toszewa V., Korytkowska M., red., 1986: *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie. Ilość. Gradacja. Osoba*. T. 3. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- Košková M.: *Frazeologické aspekty bulharsko-slovenského slovníka*. In: *XV. mezinárodní zjazd slavistov v Minsku. Príspevky slovenských slavistov*. Ed. P. Žeňuch. Slovenský komitét slavistov – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Bratislava, s. 123–134.
- König E., Siemund P., 1999: *Intensifiers as targets and sources of semantic change*. In: *Historical Semantics and Cognition*. Eds. E.P. Koch, A. Blank. Mouton, Berlin, s. 237–257.
- König E., Siemund P. (z udziałem Töpfer S.), 2013: *Intensifiers and Reflexive Pronouns*. In: *The World Atlas of Language Structures Online*. Eds. M.S. Dryer,

- M. Haspelmath. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. <http://wals.info/chapter/47> [dostęp: 04.12.2020].
- Kralčák L., 1992: *Lexikálna intenzifikácia deja a vlastnosti*. In: *Varia 1. Materiály z Kolokvia mladých jazykovedcov (Modra–Piesok 21.– 22. októbra 1991)*. Eds. M. Nábělková, M. Šimková. Slovenská Jazykovedná Spoločnosť, Bratislava, s. 20–24.
- Kralčák L., 2012: *Ešte jedna výnimka z pravidla o rytmickom krátení alebo Niekoľko poznámok k problematike slovenských frekventatív*. „Slovenská reč“, roč. 77, č. 1–2, s. 31–39.
- Králik L., 2015: *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Veda, Bratislava.
- Kreja B., 1957: *Geneza funkcji przymiotnikowego sufiksu -awy*. „Język Polski“, 37, s. 351–357.
- Kreja B., 1978: *Czasowniki zdrobniale na -k- w dialektach polskich oraz w innych językach słowiańskich*. „Z polskich studiów slawistycznych”. Seria V. Językoznawstwo, s. 61–71.
- Kreja B., 2002a: *O akategorialnym przyrostku ekspresywnym -uchn- (por. mat-uchn-a, mal-uchn-y, płak-uchn-ać)*. W: B. Kreja: *Studia i szkice słowotwórcze*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, s. 189–196.
- Kreja B., 2002b: *O przymiotnikach ekspresywnych na -utki (częściowo też -uśki) w języku polskim*. W: B. Kreja: *Studia i szkice słowotwórcze*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, s. 267–289.
- Kryżan-Stanojević B., 2010: *Synonim – pojęcie zapomniane. O dzokeryzacji współczesnego języka*. „Slavia Meridionalis”, t. 10, s. 169–183.
- Křížková H., 1958: *Několik poznámek k distributivnosti v ruštině a v češtině*. „Ruský jazyk“, VIII, s. 391–399.
- Křížková H., 1974: *Količestvennaja determinacija prilagatel'nych v russkom jazyke (leksiko–sintaktičeskij analiz)*. In: *Sintaksis i norma*. Ed. G.A. Zolotova. Nauka, Moskva, s. 122–144.
- Krupa V., 1984: *Metafora a rozširovanie slovnej zásoby*. In: *Obsah a forma v slovnej zásobe*. Ed. J. Kačala. Vydavateľstvo JULŠ, Bratislava, s. 127–131.
- Krupianka A., 1969: *Formacje czasownikowe z przedrostkiem o- (ob-) w języku polskim*. Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Toruń.
- Kurkowska H., 1954: *Budowa słowotwórcza przymiotników polskich*. Zakład im. Ossolińskich, Wrocław.
- Kurnaz M., 2015: *The category of intensity and its reflection in the Azerbaijani*

- phraseology*. "International Journal of Philosophy and Social-Psychological Sciences", vol. 2 (1), s. 1–5. www.sciarena.com [dostęp: 09.12.2020].
- Kusuma I., Anam M.K., 2019: *Adjective Intensifier of Javanese Diphthong in Ponorogo: A Study of Transformational Generative Phonology*. „Lingua Didactica”, vol. 13, no. 2, s. 154–164. 10.24036/ld.v13i2.106750 [dostęp: 10.12.2020].
- Labov W., 1984: *Intensity*. In: *Meaning, Form, and Use in Context: Linguistic Applications*. Ed. D. Schiffrin. Georgetown University Press, Washington, s. 43–70.
- Laskowski R., 1998: *Przymiotnik*. W: *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Red. R. Grzegorzczkova, R. Laskowski, H. Wróbel. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, s. 352–359.
- Lebedeva I., Pavlova L., 2016: *Intensifiers in modern English*. „Вестник МГЛУ”, 21 (760), s. 43–56.
- Lechmann Ch., 2002: *New reflections of grammaticalization and lexicalization*. In: *New reflections of grammaticalization*. Eds. I. Wischer, G. Diewald. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam–Philadelphia, s. 1–18.
- Liebrecht Ch., Hustinx L., van Mulken M., Schellens P.J., 2018: *Two dimensions of language intensity in evaluative discourse: Contextuality and semantic richness*. In: *The Construction of Discourse as Verbal Interaction*. Eds. M. de los Ángeles Gómez González, J.L. Mackenzie. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam–Philadelphia, s. 273–296.
- Liszyk-Kubina K., 2014a: *Pomiędzy fazą a intensyfikacją – o kłopotliwych czasownikach z prefiksem roz-*. W: *Granice w języku – język w granicach*. Red. K. Liszyk-Kubina, M. Maciołek. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 39–50.
- Liszyk-Kubina K., 2014b: *Określenia temporalne oznaczające fazę akcji (na tle innych wykładników fazowości)*. „Linguarum Silva. T. 3: Zmienność – stałość – różnorodność w dawnej i współczesnej polszczyźnie”. Red. B. Mitrenga. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 101–116.
- Liszyk K., 2018: *Najeździł się, ale czy się wyjeździł? O ekwiwalentach (?) semantycznych w grupie czasowników saturatywnych*. W: *Wędrówka, podróż, migracja w języku i kulturze*. Red. E. Biłas-Pleszak, J. Przyklenk,

- A. Rejter, K. Sujkowska-Sobisz. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 197–206.
- Maciejewski W., 2014: *Czasowniki plurakcyjne w języku polskim?* „Slovo. Journal of Slavic Languages, Literatures and Cultures”, 55, s. 110–117.
- Malanowska-Statkiewicz M., 2017: *Potencjał słowotwórczy wybranych czasowników dźwiękonaśladowczych w języku czeskim i polskim.* „Slavica Wratislaviensia”, CLXV, s. 255–265.
- Maldjieva V., 2009: *Gramatyka konfrontatywna bułgarsko–polska: Vol. 9. Słowotwórstwo.* Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- Mathesius V., 1947: *Zesílení a zdůraznění jako jevy jazykové.* In: V. Mathesius: *Čeština a obecný jazykozpyt.* Melantrich, Praha.
- Mazurkiewicz-Sułkowska J., 2016: *Struktura predykatowo–argumentowa bułgarskich czasowników poliprefiksalnych (na przykładzie verba mentalis).* „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”, t. LXII, s. 59–70.
- Melčuk I., Clas A., Polguère A., 1995: *Introduction à la lexicologie explicative et combinatoire.* Duculot, Louvain.
- Mendez-Naya B., 2003: *On intensifiers and grammaticalization: the case of swiþe*.* „English Studies”, 4, s. 372–391.
- Mendez-Naya B., 2017: *Co-occurrence and iteration of intensifiers in Early English.* „English Text Construction”, <https://doi.org/10.1075/etc.10.2.04men>.
- Mendez-Naya B., 2019: *The intensifier system of the Ormulum and the interplay of micro-level and macro-level contexts in linguistic change.* In: *Grammar – Discourse – Context.* Eds. K. Beach, R. Möhlig-Falke. De Gruyter, Berlin–Munich–Boston, s. 93–124.
- Miko F., 1961: *K problematike prísloviek.* „Jazykovedný časopis”, roč. 12, č. 1, s. 10–24.
- Miko F., 1972: *The generative structure of the Slovak sentence. Adverbials.* Publishing House of the Slovak Academy of Sciences, Bratislava, Mouton, The Hague, Paris.
- Miko F., Popovič A., 1978: *Tvorba a recepcia, Estetická komunikácia a metakomunikácia.* Tatran, Bratislava.
- Milewski S., 2011: *Czasowniki deminutywne w mowie adresowanej do małych dzieci.* „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis 96. Studia Logopaedica IV. Język – kultura – edukacja”. Red. L. Bednarczyk, S. Koziara,

- H. Pawłowska-Jaroń, E. Stachurski. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków, s. 351–362.
- Misz H., 1967: *Opis grup syntaktycznych dzisiejszej polszczyzny pisanej*. Bydgoskie Towarzystwo Naukowe, Bydgoszcz.
- Mitrenga B., 2014a: *Wykładniki intensywności typu strasznie, potwornie, przeraźliwie w historii polszczyzny*. W: *Wyrażenia funkcyjne w perspektywie diachronicznej, synchronicznej i porównawczej*. Red. K. Kleszczowa, A. Szczepanek. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 91–107.
- Mitrenga B., 2014b: *Sposoby wyrażania niskiego stopnia intensywności cechy w polszczyźnie*. W: *Nasz język w przeszłości – nasza przeszłość w języku*. T. 2. Red. I. Kępka, L. Warda-Radys. Bernardinum, Pelplin, s. 100–114.
- Mitrenga B., 2015: *Intensyfikacja cierpienia w polszczyźnie*. W: *Lęk, ból, cierpienie. Analizy i interpretacje*. Red. G. Różańska. Wydawnictwo Jasne, Pruszcz Gdański, s. 157–167.
- Mitrenga B., 2016: *Status jednostek typu sensoryjnie, prowokacyjnie i skandalicznie w polszczyźnie. Rozważania o nowych intensyfikatorach leksykalnych*. W: *Sensacja, prowokacja, skandal. O przekraczaniu norm kulturowych*. Red. G. Różańska. Wydawnictwo Jasne, Pruszcz Gdański–Słupsk, s. 225–242.
- Mitrenga B., 2017a: *Dezintensyfikatory lekko, lekce i z lekka w historii języka polskiego*. W: *W kręgu dawnej polszczyzny*. T. 3. Red. M. Mączyński, E. Horyń, E. Zmuda. Wydawnictwo WAM, Kraków, s. 181–197.
- Mitrenga B., 2017b: *Status jednostek piekielnie i niebiańsko w historii języka polskiego*. W: *Między sacrum a profanum. Rozważania i dylematy*. Red. G. Różańska. Wydawnictwo Dante, Kraków, s. 295–310.
- Mitrenga B., 2018: *Przedrostki intensyfikujące na- i prze- w ujęciu historycznojęzykowym*. „Poradnik Językowy”, 10, s. 25–38.
- Mitrenga B., 2019: *Wpływy czeskie w kształtowaniu się polskich wykładników intensyfikacji*. „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, LXXV, s. 111–126.
- Moćko N., 2012: „Anielsko cierpliwy i piekielnie inteligentny”: o intensyfikacji w profanum za pomocą sacrum. „Linguarum Silva”, 1, s. 37–54.
- Mousapour Negai G., Azizi A., Khedmatkar Arani D., 2018: *Investigating the Effectiveness of Audio Input Enhancement on EFL Learners’ Retention of Intensifiers*. „International Journal of Instruction”, vol. 11, no. 1, s. 123–138.
- Mrázek R., 1985: *Emocionalita slovanské vety*. „Sborník prací Filozofické fakul-

- ty Brněnské univerzity. *Studia Minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis*, 33, s. 51–56.
- Mustajoki A., 1999: *Аспектуальность в теории функционального синтаксиса*. In: *Die grammatischen Korrelationen*. Ed. B. Tošović. GraLiS, Graz, s. 229–244.
- Mycawka M., 2000: *Derywaty z mega- we współczesnej polszczyźnie*. „Język Polski” LXXX, z. 1–2, s. 15–22.
- Nábělková M., 1993: *Vztahové adjektiva v systéme přídavných mien*. Veda, Bratislava.
- Nagórko A., 1987: *Zagadnienia derywacji przymiotników*. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Nagórko A., 1998: *Zarys gramatyki polskiej*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Newman P., 2000: *The Hausa Language: An Encyclopaedic Reference Grammar*. Yale University Press, New Haven–London.
- Newman P., 2012: *Pluractional Verbs: An Overview*. <https://core.ac.uk/download/pdf/213848634.pdf> [dostęp: 29.01.2021].
- Nowakowska M., 2020: *Rezultatywność w języku francuskim i polskim*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków.
- Nowosad-Bakalarczyk M., 2018: *Kategoria ilości i jej wykładniki we współczesnej polszczyźnie*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Ološtiak M., red., 2015: *Kvalitatívne a kvantitatívne aspekty tvorenia slov v slovenčine*. Prešovská univerzita v Prešove, Prešov.
- Ološtiak M., Vojteková M., Oriňáková S., 2018: *Slovotvorná adaptácia a kompozitnosť v slovenčine*. Prešovská univerzita v Prešove, Prešov.
- Ološtiak M., Vojteková M., 2021: *Kompozitnosť a kompozícia (príspevok k charakteristike zložených slov na materiáli západoslovanských jazykov)*. „Slovo a slovesnosť”, roč. 82, č. 2, s. 95–117.
- Opavská Z., 2006: *Kumulace morfému pro vyjádření velmi velké/malé kvantity nebo intenzifikace*. In: *Varia*, 13. Eds. M. Šimková, K. Gajdošová. Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra, Bratislava, s. 7–14.

- Orzechowska H., red., 1976: *Zagadnienia kategorii stopnia w językach słowiańskich*. T. 1. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Orzechowska H., red., 1980: *Zagadnienia kategorii stopnia w językach słowiańskich*. T. 2. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Orzechowska H., W. Pianka, red., 1983: *Zagadnienia kategorii stopnia w językach słowiańskich*. T. 3. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Orzechowska H., red., 1984: *Zagadnienia kategorii stopnia w językach słowiańskich*. T. 4. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Osowski B., 2012: *Morfologiczne i leksykalne wykładniki gradacji cechy wyrażonej przymiotnikiem w językach mieszkańców dwóch miejscowości w Wielkopolsce*. „Poradnik Językowy”, 8, s. 76–97.
- Pađučeva E.V., 1996: *Семантические исследования. Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива*. Москва.
- Pakuła-Borowiec J., 2013: *Augmentative and evaluative morphemes super(-), ekstra(-), mega(-) and hiper(-) in Polish – a corpus-based analysis*. „Studies in Polish Linguistics”, 1, s. 15–43.
- Paradis C., 1997: *Degree Modifiers of Adjectives in Spoken English*. Lund University Press, Lund.
- Paradis C., 2000: *It's well weird. Degree modifiers of adjectives revisited: The nineties*. In: *Corpora galore: analyses and techniques in describing English*. Ed. J. Kirk. Rodopi, Amsterdam–Atlanta, s. 147–160.
- Partington A., 1993: *Corpus evidence of language change: The case of intensifiers*. In: *Text and technology: In honour of John Sinclair*. Eds. M. Baker, E. Francis, E. Tognini-Bonelli. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia, s. 177–192.
- Pastuchowa M., Stawnicka J., 2008: *Czasowniki iniejalne w języku polskim – staropolszczyzna i współczesność*. W: *Słowo i tekst. T. 1. Funkcjonowanie języka*. Red. P. Czerwiński, J. Stawnicka. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 26–42.
- Pavlovič J., 1985: *Prostriedky negácie v spisovnej slovenčine*. „Slovenská reč”, roč. 50, č. 5, s. 265–274.
- Pavlovič J., 1989: *Termíny z oblasti negácie v jazyku*. „Slovenská reč”, roč. 54, č. 6, s. 334–342.

- Pavlovič J., 2003: *Negácia v jednoduchej vete*. Slavistický kabinet SAV, Bratislava.
- Pavlovič J., 2012: *Lexikológia slovenského jazyka. Kompendium náuky o slovnnej zásobe*. Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, Trnava.
- Pawelec R., red., 2015: *Słownik zapomnianych wyrażen funkcyjnych*. Semper, Warszawa.
- Peciar Š., 1962a: *Distributívne slovesá v slovenčine*. „Slovenská reč“, roč. 27, č. 6, s. 334–345.
- Peciar Š., 1962b: *K formálnej stránke opakovania výrazu*. „Slovenská reč“, roč. 27, č. 4, s. 193–204.
- Peciar Š., 1962c: *O homonymii slovesných predpôn*. „Slovenská reč“, roč. 27, č. 1, s. 3–22.
- Peciar Š., 1963a: *Funkcie slovesnej predpony s- v slovenčine*. „Slovenská reč“, roč. 26, č. 8, s. 203–208.
- Peciar Š., 1963b: *Obmedzovací význam predpony po- v slovenčine*. „Slovenská reč“, roč. 28, č. 2, s. 65–76.
- Peciar Š., 1963c: *Slovesá s predponou po- od dokonavých sloviess*. „Slovenská reč“, roč. 28, č. 4, s. 201–213.
- Peciar Š., 1963d: *Slovesá typu pokašľávat, pofukovať*. „Slovenská reč“, roč. 28, č. 1, s. 32–44.
- Peciar Š., 1965: *Funkcie slovesnej predpony vy- v slovenčine*. „Jazykovedný časopis“, roč. 16, č. 1, s. 48–49.
- Peciar Š., 1967: *Funkcie slovesnej prípony na- v slovenčine*. „Jazykovedný časopis“, roč. 18, č. 2, s. 138–150.
- Pekaríková K., 2009: *Modálnosť textu*. In: *Varia. XVIII. Zborník plných príspevkov z XVIII. kolokvia mladých jazykovedcov. (Prešov–Kokošovce–Sigord 3.–5. 12. 2008)*. Red. M. Ološtiak, M. Ivanová, L. Gianitsová-Ološtiaková. Prešovská univerzita v Prešove, Prešov, s. 524–548.
- Perzowa H., 1969: *Stopniowanie przymiotników polskich z przedrostkiem przy-*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, Wrocław.
- Piernikarski C., 1969: *Typy opozycji aspektowych czasownika polskiego na tle słowiańskim*. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- Piernikarski C., 1972: *Kryteria klasyfikacji rodzajów akcji (Aktionsart) w językach słowiańskich*. W: „Z polskich studiów slawistycznych. Seria 4. Językoznawstwo”. Komitet Nauk o Literaturze Polskiej Akademii Nauk, Warszawa, s. 273–283.

- Piernikarski C., 1975: *Czasowniki z prefiksem po- w języku polskim i czeskim na tle rodzajów akcji w językach słowiańskich*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Pisárčiková M., 1981a: *Semantička analýza slovíes s príznakmi deminutivnosti*. In: *Jazykovedne studie. 16. Materiály z vedeckej konferencie o semantike (Smolenice, 14.–17. januara 1980)*. Ed. J. Ružička. Veda, Bratislava, s. 221–223.
- Pisárčiková M., 1981b: *Slovesá s príznakom zdobnenosti a ich synonymické vzťahy*. „Kultúra slová”, roč. 15, č. 2, s. 33–37.
- Piowar J., 2000: *Funkcje prefiksów "prze-" i "roz-" w dwóch współczesnych słownikach języka polskiego*. „Prace Językoznawcze”, 2, s. 125–138.
- Poldauf I., 1954: *Spojování s předponami při tvoření dokonavých sloves v češtině*. „Slovo a slovesnost”, roč. 12, č. 2, s. 49–65.
- Poljanskij A.N., 1980: *Mera i stepen' priznaka v russkom jazyke*. „Russkij jazyk v škole”, nr 6, s. 87–91.
- Przybylska R., 1995: *Super*. „Język Polski”, LXXV, z. 2, s. 104–107.
- Przybylska R., 2006: *Schematy wyobrazeniowe a semantyka polskich prefiksów czasownikowych do-, od-, prze-, roz-, u-*. Universitas, Kraków.
- Puzynina J., 2001–2002: *O pojęciu intensyfikacji*. „Roczniki Humanistyczne”, XLIX–L, z. 6, s. 321–327.
- Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. 1985: *A comprehensive grammar of the English language*. Longman, London–New York.
- Quirk R., Greenbaum S., 1991: *A university grammar of English*. Longman, London.
- Reczek S., 1968: *Deminutiva polskie. Charakterystyka, rozwój funkcji stylistycznej*. „Rocznik Naukowo–Dydaktyczny WSP w Rzeszowie. Nauki Humanistyczne”, z. 3, s. 373–386.
- Reicheld S., Durham M., 2016: *Adjective intensification as a means of characterization: portraying in–group membership and Britishness in Buffy the Vampire Slayer*. „Journal of English Linguistics”, 45, 1, s. 60–87.
- Rejter A., 2006: *Leksyka ekspresywna w historii języka polskiego. Kulturowo–komunikacyjne konteksty potoczności*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Revenko V.I., 2013: *Комплекс признаков семантической категории «Ин-*

- тенсивность». „Вестник КГПУ им. В.П. Астафьева”, no. 2 (24). <https://cyberleninka.ru/article/n/kompleks-priznakov-semanticheskoy-kategorii-intensivnost> [dostęp: 21.12.2020].
- Rodionova S.E., 2005: *Semantika intensivnosti i ee vyrazhenje v sovremennom ruskom jazyke*. In: *Problemy funkcjonal'noj grammatiki: Polevye struktury*. Ed. A.V. Bondarko, S.A. Šubik. Nauka, Sankt Petersburg, s. 150–168.
- Rudnik-Karwatowa Z., 1989: *O możliwościach tworzenia czasowników poli-prefiksalnych na po- w języku rosyjskim i polskim*. „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, 25, s. 175–180.
- Ružička J., red., 1966: *Morfológia slovenského jazyka*. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava.
- Rycielska B., 2014: *Schemat podzielenia i części: na przykładzie czasowników prefiksalnych w języku rosyjskim w porównaniu z językiem polskim*. „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Linguistica Rossica”, 10, 9–22.
- Sapir E., 1944: *Grading: A study in Semantics*. „Philosophy of Science”, vol. 11, no. 2, s. 93–116.
- Sapir E., 1972: *Gradacja. Studium z semantyki*. Przeł. M. Jędrzejkiewicz, J. Wajszczuk. W: *Semantyka i słownik*. Red. A. Wierzbicka. Ossolineum, Wrocław, s. 9–37.
- Sapir E., 2010: *Język. Wprowadzenie do badań nad mową*. Przeł. M. Buchta. Universitas, Kraków.
- Schweinberger M., 2020: *Analyzing change in the American English amplifier system in the fiction genre*. W: *Corpora and the Changing Society. Studies in the evolution of English*. Eds. P. Rautionaho, A. Nurmi, J. Klemola. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam–Philadelphia, s. 143–163.
- Sekaninová E., 1970: *Štruktúrálna-sémantická analýza slovies s predponou na- v slovenčine*. „Jazykovedný časopis”, roč. 21, č. 1, s. 26–35.
- Sekaninová E., 1980: *Sémantická analýza predponového slovesa v ruštine a slovenčine*. Veda, Bratislava.
- Sędziak H., 1993: *Czasowniki ruchu w gwarze łomżyńskiej i współczesnej polszczyźnie literackiej*. „Studia Łomżyńskie”, 4, s. 227–243.
- Siutkina N.P., 2019: *Narečija–intensifikatory v situacii s emotivnymi kauzativami*. „Teoritičeskaja i prikladnaja liongvistika”, nr 5 (1), s. 145–155.
- Skoumalová Z., 1979: *Některé otázky mluvnického popisu českého a ruského*

- adverbia 1. (Na okraj mluvnického a slovnédruhového zařazení).* „Studie ze slovanské jazykovědy. II”. Kabinet cizích jazyků Československé akademie věd, Praha, s. 113–181.
- Skoumalová Z., 1984: *Některé otázky mluvnického popisu českého a ruského adverbia 2: Predikativa (historie a teorie otázky).* „Studie ze slovanské jazykovědy. IV”. Ústav pro jazyk český ČSAV, Praha, s. 67–215.
- Smiešková E., 1970: *Ustálené prirovnania vo frazeológii (so zreteľom na lexicografické spracovanie).* „Jazykovedný časopis“, roč. 21, č. 2, s. 189–201.
- Smólkowa T., Tekiel D., 1977: *Nowe słownictwo polskie. Przymiotniki i przy-słówki.* Ossolineum, Wrocław.
- Sojda S., 2017a: *Intensywność treści w paratekstach prozy Pavla Rankova.* „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 8, cz. 1, s. 141–158.
- Sojda S., 2017b: *Przedrostki o wartości intensyfikującej w leksyce słowackiej.* W: *Słowiańszczyzna dawniej i dziś – język, literatura, kultura: monografia ze Studiów Slawistycznych.* T. 3. Red. A. Kołodziej, T. Piasecki. Nakladatelství Pavel Mervart, Červený Kostelec, s. 253–262.
- Sojda S., 2018a: *Kategoria intensywności w stylu potocznym języka słowackiego.* W: *Kultura komunikacji językowej. Kultura komunikacji potocznej w językach słowiańskich.* Red. A. Piotrowicz, M. Witaszek-Samborska, K. Skibski. Wydawnictwo Nauka i Innowacje, Poznań, s. 349–363.
- Sojda S., 2018b: *Lingwistyczna kategoria intensywności w językoznawstwie polskim i słowackim.* „Slavica Slovaca”, 2, s. 118–125.
- Sojda S., 2019: *Adverbial intensifiers in contemporary Polish and Slovak.* „Jazykovedný časopis”, 1, s. 55–72.
- Sojda S., 2020a: *Prefiks(oid)y „mini-”, „mikro-”, „nano-”, „maxi-”, „makro-”, „giga-” i ich funkcja intensyfikująca we współczesnym języku słowackim.* „Zbornik Matice Srpske za Slavistiku”, 97, s. 225–236.
- Sojda S., 2020b: *Wykładniki dezintensyfikacji w języku polskim i słowackim – zarys problematyki.* „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, 55, s. 1–22. <https://doi.org/10.11649/sfps.1987>.
- Sojda S., (w druku): *The intensifying function of reduplication in contemporary Polish and Slovak.*
- Sojda S., (w druku): *Plurakcyjność czasowników w języku polskim i słowackim.*
- Sokolová J., 2003: *Sémantika kvalifikačných adjektív.* Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Filozofická fakulta, Nitra.

- Sokolová J., 2015: *Komunikačný aspekt nominálnych tautológií typu obchod je obchod*. „Slovenská reč”, č. 3–4, s. 157–176.
- Sokolová J., 2016: *Lexikálna reduplikácia a slovenčina*. „Jazykovedný časopis”, roč. 67, č. 3, s. 247–271.
- Sokolová J., Žigo P., 2014: *Verbálne kategórie aspekt a tempus v slovenčine*. Veda, Bratislava.
- Sokolová M., 2004: *Možnosti vytvorenia slovenskej morfológie na korpusovom základe (ako súčasti korpusovej morfosyntaxe)*. [Http://docplayer.pl/31297716-Miloslava-sokolova-moznosti-vytvorenia-slovenskej-morfologie-na-korpusovom-zaklade-ako-sucasti-korpusovej-morfosyntaxe-bratislava.html](http://docplayer.pl/31297716-Miloslava-sokolova-moznosti-vytvorenia-slovenskej-morfologie-na-korpusovom-zaklade-ako-sucasti-korpusovej-morfosyntaxe-bratislava.html) [dostup: 12.01.2021].
- Sokolová M., 2009a: *Verbálny aspekt v slovenčine – bilancia doterajšieho výskumu*. In: *Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine*. Ed. M. Ivanová. Prešovská univerzita v Prešove, Prešov, s. 6–21.
- Sokolová M., 2009b: *Sémantika slovesa a aspektové formy*. In: *Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine*. Ed. M. Ivanová. Prešovská univerzita v Prešove, Prešov, s. 22–37.
- Sokołowska O., Rychło M., 2021: *Czy przymiotnik może przybrać formę hipokorystyczną? Studium na przykładzie wyrazów określających barwy*. „Raspriave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje”, 47 (1), s. 1–25.
- Sowa-Krzyszowska L., 1985: *Sufiks przymiotnikowy -owaty we współczesnym języku polskim i czeskim*. „Język Polski” LXV (1), s. 33–39.
- Stawnicka J., 2002: *Aspekt – iteratywność – określniki kwantyfikacyjne (na materiale form czasu przeszłego w języku polskim)*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Stawnicka J., 2006: *Czasowniki inicjalne w języku polskim (na materiale czasowników z przedrostkiem za-)*. „Poradnik Językowy”, nr 2, s. 3–17.
- Stawnicka J., 2009: *Studium porównawcze nad kategorią semantyczno-słowotwórczą Aktionsarten w języku rosyjskim i polskim*. T. 1: *Czasowniki z formantami modyfikacyjnymi*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Stawnicka J., 2010: *Czasownikiowe formanty modyfikacyjne w języku polskim*. „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, 45, s. 81–97.
- Stoffel C., 1901: *Intensives and Down-toners: A study in English adverbs*. Carl Winter's universitätsbuchhandlung, Heidelberg.

- Stojanov St., 1964: *Gramatika na balgarskija knižoven ezik. Fonetika i morfoloĝija*. Nauka i Izkustvo, Sofija.
- Stratton J.M., 2018: *The use of the adjective intensifier well in British English: a case study of the inbetweeners*. „English Studies”, vol. 99, 8, s. 793–816.
- Stratton J.M., 2020a: „That’s proper cool”. *The emerging intensifier proper in a British English*. „English Today”, s. 1–8. <https://doi.org/10.1017/S0266078420000036>.
- Stratton J.M., 2020b: *Adjective Intensifiers in German*. „Journal of Germanic Linguistics”, vol. 32, 2, s. 183–215. <https://doi.org/10.1017/S1470542719000163>.
- Stratton J.M., 2020c: *A diachronic analysis of the adjective intensifier well from Early Modern English to Present Day English*. „Canadian Journal of Linguistics/Revue canadienne de linguistique”, vol. 65, 2, s. 216–245. <https://doi.org/10.1017/cnj.2020.6>.
- Stratton, J.M., 2020d: *Corpora and Diachronic Analysis of English*. In: *The Routledge Handbook of Corpus Approaches to Discourse Analysis*. Eds. E. Friginal, J.A. Hardy. Routledge, New York, s. 202–218.
- Stratton J.M., 2021: *Old English Intensifiers. The Beginnings of the English Intensifier System*. „Journal of Historical Linguistics”. <https://doi.org/10.1075/jhl.20011.str>.
- Straś E., 2008: *Kategoria intensywności we frazeologii języka polskiego i rosyjskiego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Straś E., 2020: *О лексикализации морфемы cyneп / super в русском и польском языках / O leksykalizacji morfemu cyneп / super w języku rosyjskim i polskim*. „Prace Językoznawcze”, t. 22, z. 2, s. 205–216.
- Strutyński J., 2009: *Gramatyka polska*. Wydawnictwo Tomasz Strutyński, Kraków.
- Szymanek B., 1985: *English and Polish adjectives. A Study in Lexicalistic Word–Formation*. Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin.
- Szymanek B., 2010: *A Panorama of Polish Word–Formation*. Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin.
- Szymańska M., 2018: *Wybrane wykładniki intensywności cechy określanej przymiotnikiem piękny w prasie codziennej po 1989 roku. Analiza korpusowa*. W: *Prace aksjologiczne 2. Wartości językowe i kulturowe obecne w cza-*

- sopiśmiennictwie polskim po roku 1989*. Red. A. Seul, J. Gorzelana, M. Kaczor. Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra, s. 129–143.
- Szymańska M., 2021: *Kontekstowe uwarunkowania wystąpień przysłówków stopnia w połączeniach z przymiotnikiem piękny*. „Filologia Polska”, 7, s. 171–187. <https://doi.org/10.34768/fp2021a9> [dostęp: 14.03.2022].
- Szymański T., 1977: *Derywacja czasowników onomatopeicznych i ekspresywnych w języku bułgarskim*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Szymczak M., 1978: *O nowym typie prefiksacji rzeczowników i przymiotników w językach słowiańskich*. „Z polskich studiów slawistycznych. V”, s. 199–203.
- Szymczak-Rozlach M., 2018: *Słowackie deminutywa w funkcji eufemizującej*. „Jazykovedný Časopis”, roč. 69, č. 3, s. 589–599.
- Szymik-Grysczyk M., 1996: *Niezgramatyzalizowane wykładniki wysokiej intensywności w języku polskim i angielskim*. „Acta Universitatis Wratislaviensis”, T. 17, s. 81–94.
- Śmiech W., 1986: *Derywacja prefiksalna czasowników polskich*. Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Wrocław.
- Śmiech W., 1987: *O niektórych wskaźnikach intensywności akcji w języku polskim*. „Rozprawy Komisji Językowej”, t. 33, s. 165–172.
- Śmieszekiewicz E., 1985: *Klasyfikacja rosyjskich przysłówków gradacyjnych, będących wykładnikami intensywności uczuć*. „Rocznik Slawistyczny”, t. XLV, cz. 1, s. 89–98.
- Šikra J., 1991: *Sémantika slovenských prísloviiek*. Veda, Bratislava.
- Šikra J., 1988: *Derivačné vzťahy spôsobových a zreteľových adverbii a adjektív*. „Slovenská reč”, roč. 53, č. 3, s. 129–139.
- Škerlj S., Aleksić R., Latković V. 1964: *Slovenačko–srpskohrvatski rečnik*. Državna žaloba Slovenije, Ljubljana.
- Šmídová P., 2000: *Kvantifikačně–intenzifikací významy prefixoidů (na materiálu současné češtiny)*. „Jazykovědné aktuality”, č. 37, s. 87–95.
- Taboada M., et al., 2011: *Lexicon–Based Methods for Sentiment Analysis*. „Computational Linguistics”, 37, 2, s. 267–307.
- Tagliamonte S.A., Roberts Ch., 2005: *So weird; so cool; so innovative: The use*

- of intensifiers in the television series Friends*. „American Speech”, vol. 80, no. 3, s. 280–300.
- Tagliamonte S.A., 2008: *So different and pretty cool! Recycling intensifiers in Canadian English*. „English Language and Linguistics”, vol. 12, no. 2, s. 361–394.
- Tagliamonte S.A., 2016: *So sick or so cool? The language of youth on the internet*. „Language in Society”, vol. 45, no. 1, s. 1–32.
- Terenteva E.V., Efimova A.A., 2017: *The quantitative specificity of relative adjectives (potential intensifiers)*. „Historical and Social-Educational Idea”, vol. 9, no. 1/1, s. 164–169.
- Topolińska Z., 2010: *Konfrontacja vs typologia*. „Slavia Meridionalis”, 10, s. 307–314.
- Tošović B., 2009a: *Sposoby glagol'nogo dejstviâ v serbskom, horvatskom i bošnjačkom âzykah*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Tošović B., 2009b: *Transakcional ruskogo i serbskogo/horvatskogo/bošnjačkogo âzykov*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Trześniowska L., 1996: *Przymiotniki odprzymiotnikowe o znaczeniu niepełnej cechy w dialektach zachodniosłowiańskich*. „Studia Dialektologiczne”, 1, s. 207–220.
- Turanskij I.I., 1990: *Semantičeskaja kategorija intensivnosti v anglijskom jazyke*. Vysšaja škola, Moskva.
- Ubin I.I., 1987: *Slovar' usiliteľnyh slovosocetanj ruskogo i anglijskogo jazykov*. Ruskij jazyk, Moskva.
- Urbańczyk S., 1966: *Przedrostek gradacyjny na-*. W: *Studia językoznawcze poświęcone Profesorowi Doktorowi Stanisławowi Rospondowi*. Red. M. Adamus et al. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, s. 79–84.
- Uspensky B.A., 1972: *Subsystems in language, their interrelations and their correlated universals*. „Linguistics: An International Review”, 88, s. 53–71.
- Vidovič-Muha A., 1993: *Glagolske sestavljenke – njihova skladenjska podstava in vezljivostne lastnosti (z normativnim slovensko-nemškim vidikom)*. „Slovistična Revija”, 41 (1), s. 161–192.
- Vojteková M., 2013: *Lingvistické aspekty prekladu s dôrazom na kategóriu stupňovania adjektív*. In: *Zrkadlá translatológie I: Preklad ako nástroj*

- komunikácie*. Eds. I. Hostová, M. Gavurová, M. Smetanová. Prešovská univerzita v Prešove, Prešov, s. 205–216.
- Vojteková M., 2014: *Deverbatívne adjektíva v slovenčine a poľštine*. In: *Registre jazyka a jazykovedy (II). Na počesť Daniele Slančovej*. Eds. J. Kesselová, M. Imrichová, M. Ološtiak. Prešovská univerzita v Prešove, Prešov, s. 251–257.
- Vojteková M., 2015a: *Kategória stupňovania adjektív v slovenčine a poľštine*. „Jazykovedné štúdie“, 32, s. 475–781.
- Vojteková M., 2015b: *Modifikačné kategórie adjektívnych derivátov v slovenčine a poľštine*. In: *Jazyk – médiá – text. 3. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, konanej dňa 9. 11. 2012 na pôde Lingvokulturologického a prekladateľsko–tlmočnického centra excelentnosti pri Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove*. Ed. M. Blaho. Prešovská univerzita v Prešove, Prešov, s. 166–170.
- Vojteková M., 2016: *Slovenské a poľské adjektívum z aspektu slootovornej motivovanosti*. Prešovská univerzita v Prešove, Prešov.
- Vojteková M., 2021: *Nové kompozitá s iniciálovými bázoidmi cudzieho pôvodu v poľštine*. Prešovská univerzita v Prešove, Prešov.
- Vužňáková K., 2006: *Slootovorné (onomaziologické) kategórie a slootovorný význam derivátov a kompozít v slovenčine*. „Jazykovedný časopis“, roč. 57, č. 1, s. 13–32.
- Wang S., 2005: *Corpus-based approaches and discourse analysis in relation to reduplication and repetition*. „Journal of Pragmatics“, 37, s. 505–540.
- Warchoń S., 1972: *Ze słowotwórstwa czasowników ekspresywnych w językach słowiańskich*. W: *Z polskich studiów slawistycznych, seria IV. Językoznawstwo*, s. 121–127.
- Warchoń S., 1979: *Polskie czasowniki ekspresywne (na tle ogólnosłowiańskim)*. „Biuletyn Lubelskiego Towarzystwa Naukowego“, vol. 21, nr 2, s. 71–78.
- Wasiljew L.M., 1990: *Sovremennaja lingvističeskaja semantika*. Vysšaja škola, Moskva.
- Waszakowa K., 2005: *Przejawy internacjonalizacji w słowotwórstwie współczesnej polszczyzny*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Węgiel M., 1985: *Jakie są ograniczenia w łączliwości składniowej przysłówków? (Na przykładzie łączliwości leksemu bardzo)*. „Studia Gramatyczne

- XI". Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, s. 107–112.
- Wierzbicka A., 1971: *Porównanie – gradacja – metafora*. „Pamiętnik Literacki”, nr 4 (62), s. 127–147.
- Wierzbicka A., 1987: *Boys will be boys: ‘radical semantics’ vs. ‘radical pragmatics’*. „Language”, vol. 63, no. 1, s. 95–114.
- Wierzbicka A., 1999: *Włoska reduplikacja. Pragmatyka międzykulturowa i semantyka illokucyjna*. W: A. Wierzbicka: *Język – umysł – kultura*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, s. 270–299.
- Wierzbicka-Piotrowska E., 2010: *Wykładowi językowe intensyfikacji stanu wszechogarnięcia zbioru*. „Poradnik Językowy”, 10, s. 57–73.
- Wiland B., 2012: *Prefix Stacking, Syncretism and the Syntactic Hierarchy*. In: *Slavic Languages in Formal Grammar*. Eds. M. Ziková, M. Dočekal. Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main–Berlin, s. 307–324.
- Winkler-Leszczyńska I., 1964: *Sufiksy przymiotnikowe -ity, -isty, -aty, -asty w języku polskim na tle ogólnosłowiańskim*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Witkowska P., 2016: *Cechy słowotwórcze czasowników oznaczających zmianę pozycji ciała względem osi ciała*. „LingVaria”, 11, 2 (22), s. 121–135.
- Wrocławska E., 1978: *Kaszubskie czasowniki hipokorystyczne*. „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, 14, s. 121–125.
- Wróbel H., 1978: *O zasadach opisu słowotwórczego polskich czasowników prefiksalnych*. „Studia Gramatyczne II”, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, s. 105–119.
- Wróbel H., 1998: *Czasownik*. W: *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Red. R. Grzegorzczkova, R. Laskowski, H. Wróbel. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, s. 536–583.
- Wróbel H., 2001: *Gramatyka języka polskiego*. Od Nowa, Kraków.
- Wysoczański W., 2006: *Typologiczne ujęcie dezintensyfikacyjnych formacji gradacyjnych*. W: *W kręgu problemów językoznawstwa i literaturoznawstwa. Studia i wspomnienia poświęcone pamięci prof. Alberta Bartoszewicza w V rocznicę Jego śmierci*. Red. N. Kasperek, A. Koseski, W. Piłat, J. Sobczak. Oficyna Wydawnicza Aspra-Jr, Warszawa, s. 25–42.

- Xiao R., Tao H., 2007: *A corpus-based sociolinguistic study of amplifiers in British English*. „Sociolinguistic Studies”, 1, 2, s. 241–273.
- Zarembina M., 1992: *Formy stopniowania przymiotników i przysłówków w polszczyźnie mówionej*. „Prace Filologiczne”, 37, s. 99–107.
- Zawrotna M., 2018: *Taboo-based Intensifiers in Arabic and Polish*. „Folia Orientalia – Bibliotheca”, I, s. 181–197.
- Zima J., 1961: *Expresivita slova v současné češtině*. Nakladatelství Československé Akademie Věd, Praha.
- Żurowski S., 2006: *Negatywne prefiksy polszczyzny*. „Linguistica Bidgostiana”, 3, s. 224–234.

- Buzássyová K., Jarošová A., red., 2006: *Slovník súčasného slovenského jazyka. A-G*. Veda. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava.
- Dubisz S., red., 2004: *Uniwersalny Słownik Języka Polskiego*, wersja elektroniczna 1.0.
- Dunaj B., red., 1996: *Słownik Współczesnego Języka Polskiego*. Wydawnictwo Wilga, Warszawa.
- [Http://aranea.juls.savba.sk/aranea/run.cgi/first?corpname=OmniSlPu_a&reload=1](http://aranea.juls.savba.sk/aranea/run.cgi/first?corpname=OmniSlPu_a&reload=1) *Aranea*, Omnia Slovaca Publica II (17.10) 4,34 G
- [Http://plwordnet.pwr.wroc.pl/wordnet/](http://plwordnet.pwr.wroc.pl/wordnet/) *Słowosieć*
- [Https://sjp.pwn.pl](https://sjp.pwn.pl)
- [Https://slovníky.juls.savba.sk](https://slovníky.juls.savba.sk)
- [Https://wsjp.pl](https://wsjp.pl)
- [Https://www.komlogo.pl/index.php/encyklopedia/114-c/458-czasowniki-determinatywne](https://www.komlogo.pl/index.php/encyklopedia/114-c/458-czasowniki-determinatywne) [dostęp: 14.04.2021].
- Jarošová A., red., 2015: *Slovník súčasného slovenského jazyka. M-N*. Veda. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava.
- Jarošová A., Buzássyová K., red., 2011: *Slovník súčasného slovenského jazyka. H-L*. Veda. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava.
- Kačala J., Pisárčiková M., red., 1997: *Krátky slovník slovenského jazyka*. Veda. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava.
- Králik Ľ., 2015: *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Veda. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava.

ŽRÓDLA

- Mistrík J., 1976: *Retrográdny slovník slovenčiny*. Univerzita Komenského, Bratislava.
- Narodowy Korpus Języka Polskiego* (wyszukiwarka PELCRA: <http://www.nkjp.uni.lodz.pl/>; wyszukiwarka Poliqarp: <http://nkjp.pl/poliqarp/>).
- Ološtiak M., Genčí J., Rešovska S., 2015: *Retrográdny morfematický slovník slovenčiny*. Prešovská univerzita v Prešove, Prešov.
- Pisárčiková M., red., 2000: *Synonymický slovník slovenčiny*. Veda. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava.
- Slovenský národný korpus*, wersja prim-9.o-public-all ([https://korpus.sk/prim\(2d\)9\(2e\)0.html](https://korpus.sk/prim(2d)9(2e)0.html)).

Spis tabel i schematów

Tabela 1.	Zestawienie formantów afiksalnych służących derywowaniu przymiotników zintensyfikowanych i atenuacyjnych	s. 160
Tabela 2.	Formanty czasownikowe intensyfikujące i atenuacyjne	s. 242
Schemat 1.	Oś normy	s. 55
Schemat 2.	Wykładniki stopnia	s. 60
Schemat 3.	Od subiektywności do emfazy	s. 64
Schemat 4.	Klasyfikacja intensyfikatorów leksykalnych	s. 75
Schemat 5.	Typologia intensyfikatorów względem normy i stopnia	s. 82
Schemat 6.	Skala intensywności dla czasownika <i>brániť sa</i>	s. 83
Schemat 7.	Intensywność w przymiotnikach	s. 88
Schemat 8.	Definiowanie intensywności w czasownikach	s. 166
Schemat 9.	Skala intensywności w czasownikach	s. 168

Wykaz skrótów

- DSZSS – Dynamika słownej zásoby súčasnej slovenčiny*
EJO – Encyklopedia językoznawstwa ogólnego
GWJP – Gramatyka współczesnego języka polskiego
GWJP–M – Gramatyka współczesnego języka polskiego – Morfologia
KSSJ – Krátky slovník slovenského jazyka
MSJ – Morfológia slovenského jazyka
NKJP – Narodowy Korpus Języka Polskiego
RMSS – Retrográdny morfematický slovník slovenčiny
RSS – Retrográdny slovník slovenčiny
SDor – Słownik Języka Polskiego, red. W. Doroszewski
SDu – Słownik współczesnego języka polskiego, red. B. Dunaj
SESS – Stručný etymologický slovník slovenčiny
SNK – Slovenský národný korpus
SSJ 59–68 – Slovník slovenského jazyka 1959–1968
SSS – Synonimický slovník slovenčiny
SSSJ – Slovník súčasného slovenského jazyka
SWO – Słownik wyrazów obcych
USJP – Uniwersalny Słownik Języka Polskiego, red. S. Dubisz
WSJP – Wielki Słownik Języka Polskiego, red. P. Żmigrodzki

Indeks osobowy

- Agrell Sigurd Per 173, 190, 197
Aijmer Karin 46
Anderson Curtis 47
Apresjan Jurij 42, 52, 59
Arystoteles 16
Athanasiadou Angeliki 45, 63, 64, 75, 76
- B**
Bałabaniak Dagmara 25–27, 30, 53–55, 59, 60, 69, 73, 76–78
Bartáková Jarmila 90–92, 101, 133, 140, 141, 148, 149, 151, 152, 155, 157
Batinić Mía 44
Belskaja Elena 42
Beltrama Andrea 45
Bilut-Homplewicz Zofia 8
Blicharski Maciej 27, 28
Bodnárová Martina 83, 84
Bogusławski Andrzej 125, 197
Bolinger Dwight 7, 19, 20, 44, 72–74, 280
Bondarko Vladimirović Alexander 172
Bordet Lucile 44, 47, 72, 73
- Borst Eugen 19
Bosák Ján 37
Burkacka Iwona 105
Buzássyová Klára 37
- C**
Cacchiani Silvia 45, 47, 55
Chudyk Dorota 22, 58
Cichońska Maria 17
Constantinou Harris 45
Cvejnová Jitka 39–41
Cychnerska Anna 26
Cyran Władysław 21, 22
Czachur Waldemar 8
- Č**
Červenková Irena 52
Čižmárová Libuše 42
- D**
Danielewiczowa Magdalena 77
Denzin Norman K. 8
Didun Lilija 43
Dokulil Miloš 172, 241, 244–246
Dolník Juraj 67, 68, 78, 79

Durham Mercedes 46
 Dziwirek Katarzyna 46, 58, 78

Efimova Alla 43
 Efthymiou Angeliki 47
 Ejsmunt-Wieczorek Izabela 206, 230,
 231, 233

Faridovna Shangaraeva Liya 43
 Farr James Marron 19
 Fijałkowska Wanda 69
 Foltran Maria José 47
 Frančić Vilim 247
 Fuchs Robert 45
 Furdík Juraj 88, 92, 93, 100, 106,
 132, 155, 157, 226

Gabelkhamitovna Mingazova Nailya 43
 Gajda Stanisław 11
 Gavriilidou Zoé 47
 Glebovich Subich Vitaly 43
 González-Díaz Victorina 46
 Góraska Elżbieta 25
 Grabias Stanisław 61
 Greenbaum Sidney 44, 74, 75
 Grickat Irena 247, 249
 Grochowska Alina 28, 135, 136, 143–145,
 148, 197, 211, 232
 Grochowski Maciej 27, 55, 229
 Grzegorzczkova Renata 17, 18, 22,
 39, 49, 50, 58–60, 66, 72, 73, 88,
 90, 91, 97, 98, 102, 103, 125, 132,
 135, 138, 139, 143, 211

Hansmanová Júlia 18, 36, 37, 64, 66,
 68, 167, 168, 228

Hirschová Milada 250
 Horecký Ján 37, 93

Isačenko Alexander 218
 Ivancha Aleksandra V. 43
 Ivanová Martina 55, 89, 238
 Ivanová-Šalingová Mária 39, 55, 89,
 100, 149, 157, 158, 159
 Izert Małgorzata 9, 10, 26, 77, 95,
 122–124

Jadacka Hanna 55, 56, 88, 89, 105,
 136, 139, 142, 143, 148
 Jahn Jan 34
 Jakubczak Ireneusz 25
 Jakubowicz Mariola 29
 Janjušević Olivieri Ana 44
 Janočková Nicol 173, 175, 183, 213,
 243, 245, 249
 Janus Elżbieta 20, 23, 48, 58, 68, 73,
 74, 253
 Jaros Irena 28, 134, 135, 227
 Jarošová Alexandra 110, 175, 183
 Jurkowski Marian 31

Kačala Ján 16, 17
 Kallas Krystyna 88, 96, 125, 126,
 133–135
 Káňa Tomáš 244
 Kaproń-Charzyńska Iwona 105
 Karolak Stanisław 55, 172
 Karpluk Maria 28, 101, 133
 Katunar Daniela 251
 Kątny Marian 173
 Khoiril Anam Moh 47

- Kiklewicz Aleksander 172, 203, 260
 Kirschbaum Ilja 45
 Kisiel Anna 77, 78
 Kleszczowa Krystyna 14, 24, 29 30,
 50–52, 59, 96, 97, 101, 142, 153,
 154, 167, 201, 215, 216, 229, 234,
 235, 237, 253, 254, 264
 Kochová Pavla 105
 Komorowska (z d. Śmieszkiewicz)
 Ewa 10, 12, 14, 22, 23, 58, 59, 229
 Koneski Blaže 247
 Kopečný František 33, 34
 Koç Ebru Melek 47
 Korytkowska Małgorzata 166, 193
 König Ekkehard 46
 Kralčák Lubomír 35, 36, 49, 52,
 66–68, 81–83, 213, 214
 Kreja Bogusław 28, 124–126, 143,
 144, 246
 Kresić Marijana 44
 Krupianka Aleksandra 204, 230
 Kryżan-Stanojević Barbara 116, 118
 Křižková Helena 39, 73
 Kurkowska Halina 152, 153
 Kurnaz Mesut 47
 Kusuma Invandri 47

L
 Labov Wiliam 15
 Laskowski Roman 60
 Liebrecht Christine 45
 Lincoln Yvonna S. 8
 Lisczyk-Kubina Karolina 194, 214,
 216, 217
 Łaziński Marek 172, 173, 175, 181,
 190

M
 Maciejewski Witold 220
 Malanowska-Statkiewicz Marta 243
 Maldijeva Viara 26
 Mathesius Vilém 32, 33, 62, 167
 Mazurkiewicz-Sułkowska Julia 171
 Meľčuk Igor 54
 Mendez-Naya Belen 46, 47
 Miko František 34, 84
 Milewski Stanisław 246
 Misz Henryk 77
 Mitrenga Barbara 24, 25, 30, 69, 96,
 97, 101
 Morciniec Norbert 203
 Mrázek Roman 33
 Mustajoki Arto 172
 Mycawka Mirosława 113, 123

N
 Nagórko Alicja 52, 54, 93, 96, 125
 Napoli Maria 44
 Nekula Marek 39
 Nowakowska Małgorzata 12, 168
 Nowosad-Bakalarczyk Marta 16, 18, 53
 Nóbrega Vitor Augusto 47

O
 Ološtiak Martin 37, 38, 63, 88, 90, 106,
 107, 109, 110, 115, 118, 131, 132, 155,
 157, 174, 194, 196, 197, 210, 226, 230,
 235, 236, 238, 239, 243, 245, 249, 251
 Opavská Zdenka 41, 122
 Orzechowska Hanna 31
 Osowski Błażej 28

P
 Padučeva Elena 260
 Pakuła-Borowiec Joanna 104, 105,
 113, 122

- Paradis Carita 45, 68
 Partington Alan 44, 45
 Pastuchowa Magdalena 173, 192, 193,
 195, 196
 Pavić Pintarić Anita 44
 Pavlovič Jozef 238, 245
 Pawelec Radosław 30
 Peciar Štefan 67, 208, 217, 218, 223,
 236
 Perzowa Henryka 135, 136
 Piernikarski Cezar 52, 172, 173, 184,
 220, 226, 233, 234
 Pisarčíková Mária 249
 Poljanskij Aleksandr N. 24, 25
 Przybylska Renata 116, 117, 190, 191,
 192, 197, 204, 205, 211
 Puzynina Jadwiga 23, 24, 68, 132
- Q**uirk Randolph 44, 74, 75
- R**eichelt Susan 46
 Rejter Artur 61, 62
 Revenko Inna 43
 Roberts Chris 46
 Rodionova Svetlana 43, 73, 76
 Rychło Mikołaj 125
 Rycielska Beata 52
- S**afarewicz Jerzy 21
 Sapir Edward 31, 54, 55
 Schweinberger Martin 46
 Sekaninová Ella 9, 172–175, 183, 210,
 211, 222, 223, 230
 Sędziak Henryka 272
 Siemund Peter 46
- Sidorova Tatiana 43
 Siutkina Nadezhda P. 42, 49
 Skog-Södersved Mariann 8
 Skubalanka Teresa 60, 61
 Smółkowa Teresa 102, 124, 127, 137, 140
 Sojda Sylwia 24, 25, 36, 54, 67, 68,
 77, 99, 105, 227
 Sokolová Jana 38
 Sokolová Miloslava 18, 175, 183, 213,
 249
 Sokółowska Olga 125
 Sowa-Krzyszowska Lucyna 153
 Stawnicka Jadwiga 9, 57, 164, 172
 –178, 190, 192, 193, 195–199, 204,
 205, 210, 212, 214, 215, 219, 221,
 225, 229, 237, 238
 Stoffel Cornelis 19, 75
 Stojanov Stojan 247
 Stratton James M. 46
 Straś Ewa 9, 17, 18, 25, 42, 49, 52, 54,
 56, 60, 61, 65, 76, 105, 169
 Szymanek Bogdan 90, 124, 125, 143
 Szymańska Monika 29
 Szymański Tadeusz 243
 Szymczak-Rozlach Mariola 249
 Szymik-Grysczyk Marzena 20, 21
- Ś**miech Witold 27, 69, 164, 204, 206,
 207, 215, 216, 219, 222
- Š**ikra Juraj 34, 35, 52
 Škerlj Stanko 247
 Šmidová Pavla 41
- T**agliamote Sali A. 46

- Tao Hongyin 45
 Tekiel Danuta 102, 124, 127, 137, 140
 Terenteva Elena 43
 Termińska Kamilla 50–52
 Topolińska Zuzanna 48
 Tošović Branko 163
 Trávníček František 148
 Trześniowska Lidia 28, 133, 135, 138
 Turanskij Igor 43
- U**
 Ubin Ivan Ivanovich 43
 Urbańczyk Stanisław 101
- V**
 Vidović-Muha Ada 247
 Vojteková Marta 9, 38, 88, 93, 94, 103,
 106–109, 127, 133, 138, 155, 157
- W**
 Wajszczuk Jadwiga 75, 77
 Warchoń Stefan 246, 247
 Wasiljev Leonid M. 17
- Waszakowa Krystyna 113, 123, 124
 Węgiel Maria 23
 Wierzbicka Anna 31
 Wierzbicka-Piotrowska Elżbieta 28, 29
 Winkler-Leszczyńska Irena 153, 154
 Witkowska Paulina 171, 192, 215
 Wrocławska Elżbieta 246–248
 Wróbel Henryk 57, 66, 171, 175
 Wysoczański Włodzimierz 24, 25,
 132, 133
- X**
 Xiao Richard 45
- Z**
 Zawrotna Magdalena 25
 Zima Jaroslav 33, 42, 62, 63
- Ż**
 Żurowski Sebastian 237
- Ž**
 Žolkovskij Aleksandr 54

Intensification and deintensification in Polish and Slovak

Summary

The category of intensity is a cognitively interesting semantic category, which is reflected in language on many levels. The object of description in the study is the category of intensity in the Polish-Slovak confrontative aspect, presented on the example of formal morphological exponents, through the prism of parts of speech: adjectives and verbs.

The research perspective is based on a broad view of intensity as a category including dynamic processes of intensification and deintensification (attenuation): to the right of the neutral point is referred to as intensification, the expression of intensity to the left of the norm is called deintensification.

The conclusions drawn from the analysis demonstrate numerous similarities between the languages under comparison, while the differences concern more specific issues. The Polish language has a greater range of morphological exponents indicating the process of intensification, while in Slovak there is a richer repertoire of affixes denoting deintensification. In Slovak, it is also more common for the category of expressivity to intersect with intensity. In the analysis of verbs, a broader set of prefixes modifying verbal derivatives characterises the Polish language; a greater polyfunctionality of Polish verbal prefixes within the distinguished kinds of action.

The category of intensity is reflected in language on many levels and over-

laps with the categories of quantity, quality, gradation and comparison, which is a complex problem, not only of linguistic nature.

The work consists of an introduction, six chapters, a conclusion and a list of references and sources. The first chapter, of a descriptive nature, presents the state of research on the categories of intensity and intensification in Polish and Slovak against a broader background of West Slavic, Slavic and other languages of the world. It addresses the issue of intensity as a category, and the relationship between the processes of intensification and deintensification, which are described separately in the monograph.

The second chapter is devoted to the problem of the relation of intensity to other conceptual categories in language. Intensity, the essence of which is the increase in the amount of a feature or the intensification of an action by various means, has already been described in multiple aspects in the linguistic literature. Its reference to features of different intensities (gradable) is emphasised. Information about the intensity of a given feature is provided by comparing it with another feature, i.e. by comparison, or by reference to a norm, a situation accepted as normal. Another issue addressed in Chapter Two is the relationship of intensity to the category of sufficiency. It is the reference to the norm in the degree of sufficiency, either too much (excessive) or too little (subnormative). Thus, in the aspect of sufficiency reference is made to the intensification of a feature and its deintensification. The analysis also covers the relationship between intensity and expressivity in language. Expressivity, which is an indicator of additional colouring of a given linguistic unit, often intersects with intensity, understood as a quality inherent in the semantic structure of a lexeme. We can speak of a distinction between inherent, adherent and contextual expressivity. Very important for the whole analysis undertaken in this study is the part about direct and indirect intensity; here the methodological assumptions of the study are presented. A distinction is made between direct and indirect intensity. The former is expressed internally through a feature embedded in the structure of the lexeme or indicated by formal markers in the form of affixes. The indirect, external intensity is brought into the utterance by lexical intensifiers, usually with a meaning synonymous to *very* (*veľmi*). This type of intensity is not described in detail in the study; the main attention is paid to the formal determinants of the category of intensity in the Polish-Slovak confrontative aspect. The last subchapter shows the relationship between the static category

of intensity and the dynamic process of intensification. The starting point is quantitiveness – understood as the quantity of quality of a feature, expressed by degree – which shows the close relation between degree and quantity. The modification of the meaning of a lexeme occurs in the process of its intensification or deintensification: if the intensity of a feature (or verb action) is strengthened, we are referring to intensification; if it is reduced (weakened), we are dealing with a process of deintensification. This can take place by means of lexical exponents (intensifiers and disintensifiers) or processes occurring within the lexeme – using word-formation techniques. It follows from the above that the terms intensity and intensification should not be equated.

The information about features is conveyed by adverbs of degree. They are most often described in the literature in terms of their function as intensity exponents, or intensifiers. Intensifiers themselves are not the subject of a detailed description in the monograph, but attention is drawn in the third chapter to their definition and distinction in linguistics, with particular reference to Polish and Slovak studies, against the background of parts of speech and as independent lexical units. In Polish linguistics they are most often treated as a class of meta-predicates, while in Slovak linguistics they are analysed against the background of the Bolinger's distinction into reinforcing and attenuating modifiers.

The fourth, fifth and sixth chapters, which analyse lexical material extracted from descriptive dictionaries of Polish and Slovak, are clearly analytical in character. The subject of description is adjectives and verbs in the compared systems of closely related languages, because in these two categories of parts of speech the category of intensity is the most pronounced. The main methodological assumption is the description of morphological exponents of intensity, which are prefixes, prefixoids and suffixes. Such an overarching division has also been applied to the lexical material.

Adjectives are described in the fourth chapter, which has been divided into two main parts, concerning intensification and deintensification of adjectives. In each of them there is an additional section devoted to the reinforcing function of prefixes, prefixoids and suffixes. The part describing the process of deintensification discusses the role of prefixes and suffixes, as well as discontinuous, prefixal-suffixal formants.

Chapter Five is devoted to the category of intensity in Polish and Slovak verbs. Three subsections are distinguished in it, devoted to intensification,

deintensification of the verb and expressive verbs, in which the category under consideration is visible. The sixth chapter identifies those adjectives and verbs in which the component of intensity is inherent. The distinction is made between intensity in adjectives, illustrated on the example of parametric lexemes, which can be defined by a comparative degree (*very* and *big = bigger than...*) and on the example of the conceptual categories of *sound*, *speed*, and *force* expressed by verbs.

Conclusions drawn from the conducted analysis indicate numerous similarities between typologically close languages. The differences observed concern specific issues: in the Polish language there is a greater range of morphological exponents indicating the process of intensification, while in Slovak there is a richer repertoire of affixes denoting deintensification. In Slovak, too, the category of expressivity more often overlaps with intensity. A broader set of prefixes modifying verbal derivatives has been noticed in the Polish verbs; the analysis has also shown a greater polyfunctionality of Polish verbal prefixes within the distinguished kinds of action.

Keywords: category of intensity, intensification, deintensification, attenuation, attenuator, intensifier, deintensifier, kind of action, expressive verb, prefix, suffix, prefixoid, prefixal-suffixal formant

Intenzifikácia a deintenzifikácia v poľskom a slovenskom jazyku

Resumé

Katégoria intenzity je sémantická katégoria, ktorá sa v jazyku odráža na viacerých úrovniach.

Predmetom popisu v monografii je uvedená katégoria v poľsko-slovenskom konfrontačnom aspekte, prezentovaná na pozadí formálnych morfológických exponentov, cez prizmu slovného druhu: adjektíva a slovesa.

Analýza odzrkadľuje početné podobnosti medzi typologicky príbuznými jazykmi. Zaznamenané rozdiely sa týkajú konkrétnych problémov. V poľštine je väčší rozsah morfológických exponentov označujúcich proces intenzifikácie, kým v slovenčine je repertoár afixov označujúcich deintenzifikáciu bohatší. Aj tu sa katégoria expresivity častejšie prelína s intenzitou. V rámci slovies bola zaznamenaná širšia množina predpôn modifikujúcich slovesné deriváty v poľštine, analýza ukázala aj väčšiu polyfunkčnosť poľských slovesných predpôn v rámci rozlišovaných skupín slovesných akčných typov.

Intenzita sa v jazyku prelína s katégoriami kvantity, kvality, gradácie a porovnávania, čo je komplexný problém nielen lingvistického charakteru.

Práca pozostáva z úvodu, šiestich kapitol, zhrnutia a zoznamu bibliografií a prameňov. Prvá kapitola, referenčného charakteru, obsahuje stav výskumu katégorií intenzity a intenzifikácie v poľštine a slovenčine v širšom kontexte západoslovanských a slovanských jazykov a v iných jazykoch sveta. Analyzuje

sa problematika intenzity ako kategórie a vzťahu medzi procesmi intenzifikácie a deintenzifikácie, ktoré sú v monografii popísané samostatne.

V druhej kapitole sa venujeme problému vzťahu intenzity s inými pojmovými kategóriami. Intenzita, ktorej podstatou je zvýšenie počtu črty alebo zvýšenie účinku rôznymi prostriedkami, už bola v lingvistickej literatúre opísaná vo viacerých aspektoch. Informáciu o intenzite javu predkladáme jeho porovnaním s iným javom, t. j. porovnaním alebo odkazom na normu (resp. na situáciu, ktorá sa považuje za normálnu). Ďalšou otázkou je vzťah medzi intenzitou a kategóriou dostatočnosti. Ide tu o dostatočne, príliš veľa (nadbytočný, nadnormatívny) alebo príliš málo (subnormatívny) odkaz na normu. Z toho dôvodu sa v uvedenom aspekte hovorí o intenzifikácii vlastnosti a jej deintenzifikácii. Často sa vyskytuje aj vzťah intenzity a expresivity v jazyku. Expresivita, ktorá ukazuje dodatočnú farebnosť jazykovej jednotky, sa často kríži s intenzitou, chápanou ako znak vpísaný do sémantickej štruktúry lexémy. Ide o rozlíšenie medzi inherentnou, adherentnou a kontextovou expresivitou. Metodologické základy práce predstavuje časť venovaná priamej a nepriamej intenzite. Priama (vnútorná) intenzita je vnútorne vyjadrená prostredníctvom vlastnosti vpísanej do štruktúry lexémy alebo naznačenej formálnymi determinantmi vo forme afixov. Vonkajšiu (nepriamu) intenzitu privádzajú do výpovede lexikálne intenzifikátory, najčastejšie synonymá k *veľmi* ('bardzo'). Tento typ nie je v práci bližšie objasnený, hlavná pozornosť sa venuje formálnym determinantom kategórie intenzity v poľsko-slovenskom konfrontačnom aspekte. Posledná podkapitola reflektuje vzťah medzi staticky definovanou kategóriou intenzity a dynamickým procesom intenzifikácie. Modifikácia významu lexémy prebieha v procese jej intenzifikácie alebo deintenzifikácie: ak sa zosilňuje intenzita príznaku (alebo činnosti slovesa), máme na mysli intenzifikáciu; ak je znížená (oslabená), dochádza k procesu deintenzifikácie. Môže prebiehať pomocou vonkajších lexikálnych exponentov (intenzifikátorov a deintenzifikátorov/atenuátorov) alebo prostredníctvom procesov vo vnútri lexémy – s využitím slovtvorných postupov. Z uvedeného vyplýva, že pojmy intenzita a intenzifikácia by sa nemali stotožňovať.

Informácie o príznakoch uvádzajú príslovky stupňa. Najčastejšie je v lingvistike prezentovaná ich funkcia exponentov intenzity, teda zosilňovačov. Samotné intenzifikátory nie sú predmetom podrobného opisu. V tretej kapitole sa však sústreďujeme na ich vymedzenie a rozlíšenie v predmetnej literatúre

s osobitným dôrazom na poľský a slovenský výskum, pri čom sú prezentované na pozadí slovných druhov a ako samostatné lexikálne jednotky. V poľskej lingvistike sa s nimi najčastejšie zaobchádza ako s triedou metapredikátov, zatiaľ čo v slovenskej lingvistike sa analyzujú na základe bolingerovho rozlíšenia vzostupných a zoslabujúcich modifikátorov.

Štvrtá, piata a šiesta kapitola majú analytický charakter: sú venované analýze lexikálneho materiálu excerpovaného z popisných slovníkov poľského a slovenského jazyka. Predmetom výskumu sú prídavné mená a slovesá, pretože v týchto dvoch kategóriách slovných druhov je najvýraznejšie vyjadrená kategória intenzity. Hlavným metodickým predpokladom je popis morfológických prostriedkov intenzity: predpôn, prefixoidov a prípon. Takéto zastrešujúce členenie sa uplatnilo aj pri lexikálnom materiáli.

Prídavné mená sú vymedzené v štvrtej kapitole, rozdelené na dve hlavné časti: jedna ukazuje intenzifikáciu, druhá deintenzifikáciu adjektív, a ďalej je vnútorne členená na podkapitoly o posilňovacej a zoslabujúcej funkcii predpôn, prefixoidov, prípon a prefixálno-suffixálnych formantov.

Piata kapitola ukazuje kategóriu intenzity v poľských a slovenských slovesách. Vydelené sú tri podkapitoly: týkajúce sa intenzifikácie, deintenzifikácie slovesa a slovenských expresívnych slovies. V šiestej kapitole sú uvedené tie prídavné mená a slovesá, ktoré vo svojom základe obsahujú zložku intenzity.

Kľúčové slová: kategória intenzity, intenzifikácia, deintenzifikácia, intenzifikátor, deintenzifikátor/atenuátor, spôsob slovesného deja, expresívne sloveso, prefix, sufix, prefixoid, prefixálno-suffixálny formant

Intensyfikacja i dezintensyfikacja w języku polskim i słowackim

Streszczenie

Kategoria intensywności jest interesującą poznawczo kategorią semantyczną, która odzwierciedla się w języku na wielu poziomach. Przedmiotem opisu w rozprawie uczyniono kategorię intensywności w aspekcie konfrontatywnym polsko-słowackim, przedstawioną na przykładzie formalnych wykładników morfologicznych, przez pryzmat części mowy: przymiotnika i czasownika.

Perspektywę badawczą oparto na szerokim ujęciu intensywności, jako kategorii obejmującej dynamiczne procesy intensyfikacji i dezintensyfikacji (atenuacji): na prawo od punktu neutralnego jest mowa o intensyfikacji, wyrażanie intensywności na lewo od normy jest nazwane dezintensyfikacją.

Wnioski z przeprowadzonej analizy obrazują liczne podobieństwa pomiędzy porównywanymi językami, a różnice dotyczą kwestii szczegółowych. Język polski ma większy zasób wykładników morfologicznych wskazujących na proces intensyfikacji, w słowackim natomiast bogatszy jest repertuar afiksów oznaczających dezintensyfikację. Tu również częściej krzyżuje się z intensywnością kategoria ekspresywności. W analizie czasowników szerszy zestaw prefiksów modyfikujących derywaty czasownikowe charakteryzuje język polski; zauważono też większą polifunkcyjność polskich przedrostków werbalnych w ramach wyróżnionych grup rodzajów akcji czasownika.

Kategoria intensywności odzwierciedla się w języku na wielu poziomach oraz krzyżuje się z kategoriami ilości, jakości, gradacji i komparacji, co stanowi złożony problem, nie tylko natury lingwistycznej.

Praca składa się z wprowadzenia, sześciu rozdziałów, podsumowania oraz wykazu bibliografii i źródeł. Rozdział pierwszy, o charakterze referującym, zawiera stan badań na temat kategorii intensywności i intensyfikacji w języku polskim i słowackim na szerszym tle języków zachodniosłowiańskich, słowiańskich oraz w innych językach świata. Podejmowane jest tu zagadnienie

intensywności jako kategorii, oraz związku pomiędzy procesami intensyfikacji i dezintensyfikacji, które są w monografii opisywane osobno.

Rozdział drugi jest poświęcony problematyce związku intensywności z innymi kategoriami pojęciowymi w języku. Intensywność, której istotę stanowi zwiększenie ilości cechy lub nasilenie akcji przy wykorzystaniu różnorodnych środków, była już opisywana w wielorakich aspektach w literaturze lingwistycznej. Podkreśla się jej odniesienie do cech o różnym natężeniu (stopniowalnych). Informacja o intensywności danej cechy wnoszona jest przez zestawienie jej z inną cechą, czyli przez porównanie lub przez odniesienie do normy, sytuacji przyjętej jako normalna. Kolejnym podejmowanym zagadnieniem w rozdziale drugim jest związek intensywności z kategorią dostateczności. Jest to odniesienie do normy w stopniu dostatecznym, zbyt dużym (nadmiarowym) lub zbyt małym (podnormatywnym). W aspekcie dostateczności mówi się zatem o intensyfikacji cechy oraz jej dezintensyfikacji. Analizie poddano również zależność intensywności i ekspresywności w języku. Ekspresywność, będąca wskaźnikiem dodatkowego zabarwienia danej jednostki językowej, często krzyżuje się z intensywnością, pojmowaną jako cecha wpisana w strukturę semantyczną leksemu. Można mówić o rozróżnieniu ekspresywności inherentnej, adherentnej oraz kontekstowej. Bardzo istotną dla całej analizy podejmowanej w pracy jest część o intensywności bezpośredniej oraz pośredniej; tu przedstawia się założenia metodologiczne pracy. Rozróżniona zostaje intensywność bezpośrednia oraz pośrednia. Pierwsza wyraża się wewnątrznie poprzez cechę wpisaną w strukturę leksemu lub wskazaną przez wyznaczniki formalne w postaci afiksów. Intensywność pośrednią, zewnętrzną wnoszą do wypowiedzi intensyfikatory leksykalne, najczęściej o znaczeniu synonimicznym do *bardzo (vel'mi)*. Ten typ intensywności nie jest szczegółowo opisywany w rozprawie, główną uwagę poświęcono wyznacznikom formalnym kategorii intensywności w aspekcie konfrontatywnym polsko-słowackim. Ostatni podrozdział wskazuje na zależności pomiędzy statycznie ujmowaną kategorią intensywności a dynamicznym procesem intensyfikacji. Punktem wyjścia jest ilościowość – ujmowana jako ilość jakości cechy, wyrażana stopniem – co pokazuje na ścisłą zależność stopnia i ilości. Modyfikacja znaczenia leksemu zachodzi w procesie jego intensyfikacji lub dezintensyfikacji: jeśli intensywność cechy (lub akcji czasownika) ulega wzmocnieniu, mamy na myśli intensyfikację; jeśli zmniejszeniu (osłabieniu), mamy do czynienia z procesem dezintensyfikacji. Może się to odbywać za pomocą wykładników leksykalnych

(intensyfikatorów i dezintensyfikatorów) lub procesów zachodzących wewnątrz leksemu – z wykorzystaniem technik słowotwórczych. Z powyższego wynika, że pojęć intensywność i intensyfikacja nie należy utożsamiać.

Informacje o cechach przekazują przysłowki stopnia. Są one najczęściej w literaturze opisywane w funkcji wykładników intensywności, czyli intensyfikatorów. Same intensyfikatory nie są przedmiotem szczegółowego opisu w monografii, zwraca się jednak w rozdziale trzecim uwagę na ich definiowanie i wyróżnienie w lingwistyce, ze szczególnym uwzględnieniem badań polskich i słowackich, na tle części mowy oraz jako samodzielne jednostki leksykalne. W lingwistyce polskiej są najczęściej traktowane jako klasa metapredykatów, w językoznawstwie słowackim natomiast analizowane w oparciu o bolingerowskie rozróżnienie na modyfikatory wznoszące i osłabiające.

Wyraźny charakter analityczny mają rozdziały: czwarty, piąty oraz szósty, w których przeprowadzona jest analiza wyekscerpowanego ze słowników opisowych języka polskiego i słowackiego materiału leksykalnego. Przedmiotem opisu uczyniono przymiotniki i czasowniki w konfrontowanych systemach języków bliskopokrewnych, gdyż w tych dwóch kategoriach części mowy kategoria intensywności jest najbardziej wyrazista. Głównym założeniem metodologicznym jest opis morfologicznych wykładników intensywności, jakimi są prefiksy, prefiksoidy oraz sufiksy. Taki też nadrzędny podział zastosowano dla materiału leksykalnego.

Przymiotniki opisano w rozdziale czwartym, który podzielony został na dwie główne części: dotyczącą intensyfikacji oraz dezintensyfikacji przymiotników. W każdej z nich dodatkowo wydzielono sekcję poświęconą funkcji wzmacniającej prefiksów, prefiksoidów oraz sufiksów. W części opisującej proces dezintensyfikacji opisano rolę prefiksów i sufiksów, oraz formantów nieciągłych, prefiksarno-sufiksalnych.

Rozdział piąty jest poświęcony kategorii intensywności w polskich i słowackich czasownikach. Wyodrębniono tu trzy podrozdziały dotyczące: intensyfikacji, dezintensyfikacji czasownika oraz czasowników ekspresywnych, w których widoczna jest interesująca kategoria. W rozdziale szóstym wskazano te przymiotniki i czasowniki, które mają w swoją podstawę wpisany komponent intensywności. Rozróżniono intensywność w przymiotnikach, obrazowaną na przykładzie leksemów parametrycznych, dających się definiować przez stopień wyższy (*bardzo* oraz *duży* = *większy niż...*) oraz na przykładzie wyrażanych przez czasowniki kategorii pojęciowych *dźwięk*, *szybkość*, *siła*.

Wnioski z przeprowadzonej analizy wskazują na liczne podobieństwa pomiędzy typologicznie bliskimi językami. Zauważone różnice dotyczą kwestii szczegółowych: w języku polskim jest większy zasób wykładników morfologicznych wskazujących na proces intensyfikacji, w słowackim natomiast bogatszy jest repertuar afiksów, oznaczających dezintensyfikację. Tu również częściej krzyżuje się z intensywnością kategoria ekspresywności. W obrębie czasowników zauważono szerszy zestaw prefiksów modyfikujących derywaty czasownikowe w języku polskim, analiza ukazała też większą polifunkcyjność polskich przedrostków werbalnych w ramach wyróżnionych grup rodzajów akcji czasownika.

Słowa kluczowe: kategoria intensywności, intensyfikacja, dezintensyfikacja, atenuacja, intensyfikator, dezintensyfikator, rodzaj akcji czasownika, czasownik ekspresywny, prefiks, sufiks, prefiksoid, formant prefiksalnie-sufiksalny

Redakcja, redakcja techniczna i łamanie
Michał Noszczyk

Projekt okładki
(z wykorzystaniem rysunku
dziesięcioletniej Kingi Sojdy, córki autorki)
Tomasz Tomczuk

Korekta
Marzena Marczyk

Redaktor inicjujący
Przemysław Pieniążek

Nota copyrightowa obowiązująca do 30.06.2023:
Copyright © 2022 by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

Sprzysiamy otwartej nauce. Od 1.07.2023 publikacja dostępna na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

Wersja elektroniczna monografii zostanie opublikowana w formule wolnego dostępu
w Repozytorium Uniwersytetu Śląskiego www.rebus.us.edu.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-3114-9006>

Sojda, Sylwia
Intensyfikacja i dezintensyfikacja w języku
polskim i słowackim / Sylwia Sojda. Wydanie I. -
Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2022

<https://doi.org/10.31261/PN.4129>

ISBN 978-83-226-4225-2

(wersja drukowana)

ISBN 978-83-226-4226-9

(wersja elektroniczna)

Wydawca:
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail:wydawnictwo@us.edu.pl

Druk i oprawa:
Volumina.pl Daniel Krzanowski
ul. Księcia Witolda 7–9
71-063 Szczecin

Wydanie I. Arkuszy drukarskich: 21,25. Arkuszy wydawniczych: 18,0.

Publikację wydrukowano na papierze 90 g. PN 4129. Cena 34,90 zł (w tym VAT).

Rozprawa jest wartościowym opracowaniem dotyczącym sposobów modyfikacji semantycznej leksemów poprzez wzmacnianie lub osłabianie ich podstawowego znaczenia, uzupełnionym o opis leksemów z intensywnością wpisaną w strukturę semantyczną leksemów. Ta nadrzędna idea przyświecająca Autorce poprzedzona została omówieniem teoretycznych założeń pracy, przybliżającym takie pojęcia jak intensywność, intensyfikacja i dezintensyfikacja, stanu prac na tą problematykę oraz odniesieniem tego pojęcia do innych bliskich zagadnień – norma i skala, stopniowanie, ekspresywność i in.

*Z recenzji wydawniczej
dr hab. Maria Papierz, em. prof. UJ*

* * *

Monografia jest wysoce merytorycznym dziełem lingwistycznym o charakterze nowatorskim. Wpisuje się swym zakresem tematycznym w zagadnienia szeroko pojmowanej semantyki językoznawczej. Autorka pokusiła się o przedstawienie złożonego zagadnienia kategorii intensyfikacji i dezintensyfikacji w aspekcie porównawczym polsko-słowackim. Problematyka ta omawiana jest w odniesieniu do dwóch grup morfologicznych: przymiotników i czasowników. Podjęty przez Autorkę temat niewątpliwie ma charakter nowatorski. O ile bowiem zagadnienie intensyfikacji w odniesieniu do przymiotników znajduje odzwierciedlenie w literaturze tematycznej, o tyle intensyfikacja i dezintensyfikacja w analizie czasowników otwiera nowe kierunki badań w tym zakresie.

*Z recenzji wydawniczej
prof. dr hab. Ewa Komorowska, Uniwersytet Szczeciński*

Cena 34,90 zł (w tym VAT)

ISBN 978-83-226-4226-9

9 788322 642269

Więcej o książce

